

K-13 - Knjižnica HAZU

655033

PA-101-151-16

MATOŠ
XVI

MATOŠ

Sabrana djela

FELJTONI IMPRESIJE ČLANCI

(1911—1914)

C-487

105.042

[✓]CA-101-166

PA-101-166

ANTUN GUSTAV MATOS / SABRANA DJELA

Svezak XVI.

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Razred za suvremenu književnost
Institut za književnost i teatrologiju

SABRANA DJELA
ANTUNA GUSTAVA MATOŠA
(1873—1914—1973)

Urednički i izdavački odbor:

MARIJAN MATKOVIC, predsjednik

Članovi: NIKOLA BATUŠIĆ, SLAVKO BATUŠIĆ, SLAVKO GOLDSTEIN, VIDA FLAKER,
DUBRAVKO JELČIĆ, BRANKO JURICEVIĆ, DAVOR KAPETANIĆ, IVAN KROLO,
NEDJELJKO MIHANOVIC, DRAGUTIN TADIJANOVIC, LOVRO ŽUPANOVIC

Tajnica odbora

VIKICA MANHALTER

Lektor

BRATOLJUB KLAIC

Svezak XVI.

FELJTONI IMPRESIJE ČLANCI

II.

»MLADOST«, IZDAVAČKO-KNJIŽARSKO PODUZEĆE, ZAGREB
»LIBER«, IZDANJA INSTITUTA ZA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI

Č-462

105.042

ANTUN GUSTAV MATOŠ

FELJTONI, IMPRESIJE, ČLANCI II.

Uredila
VIDA FLAKER

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI I UMJETNOSTI
LIBER / MLADOST

ZAGREB 1973

D-208174

rev. 22

FELJTONI, IMPRESIJE, ČLANCI

II.

(1911-1913)

MISCELLANEA

(1897-1913)

LIJEPA KNJIGA

Dok je nazad nekoliko godina kod nas bila smatrana književnost ponajvažnijom i ponajglavnijom manifestacijom narodnog života — što ona i jest, u najnovije vrijeme naglo pada zanimanje za knjigu hrvatsku. Akademijine rasprave popularnijeg značaja ostaju tako reći neopažene. Akademija naša je zavod izdavajući knjige da se ne čitaju i onda kada su lijepe i svakom inteligentu pristupačne. Svađu Starih i Mladih osjetio je čak i broj Matičinih abonementa. *Savremenik*, jedina naša publikacija, što zaslužuje ime književnog lista, jedva sastavlja kraj sa krajem, mada bi mu mogla svaka pučkoškolska i srednjoškolska knjižnica biti abonentom. Izlaze nove, čisto izvanredne knjige, a naši dnevnici, tobože kulturni, jedva se na njih osvrnu bilješkom, a nek-moli kritičkim prikazom. Društvo hrvatskih književnika izdalo je nedavno dva krasna djela, Nazorove pjesme i novele Iva Vojnovića. Dosele nisam nigdje našao čitljivog referata o knjigama te dvojice pravih pisaca. Akademik Pavić troši sedam godina intenzivnog učenjačkog rada na drugo izdanje svoje fenomenalne rasprave o Porfirogenetu. Naše novine ni mukajet, donijevši tek bez ikakve kritike negativan, sumaran sud učenjaka, doduše autoritativnog, ali koji se dosele u svom sudu o nacionalnim našim historijskim pitanjima pokazao vrlo nepouzdanim. Što slijedi iz svega toga? Da niveau naše inteligencije uopće naglo pada, da se vrlo malo piše, a pošto se još manje čita i prosuđuje, da će se ubuduće još manje pisati. Dok se sredinom devedesetih godina zanimanje za ideje i knjige naglo diglo, danas i smisao za literaturu trune u sveopćoj apatiji i blatnom propadanju svakog idealizma. Jedno »umiranje« doživjesmo pod Khuenom, banom. To bijaše khuenovština. Drugo umiranje, upravo krepavanje, doživljujemo pod Khuenom, ministrom predsjednikom. Ono bijaše khuenovština, a to je kujonovština...

U takvo vrijeme izdati knjigu »nakladom pišćevom« svakako je krasan i nekoristoljubiv gest, pa su već zbog toga *Izvori za hrvatsku povijest* dra Stjepana Srkulja, profesora u Zagrebu, hva-

levrijedno djelo na koje upozoravam našega čitaoca premda već bijaše u tom listu preporuke za tu knjigu. Dobra stvar i korisna može se preporučiti i više puta, a ovo djelo je tako potrebno i toliko u svojoj vrsti uspjelo da bez njega ne bi trebao biti ni jedan Hrvat koji zna čitati i misliti.

Ti *Izvori* su abrégé, srž povijesti hrvatske, cjelokupne naše historije od dolaska našeg u ove zemlje. Od prijevoda najzanimljivijeg mjesta iz Porfirogeneta (*De administrando imperio*), pa do najglavnijeg teksta i kratkog, poučnog tumačenja Nagodbe nalazite u toj knjižici kondensovanu cijelu hrvatsku povijest u najkarakterističnijim savremeničkim dokumentima. Zato to djelo nema samo neizmjernog historijskog već još više kulturnog i psihološkog čara. Ovdje ne govori, kao u Smičiklasu, naš savremenik o onome što je »bilo i bitisalo«. Pisac, naš savremenik, nije govorio za prošlost. Prošlost naša, jadna i krvava, ali gospodska i viteška do heroizma, prošlost naša sama o sebi tu pripovijeda, doduše junački, ali uvijek spartanskom nekićenošću i svetačkom skoro pobožnošću. Mnoga i velika ta djela nađoše o sebi malo riječi i male riječi, ali te riječi više govore o savremenoj duši, više karakterišu ondašnjeg Hrvata od najomašnjijih studija, kako se vidi iz ovog pisma što ga Petar Zrinjski upućuje »najdragšoj gospi, hižnoj tovarušici, za sada u d o v i, gospi Ani Katarini grofini Zrinskoj«:

»Moje drago srce! nemoj se žalostiti svrhu ovoga moga pisma, niti burkati. Polag božjega dokončanja sutra o deseti ore budu mene glavu sekli, i tulikajše naukupe tvojemu bratcu. Danas smo mi jedan od drugoga srčeno prošćenje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekovečni valete, tebe proseći, ako sam te u čem zbantuval ali ti se u čem zameril — koje ja dobro znam: oprosti mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smrti dobro pripravan, niti se plašim; ja se ufam u Boga vsamogućega, koj me je na ovom svitu ponizil, da se tulikajše mene hoće smiluvati —«.

Iz Trpimirove povelje (852) vidimo da se vlast spljetske crkve sterala sa vlašću hrvatske države sve do obala dunavskih, a Hrvatska je po Porfirogenetu u ono vrlo slabo oružano vrijeme imala 60.000 konjanika, 100.000 pješaka, 80 velikih i 100 malih brodova. Ibrahim-Ibn-Jakub 965. god. piše da su Hrvati najhrabrije pleme balkanskog zapada. Veliki jedan kralj hrvatski, nitko manji no Petar Krešimir, piše u svojoj darovnici kao kakav Ljudevit Sveti ili kao kakav moderni Tolstoj ili Carlyle: »Vanredna uzvišenost božanstva podjeljuje najviše i najniže časti zemaljske ne samo po zaslugama nego i premudrom podjelbom, te na nedokučljivi način uzvisuje one koji zaslužuju da se uzvise, a glave visokih oholica prigiba, da bi se i neiskazani sud neiskazana suca

održao i da bi volja Svemogućega, izlazeći iz neiscrpjiva vrela, dijelila zemaljsku vlast...». »Ležeći u krvi izranjen velikimi boleznima — piše pop Dukljanin za pobožnog i rukama hrvatskim umorenog kralja Zvonimira — prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom i nedostojnom smrtju njegovom, i da bi veće nigdar ne imali gospodina od svoga jezika nego vazda tuju jeziku podložni bili...«

I izvrši se kletva svetoga kralja od onda pa do dana današnjeg pod gospodstvom tuđeg jezika. Krunisanje Kolomana za kralja hrvatskoga (1102), Sigismund i Anžuvina, krvave borbe između Griča i Kaptola sa kletvom (1397), pad Bosne (1463), pad donje Hrvatske u katastrofalnoj bitci kod Udbine (1493), pa pad Ugarske na Mohaču (1526), kojom prilikom piše u stilu Ante Starčevića Krsto Frankopan: »Zač ako bi bili sada Ugri cara (Solimana) razbili, kada bi konac njih neviridnu reženju? ili gdo bi mogao pod nimi ostati...«

Izbor na Cetinu, pad Sigeta, seljačka buna, pobjedna bitka kod Siska, pad Zrinjskih i Frankopana, prve srpske povlastice (1690), Pragmatička sankcija (1712), utjelovljenje Slavonije (1745) i Rijeke (1776), padanje plemstva i ilirizma, ulaženje trećeg stališa, ulaženje demokracije u hrvatsku politiku od 1848. pa do naših dana, kada tamo od Nagodbe dolazak svakog bana znači po jedan gubitak narodnih prava, kada je dolazak svakog novog bana po jedna velika izgubljena bitka, po jedan veliki hrvatski poraz...

Osim dragocjenih političkih, ima ta knjiga i važnih kulturnih, socijalnih dokumenata, kao izvadak iz Vinodolskog zakona, tekst kletve bačene na Grič, život na dvoru kralja Matije, sudačke prilike u Hrvatskoj 1570, izvadak iz uspomena grofa A. Oršića Slavetičkoga, pa dubrovačke neke povelje s izvacima iz savremenih putopisa i pisama. Ova knjiga nije povijest već povijesni materijal, pružajući karakteristični i poučni pregled najvažnijih momenata političke i kulturne naše historije. Jedina je u svojoj vrsti, dakle je od prijeke potrebe kao priručnik, nuždan svakom svjesnijem našem čovjeku.

Ljudi koji su kod nas predobljivali omladinu savjetima da ne uči predmete kao povijest, vikali su na naš historizam, kao da se pozitivistični socijalizam, kao npr. Marxov, ne poziva baš na historizam. Ozloglašeni taj historizam hrvatski htjede se prikazati sa jedne strane kao nešto nesavremeno, dakle romantično, nerealno i nepraktično, a sa druge strane kao nešto nemoderno. Hrvatima po toj čudnoj logici nije dobro, jer su mahom historici.

Međutim naša je povijest tek u povojima. Mi nemamo izrađene ni političke, pragmatične detaljnije povijesti, a kulturnoj hrvatskoj povijesti još ni traga. Da smo i htjeli, nismo dakle mogli bolovati od historizma, to manje što se naša povijest na

nižim i srednjim školama vrlo slabo kultivira. Dok je srpska savremenost i nacionalizam srpski sav prožet tim historizmom, tradicionalizmom, sv. Savom i Kosovom, nama se baš sa filo-srpske strane zabranjuje u narodu sa neprekidnim historijskim kontinuitetom — osjećanje toga kontinuiteta: osjećanje da naša savremenost kao povijesni produkt samo onda može imati vitalne vrijednosti kad ima svijest svoje historijske misije, kao Njemačka u Bismarcku, Engleska u Macaulayu, Francuska u Thiersu, Guizotu i Hanotauxu, Hrvatska u Kukuljeviću, Račkom, Kva-terniku i A. Starčeviću. Praktična, »pozitivna«, realna snaga povijesti baš i stoji u tome što je historija vrsta štedionice drevnih energija, koje se baš njenim posredovanjem kao žive sile predaju potomstvu. Sve renesanse, svi preporodi su plod historijskih studija, pa zato ih i mi preporučamo kao glavno sredstvo hrvatskoga preporoda. Jer samo ona snaga umire koja je bez povjesničara. Hrvatska povijest nije mrtvo slovo i dok je nje, mi smo nasljednici ne samo bolova već i kreposti naših otaca. U hrvatskoj povijesti nije ostao neplodan uzdah Katarine Zrinjske, a budemo li slušali njenu nauku sloge, požrtvovanja i rodoljublja, svaki od nas će imati pravo biti spasiteljem od grozne kletve Zvonimira, svetog kralja.

Naši dani imaju svega više od dneva hrvatske tužne prošlosti. Imaju više znanja, narodne svijesti, pa ipak oskudijevaju onim glavnim što je pronijelo ime naše širom svijeta: nemaju energije. A energija — smjelost, smjelost i opet smjelost, što rekao Danton — energija je sve.

Tu energiju hrabre naše prošlosti naći ćete u velikoj mjeri i u ovoj knjizi, pa zato se toliko i preporučuje u ove škure dane nadriučene naše mlitavosti i oblomovštine.

STEKLIŠ

Godinama i godinama je pravaško đastvo moralo kuburiti bez svog organa, dajući protivnicima prilike da iz toga zaključuju smrt pravaške misli u omladini. Teške stranačke krize osjetiše se i u našoj mladeži. Aktivniji i slobodoumniji elementi stadoše je napuštati i prelaziti u naprednjake, kao npr. neprežaljeni Janušić. Danas je kriza prestala. Proces eliminacije je svršen. Najbolji dijelovi nekadašnjih frankovaca napustiše furtimaške petljanije i pristupiše k nama, a pokretaši, koji nam za vrijeme pravaških kriza proricahu smrt, ulaze u slične krize, doživljujući preporod one čiste misli hrvatske koja može samo sa Hrvatskom propasti.

Stekliš će u prvom redu njegovati misao političkog i kulturnog nacionalizma hrvatskog, utemeljenog naukom dra Ante Starčevića. Misao koju je veliki Stari dospio razraditi i formulirati tek u političkom, državopravnom pravcu, naši će omladinci izgraditi i u pravcu ekonomskom i kulturnom. Nismo dogmatici, pa ćemo nastojati biti evolucija, napredak starog steklištvā. Dok se evolucije kod nas smatraju napuštanjem osnovnih misli, mi smatramo evolucijama proširenje, obogaćivanje i razgranjivanje osnovnog programa. Mi smo starčevićanci, jer nam se misao pravaška, misao hrvatskog nacionalizma čini najmodernija, najšira, najaktuelnija, i za život, za našu i narodnu direktivu najkorisnija.

Politički program *Stekliša* je dakle poznat. Zove se Ante Starčević, Bach i Kvaternik. Srbe, smatrajući ih najbližom braćom, upravo Hrvatima, ne možemo priznati kao poseban narod u zemljama našeg hrvatskog prava, kao ni Nagodbe, priznajući u Hrvatskoj suverenstvo samo hrvatskoj a nikako ugarskoj kruni.

To su osnovne razlike koje će *Stekliša* dijeliti od tzv. napredne omladine. Dok naprednjaci tvrde da su Jugoslaveni isti narod, ista plemenska grupa istih političkih interesa, mi u Jugoslavenima vidimo slične narode raznih, često suprotnih interesa političkih (Bugari i Srbi), sa kojima možemo, ali u današnjim prilikama nikako ne možemo imati zajedničke narodne politike. No, dok naprednjaci, s jedne strane, negiraju zasebnu, historijom, geograf-

skim položajem i vjekovnim posebnim razvitkom determiniranu i obilježenu narodnost hrvatsku u korist utopijskog jugoslavenstva, istodobno iz praktičnih razloga neke »etapne« politike stoje na unionističkom, nagodbenom temelju, pružajući nam kao narodnjački i obzoraški njihovi oci komičan prizor ljudi što su mađaroni u Hrvatskoj, a radikanci na Balkanu, nagodbeni praktičnjaci, realiste kod kuće, a imperijalistički sanjari u Beogradu i Sofiji. Bude li dobar, nepomirljiv Hrvat, *Stekliš* će tim samim biti dobar Jugoslaven. Ili, zar je Hrvatska odista negacija jugoslavenstva ili obratno? Pravaštvo nas oduševljava i iz praktičnih razloga. Dok pravaško hrvatstvo, stojeći na granitnom temelju zakona i kraljevskih zavjernica, može biti gonjeno samo nezakonitim sredstvima, revolucijama odozgo, jugoslavenstvo, ulazeći u područja izvanmonarhijska, može uvijek biti gonjeno kao panslavističko i iredentističko. Naročito iza aneksije Bosne i Hercegovine hrvatska politika nema što tražiti u Jugoslaviji.

Načelni protivnici naprednjacima u politici, mi kao tolerantni ljudi nećemo negirati prava njihovoj eksistenciji i nećemo izlaziti iz tona pristojne diskusije i kritike. Naš je cilj uvjeriti, ne oklevetati. U časovima kada je Hrvatsku ostavilo toliko hrvatskih sinova, bijaše sasvim naravan psihološki proces da su očajne i utopističke mlade duše, zdvojivši o Hrvatima, našle u jugoslavenstvu nadu spasa. Mi to bolno shvaćamo i zato želimo prije svega u omladini dići vjeru u sebe, u hrvatski narod, u naše pravo. *Stekliš* će, osokoljen stoicizmom starog pravaštva, dizati klonulu energiju hrvatsku. Hrvatska duša, izgubiv vjeru u sebe i to samopouzdanje, mora se u omladini i opet uskrisiti. Ideje su energija i koje ideje nisu energične, nisu ideje. *Stekliš* je prije svega čovjek najsilnije energije. Kult volje će nam biti svet kao kult inteligencije.

Sa furtimaškom omladinom nemamo ništa zajedničkoga. Stranka jedne konfesije, pa bila ona i katolička, ne može biti stranka čitavog jednog raznovjerskog naroda, kao što ni hrvatski radikalizam ne može biti krinkom za ropsko služenje sistemu. Dok nam naprednjaci nisu daleko, jer su kao i mi sada u opoziciji, frankofurtimaši su nam daleko, jer su u lažnoj opoziciji, kao lažni naprednjak Supilo i lažni pučanin Radić.

Kulturnim programom razlikujemo se od naprednjaka, jer smo u vjerskim pitanjima umjereni, a od furtimaša, jer smo u tim pitanjima tolerantni. Našeg naroda još ne smatramo zrelim za »kulturkampf«, naših prilika za rastavu crkve od države, pa priznajući potrebu religioznog pozitivnog odgoja za puk, stojimo na Starčevićevom načelu individualne slobode savjesti u vjerskom osvjedočenju.

Gledajući slobodnu Hrvatsku u svim hrvatskim oslobođenjima, bit ćemo glasnici hrvatske demokracije, braneći prava radnika i pučanina od sredovječnih privilegija otuđenih i rudimentarnih aristokratskih ostataka. Antinagodbenjaci već zbog pauperističkog ekonomskog nagodbenog momenta, upućivat ćemo omladinu na praktična zvanja, spremat ćemo ekonomski pokret u hrvatskom čistom pravcu, budeći duh privredni i praktični. Osjećajući Hrvatsku kao ideal, kao ženu i majku, zovemo u svoje kolo svjesne Hrvatice, priznajući ravnopravnost u duhu Stuarta Milla i inih pobornika ženske moderne emancipacije.

U literaturi nastavit ćemo zapadnjački pravac naših pravaških prethodnika i stare hrvatske literature. Literarnom slavenstvu pretpostavljamo onu europsku kulturu i umjetnost koja je jedina baštinica velikih i vječnih klasičnih tradicija. Germanski neprirodni upliv paralizovat ćemo studijem latinskog besmrtnog genija, a čista, savršena forma bit će nam kao pionirima prave umjetnosti jedinim umjetničkim idealom. Ako i nismo politički Slaveni i Jugoslaveni, budno ćemo i simpatično pratiti pojave slavenskih kultura, naročito blizanačke slovenačke i srpske književnosti, iste sa našom istovjetnošću izraza.

To bi bio od prilike cilj *Stekliša*, pa kako će ovaj list pomagati sve što pomaže hrvatstvu, bez stranačke uskogrudnosti, treba da ga pomogne sve što simpatizira sa mišlju nacionalizma hrvatskog. Pedesetgodišnjicu prvog Starčevićevog nacionalističnog manifesta dočekat će hrvatski omladinac s uvjerenjem da je pravaška misao jedina koja može kod nas svoje jubileje slaviti kao svoja uskrснуća!

PEPELNIČKE TUGE

Ovih dana uzmem u šake *Grazer Tagespost* i pročitam ovu svjetsku vijest:

»Zagreb, 28. veljače. A. G. M-š (onaj literat koji je već poznat našoj njemačkoj publici kao prijatelj čuškanja u kafani) i opet se proslavio. Na karnevalskom korzu, pijan kao batina, vrijeđao je dame. Jednoj je tako stao na nogu, da će biti amputirana. Drugoj se javno ponudio za supruga. Treću je poljubio i to u s r e d m u f a. Nepodopštine će imati posljedicâ, koje mogu biti k r v a v e«.

Telegram je na istom mjestu gdje se kao izvanredan događaj na Slavonskom Jugu dan-dva prije javilo kako je iz ovdašnje Narodne kafane otpušten natkonobar, g. M. Šekara. Vidite li, Marko, kako je mučno biti poznat, slavan čovjek! *Grazer Tagespostu* sam međutim poslao ovaj ispravački telegram:

»Ne stoji da sam se nekoj dami ponudio za supruga na karnevalskom korzu. Ona se ponudila meni (ali ne za muža). Jest, meni je stala na nogu jedna frajla od 120 kilograma, i ja sam sada šepavac onesposobljen za penjanje (i svaku inu turistiku). Što se pak mufa tiče, u Hrvatskoj se poljubac, nanesen mufu, ne smatra kao uvreda već kao dopušteni masochizam. Krvi iza svega toga biti neće, a bude li je, jamačno sa moje strane neće biti prolivena ubojnim oružjem i u okrutnoj namjeri. Budem li se i opet zabavljao — što mi se u Zagrebu tu i tamo događa — izvijestit ću vele-cijenjenu *Grazer Tagespost*.«

Bože moj, alaj su ljudi u Grazu i u Agramu moralni! (Naš moral dolazi od morati). Što bi naš svijet rekao veselom Sokratu, prijatelju lakoumnih ljepotica, i autoru, koji bi kao otac francuskog Parnasa Gautier, izumio novi oblik perverzno g can-cana!

— Ali, čujete, mi nismo u Atenama i u Parizu.

— Jest, gospodo moja. Agram odista nije Pariz i Atena.

Ah, sada, iza poklada, razumijem Đalskoga kada mi govoraše u inozemstvu: — Čujete, Zagreb je lijep tek izdaleka. Naš je svijet licemjerman i »moralan«. Dođite samo u Zagreb i Zagreb će vam brzo okresati boemske vaše mušice. U Hrvatskoj je sumnjivo biti iskren i veseo. Radost je tu žigosana kao ležernost, lakoumnost, dakle pokvarenost. U nama literatima naši dragi zemljaci vječno slute pogane, a pod našim cipelama dijaboličnu satirsku jareću nogu.

Ej, Đalski, što nas brige za filistre! Moral lake baletne nožice ima svakako više poleta, a malo ih ima koji zaslužuju ulazak u stare, klasične misterije karnevala, pobunjenog poganskog mesa i bahantskog poleta. Maska naših jeftinih pokladnih izloga, bijedna ta obrazina od papira je parodirani pozdrav Sofoklov i Euripidov modernosti, grimasa Aristofanovih bogova i tragičnih heroja. Ali što će nama maske kada snagom maskirane naše civilizacije svaki od nas danas nosi i bez maske obrazinu vlastitog lica? Vidi-te, onaj ima brkato lice, u demokratskim hlačama i izgaženim tribunskim cipelama. No, ne vjerujte maski! Pod demokratskim tim alirama krije se niska duša kobasice koju svaki može kupiti. Onaj opet zakopčani diplomat u maski Cavoura ili Talleyranda se krije, jer nema ništa, ama baš ništa za skrivanje. Grund (Arnošt) je na korzu bio bez maske — baba. Međutim, Grund nije žena, pa ako ne vjerujete, on će vam protivno dokazati...

Jeste, naše lice je maska i vječno se mijenja. Prijatelju ovih dana pokazao neku fotografiju. Nekoliko šiparaca u kratkim hlačicama. Jednoga bucmastoga, sa nevinim očicama u nasmijanom licu, u baršunastom odijelu, sa lančićem na prsima, jedva je prepoznao i jedva je zadržao suze od ganuća: taj mali debeljko bijaše on, čisto začuđen na požutjeloj sličici, gledajući svoje vlastito posljednje izdanje u bolnoj, životom izoranoj maski sa pepelnicom, sa pepelom u prvim sjedinama na karnevalskoj sljepočici...

Od karnevala odlučih nositi suknju. Žene počeo nositi u Londonu hlače — kao Bosanke — pa zašto da mi ne nosimo »kikle«? Nose ih već svećenici, a iz muških sukanja mogla bi se razviti široka, plastična moda Helade i Rima. Kada gospođa George Sand mogaše nositi pantalone, zašto da ja ne nosim ženskog ruha? Zvati ćete me gospođica. Dobro. Zovite me i gospođom. Ja ću se kao dama sasvim dobro osjećati, naročito kada mi budu ljubili (ili ljubile) ruku. Pošto sam učitelj, vlada bi me mogla namjestiti kao predavača na uhlaćeni licej. Tamo bih predavao o slobodnim predmetima, npr. o razlici između hlača i suknje!

Mogao bih besjediti i o poljupcima. Otkrio sam naime (»correspondances«!), da postoji sličnost u ukusu nekih slastica, naročito voća i izvjesnih poljubaca. Pravi hrvatski poljubac ženski ima blagu tvrdoću, rumenilo, glatkost, sočnu slast i utaživost jabuke

imenom srčike. Poljubac dama rimskog ili orlovskog nosa ima sve čare »kraljevske kruške«. Bosanska slatka usta imaju med žutog mesa tuzlanske šljive. Zagorke i drage naše Zagrepčanke, vi imate u poljupcu rumenila i pijanstva crvenog grozda kraljevine, a vi, crne Dalmatinke i čestite Primorke, nosite u poljupcu svu himetsku ambroziju najdražeg mi voća, smokve (dakako smokve sa listom!). Naravno, u našim karnevalima ima i poljubaca ukusnih kao rotkva, mirisnih kao češnjak, blagih kao hren, a ja sam poznavao usta što imadahu poljupce apsolutno istog okusa kao čaša ledenog šampanjca u svježim jagodama... Takav zacijelo ne bijaše Judin cjelov i takav je mogao biti poljubac Marije iz Magdale kada još ne bijaše »obljubljena« kao Pokornica. U oskudici liceja mogao bih ta predavanja držati i kod opatica, koje jamačno neće zapasti u modu pantalona, mada na žalost ne poznam okus opatičkog cjelova, kojega zamišljam uvijek kao miris vina Lacrimae Christi, pomiješan sa mirisom uvenulih rezedi u suzama parfemisanom molitveniku sv. Terezije od Aville. Iz sličnog molitvenika čitaše i Loyola, pa čuveni don Juan u velikoj pepelnici svojih čudnih karnevalskih pokora u Sevilli.

O mojim karnevalima mogao bih napisati i te kakav molitvenik uspomena za naše pepelnice. Jedared, u Parizu, očekujem novac i, nemajući hrane, prodam tandleru jedino svoje odijelo i ostanem ležati u postelji. Novac, naravno, nije stizao. Za dva dana pojedem kaput, hlače, prsluk, šešir i cipele, a jedno pet dana ostanem u neplaćenom hotelu bez hrane, bez svjetla — bez ičega! Hotelijer me srećom ne mogaše baciti golog na ulicu, na koju kao za inat pade veljački kasni snijeg... I desi se čudo. Smilovala mi se neka sirota švelja i bog te za to blagoslovio, slavna i veledušna Mimi Pinson! Nema voća, nema napitka sličnog njenom poljupcu, poljupcu sunca, mladosti, sirotinje, života: cjelovu proljeća, poljupcu ljubičice i procvjetale grane jorgovana. Napokon se dogodi i drugo čudo: dobijem novaca, na same poklade. Nisam ga dao u štedionicu, vjerujte mi!

Drugih jednih poklada upoznam se sa N-om, trgovcem baka linom. Silno tašt i prilično načitan, vrlo se ponosio tim literarnim prijateljstvom, a ja sam upravo plivao u sardinama, kobasicama, šunkama i konfitirama. Za mjesec dana dobio sam novih pet kilograma, ušavši u sve blagodati specerajske prekomorske robe. N. je imao mladu, krasnu ženu, crnku, kojoj je ono malo zrikavosti tamnih, modrih kao more očiju izvršno pristajalo i s kojom postanem intiman kao rođeni brat. Iza jedne subotnje redute rekne mi N.:

— Čuješ, znaš šta? Ja putujem na nekoliko dana, pa kako se moja Arabela boji sama u našem stanu, ti ćeš s njom stanovati za vrijeme mog putovanja.

Ja sam se branio, otimao, ali on me tako zaklinjao, toliko uvjeravao o svom povjerenju prema meni, da sam napokon pristao. U duši mi godilo što mi netko toliko vjeruje da mi čak i krasnu, neodoljivu ženu povjerava kao neprispodobivom eunuhu tvrdog prijateljstva. Ali ne samo to. Uoči svog odlaska odveo me k bilježniku i ovlastio me da umjesto njega potpisujem sebe kao njegovog ortaka, da sa njegovom ženom vodim posao itd. Bijah kao da me nosi ptičurina preko magijskog, srećnog i čarobnog neba *Tisuć i jedne noći!* Veselijeg karnevala nikad nisam doživio. Zamislite da nemate čime platiti stan i hranu, pa da vam odjedared kao kompanjonu preda cijelu svoju kuću sa dućanom g. Čuk ili g. Mondecar! Poldrugi komediograf Ogrizović pl. Vukelić sprema komedije, ali ovakve kao ova moja karnevalska nije jamačno vidio ni u snu!

Instaliram se, dakle, u elegantnom stanu nad N-ovim dućanom, dućanskom osoblju budem nametnut kao drugi gazda, brzo se snađem u ulozi kapitalista — to nije baš tako teško! — i sve bi bilo dobro da krasna Arabela nije od mene sve imperativnije zahtijevala da njenog supruga zamjenjujem i u njegovim bračnim dužnostima...

Što mogah uraditi? Iza jedne lude, vesele, neopisive karnevalske večeri nagovori me lakomisleno, ležerno vino iz Saumura, i divna Arabela rujnih, vlažnih usana se uvjeri da jedini pravi prijatelj njenog muža nije eunuh. Dođete li u takve položaje te se morate zamjeriti ili suprugu ili krasnoj gospođi, vi ćete se — kladimo se! — uvijek radije zamjeriti njemu.

Proživim pol medenog mjeseca. Dođe pepelnica, ali N-a nema te nema. Ni pismom se nije javio. Kao da stuknu u crnu zemlju. Poče me gristi savjest. Držah da je nesrećno poginuo, ali na sva moja nutkanja odgovaraše Arabela da je to njegov običaj, da on zna po pola godine tako iščeznuti, da to traži njegov posao i njegova romantična narav. Sve mi to najzad dodijalo i postajalo sumnjivo. Počeh razmišljati o bijegu, ali Arabela, u napadima nečuvenog ljubomora, sakrivala, zaključavala mi odijelo i nije me nikako puštala iz vida.

Jednog korizmenog jutra iščeznu i ona. Istog dana budem uhapšen kao ortak opasnih varalica... Teškom mukom sam se iskobeljao pomoću našeg poslanika. Odonda sam izgubio volju za trgovinu i za trgovačke afere, koje su — kako se veli — tuđi novac.

A ne donese li mi ni prosvjeta mirne korizme, maskirat ću se u političara prije no što ću u fratre. Jedan visoki političar, zove

se ionako po anagramu mog imena (Matoš — Tomaš), i ja sam privremeni ubogi školnik, u filološkom pogledu vrsta anagramskog Bana minus i ć.

A sada zbogom, maske i fašnici, a boli li koga (koju) glava i srce za šarmantnim princem Karnevalom, neka umjesto pepela pospe glavu konfetima i pokorničkim korijandolima, koji bijahu prah i u prah, u zagrebačku prašinu se već pretvoriše!

DIMIJE

I u Zagrebu počeo gaćaste ženske dizati novinarsku prašinu. Prva, naravno, gđa Polak. Zbog nje su evo zaplijenjene posljednje *Koprive*. Uzapćene su jer je operetska diva — div Supilo i diva Polakica! — nacrtana u soldačkim, časničkim čakširama. Međutim, u nekim operetama vidjesmo i u Zagrebu žene u vojničkim, i to vrlo uskim pantalonima, pa zašto da se zabranjuje karikaturi što je dopušteno opereti? Ono — istina je, doduše, da u *Mamzel-Nituš* ima Polakica tek — regrutske hlače, a što je dopušteno regrutskim, zabranjeno je generalskim — hozentregerima.

Nedavno je fini pariski kroničar Vanderem u *Figaru* konstatovao da glumice traže glavne umjetničke uspjehe u — — svojim toaletama, zaboravljajući da ti uspjesi nisu njihovi, već — njihovih krojača. Šnajderija ni norija, ali kada se već kazališta pretvaraju u modne izloge sa živim modelima, u krojačke reklame, što da krojači ne pišu i komponuju operete i drame, a modistice kazališnih kritika? Bilo sad kako mu drago, dimije gdje Polak bijahu događaj kao uspjela premijera. Glumice u švimhoznama bile bi svakako još uspjelije. To je dramski progres, napredak. Kuću koja zijeva prazninom kod drama Shakespearea i Gogolja, puni privlačivost šarenih ženskih gëgã i svilenih pelëngãã. Velike ideje pretvaraju se u čakšire, a veliki uspjeh je, evo, nešto što se može navući na ženska stegna.

U Zagrebu, naime (kao da je taj inače dosta ubogi grad središte svjetske mode!), žiponske gege postaje glavno dnevno zanimanje, pa smo u jednom čitanom dnevniku imali o tome cijelu anketu, kao da se radi o raspustu Sabora ili o povišici učiteljskih bijednih plaća. U znaku nove mode dade svoj sud i gđica M. Pogačić. Gđica M. Jambrišak nije još dala svog suda o novom ukrasu lijepospolskih nogu. Gđa Zofka Kveder nalazi jupe-culottes nepraktičnima, pa tvrdi da je u njima teško »skakati preko grabe« (tekstualan prijevod). Gđa Brođovin se nije još izjavila o nošenju hlača kao gđa Stern i druge dame što su kod nas u modi jer se

drže mode. Značajno je pri svemu tome da su već od pamtivijeka kod nas, u velikom i najaristokratskijem dijelu našeg naroda, među muslimanima, dimije u modi, ali da se to nije prije nikad činilo interesantnim našim gospođama i novinama. Dimije pobuniše Pariz i Beč, jer ih tamo ne bijaše, a sada se ešofiraju naše gospođe i novine oko prve mode koja je zastarjela kod nas, a nova u Parizu: dokaz, da i domaće naše stvari mogu biti zanimljive tek onda kad im napravi reklamu tuđina. Jadniji snobizam teško je zamisliti! Prije pedesetak godina vidjesmo već dimije na opjevanoj Ajkuni Botičevoj, a danas su te gaće usred Zagreba senzacija jer ih je lansirala kao novu hrvatsku modu jedna Parižanka iz Ljubljane.

Svaki tko osjeća estetički mora osjetiti jupe-culotte kao za bludu blaziranog savremenog ukusa. Ne nosi žena suknje uzaman. Suknja nije samo poslovična razlika toaletna, ističući tako na vidljiv način svu spolnu razliku, već i estetička potreba. Pogledajte najdivnije dojakošnje utjelovljenje ženske ljepote — kip meloske Afrodite: boginja nosi suknju. Poznato je da velika većina žena ima davno opažen »Schönheitsfehler« — mislim na disproporciju između dužine ženske noge i trupa. Žene većinom nose prekratke noge i zato je bogoduhi helenski kipar redovito idealima ženske čiste ljepote, naročito boginji Dijani, morao produžiti noge. Suknja skriva tu anatomsku pogrešku i daje iluziju normalne, proporcijske ženske nožne dužine, naročito u klasičnim krojevima kao »ampir«, gdje je iluzija razmjerne noge postignuta visokim pojašom. Dimije, dakle, mogu lijepo pristajati visokim i kratatim damama, koje ih jamačno preporučuju, ali baš nikako niskim i ugojenim, kojima jedva suknja maskira nerazmjernost nožne dužine. »Šlepovi«, »repovi«, izmišljeni su samo zato da na neki način kod svećanih zgoda povećaju ženski stas i nogu. U suknji je i sitna žena visoka. U dimijama će i visoka muškara praviti dojam kratkonogog derana. Dok je, pored toga, muško tijelo ljepše u hodu, žensko je ljepše u pozama mira i odmora. Pored muškog koraka čini žensko hodanje dojam nesigurnosti i nespretnosti. Suknja i to maskira, dok se žena u dimijama kreće — neka mi se oprost — kao patka ili kao sirena na kopnu. Orijentalka može biti lijepa ućakširena, jer gotovo i ne hoda (u haremu) ili jer privlači tek kao bajadera, kao »čoček«, ritmikom plesa i plastikama bahantice.

Dimije su također neposredna zabluda one lažne emancipacije što drži da zanimljiva žena mora i spoljašnjošću biti što sličnija muškarcu, dok u stvari privlači k ženama baš najmanje — muškarac u ženi sve one koji su nezaraženi masohizmom, ili, ako baš hoćete, onim homoseksualnim bolestima što zajedno sa dimijama dolaze s Istoka.

Jupe-culotte je, dakle, stara moda koja nikako do danas ne mogaše ući u modu. Jest, Marija Antoaneta je nosila slične dimije, ali samo na konju. George Sandova nosila se kao muškarac, ali tek da kao prava romantičarka srdi i zapanjuje purgare. I gđa Dieulafoy nosi se već dugo u Parizu muškarački, jer je to jedini način da na sebe svrati pažnju, zaboravljajući na riječi slavne gđe Staal de Launay, što reče: »Ja sam urešena onim uresima kojih nemam«.

Jer moda, kako je poznato, nije tu da otkriva, već da skriva, nije izumljena toliko za povećavanje ljepote koliko za sakrivanje grdobe. Zato odjevenost više draži i zanima od golotinje. Žena u suknji je još uvijek misterij, a u dimijama je kao polovica tog misterija, kao — poluodjevena, kao u gaćicama što se pretvaraju u nekakvog hermafrodita između hlača i suknje, sjećajući nas na poznatu pjesmu:

*Ne čudim se patki potkovanoj,
Ni bijeloj guski osedlanoj,
Nit vukovoj kapi od samura,
Ni međedu zelenoj dolami,
Ni lisici ni njenu đerdanu,
Ni pijevcu kovčali-čakširam;
No se čudim zecu dimijama:
Kud se vere, kako ne izdere!...*

JUBILEJ

Znanje uvek biaše i ostaje moćju...

(Dr. A. Starčević)

U cvjetanju lipa i trsja, u cvijetu hrvatskog kraja i u brizi, u golemoj, smrtnoj zabrinutosti cijelog naroda hrvatskoga, slavimo jubilej: rijetki jubilej pravaške misli, jubilej preporođenog nacionalizma hrvatskog. Slavimo ga tiho, bez parade, u nadi da će nas uspomena slavnog onog programskog govora Starčevićevog oduševiti, očelicitati za nastavak narodnog velikog posla. Jer vremena su mučna, žuhka i nepodnošljiva, a iz rane, udarene nam iza Starčevićevog katonskog bilježnikovanja pod rebra Kvarnera, žele nam, evo, za sva vremena iščupati to izmrcvareno i prodano, to čakavsko, to hrvatsko srce, što se zove hrvatska Rijeka, dok nam se djeca mame u mađarske škole, dok iz bogate slavonske žile lopti naša živa krv i dok na pusta, u razne Amerike bačena ognjišta dolaze čopori doseljenika. Oteše nam slobodu, a sada nam otimaju jezik i kruh, kruh naš svakidašnji, još gore no onda kada pjevaše pravaš Harambašić:

*Ah, to mene boli! Ti nemaš slobode,
Nemaš svoje soli, ni kruha, ni vode,
A kraj divnog svoga i tolikog blaga!
U nárōdā vijeću tvoj se glas ne broji,
Al su tomu krivi tek sinovi Tvoji —*

Ne mislimo opetovati povijest pravaštva. To učini naš drug Segvić u svojoj monografiji o A. Starčeviću. Mi zadovoljno povodom tog jubileja možemo utvrditi tek to, da pravaštvo ne samo da nije palo, kako mu sto puta prorokovahu, nego da mu se približuju i one stranke koje ga napadahu i koje baš najnoviji događaji, koje je baš najstvarnija stvarnost poučila da se samo temeljnim načelima pravaškim može imati realna uspjeha u narodnoj našoj obrani. Veliki dio Srba ne vidi više u misli hrvatskog držav-

nog prava ekskluzivističnu utopiju. Naprednjaci, udruženi sa bivšim pravašima, priznaju realnost hrvatske tradicije kao posljedice povijesnog posebnog razvitka i, podučeni iskustvom peštanskih stvarnosti, nalaze već sasvim trulim »realni temelj« Nagodbe. Prevareni, namađareni i namagarčeni frankovci, bačeni kao iscijeđeni limun, izliječiše se jamačno zauvijek od jatakovanja i kriomčarenja, nedostojnog radikalne, antioportunističke, antislavosrpske stranke. I tako se dogodi da se baš uoči našeg jubileja, u sjeni dobrog Lara — Staroga, i krvavog Penata — Kvaternika, u prosvjedu zbog fijumanskih i drugih infamija i tajnih atentata, nađoše na okupu svi, svi dobri, svi pravi oporbeni Hrvati, svi osim munkača što zaboraviše da Bog plaća, ako i ne svake subote!

Slava onomu, slava onima, bez kojih danas ime Hrvatska ne bi bila više najsavremenija i najmoćnija sila naše tužne sadašnjosti! Čast i slava mrtvima i živima! Slava Staromu, slava Kvaterniku i njegovom Bachu, što je sa 5—6 forinti mjesečne nagrade uređivao ignorovane, prešućivane listove, kojega premlatiše, da mjesto u pristojan grob legne u srca naša! Slava sucu Halperu, dru Matoku i Valušniku! Slava Davidu Starčeviću i Geržaniću, koji pokazaše da u Hrvatskoj hrvatsko pravo i hrvatska pravda nijesu brat i sestra, kao u ostalom krštenom svijetu! Slava Kovačiću, Vukeliću, Mediću, Despotu, Kranjčeviću, Kumičiću i drugim brčnim perima literarne plejade pravaške, gonjene i klevetane slavosrpsštinom raznih Jagića i štrosmajerskih slavosrpskih mekinjaša! A hvala svima vama što ste, ne stideći se hrvatskog imena, davali da nitko ne zna, tiho radili i žrtvovali sve osim tradicijskog hrvatskog poštenja i obraza hrvatskog! Čast i hvala našem vodstvu, svim našim pristašama i omladini našoj, koja u našem Nestoru, u pravašu barunu Rukavini može vidjeti što je pravo hrvatsko plemstvo!

»Moderna narodnost je, dakle, historijski proizvod, pro-uzročen nizom činjenica što se sastaju u istom cilju« — veli Renan koji svakako ne bijaše fanatik i nenapredan duh. Tako ne mišljahu naši preporoditelji oko Gaja. Pod utjecajem Napoleonove Ilirije, pa klasične i romantične lektire, vjerovali su u neku basnoslovnu narodnost ilirsku u času kada narodno osviješteni Milutinović piše *Srbijanku*, Brođanin Radičević svoje srpsko *Kolo*, a Vuk sa lozinkom Srbi svi i svuda identificira štokavštinu sa srpstvom. Naši ljudi kao Gaj i Drašković imaćahu vrlo jako domovinsko i vrlo slabo narodno, nacionalno osjećanje. Svi bolje pišu njemački (i latinski) no hrvatski. Utopiste i romantici, kao svi ondašnji europski politički doktrinari, gubili su se u frazama i tlapnjama, kao aristokrate bili su demokrate tek za paradu, voljeli su teatralnost i kostimirane lijepe gestove, u svom roman-

tičnom idealizmu vjerovali su u slavenstvo bez obzira na austrofilstvo reakcijske Rusije i u ilirstvo Srbije jednog Karađorđa, Miloša i Vuka. I A. Starčević bijaše isprva preporoditelj, ali kao demokrat, sin opanka, vidjevši kao graničar sav užas austrijskog pašovanja u svom selu, ne vidje u Hrvatskoj kao ilirac Mihaović tek lijepe krajeve i idiličan, dobar narod, već je njegovim bistrim narodnim duhom i disao, njegovim čistim jezikom govorio, ter njegove kmetske i regrutske muke u svom srcu dijelio. On ne bijaše kabinetski, amateurski, u fantastičnu gala-odjeću prurušeni rodoljub kao Gaj i Drašković, već sin naroda kao bistri, sarkastički Vraz, a znalac realne historije i zakona kao plemić Kukuljević. Pa kada dođe Jelačićeva, sa ruskom i austrijskom akcijom istosmjerna tragična vojna u Ugarskoj, pa apsolutizam, pa austrofilsko djelovanje Strossmayera, Mažuranića i drugih »Ileracah«, Stari bi osvjedočen da je »slavstvo mamac za gnjaviti Slavene«, da je slavenstvo najbolje oružje za aranžiranje »veleizdajničkih parnica« i za »neustavna stanja«. Našavši, kao u najnovije vrijeme i dr. Nikola pl. Tomašić, da Hrvatska ima svojih državnih, zakletvama vladara zajamčenih prava, da je prema Ugarskoj u odnošaju saveza, ne podložništva, a pram Austriji tek u odnošaju slobodnog naroda prama dinastiji izabranoj dragovoljno, držao je da je hrvatsko državno pravo jedini zakoniti, dakle u danim prilikama jedini realni i u legitimističkoj državi ostvarljivi temelj za postizanje slobode hrvatske. Smatrajući Hrvatima sve Jugoslavene, pa i Bugare »u svom državnom zametku granu Hervatah«, a nalazeći historijske zemlje hrvatske, povijesnu našu domovinu rascjepkanu, sasvim prirodno je zaključivao da se te zemlje jednog naroda i jednog istog jezika moraju sjediniti po slovu kraljevskih zakletih obećanja i u duhu modernog europskog principa nacionalizma, ostvarenog u Italiji, u Njemačkoj i na Balkanu. Svjedok velikih revolucija u Ugarskoj i Italiji, poznavalac *Slavenskih pisama* Mazzinijevih, Kossuthovih kajanja kod kasnih svojih snova Dunavske federacije, znajući za lutanje M. Pucića i Nikole Tommasea, žrtva sa cijelom Hrvatskom užasne nezahvalnosti, dobačene nam iz Beča za našu lojalnu krv na talijanskim, češkim i mađarskim bojištima, zamrzio je ljuto naše austrofilске slavjane i njihove gose. »Nisam li ja uvijek govorio, kako i danas govorim, da je Austria bila i da bude do smerti samo herdja?« Sasvim je naravno da su mu se iza užasnih iskustava sa domaćim slavljanima morali ogaditi slavjanski naši ljudi do očajanja i cinizma. Ime Srbin čini mu se isto s imenom Slaven (Slav — Sklave — Srb — Servus). Zaboravio je u domoljubnom gnjevu da sramotna imena postadoše imena silnih, slavniha stranaka, da se Talijani zovu po zemlji, koja se isto tako zvala pod Rimljanima i da se narod Francuske i Engleske zove tek po ne-

znatnom dijelu prvobitnog žiteljstva. Slavenski Bugari nose ime neslavenskog, Mađarima srodnog plemena. Poistovjetujući »slavstvo« i ropstvo, piše Stari u času kada Srbi odista služe svakome proti hrvatstvu: »Gnjusno ime slavsko ili, što je isto, serbsko«. Smatrajući Srbe Hrvatima, proglasivši Miloša u divnoj studiji o istočnom pitanju Velikim, a Nemanjiće Hrvatima, slutio je u imenu Srbin atentat na historijsko, gospodarsko ime Hrvat, misleći da je to ime posljedica nečistog pasminskog križanja. Kao Grci, Graeculi, što otrovaše zdravi stari Rim, tako razne grčke, pravoslavne nečiste rase ropskog porijekla pokvariše nečistom svojom cincarskom i bizantskom krvlju našu čistu rasu na Istoku, mislilaše on. I Gunduliću je Srbin i polugrk Aleksandar Veliki jedno isto, dok je Srbin Hektroviću seljak, kmet, sluga. Međutim, ta Starčevićeva antipatija proti imenu Srb i Slaven je antipatija historičara, doktrinara i filozofa, a nikako Hrvata i čovjeka. On je mrzio ta imena, nametnuta i nečasna po njegovom imenu i mišljenju, ali njihove nosioce je volio. O ruskom i srpskom narodu uvijek je lijepo i simpatično govorio, pa već 1878. hvali Rusiju, dok njegove simpatije za Turke najjasnije govore o njegovoj toleranciji.

Starčeviću je nacionalno pitanje prije svega pitanje etničko, raso, pasminsko, kao Gobineau, a u novije vrijeme Gumploviczu, Dühingu i mnogim filosofima aristokratizma i nacionalizma. Gobineau (*O nejednakosti ljudskih pasmina*) drži da su plemenske razlike permanentne. Dakle, bolje pleme, miješajući se sa lošijim, mora gubiti od vrijednosti. Gobineau ne vjeruje u progres, ljudski napredak. Etničko pitanje je glavno svjetsko pitanje, a monarhija jedini pametni način vladavine. Mi ulazimo u eru ponovnog padanja ljudske pasmine, jer je s rođenjem Isukrsta inferiorna krv istoka poplavila superiornu pasminu azijskog zapada.

Starčević, sličan učenom grofu silnim znanjem i mnogim izvodima, ne slaže se s njime u glavnome. Gobineau, Francuz, daje raso prvenstvo Nijemcima, Germanima kao Carlyle, a naš Stari, kao Nietzsche, još više od Nietzschea, upravo obožava Francusku, predstavnicu romanske kulture, prezirući Švabe, »tolike neotesance« i njihovu »kulturu«. Zato je sedansku katastrofu shvatio kao nesreću europsku i hrvatsku, pa nije slučaj što u isto vrijeme kada pada pravaški i talijanski Mesija Napoleon III, pogiba kraj mistika Kvaternika vegeterijanac Bach, barjaktar Mlade Hrvatske, čist, oduševljen, energičan i samoprijegoran kao junaci iz Černiševskijevog romana... Ima li mu danas u omladini premca?

Kao svi doktrinari, Stari ne bijaše dosta praktičan političar. Odviše, odviše idealan za našu realnost, mračnu i musavu. No, dok je svima poznat kao političar, kao preporoditelj nacionalizma

hrvatskog, slabo se vodi računa o njegovom utjecaju književnom i o njegovoj literarnoj divskoj snazi. Stil njegov, plastičan i spartanski lapidaran, stil Tacita, Luthera i Kurelca, narodan i istodobno učen, ostaje u našoj prozi bez takmaca. Neke njegove riječi i fraze kipte životom, ušavši već u obični govor kao izraz *hodkar*, *skrozirati* (kroz prste gledati), *prostota*, *poživinčen*, *slavosrb*. Stari se kao pravi humorist znao sam sebi narugati. Originalna njegova ortografija još povećava komični efekat teksta sa riječima kao *čaverljati*, *mačkožder*, *kruliti*, *perpur*, *prasetji*. Već davno prije modernih Srba upotrebljava on francusku interpunkciju. On prvi kod nas uvodi kult individualne, moralne energije i francuske, latinske kulture proti njemačkim sumnjivim vrijednostima. Njegova riječ ima jeku groba hrvatskih kraljeva, revoltu hrvatskog proletarca, odrješitost Tacitovu, smiješak Juniusov, žuč Swiftovu, mirni prezir Epiktetov. Njegovi đaci su već 1881. vođe omladinskog napretka hrvatskog usuprot smiješnim mržnjama Šenoe i Strossmayera. 1881. je u almanaku *Hrvatska divan* galofilski članak *Pogled na razvitak ruskog društva i literature*, a već 1882. krasno prevodi Eugen Matić Turgenjevljeva *Hora i Kaliniča*. Onda bijahu stekliši Bude Budisavljević i Nikola Đurđević... Dakako, nije čudo što pravaši, bojkotovani i gonjeni, ne bijahu u rukavicama sa protivnicima. Ne poštenije ni *Čengić-Age*. Međutim, to jedinstveno djelo obrađuje najobičniju »dnevnu novost«, slaveći ordinarno slavosrpsko junaštvo iz zasjede, po kiši, kada protivnik snom mrtvijem spava. Predmet nedostojan tako divnog pjevanja. Mažuranić epski, veličajno, muški, pjeva maljušne, kao Ivo Vojnović što lirski, ženski, neherojski goleme, epske dogodovštine. *Slavosrb*, kako je već kazano, nije toliko termin političkog, već *moralnog* značenja. Slavosrptina nije simpatija za Srbe, već »dogma koja uči da Hrvati ne mogu o sebi biti nego da moraju ili pod Mađare ili pod Austriju« — veli Stari. Slavoserbi nisu, dakle, naši filoserbi, već naši mađaro- i austrofilo, svi oni koji nemaju pouzdanja u sebe, u Hrvatsku, u svoje pravo i pravo naše borbe za to pravo.

Kada je Stari ostavio svećenički svoj oltar, pošao je drugom oltaru, pod kojim ga, klečeći u mraku i neznanju, čekaše cijeli jedan iscijedeni narod. Na tome svetom žrtveniku, prinesavši svoj cijeli život kao žrtvu svom narodu, zapalio je Stari nekoliko svjećica, ali nam ih, evo, već i Rim sa Bečom i Peštom gasi za harnost što bijasmo »jedini narod koji primi krstjanstvo svojevoljno«.

Ili zar odista nema, nema više iza Kvaternika nikoga tko će braniti i čuvati žrtvenik naše zemlje i naroda našega? Zar je odista u mraku i umiranju oltar Antuna Starčevića, posljednjeg biježnika hrvatske Rijeke?

BANKROT POKRETAŠTVA

Sada kad i jučerašnji naprednjak i vođa Koalicije Supilo čini srpski separatizam odgovornim za preporod pravaštva, kada pravaštvo postaje moćnija politička činjenica no ikada, pokretaši govore o smrti pravaštva. Gospoda slute svoj konac konca, pa simptome svog umiranja vide svuda, kao pravi očajnici i mrtvaci politički. Pokretaštvo skapava, i znajući da ga samo smrt pravaške, hrvatske misli može spasiti, *Pokret* podmeće svoju nemoć nama, »da se Vlasi ne dosjete«.

Pokretaški bankrot u kulturnom programu je neoboriva činjenica, jer se *Pokret* tog svog kulturnog programa i formalno odrekao. Ex-pokretaši pokrenuše *Slobodnu misao*, listić framazunskih smiješnih diletanata, koji jedva životari bogzna čijom pomoću, a bijedni listić *Zvono* je nedavno lipsao i u miru božjem preminuo. Pokretaši su znali da omladinu mogu primamiti tek kao radikalna stranka, pa kako su u svom nagodbenjaštvu čisti konservativci i mađaroni, opsjenjivahu svijet nekim tamo kulturnim radikalizmom koji je već davno prije njih, u osamdesetim godinama, provela pravaška omladina. Tako je i dr. Franjo Spevec nekad htio ateističkim izjavama na sveučilištu sakriti svoje mameluštvo. To-božnji liberalizam pokretaški je već davno prije pokretaša u našu javnost uvela Stranka prava i udesila ga prama našim potrebama u nekonfesionalnosti svog programa. No, dok je pravaški liberalizam tolerancija, pokretaši na silu boga izazivaju neke kulturkampfove, kao da su takve kulturne borbe, jedva izvedive u savremenoj Francuskoj, potrebne u narodu sa polovicom analfabeta. Pokretaši htjedoše kulturkampf u zemlji bez jače kulture, kao i Khuen, koji nekada, u doba ugarskog civilnog braka, htjede oslabiti opoziciju, bacajući među našu inteligenciju omrazu između laika i svećenstva, pa se pokušaj izjalovio pomirbom laika Starčevića i vođe opozicionalnog svećenstva Strossmayera. Pokretaši, dakle, bankrotirale kulturnim svojim programom, jer ono što u njemu bijaše novo, bijaše preuranjeno i nerealno. Zato pokretaši dosele baš ništa ne učiniše u skromnoj našoj kulturi. Oni do

danas ne dadoše ama ni jednog jedinog znatnijeg kulturnog radnika. Njihov literarni utjecaj, ukoliko ga bijaše, bijaše upravo štetan. U umjetnosti su tražili samo tendenciju. U nauci dođoše tek do prevođenog Masaryka i Haeckela. Njihov Voltaire je Basariček, njihov d'Alembert Miroslav Mance, njihov Renan Toni Schlegel, njihov Gambetta Ivan Lorković. Famosni dr. Reberski je njihov Napoleon, upravo njihov »Assomoir«. Da smo zlobni, rekli bismo da je i religija tih slobodoumnika religija nesposobnosti. »Srušiše« Harambašića i druge »Stare«, a na njihovo mjesto htjedoše gurnuti pjesnike kao Jelovšek, naučenjake kao Cihlarž, enciklopediste kao M. Marjanović, »kulturce« kao Kosor. I tako dođosmo do naprednjačke Renesanse, koja se zove Parmačević i Ivo Šporčić. Ovo i ovakovo naprednjaštvo je uzrokom da kod nas mogaše godinama i godinama biti vođa mlađe književne generacije neki Milivoj Dežman, koji danas u *Obzoru* od nas »otpadnika« brani Eugena Kvaternika, pošto je donedavna cinički lizao trešćevačke škrte tanjure.

Političko naprednjaštvo je bankrotiralo jer je politički apsurd i ordinarni politički švindl. Stojeći na Nagodbi, naprednjaci utvrđuju sužanjsku, slobodnog duha nedostojnu ideju robovanja naroda narodu. Stojeći na apsurdnom načelu da su u Hrvatskoj dva naroda, ti važni demokrate nagodbenjačkog kalibra uvođe kod nas umjesto nacionalnog monizma nacionalni dualizam. Narodnost im nije jedna, već dvije ideje. Ti tobožnji bezvjeri primaju kao stara Turska vjeru, pravoslavlje, kao temelj nekoj posebnoj narodnoj misli i prave tako vjeru načelom narodnosti. Servilni oportuniste prema Mađarima, ti lažni realiste ne vide da za srpskim pitanjem u Hrvatskoj stoje dvije srpske države, a da za tima državama prijeti pomoć one antidemokratske i antiliberalne Rusije koja ubi Stambulova na ulici, zbaci Battenberga, ubi Obrenovića, plaća crnogorsko činovništvo i vojsku, tlači katoličku Poljsku, onomad stupa u porodične veze sa rusofilskim Karađorđevićima, kao što je nekad u Zagrebu dala sredstva za ovdašnju crkvu pravoslavnu, kako to čitamo u memoarima septemvira Subotića... Razlika između hrvatskog i srpskog pitanja je u realnoj činjenici da su hrvatski interesi, teritorijski i politički, u ovoj Monarhiji, a srpski to nisu, pa samo politički pustolov i Don Kihot može ne voditi računa o ovoj neoborivoj stvarnosti. Prije bosanske aneksije mogaše Hrvat biti iredentista. Danas to ne može i ne treba mu.

Naprednjačka politička metoda, način naprednjačke borbe svima je već dosadio. To je boj martoloza i marodera političkih po jezuitskom receptu da gadna sredstva posvećuje cilj. Ti ljudi nisu prezali škoditi protivniku krađom privatnih pisama. Sa kakvim samo infamnim sredstvima srušiše F. pl. Mikšića? Kako

kukavno izigraše Potočnjaka a zatim Supila! Dovukoše novu khuenovštinu i Tomašića, a sada dreče i peru ruke. Sa pustolovom Radićem se sto puta razidoše i sto puta se kao Cigani s tim Drmačićem srepiše. Vičući na »frankovštinu«, primiše sve Frankove metode, kao što su u svom liberalizmu, filosrpstvu i nagodbenjaštvu modernizovani đaci one »liberalne«, slavosrpske i mađaronske khuenovštine, koju su »rušili« kao sada »realistu« — svog Tomašića! Odrekoše se pred aneksijom Bosne i zbog Srba se odriču same Hrvatske, jer u srpstvu vide nacionalizam hrvatski, kao što vide zakon u Nagodbi!

I ti bankrotaši traže da mi kaskamo za njima, umjesto da se sve naše oporbene stranke nađu na okupu kod rušenja Nagodbe i rade oko fuzije svih zemalja hrvatskih!

PLATONSKI DIJALOZI

— Čuješ li, naprednjaštvo je pametnima tek roba za izvoz. Masaryk, kako čujem, nema u Češkoj velikog političkog utjecaja. Ima ga u Hrvatskoj —

— I na Krimu.

— A evo što piše u *Srpskom književnom glasniku* jedan od najboljih savremenih srpskih pjesnika Jov. Dučić: »Nema odista ni jedna europska crkva sveštenika koji su toliko van života kao vaša crkva s grčkim kaluđerima. Katolički kaluđeri su naučnici i fabrikanti, profesori rečitosti, učitelji morala i dobrih manira... Kod ovih (grčkih) kaluđera nije ni moral ni religija, nego samo obred... — Ovi grčki kaluđeri zarasli u svoje ružne brade jedva ako znaju nekoliko molitava i nekoliko tužnih crkvenih melodija. Njihov ceo vek prolazi u molitvi i međusobnoj tuči. I svetost nebeskog života počinje onde gde prestaje neprohodna pomrčina njihove gluposti na ovoj zemlji«. Katolička crkva je, dakle, Dučiću kulturna sila, pa bih htio znati što će na sve ovo *Srbobran* i *Pokret*.

— Brat Dučić igra humanistu, a u svom ovom putopisu zove Odiseja (Uliksa) — *Ilisom*. Tako domišljatog Laertovog sina zovu, naime, Francuzi, a naš srpski p o j e t zna za nj samo po — francuskom imenu. Humanizam balerine, klasicizam guvernante.

— Evidentno, srpska elita nije naprednjačka. To je za »domaću porabu« književnika kao Wilder, Kriještimir Kovačić i primalja Spermačević. Bogdan Popović, »narodni« profesor književnosti i ukusa na beogradskom sveučilištu, tvrdi u netom izašloj svojoj raspravi *O književnosti* da je demokracija kriva za sveopći zastoj književnosti. Antidemokrat, taj učitelj srpskog literarnog radikalizma! Čečê, hercig, zar ne?

— No, Gospodin Profesor ima tu krivo. Periklova Atena i Danteova Toskana bijahu demokracije. Moderne literature ne ubija demokracija politička već duh utilitarizma literarnog, anti-artistički duh Milanah Marjanovićah, demokracija literarna, naime načelo da kao što ima svaki pravo glasa u politici, da tako

ima svaki osel, svaki Kriještimir Kovačić i svaki Jarmek Parmačević pravo glasa i suda u literaturi: načelo da u književnosti ne odlučuje pojedinac već gomila, da ne odlučuje talenat koliko to jesi li ili nisi naprednjak, jesi li ili nisi član redakcije naprzednog lista. Kriještimir Kovačić i Parmačević su književnici jer su napredni dusi, a Flaubert nije književnik jer je u Homaisu, Bouvardu i Pécuchetu besmrtno ismijao — — »napredne duhove« ...

— Međutim, kakve li pojmove ima o književnosti taj beogradski literarni antidemokrat Bogdan Popović! Staro, izmikano parisko recenzentsko priklopalo Sarcey reče da mu se Ibsen ne sviđa, a beogradski arbiter elegantiarum piše za toga pisca: »Pretenziozni i antipatični nadrifilozof« ... Odista, o autoru klasično komponovanih *Sablasti* i divnog *Peer Gynta* može tako suditi tek pretenciozni nadrikritičar i antipatični nadriprofesor poluorijentalnih zavoda! No, najljepše je to što ovo predavanje uspoređuje sa Tolstojevim literarnim mislima (!!), nimalo antidemokratskim, onaj pretenciozni i antipatični literarni drotičkar Prochazka (u *Savremeniku*!).

— E — pa pan Prochazka se laska svemožnom profesoru, Gospodinu Bogdanu. Traži malo beogradske reklamice i pomoći taj literarni invalid, kao svi kojima prestadoše u Zagrebu ržužice cvasti. Zato se u svakoj »kritici« napravio bedast, pa niti ne spominje da beogradski profesor prikazuje Ibsena kao nekakvog dramatskog pana Prochazku ...

— Da dr. Prochazka ne cilja na kakvu beogradsku docenturu?

— Jest — figu! Srbi preporučuju Prochazke nama Hrvatima, a sebi uzimaju antisavremenike, ljude antinaprednjačkih načela narodne pjesme kao Meštrović ... Jest, cijela njihova elita je antinaprednjačka, nenaprednjačka. Naprednjak, literarni naprednjak je tamo samo još famozni Jovan Skerlić, kritičar. Onomad je krvavo izgrdio darovitog pjesnika Disa (Petkovića) jer je »nezdrav«, tj. jer nije »napredan«, jer nije demokrat, jer ne pjeva Singerovih mašinah i geačkih gaćah, jer nije opjevao radničkog štrajka i demokratske zalagaonice. Skerlić je izgrdio po običaju i dekadente, toga pokvarenog Verlainea i toga trulog Baudelairea, na žalost ipak »čovjeka od talenta« ... I *Pokret* je tako nekad psovao Baudelairea o kojemu ču tek zvoniti, proglašujući ga luđakom, jer siromah pjesnik umrije poput Ante Kovačića, Vidrića i Harambašića, a ne poput »zdravog« kakvog njegovog klevetnika ...

— Šteta što nisi čuo *Lesarija, Židovi u muzici* — pisaše R. Wagner. »Muzika u Židovima« — pisao bih ja (da uopće pišem ...). Ne demokracija: lažni židovski liberalizam i lažna židovska kultura ubija među inim moderne vrijednosti. Meyerbeer i Offenbach

u glazbi, Lombroso u nauci, Nordau u kritici, Marx u narodnoj ekonomiji, Frank u našem nacionalizmu, Heine, divni Heine, primaše pomoć iz francuskog »fonda dispozicijah«, nazvanog u ovoj blaženoj državi špicelfond. Nije čudo što mu nacionalistična Njemačka uskraćuje spomenik. Od naših izraelita jedini Mirko Breyer je radnik na našoj kulturi narodnoj i tradicijskoj, svaka mu čast! Knjižara Hartmannova bijaše bedem starčevićanskih izdanja, izopćenih iz slavonsrpskih koterija, a ista ta tvrtka danas izdaje divnu, monumentalnu hrvatsku povijest Klaićevu, najveće i najljepše izdanje među svim našim dojakošnjim knjigama, o kojemu naše novine — — — kukavički i kukavno mûkom mûče...

— Ali zato *Pokret* preporuča srbijanske školske knjige i veli da je nauka proglasila nas i Srbe istim n a r o d o m.

— Istim jezikom — da, istim narodom: — koja »nauka«? Nauka hofrata Jagića, naučnika Wildera ili dubokog mudraca Lorkovića? A gledaj samo naše, hrvatske školske knjige! Evo, u čitanci za I. razred realke nema ni jednog jedinog — ama ni jednog jedinog štiva u kojemu se govori o hrvatskoj domovini, o hrvatskom ponosu, o hrvatskom narodu, o Hrvatskoj. Tri četvrtine knjige zastupaju — srpski pisci, kao da hrvatskih i nema! Naravno da takva čitanka ne može formirati duše hrvatske. Naprotiv. Takva čitanka može dječiju dušu hrvatsku tek deformirati, ubiti u njoj ono malo hrvatske klice...

— Usuprot Kozarcu, sve juri u te njihove škole. Uveliko se fabrikuje grozan inteligentni, upravo poluinteligentni proletarijat. Nije dosta da školovani muškarci nemaju kruha, jer je korito sve manje prema sve većoj masi školovanih gladuša, već evo i cure iz liceja i preparandije jurišaju na jaslje! Ženske se već pomalo uvlače u državne urede. To će jamačno ojačati hrvatsku energiju naših činovnika... Prosjačko gladuštvo javlja se kod nas već u obliku halapljivog, gladnog »feminizma«. Žene i šrajbmachine! Sofija Branec i Maričon trgaju se kao slijepci na sajmu za mrvicu izgladnjele pogače sa doktorom Mišićem i Diogenesovim gladnim potomcima. »Hljeba, hljeba, gospodaru, ne vidjesmo davno hljeba!« — a na glavi skupi šeširi, a na gladnim nogama chevreau-cipele! Naše škole — kulturni zavodi? Hajte s milim bogom! To su zavodi za povećavanje onog užasnog hunger-sistema, za stvaranje beamterskog proletarijata na štetu narodnih radnih sila — proletarijata, svaki dan mnogobrojnijeg, prema tome sve jeftinijeg i na svaku podlu službu sve spremnijeg...

— Evo, idu iz liceja te dubokoumne prepirateljice kuhinje i igle! Evo, ova, elegantna kao izrezak iz modernog žurnala, kći visokog činovnika, nema ni prebijene pare, pa će je namjestiti tu negdje u Zagrebu, pošto se nagutala sirotinjskih stipendija i

naflirtovala s ibermenšima — đacima i vitezovima — štelfertretima... Ova druga ljepotica neće dobiti mjesta i bit će srećna svrši li kao gazdarica kakvog seoskog milosrdnog plebanuša...

— U zagrebačku preparandiju upisalo se ove godine blizu 60 slušalaca...

— I onda se ti »inteligenti« čude što običan nadničar više služi od tih kulijah stolice i parijah mozga, što se u strahu od rada, od nezavisnog posla, od pluga, motike i od zanata guraju na korito, na jasje, gdje ni mekinja za poluučenu sirotinju više nema!

O SKIDANJU SRPSKE ZASTAVE

(Izjava hrvatskog književnika g. A. G. Matoša)

Držim da slogu, ljubav i bratstvo među Slavenima uopće, a među Hrvatima i Srbima napose, ništa tako ne omeće kao što pritvorstvo — neiskrenost jedne strane prema drugoj, jer otvoreni i iskreni ljudi, stranke i narodi mogu se međusobno mrziti, svađati, pa i sudariti, ali se oni ipak pored svega toga međusobno svagda, pa i u času najžešće borbe više cijene i poštuju od lažnih slogaša, jedinstvenaša i njima sličnih fariseja.

To se pokazalo i prilikom izvješnja srpske zastave na uredništvu *Srpskog glasnika* prvoga dana II. hrvatskog svesokolskog sleta u Zagrebu, na kom su osim hrvatskih učestvovali i ostali slavenski sokoli.

Ja kao Hrvat starčevićanac proživio sam više godina među braćom Srbima, i to u glavnom gradu slobodne kraljevine Srbije, u Beogradu. Nikada nijesam zatajivao svoje političke nazore u njihovom društvu. Iako smo se mnogo puta zbog oprečnih nazora sukobili, ništa nije smetalo da sam imao a i danas brojim priličan kadar najboljih prijatelja i iskreno odane mi slavenske braće među njima zato jer nijesam nikada opazio da su braća Srbi ma samo pokušali steći ili podržavati to međusobno prijateljstvo, slogu, ljubav i poštovanje na furtimaški način, a na račun mojih hrvatskih narodnih osjećaja i svetinja.

Naprotiv braća Srbi u Srbiji, bez razlike stranaka, iako su kada u svojim novinama u političkoj borbi učinili našao Hrvatima, u svakom danom momentu sam se uvjerio kako oni jedva čekaju čas da djelima zasvjedoče slavensku solidarnost, slogu i iskrenu ljubav, osobito prema svojoj slavenskoj najbližoj braći, nama Hrvatima, također bez razlike stranaka, što i spoljašnje zaista dostojno manifestiraju. To se pokazalo pri svakom iole svečanijem trenutku i sastanku Hrvata s njima u Srbiji. Valja se samo sjetiti nedavno održanog sveslavenskog novinarskog kongresa u Srbiji na kom je učestvovao vrlo mali broj Hrvata.

Ne treba ni spominjati naročito da je sama općina grada Beograda gotovo sva veća zdanja i vidnije tačke grada okitila hrvatskim zastavama. Građanstvo beogradsko je pak vlastitom pobudom u tom pravcu upravo iznenadilo svojim veličajnim poštovanjem hrvatske zastave u glavnom gradu Srbije.

A u glavnom gradu Hrvatske, Zagrebu? Oni koji se predstavljaju jedinim pionirima sloge, ljubavi, solidarnosti i bratstva, da pače i jedinstva Hrvata i Srba, oni koji su bili dužni ne samo pobrinuti se da svaka javna palata i vidnije mjesto u Zagrebu za vrijeme svesokolskih svečanosti nego u prvom redu njihove privatne kuće i stanovi budu iskićeni bezuvjetno i bratskim srpskim zastavama, čim su vidjeli jednu jedinu srpsku zastavu na privatnoj kući, koju su morali kao bratsku svetinju poštovati i kao zjenicu oka nedirnutu čuvati, prvi dođoše sa nebratskim zahtjevom da se i ta jedina srpska zastava odstrani.

Da opravdaju svoje farisejstvo i besprimjernu uvredu bratskih srpskih narodnih osjećaja, izmislili su bauka, zaklonili se kuka-vički u toj nedostojnoj raboti za leđa Hrvata starčevićanaca koje oni okrstiše frankovcima.

Međutim, sav njihov marifetluk ne može oprati s njih ljagu u ovom slučaju niti među najpovršnijim pratiocima događaja, jer je fakt da smo se mi starčevićanci za sve vrijeme II. hrvatskog svesokolskog sleta znali uzvisiti iznad svih običnih dnevnih zadjevica i prebroditi antagonizam postojeći među nama i našim sugrađanima.

Vidjeli smo da je bratska srpska zastava u tom svečanom momentu izvješena na uredništvu *Srpskog glasnika* bola oči jedino onim elementima koji se nalaze u taboru naših protivnika. Oni su htjeli izmišljotinama i klevetama o nama prisiliti g. Stijepu Kobasicu da odstrani izvješenu zastavu i, kad se ovaj nije dao zbuniti, oni su »intervenirali« i tek je poslije njihovih »bratskih koraka« rupila Tomašićeva policija te nasilno bez ikakova razloga skinula tu zastavu. Ove činjenice treba dobro držati u pameti radi budućeg ravnjanja.

Valja jedanput već istini u oči pogledati i početi razlikovati kukolj od pšenice.

Zamislimo samo da je i malo iskrenosti u tih naših protivnika, fariseja uopće, pa i u njihovom odnošaju prema Srbima, te da su u prvom redu oni samo na svojim kućama i stanovima izvjesili pored hrvatskih i bratske srpske zastave u tako svečanom momentu, odmah nam je jasno da tu ne bi bilo ni govora o kakvoj opasnosti od »frankovaca«.

Tako su i trebali postupiti, ali oni to nijesu htjeli iz više providnih razloga i svojih sebičnih računa, jer su uistinu u svemu fariseji, pa stoga vazda neiskreni u odnošaju prema Srbima, i jer svojim opakim djelima pošto-poto nastoje ukaljati nas starčevance.

Oni svoj nebratski i farisejski postupak ne mogu opravdati niti izgovorom da se srpska zastava vila pri ulazu na vježbalište, jedno s razloga jer je vježbalište čisto službeno mjesto i stoga su ondje izvješene zastave nosile na sebi samo karakter najobičnije — službene kurtoazije (kao što bi to npr. bilo i u Londonu pri učešću slavenskih gostiju), a ne ljubavi, bratstva i slavenske solidarnosti (pogotovu pak ne narodnog jedinstva Srba i Hrvata, s kojim su gospoda podigla toliku prašinu kao da je to njihovo otkriće), a drugo, jer povreda bratske srpske zastave, te po tom i bratskog srpskog osjećaja je jednako počinjena oskvrnućem ili nasilnim odstranjenjem bilo to samo jedne ili bezbroj izvješanih zastava.

Takovo je u tom pitanju shvaćanje u čitavom kulturnom svijetu, pa i kod nas ne može biti inako. Tu se barem ne da natezati ni izvrtati, jer se in concreto u punom smislu riječi radi — kako je to nedavno izjavio g. dr. Milan Dečak — ne samo »o jednom od vanjskih obilježja bratskog srpskog naroda, nego ujedno i simbolu čovječnosti, ravnopravnosti, junaštva, sloge, ljubavi i bratstva — ja velim i karakternosti, koje kreposti treba da gaje naročito najbliža slavenska braća: Hrvati i Srbi«. Ali fariseji hoće silom da to notorno poznato shvaćanje izvrnu. Oni nastoje cijelu stvar svesti na lično polje — jurišajući na g. Stijepu Kobasicu, koji je zastavu izvjesio na uredništvo, i nastoje s toga ličnog stanovišta obraniti svoju podlu i odvratnu ulogu. No, tim još jače biju sami sebe i zapleću se u svojim klevetama »kao pile u kućinama«. Mjesto da dokažu svoju tvrdnju — apsurditet da je izvješanje srpske zastave u Zagrebu na privatnoj kući u takovom jednom svečanom momentu manifestacija slavenske i bratske solidarnosti provokacija Hrvata, i nehotice dokazuju da su oni Srbi, koje optužuju kao provokatore, imali više vjere u bratstvo, slogu i ljubav Hrvata prema Srbima i pijeteta prema srpskim svetinjama od onih koji optužuju. Odvratan je, dakle, postupak potonjih, makar ga s koje strane prosuđivali, te se ne može dovoljno žigosati!

Stoga se i ja potpuno slažem sa izjavom g. dra Milana Dečaka (u 23. br. *Srpskog glasnika*) i velim da se imade osuditi postupak onih koji su čak zahtijevali od urednika *Srpskog glasnika* — da ma bilo iz kakvih obzira — skine i onu srpsku zastavu koja je u tako svečanom momentu visjela na uredništvo *Srpskog glasnika* ispod hrvatske zastave, a koju su u prvom redu baš hrvatski sokoli trebali uzeti u zaštitu.

Na koncu moram spomenuti kako me vrlo boljelo da je izvješna štampa htjela u cijeloj toj aferi prikazati g. Stijepu Kobasicu kao agenta provokatora (izazivača) i kao nekog novog Nastića. Poznavajući g. Kobasicu još iz Beograda i znajući da je poznat i njegovim političkim protivnicima kao pošten čovjek, dižem u interesu stranačke tolerancije i načela poštovanja protivnika glas protiv ovakih kukavičkih insinuacija. Zastava pako srpska ima-đaše tom prilikom jednakopravnog mjesta kraj naše hrvatske već i s tog prostog i jednostavnog razloga što sokolski slet ne bijaše politička već kulturna manifestacija i što je ta zastava bila tom prilikom simbol onog kulturnog srpstva koje je pravim starim pravašima, kao E. Barčiću i A. Harambašiću, isto tako mило i drago kao naša hrvatska kultura.

Zagreb, 6. oktobra 1911.

DIE LAGE

Unsere »denkenden Politiker« — ein landläufiger Terminus, der auch gedankenlose Politiker voraussetzt — befinden sich momentan in einer sehr dankbaren Situation. Die Lage ist schwierig, sogar verzweifelt, aber Niemand ist verantwortlich. Die Regierung, der Banus redet sich in dieser Weise aus: — Ich wollte parlamentarisch, verfassungsmässig regieren, aber die majoritätsbildende Partei, mit der ich den bekannten Pakt geschlossen, liess mich im entscheidenden Moment im Stich, obwohl uns keine prinzipiellen Meinungen teilten und obwohl die Koalition durch bittere Erfahrungen belehrt ist, dass in den jetzigen Verhältnissen aus Budapest nur das von mir mit schwerer Mühe Behauptete zu haben ist. — Die Koalition redet sich aus, dass sie, obwohl für das Entstehen der Regierung verantwortlich, für ihr Bestehen nicht verantwortlich sein kann, derart zu ihrem eigenen Werke in Opposition stehend. Die Pravašen, selbst wenn sie eine Majoritätspartei bildeten, könnten in den jetzigen Verhältnissen als Antidualisten keine regierende, verantwortliche Rolle übernehmen. Für die chaotischen, unglaublichen, alle nationalen Energien untergrabenden politischen Verhältnisse ist also Niemand verantwortlich, weil — alle Parteien verantwortlich sind.

Unsere Pravašen liessen sich im Kampfe für — und gegen die Dynastie Frank von den Gegnern — vom Baron Rauch und von der Koalition - exploatieren. Dadurch litt selbst die Idee des kroatischen Nationalismus, weil — wie bekannt — die Koalition den absurden Gedanken eines nationalistischen Dualismus, einer nationalistischen Zwei-Einigkeit predigt. Durch dies Sinken des kroatischen politischen Nationalismus gewann natürlich die serbische expansive Idee, umsomehr, da — wie allbekannt — die Serben in der Koalition die einzige wohlorganisierte, kompakte Gruppe bilden und durch ihre dominierende Lage die führende Rolle in der Koalition behaupten. Unsere orthodoxen Brüder sind nämlich so organisiert, dass durch ihre Kirchliche und noch in

höherem Masse, durch ihre ökonomische einheitliche Organisation alle serbischen Kräfte die führende Partei unterstützen, während gerade bei uns Kroaten ein einheitliches Wirken aller Parteien infolge der Serbenfrage momentan eine Unausführbarkeit ist. Der *Privrednik*, wo alle serbischen ökonomischen Kräfte vereinigt sind, ist eine Filiale des *Srbobran*, und ein »Selbstständiger«, B. Budisavljević, ist Redakteur dieses Blattes, wo auch die Interessen der Radikalen, also die allserbischen Interessen ökonomisch konzentriert sind.

Bis zur definitiven Versöhnung der beiden Pravašen-Gruppen sind die Serben also faktisch durch ihre konzentrierte und überlegene Stellung in der zersplitterten und bunten Koalitionsgruppe die faktischen Beherrscher der Situation. Erwägt man, dass Zagreb nicht der natürliche Schwerpunkt der serbischen Politik, dass dieses serbische Majorisieren der kroatischen überwiegenden Majorität fast als ein politisches Absurdum dasteht, dass dadurch die kroatische Politik aus ihren traditionellen, historischen und verfassungsmässigen Grenzen ausgerissen, hinausgeschleudert, »balkanisiert« und ungewohnten, ausserkroatischen und aussermonarchischen Einflüssen ausgesetzt wird: erwägt man all dies, wird man begreifen, dass unsere Lage trübe ist, weil sie momentan eine gute serbische Lage und eine kroatische Niederlage ist. Heute, da alle alt-kroatischen Gaue in dieser Monarchie, wenn auch nicht unter einer einheitlichen Regierung, so doch unter einer Dynastie vereinigt sind, heute, wo alle kroatischen Interessen innerhalb, und nicht, wie die serbischen, grösstentheils ausserhalb dieser Monarchie liegen, können die serbischen Interessen mit den kroatischen, aber nicht die kroatischen mit den serbischen ganz identisch sein. Deshalb kann in Kroatien nur diejenige Politik als ausführbar gelten und gedeihen, die in der führenden Rolle vom kroatischen, und nicht vom serbischen unter aussermonarchischen Einflüssen stehenden Elemente geführt wird.

Unsere Lage ist nicht so jämmerlich, weil wir keine Regierungen, sondern weil wir keine Oppositionen, keine echten Oppositionen hatten. Seit dem Tode Starčević's und Strossmayers hat unsere nationale Opposition keine rechten Führer. Die Koalition indigniert durch die oportunistischen Geschäfte des pseudoradikalen Dr. J. Frank, übrigens des ersten kroatischen politischen »Realisten«, ist in einem noch engeren Opportunismus schmachten geblieben. Die Herren, obwohl in allen ihren »Etappenpolitik« — Hoffnungen so unendlich lange gefoppt und genarrt, sind doch »Stipendisten« und Unionisten geblieben, obwohl der Ausgleich von 1868 nach den von der bosnischen Annexion geschaffenen politischen Verhältnissen, der gesetzwiedrigen Pauperisierung und Erdelyisierung Kroatiens eine Anomalie, eine schreiende, absolu-

tistische und den gesamt-monarchischen Interessen schädliche, scheinparlamentarische, Alles korumpierende Gesetzlosigkeit gouvernementale Anarchie und politisches Rudimentum geworden ist.

»Los von Ungarn« — wäre also der einzig natürliche Protest aller kroatischen Oppositionen, der neulich schon die Starčevićaner beider Fraktionen in die stärkste kroatische oppositionelle Gruppe vereinigt hat. Möge auch die Koalition, möchten auch unsere serbischen Brüder endlich begreifen, dass Ungarn, dass Budapest, dass die herrschende antidemokratische ungarische Gentry und Plutokratie, welche schon das Serbenvolk im Banat fast total magyarisierte, unser gemeinsamer Erbfeind, und dass nach der serbischen (in Serbien) die kroatische Konstitution der beste Panzer der serbischen partikularistischen Rechte und Rassenprivilegien war und bleibt. Das Ende des schmählichen Ausgleiches von 1868 ist nahe und muss alle kroatisch sprechenden Elemente dieses einen Vaterlandes in einem Lager treffen. Bis dahin aber müssen wir arbeiten, nicht warten, und eine starke k r o a t i s c h e Opposition bilden.

PISMO IZ ZAGREBA

Svi smo još pod dojmom prošlih izbora. Koalicija ulazi u Sabor desetkovana. Pokusala je čorbu koju si je sama sa »pak-tom« skuhalo. Naročito Hrvati koalirci su decimirani. To je posljedica »sitnog i realnog rada« u narodu. Gospoda si ne dadeše truda ni da sačuvaju izborne svoje kotare. Pad grofa Kulmera u II. zagrebačkom kotaru je upravo klasičan. Gospoda mišljahu da im je kotar siguran, kako prije izbora pišaše *Obzor*, list ni hrvatski ni srpski, već obzoraški. Kulmer je kortešovao tek nekoliko dana prije izbora, dok je za vladu preko mjesec dana radio punom parom cijeli policijski aparat sa svim korupcijama zastrašivanja i podmićivanja.

Policija uopće nije kod nas ustanova za javnu sigurnost, već vladino oružje proti opozicijama. Hvataju se oporbeni kandidati, udešavaju se hajke proti neporočnim, mirnim izbornicima, a gospoda zločinci ostaju tolerirani. Grozni palikuće oko sela Ribnika ostadoše dosele neotkriveni, mada se požari opetovahu i nakon onog stravičnog linčovanja. Policiji je jedini opasni zločinac u zemlji opozicija. Politički legionarški ubojica krčmara Lemića u Zagrebu nije mnogo tražen i ostade neuhvaćen. Prije par godina nađen je u Zagrebu u kapiji vlastitog stana ubijen neki natporučnik u civilu Crnko, došavši iz veselog društva s kojim se na putu iz krčme posvadio i pobio. Stvar je i danas u tami. Naša policija, naime, čuva i brani Nastića, a umjesto razbojnika i lupeža goni i zatvara one mirne građane što se usuđuju razlikovati se u politici od špiclova i potkazivača. Gospoda tati i lupeži su danas sigurniji za svoju osobnu slobodu od poreznika i građana nagodbene Hrvatske.

Koalicija ulazi, dakle, u Sabor oslabljena u pravcu hrvatskih, a ojačana u pravcu srpskih elemenata. Srpski ekskluzivizam će, dakle, još više no prije u njoj gospodovati, što je nesreća, jer ti Srbi ekskluziviste nisu toliko zazorni jer su ekskluziviste, već

baš zbog toga jer su nagodbenjaci, jer samo u Mađarima, što ih u Ugarskoj već progutaše, misle naći oslonu za svoje partikularistične tjesnogrudnosti.

Pogreškom, katastrofom pakta koalicije sa Khuenom prelazi težište narodnog, oporbenog vodstva na pravaše. Taktika vladina je jasna: slomiti »legalnim«, »ustavnim« putem, izborima, najprije legalnu, nagodbenu, a onda nasilnim sredstvima, sudbenim progonima, radikalnu, antinagodbenu, »protuzakonitu« opoziciju. Najprije koaliciju, a onda pravaše. Kod takvih prilika bilo bi najlogičnije da i koalicija, ne postignuvši svojim nagodbenjaštvom baš ništa, pomogne radikalnu, antinagodbenu opoziciju. Danas je takav opozicijski *bloc* neizvedljiviji no ikada, jer u koaliciji odlučuju Srbi, nepomirljivi dušmani pravaštva, a u ujedinjenoj pravaškoj stranci dominiraju frankofurtimaški, dakle baš anti-srpski elementi.

A i najnovije pravaško jedinstvo je prividnost. Opreka između liberalnog i furtimaškog pravaštva je sve veća i izbija u polemikama grupe oko *Mlade Hrvatske* i onih oko »Domagoja«. *Hrvatska*, list pretežno klerikalnih tendencija, »furtim« pogoduje manjini, domagojcima. No, dok je laički elemenat u toj stranci kulturno radikalan, u politici je u svojim frankovačkim predstavnicima, pa u ljudima kao Prebeg i Milobar, frankovački zakulisan i oportunističan. Te opreke moraju nužno prvom prilikom dovesti do raskola. Svakako je više no čudnovato što famozni eksfratar Šegvić, uvodničar »najradikalnijeg« opozicijskog lista, piše po naruđbi vlade dra Tomašića dobro plaćene, a vrlo zlo prepisane knjige za školsku upotrebu, u kojima među inim proglašuje J. E. Tomića piscem Gutzkowljeve poznate drame...

Za spomenik pokojnom dru J. Franku već se skuplja novac. Tako se skupljaše i za monumenat Kumičiću. Na pogrebu Jos. Franka desio se nečuven slučaj, da jedan govornik držaše dva nadgrobna slova. Srećnik se zove dr. Milan Ogrizović, poluautor *Prokletstva*... Bačen je iz stranke, kandidirao je proti pravašu Petričiću i — taj komedijant sa slatkim osmijehom licemjera govorio je na čudo zapanjenom Zagrebu nad Frankom kao teatralni Antonius nad mrtvim Caesarom! Slatki i preslatki Vanja oplakivaše, dakle, u jednoj besjedi smrt dvojice dragih slavnih pokojnika: smrt dra Josipa Franka i smrt dra Milana (»Vanje«) Ogrizovića. Slava im!

Ali ima još Ogrizovića u Zagrebu. Tako neki Gerašić, glumac što je znao igrati samo ulogu Drmačića (u *Seljačkoj buni*). Splet-kario je proti intendantu, i Treščec ga izbacio iz kazališta. Naš Drmačić ode među socijaliste i ne mogavši ni tako natrag u hram Treščeca, Talije, Gerašića i Milana Ogrizovića, pretvori se, kao pravi Drmačić, u najljucjeg Tomašićevog korteša i za nagradu bude

vraćen kazalištu. Treščec dade ostavku i momentano ne znam kako će se ta drmačićada svršiti, to manje što je Gerašić, agenat »Jadrana«, lutrije s okladama na tuđu smrt, član konsorcija što je u tom milosrdnom purgarskom poduzeću počinio grdna pronevjerena... No, kako Gerašić momentano dijeli političko uvjerenje sa našom policijom s kojom je kortešovao, jamačno neće biti gonjen, jer danas se kod nas progoni kao prekršaj samo političko mišljenje što se kosi sa liberalizmom naše nezavisne eksekutivne vlasti.

Inače ništa nova. Čuli ste da su rodoljubi kao dr. T. Maretić, A. Milčinović, šurmin i drugi dali svoju djecu u tuđinske propagande usred Zagreba. Čuje se da vlada kani pokrenuti polemički list poput Rauchove *Ustavnosti* sa »pilulama«. U kazalištu počеше »gostovanja«, i to u novom stilu. Milan Begović, iako je obrijan, ne »gostuje« kao glumac, već kao — — — redatelj, i to se objavljuje plakatima po gradskim uglovima! Naskoro ćemo doživjeti ovake kazališne objave:

Gostovanje!!

»Čuveni Brcko Suškavac gostovat će u hramu hrvatske Talije, gospođe Pollak i gospodina Gerašića kao šaptalac u *Dosadnom svijetu* i kao souffleur u slavnom *Goetzu od Berlichingena*«.

Ili:

Kazališna senzacija!!

Gostovanje, jedinstveno u Europi!

»Slavni Mutan Mutavčić gostovat će u sjajnom Pailleronovom *Dosadnom svijetu* prvi put kao gledalac, a uspije li mu to prvo i jedinstveno gostovanje, pokaže li se Zagreb na visini svoje patriot-ske i kulturne dužnosti, čuveni Mutan Mutavčić gostovat će još u prvom djelu velikog olimpijca Goethea, u *Goetzu od Berlichingena*, kao — — slušalac!«

Kako vidite, Zagreb nije *Svijet gdje je dosadno*. Pariski je svijet dosadan, ali da Pailleron življaše u Zagrebu i da pisaše za kazalište gg. Gerašića, Treščeca i Ogrizovića, njegov komad bi se zvao *Le Monde où l'on ne s'ennuie pas*, *Svijet što nije dosadan*.

Pa ipak ih ima kojima je Zagreb i u kazalištu *Svijet čame!*

ZAGREBAČKA KRONIKA

Božić je, hvala bogu, prošao. Ostavio mi je pokvaren želudac. Bijah na polnoćki kod Sv. Marka. Crkva šarena kao Sv. Marko u Veneciji. Šarena kao pisanica, a među izbljelijelim Quiquerezovim slikama portraiti živih i pokojnih gornjograđana: gostioničara Weisera u Pivarskoj ulici, zvonara Lojzeka Pogledića, »habaševog«, župnikovog brata. Gđa Quiquerez je Magdalena. Župnik je naslikan kao Judaš Iškariot, profesor Rogulja kao Isukrst, a stari, dekorativni pokojni Weiser, imavši srca oženiti se i postati otac u sedamdesetoj godini, figuriše kao profet. Na ulasku ka polnoćci gurasmo se kao pred cirkusom, a cijela crkva, narod nagužvan kao orah u »orehnjači«, pjeva uz orgulje jednoglasno kao u staro, naivno vrijeme stare, naivne božićne pjesme, te se sve orio pusti Markov trg i drмали se banski dvori. Tamjan, sjajni, golemi borovi kraj žrtvenika, miris novih odjeća, vina, pelinkovca, ljudske gomile u aureoli betlehenskog svjetla... Trebaše još slame na podu, bacanja crvenih jabuka-božićnica sa kora dolje na glave vjernika, pa sašivanje nepoznatih žena sa nepoznatim muškarcima u stisci, kao u dobro staro vrijeme! Nad titranjem sjajnih svijeća i u zanosu starodrevne pjesme žmarci bakanala. Sa novom, mladom vjerom rađa se mlado, novo sunce, a tmurni, teški zimski dan bit će duži.

A napolju, na trgu, na uzduhu bez običnog božićnog snijega, pod zvijezdama Gašpara, Melkiora, Baltazara i pod svjetiljkama g. Holjca idu katane za curama i tiho pjevaju:

*Dojdi, dojdi, drago zlato,
Naj te ne ženira blato,
Tvoj te Miško harni
Čeka pri kasarni.*

*Dojdi, dojdi, draga Mici,
Ja bum tebi pri Švabici,
Košta kaj da košta,
Platil liter mošta.*

Pjesma je, kako vidite, umjetna, ali još nije u antologiji gosp. Bogdana Popovića.

Čitam božićne priloge u dosadi besposlenog i sitog velikog praznika i nalazim u *Hrv. pokretu* »humoresku« kako je neki pravnik odsuđivao u kazalištu Hamleta po sjajnoj literarnoj kritici našeg prügelpatentskog i patentovanog kaznenog zakonika. Dosjetka ne bi bila loša, ali na žalost je nalazimo u »literarno-kriminalnoj studiji« dobrog srijemskog našeg humoriste, dra A. Benešića: *Kako je nastala tragedija Kralj Lear* (Humoristična knjižnica, br. 32). Benešić sudi kralja Leara sa pravničkog gledišta, sudi ga kao kakav naš državni odvjetnik, pa ga je *Pokretov* humorist kao za Božić onako malo — kako bih rekao...

Dr. Ante Benešić je dakle plagijator, jer se kod nas tako zovu svi koji ne uzajmljuju i kod kojih se (bez njihovog znanja i odobrenja) prave literarni zajmovi i dugovi. Moderni, novi naši »književnici« se kao literarni anarhiste i buntovnici drže one Proudhnove: »Vlasništvo je krađa«. Zanimalo bi me što o svemu tome misli predstavnik današnjih mladih, gosp. Davorin Trstenjak. Vrlo je originalan pajdagog, jer je nadmašio i samog Rousseaua i Černiševskoga, preporučivši našoj omladini, neka otkáže poslušnost roditeljima i učiteljima. Mladost-ludost je g. Trstenjaku autoritet, jer je mlada, a starost ne može biti autoritet, jer je stara, dakle be-
nava. Gosp. Davorin Trstenjak je, jamačno, vrlo, vrlo mlad čovjek.

Poslušaju li ga naša djeca, naskoro ćemo imati ovaj

Prosvjed

Mi protestujemo da nas naše majke i dojkinje i dalje ponižuju u našem ljudskom dostojanstvu držanjem na grudima i isključivo mliječnom hranom. Pelene su atentat na onu slobodu kretanja koja dosele nije oduzeta ni životinjama. Još oštrije prosvjedujemo proti »cuclu«, naročito praznomu. Dolje roditelji, dolje dojkinje, apcug pelene! Živjela revolucionarna organizacija hrvatskih i jugoslavenskih anticuclaša!

Onomadne piše dječji i djetinji buntovnik g. Davorin Trstenjak studiju o majmunima u novom listu g. M. Marjanovića. Dotični pedagog prometnuo se u zoogoga, upravo u Zoologa, konstatujući začudnu činjenicu da majmun (šebek, jopac, muna) živi supružanski i nevjenčano sa svojom sestrom, majkom, kćerkom. Majmun, čuveni imitator i gimnastičar, nema, dakle, u svom seksualnom životu zastarjelih porodičnih obzira u stilu zastarjelog familijskog morala njegovog jamačnog nasljednika Čovjeka. Majmun je rodoskrvritelj kao Cenci, Neron i djeca biblijskog Adama. Rutavac pavijan i kusorepac mandril su pod kožom krvaviji od ma kojeg pohotljivog libertinca, a g. Davorin Trstenjak, prešavši sa hrvatske djece na studij simiologije, jamačno će nas iznenaditi no-

vim i nečuvenim opažanjima iz velikog komičnog Romana majmunske slobodne egzistencije, nezaražene konvencionalnim lažima Čovjeka i Maksa Nordaua.

Osim članaka g. Davorina Trstenjaka, udruženog pravaštva i posljednjih ustavnih izbora, dobi Hrvatska kao božićnicu novu stranku, tzv. munkače. Ništa ne umire, pa ni mađarolci. Ima ti tu ljudi koji bijahu sve, pa čak i poštteni.

Glavni grad ih vrlo štuje, te već imamo ulica i trgova što nose slavno, dično ime rodoljuba kao Mošinsky i Khuen. Da Zagreb, poznat svijetu po Mošinskyjevoj plemićkoj tituli, ne zaostane u svom kultu narodnih velikana, predlažemo da se Akademija odsele zove i Amruševa Akademija znanosti i umjetnosti. Ilica bi se mogla nazvati ulicom Franje Josipa Spevca. Akademski trg bi se mogao okrstiti Grandačev trg. Cmrok je već ionako Rorauerovo šetalište, a Kožarska ulica već je ionako ulica patriotskog kožara Šterna. Sramota je što još nemamo trga Weissa de Polne, dok Jelačićev spomenik treba srušiti i na njegovo mjesto postaviti parlamentarni, koncilijantni i »obljubljeni« lik toržestvenog narodnog zatočnika Gaše Devića. Tješi nas što se jedna ulica već ponosi noseći ime poznatih zagrebačkih nepota — slavno ime Gaj!

Uvijek sam se čudio kako ljudi slave pored rođen- i imen- dana još i Nove godine. Biti za godinu dana stariji, nije baš osobita sreća. Svako ljeto je po korak ka grobu. No, ljudski život je tako nestalan i nesiguran, te ne slavimo ponavljanja Novih godina kao sve veću vjerojatnost vlastite smrti, već u zahvalnom osjećanju te smo još živi, imajući još nade za komadić života.

S takovim nadama ušao je u novu godinu i najčudesniji, najveći čovjek novijih vremena, Napoleon Bonaparte. Nikad nitko nije ponosnije ulazio u dvanaestu iz jedanaeste godine prošlog stoljeća, a sada je ravno stogodišnjica grozne njegove pogibije u Rusiji.

Kremlj, Elba, Waterloo, Sv. Helena: ni sunce nema takvog pada u purpurnoj, caesarskoj apoteozii monotone svoje smrti, a Napoleon ne bi bio tako velik, tako čarobno veličanstven, da pored nevjerojatnog svog dizanja nema tako tragičnog, tako samotnog, tako titanskog, tako prometejskog pada. Doživio je najveću ljudsku sreću, da bi imao sreću osjetiti najveću nesreću. Bijaše prole-tarac i gospodar svijeta, jakobinac i car, rušilac i graditelj, glumac i polubog, narod i tiranija, kaos i red, filosof i fatalista, sanjar i najveći realist svijeta, kramar i don Kihot, proračunani diplomat i pustolov. Od siromaška postade gospodar svijeta, da padne u ropstvo kao zločinac.

Ne Napoleon Bonaparte, već Napoleon Čovjek mu je danas ime, pa dok ga grdi Walter Scott, gđa Staël i Taine, dok mu pravi opoziciju Chateaubriand, kao novog čovjeka, kao novu zoru, Me-

siju i osloboditelja slavi ga Heine, Mickiewicz i Byron. Na Manzonija smrt njegova djeluje kao pojava posljednjeg suda. Kada je abdicirao, njegov časnik Stendhal daje ostavku kao Francuz, prestaje biti Francuz i postaje Milanac, Talijan svojim simpatijama. Teška, neizlječiva melanholija romantika je tuga vjere u Čovjeka što pada s njim, sa Napoleonom. Goethe nađe u njemu svog uskrsnulog klasičnog heroja, model novog, modernog čovjeka. Svim Balzacovim junacima je Napoleon uzor, pa je i savremenik naš Barrès njega, njega i opet njega postavio učiteljem preporoda modernim mladim energijama. Jer, neizvedivost ne postojaje u njegovu rječniku. — Sve što hoćeš — uči nas on — možeš izvesti snažnom, nepokolebivom voljom! — Pao je jer prestade biti nosiocem oporuke Revolucije, jer postade ono proti čemu se borio kod Marenga, jer se odrekao sam sebe. Pade jer u apoteozu svog carstva posta maljušan, da i opet naraste do veličine Lucifera, palog anđela u borbi s onima koji ga potkopaše, stvorivši od njega svog druga monarha u hajci proti onoj Revoluciji kojoj bijaše najboljim sinom i propagatorom liberalnih njenih načela i onda kada je kao car rušio careve, kao tiranin ponižavao silnike, kao uskrisitelj oltara zatvarao i gonio papu, kao »Bonaparte« i oženjen već muž doveo u svoju ložnicu jednu Mariju Lujzu iz kuće Habsburg. Uskrisio je orlove rimskih legija i na rimskoj tradiciji uspostavio empire-stil novih društvenih načela u zlatu zlatne pčele, svog marljivog simbola. Dostojevskijev Raskolnikov će šenuti umom i počiniti zločin, pronalazeći čudne teorije pri razmišljanju o Caru Malom Kapralu, od kojega potječe natčovjek Nietzscheov i kojemu pjeva Beethovenova simfonija i okeanski glas Hugoov između mnogih kolosalnih oda:

»... On htjede, heroj i simbol, papa i kralj, svjetionik i vulkan stvoriti od Louvrea Kapitol, i Vatikan od Saint-Clouda... Kao Cyrus u Babilonu htjede pod širokom svojom rukom napraviti od svijeta jedan prijestol i od ljudskog roda jedan narod, i sazdati usuprot roptanju takvo carstvo pod svojim imenom, te Jehova u svojim oblačinama bješe zavidan Napoleonu!« Bio je Munja kao Bajazid: munja, udarivši u zapanjeni stari svijet sa kaotičnog neba Revolucije, te se naša stara zemlja od tog udarca i danas u društvenim svojim temeljima ljulja! Karađorđe, srpski Napoleon, digao se i nekako u isto vrijeme kao i on je pao. Bonaparte kao sužanj, Vožd pod sjekiroj Miloševa sluga Vulićevića.

I među ostacima Velike Vojske, što se pod zapovjedništvom junaka kao Ney, hrabrijea od Karla XII. Švedskog, vuče kao herojska groznica preko sudbinskog ruskog leda 1812, tamo prije sto godina, brate Hrvate! — vidim i naše graničare što ih pojede bijela pomrčina stravične, gladne smrti u hiperborejskom, skitskom snježistu i tatarskoj mećavi... Dubrovnik već pade, a liberalne francuske tradicije sa romantičnošću ljubljanskog knjižničara Šarla

Nodiera će iza pada kratkotrajne Napoleonove Ilirije uskrsnuti s Ilirima, da prokrvare 1848. na snježnim mađarskim pustama i da se kasnije smrznu pod neustavnim i ustavnim apsolutizmima... Kao Poljska, ostade Hrvatska ranom i iza Napoleona... Kina je 1912. republika, a mi Poljaci, Hrvati, Irci, Arnauti i Finci dočekasmo da nas moderni Kinezi 1912. nazovu — — Kinezima...

Za godinu smo stariji: kondolirajte nam! A što smo stariji, zagrebačke gospe i pucice sve su mlađe i ljepše...

Dr. JOSIP FRANK

Kao da će posve zarđati pero koje je suhim i sumornim brojkama provadalo, do Franka često besciljnu vansferičku, pravašku politiku, da njom Istinu narodu izvede pred oči, da pred njom zadršće naša milosrdna sestra Hungaria — koja se baš u ciframa finansijskim teško znadijaše razabrati — i da se pred njom zamisli majčica Austria. Ali plodovi toga pera dozorit će ipak u vrijeme mlade Hrvatske. I nju ne uzmože dočekati čovjek koji nam utiraše toliko puteva k jednome cilju.

Ako ništa više, dr. Frank ostavi mladoj Hrvatskoj kao amanet kult energije i požrtvovne ustrajnosti u radu. I jedino s ovoga gledišta on nam je, kao on, nikada neprežaljeni uzor.

On nije nosio hrvatsko ime — kao ni Strossmayer — zvao se Frank; on nije imao ni slavensku narav — bio je gvozdene volje, nesavladiv i jači od nebrojenih svojih protivnika, jači od cijele one stranke koju je on uistinu stvorio. Iako se ovo ne može nazvati hrvatskim, u dra Josipa Franka bijaše ipak hrvatsko srce.

Jer on je ljubio svoju Otadžbinu žarom što ga neprijatelji njegovi, naravno, nikada ne mogoše u sebi osjećati. Za tu ljubav govore djela koja neprijatelji njegovi nikada neće i ne mogu priznati, jer se titanski rad ovoga čovjeka kosi sa životom i idealima svih onih kojima on ne bijaše vođom i uzorom.

Umro je dakle Frank koji dva decenija žrtvovao snagu svoju ideji hrvatskoga nacionalizma, a sav svoj imetak još uvijek bezuspješnom organiziranju pravaštva, bivši popularan među bijednicima kao Mojsija i sv. Franjo Asiški, a susretan nezahvalnošću mnogih danas uvaženih i uvaženijih koje je s ulice pobrao i prigrlio ih očinskom ljubavlju. Veliki je dobrotvor zaklopio oči kao monah, zaprisegnut na vječno siromaštvo. Zaboravljen, opsovan, neshvaćen i prevaren, kao siromah, najenergičniji i najveći duh Hrvatske u posljednja dva decenija, organizator i prvi apostol Starčevićeve ideje!

A to je tragika, sudbina, osebina i baština svih velikana, osobito u onim narodima kod kojih je i samo ime — odlučno. U takvim malim, sitnim, polukulturnim narodićima ne trpe velike duhove koji su moćni da vode i vladaju. Ne trpe ih, progone ih i psuju, proglašujući ih luđacima i lopovima.

Stari i Frank! Prvi umrije u očima slavonsrba kao luđak. Danas im je idealom uma i duševne potencije, ocem hrvatskoga nacionalizma. Drugi umrije u njihovim očima kao lopov, sebičnjak i neuspjeli plaćenik, da im odmah u narednom deceniju nužno bude uzorom poštenja i samoprijegora, energije i kulture.

Hrvatska se mora utješiti, jer nije jedina domovinom slavonsrba.

Kao Stari, i Frank je sa smrtne postelje gledao katastrofalnu tragiku svojega djela, s tom razlikom, da mu nije bilo dopušteno ostavštinu i baštinu Ante Starčevića — svoje i njegove muke — predati u ruke kojemu između svojih najmilijih i najsposobnijih. Najvećem hrvatskom političkom vojskovođi ne bi suđeno da u samrtnome grču poljubi svoju svetu zastavu i da je neokaljanu preda svojoj odanoj vojsci. I bez barjaka umrije — vojskovođa. U svemu velikan, da sobom ponese i u posmrtnu dane mržnju svojih neprijatelja, sitnih duša, koje znadu samo — mrziti. Zvijeri ne prestadoše da sada kao hijene nastave blatiti uspomenu onoga kojega potisnuše onda kada primoraše istup mlade Hrvatske. A ona upravo ovaj put ne smije s uma smetnuti da oni, koji iza grobova ocrnjuju, ne mogu ni Hrvatsku ljubiti. Podlaci nesmetano još uvijek šute ondje gdje bi najprije trebala da odjekne trublja Istine.

Mlada Hrvatska bolje će zato štovati njegovu uspomenu, nasljedujući mu energiju u radu na teškome putu k jednome cilju ...

Slava i uspomena dru Josipu Franku!

MLADA HRVATSKA

Kod propadanja svih dojakošnjih đачkih listova može se jedino naša *Mlada Hrvatska* pohvaliti ne samo permanentnošću već ekspanzivnošću skromnoga svoga života. Mlada se Hrvatska širi, a samo je ona misao jaka koja osvaja. Stabilnost je u svijetu borbe već znakom opadanja.

Danas je za tim listom najveća i jedina nacionalistična naša đачka organizacija.

Mi smo prije svega nacionalisti. To je naš program kojim se razlikujemo od svih ostalih omladinskih grupa.

I oni oko »Domagoja« i *Luči* ističu neki svoj tvrdi — nacionalizam, mada radikalni njihov katolicizam isključuje misao hrvatskoga nacionalizma već iz toga prostog razloga što nacionalizam nije konfesijska misao i što hrvatska narodnost nije katolička, jednovjerska, već trovjerska: Domagojci poistovjećuju vjeru i narodnost kao i Srbi. Mi ne negiramo vjere — naprotiv! — već jednostavno tvrdimo da je pitanje vjersko pitanje pojedinačne savjesti, koje doduše može, ali ne smije u normalnim društvenim prilikama biti pitanje političko. Vjera bijaše politikom u doba prije nacionalne politike u Europi. U času europskog nacionalizovanja izgubi ili gubi politika svjetska sve više svoj vjerski, konfesijski značaj. Vjerski je temelj danas tek vladama koje kao legitimistične negiraju narodnost i narodno pravo poput Austrije i Rusije, dok moderna kultura, gdje i religiozna, u svom savremenom razvitku više nigdje ne nosi vjerskog pečata. Moderni javni život je areligiozan. Vjera je stvar savjesti svakoga pojedinca, pa i onda kada je tolerirana u obliku vjerničkog udruženja i asocijacije. Zato se nas kao nacionalistâ tiče vjera tek onda kad prestaje biti pitanje privatne, pojedinačne savjesti...

Karakteristično je da se »Domagoj« pojavio baš onda kada je u Zagreb došao isusovački red, poznat kao zakleti historijski dušmanin svake slobode, nacionalne i individualne, slobode poli-

tičke i slobode misli. I odista: Domagojci se ponašaju kao podružnica isusovačke firme u Palmotićevoj ulici...

Katolicizam nije kod nas pitanje političko jer je konfesijsko, nego jer je stališko pitanje.

Naše svećenstvo je jedina vojnički organizovana, zasebna klasa, koja nije propala u našim narodnim ekonomskim katastrofama. Naprotiv. Sam kaptol zagrebački posjeduje preko pol milijarde K imetka! A gdje je zagrebačka nadbiskupija, pa grdni spahiluci đakovačke biskupije i kaptola, senjsku siromašnu biskupiju da i ne računamo! Dok nadbiskup grada Pariza ima 12.000 K godišnje, nadbiskup zagrebački (imajući 2.000 K rente dnevno!) zasluži za šest dana onolišno kolišno za godinu dana arcibiskup najbogatijeg grada na svijetu!

Svećenstvo je, dakle, prva kapitalistična klasa u Hrvatskoj, imajući u rukama jedini sačuvani narodni imetak, najmoćniji i najorganizovaniji naš stališ. To je činjenica s kojom mora računati svaki politički realist.

Mi nemamo ništa proti svećenstvu jer smo kao liberali za slobodu svih autonomija i svih udruženja, pa naravno i vjerskih. Nama je kao Hrvatima milo nalaze li se milijarde u rukama Hrvata, većinom narodnih sinova. Ali kada znamo da od toga silnog narodnog kapitala, od tih milijunskih zadužbina narodnih narodništa nema ili vrlo malo ima, da su za naše opće narodne potrebe većinom mrtve te kaptolske i biskupske rente, da ti neovisni milijunari uvijek uzimaju a ne daju nikada ili vrlo rijetko, da u životu našem reprezentuju jalovu, sterilnu i u mnogim slučajevima antinarodnu silu, da je autonomija naše visoke Crkve, naše High-Church tek na papiru, budući da su crkveni glavari većinom kreature Beča i Pešte, mi ćemo svakoga narodnog svećenika rado gledati u narodnim redovima tako dugo dok mu interesi crkvene politike ne budu preči od interesa politike hrvatskoga nacionalizma. Istodobno smo proti svakom »etatizovanju« Crkve, proti svakom pokušaju da se iz našega svećenika učini državni činovnik, tj. protunarodno oružje sistema. Usuprot pravu miješanja nehrvatskih faktora u najviše crkvene poslove, naš kler je razmjerno dosta autonoman, od svih naših stališa je najautonomniji i samo onoliko je hrvatski koliko je autonoman i nezavisan. Što je, dakle, šira naša crkvena autonomija, to je nacionalniji naš katolicizam. Mi, dakle, nijesmo proti crkvenoj najširoj autonomiji i proti kleru, ukoliko je nosilac jedne od sačuvanih naših narodnih autonomija. Naprotiv. Mi ćemo tu nezavisnost svim silama braniti. Mi smo samo proti onom svećeniku koji je protunarodni, parasitski i anti-kulturni elemenat. Mi nijesmo proti Baueru i Posiloviću jer su svećenici, nego jer su loši i nenarodni svećenici. Strossmayere, Pavlinoviće i Buliće štujeemo jer su dobri Hrvati i dobri svećenici.

Više naše nenarodno i samoživo svećenstvo je najbolji agenat anti-klerikalizma. Seoski naši popovi su najbolji čuvari vjere jer su narodni ljudi, jer nijesu protunarodni: jer je proti Bogu, koji je proti narodu. Pokretaštvo se kod nas najbolje širi u krajevima u kojima svećenstvo dobrim primjerom nije znalo sačuvati narodni moral. Naše svećenstvo, dakle, može biti jak oslonac našem političkom nacionalizmu, ali mu temeljem ne može biti reprezentujući tek jednu, ako i najmoćniju vjeru, tek jednu, ako i najimućniju klasu...

Dok smo mi liberali tolerantni u vjerskim i moralnim načelima, naprednjaci su netolerantni kao i njihovi istovjetnjaci oko »Domagoja«. Dok jedni negiraju vjeru a drugi sve što nije katoličko, mi smo tolerantni dajući u našem narodu pravo svim konfesijama i svim osvjedočenjima. I narod naš je, prisiljen historijskim i životnim borbama, od naravi isto tako tolerantan, te se kod nas usuprot Crnim i Bijelim isusovcima, usuprot domagojcima i naprednjacima, nikad neće moći udomačiti radikalna antireligiozna politika kao u demagoškoj razrovanoj modernoj Francuskoj, i bojovni klerikalizam kao u zatucanim alpskim krajevima. Mi Hrvati smo Englezi u tim stvarima. *Pokret* je, međutim, prestao s idiotskim, nesavremenim framasunskim petljanijama, ostavivši ateističke pripovijesti intelektualcima kao Milan Marjanović i metafizičar Demetrović.

U kulturi, u nauci i u literaturi nije napredna omladina dosele stvorila baš ništa. Ono što je kod nas napredovalo stvoreno je bez gg. Parmačevića i Wildera i sl., jer kod nas bijaše naprednjaka prije »naprednjaka«. Gospoda se, naime, okitiše tek »naprednim« — — — i m e n o m, pa mišljahu da će tako bezazlenjaci samo njih smatrati naprednim, savremenim, a sve ostale Hrvate — — nazadnim, ropotarničkim svijetom...

U književnosti je »naprednjaštvo« bankrotiralo jer je proti artističnoj, savremenoj, propovijedalo tendencijsku, zastarjelu književnost i jer je u literaturu ušlo doduše sa Masarykom, ali bez talenta.

U politici pomagahu »naprednjaci« list *Pokret* i Koaliciju, dakle nagodbenjaštvo. Sad ih ima što su za jugoslavenstvo, pa još — revolucionarno! Dakle, nagodbenjaštvo i — revolucionarstvo! S takvim političkim programom teško je dovesti u vezu realnu narodnu politiku...

Nacionalno shvaćanje te gospode je ovo:

Jugoslaveni su jedan narod.

Srbi su jedan narod. Bugari su jedan narod.

Slovenci su jedan narod. Hrvati su jedan narod.

Ergo: Jugoslaveni su četiri naroda. Ali kako su Jugoslaveni istodobno jedan narod:

$$4 = 1 \text{ ili: } 1 = 4.$$

Istodobno tvrde da su Hrvati i Srbi jedan narod sa dva imena, kao da jedan narod može imati dva historijska, narodna imena! Prema tome nije samo

$$1 = 4, \text{ već je } 1 = 2 \text{ ili } 2 = 4.$$

I s takvom logikom ne ulaze »naprednjaci« u skolastiku, već u savremenu hrvatsku politiku! Gospoda, naime, nemaju o osnovnim načelima narodnosti ni pojma, kao što u većini slučajeva »naprednjak« bijaše tek — — usurpirano ime sasvim nenaprednih frazera i barbarskih »bildungsfilistara«.

Stranka prava nam je najbliža kao jedina hrvatska stranka nacionalistička. Mi ćemo je svesrdno pomagati kod njezinog antinagodbenog rada, idući samostalno svojim putem kao liberalna pravaška organizacija, to više što je kulturni dio glavnoga stranačkoga lista na žalost sve više zadojen klerikalnim, antiliberalnim duhom: duhom koji je sve prije no duh velikog liberala i nacionalista dra A. Starčevića. Ostajući vjerni tolerantnom ovom pravaškom shvaćanju, mi nećemo samo ostati vjerniji nauci Staroga od nekih današnjih predstavnika političkoga pravaštva, već ćemo u naše redove privući i onu slobodnu, slobodoumnu hrvatsku omladinu koju dosele odbijaše kulturno reakcionarstvo nekih predstavnika jedine naše radikalne stranke. Mi smo mlada Hrvatska jer nastavljamo posao tradicije i ideal onoga starčevićanstva koje je danas »staro pravaštvo«, mada se nekad mogaše pojaviti samo kao mlada Hrvatska, da to evo i ostane!

Srbe smatramo posebnim narodom istoga našeg plemena i jezika. Kao pripadnici Hrvatske, razlikujući se od nas tek konfesijom, dakle nenacionalnim obilježjem, oni su nužno nama Hrvatima — Hrvati koji se zbog jake srpske partikularistične tradicije još uvijek subjektivno osjećaju Srbima. Pošto smo kao liberali tvrdi pristaše svake autonomije, dakle i srpske plemenske samouprave, mi ćemo je proti zajedničkom dušmaninu zajedničke domovine braniti kao sve naše autonomne organizacije samo dotle dok se ne pretvori — kao, na žalost, uvijek doslije — u neopravdani i izdajnički srpski partikularizam na štetu onih državnih naših prava koja su ekskluzivno hrvatska iz toga prostog razloga jer ih je izvojevao i sačuvao narod ekskluzivnoga hrvatskog imena. Aneksijom Herceg-Bosne, koja se mora spojiti sa Trojedinicom i u kojoj je srpski elemenat u većini, odnošaj srpstva i hrvatstva dolazi u nov razmjer, u nov razvoj. Zemlje starinom hrvatske nalaze se već u Herceg-Bosni spojene sa srpskim historijskim krajevima, i pred tim neočekivanim savremenim rezultatom političkim, nepredviđenim u starim našim nacionalističnim progra-

mima, mora se nužno modificirati i naša dosadašnja pravaška politika prema srpstvu. Upućeni smo jedni na druge, a postane li slogom i zajedničkim bratskim radom ova zemlja Hrvatska ognjište slobode i napretka, postane li hrvatstvo ista garancija za narodno oslobođenje kao srpstvo u Srbiji, pravoslavna naša braća neće imati razloga za dijeljenje od nas posebnim i u tom slučaju suvišnim narodnim imenom, kao ni mi što nećemo proklinjati ime srpsko kao simbol tuđinskog izmećarstva, koji nam se kao martoloz i zakleti dušmanin hrvatskog oslobođenja uvukao u kuću.

— — —

Mi, dakle, nijesmo stranka. Mi smo ideja i kao hrvatski nacionaliste pravaškoga osvjedočenja radosno ćemo pozdraviti bez obzira na stranke svaki rad u kojemu ćemo naći nastojanja oko političkoga i duhovnog hrvatskog oslobođenja. Kako je težište naše borbe nejednaki naš boj za opstanak s Ugarskom, boj proti Nagodbi i proti dualizmu, mi ćemo riječima i djelom svim silama raditi da se sav hrvatski narod u nedalekom, odsudnom času nađe složno na okupu, kada će se morati obračunati s protuzakonitom, zarobljivačkom, afrikanskom politikom pauperizovanja, korumpiranja, demoralizacije, eksploataisanja i erdeljizovanja Hrvatske.

Kao liberali, kao osvjedočeni individualisti počimamo od sebe samih. Samo onaj koji je sebe oslobodio, samo gotov i jak pojedinac može biti primjer i pomagač drugima. Zato neka nam kult vlastite energije bude prvi i glavni kult. Neka svaki pojedinac razvije svu svoju moralnu, intelektualnu i fizičku snagu do krajnosti, kao naš uzor đak Bach, prvi mladohrvat, pratilac Kvaternikov, prvi i jedini moderni primjer hrvatskoga đakčkog heroizma i idealizma.

A vi, mladohrvice, dobro nam došle, jer osviještena žena i djevojka — hrvatska je osviještena Otadžbina! Hrvatske, slobodne Hrvatske još nema, jer još nema dosta žena i djevojaka odgojenih u duhu oslobođenja hrvatskog. Dobro nam došle, đačke naše kolegice, pa vi, mukotrpne hrvatske učiteljice, što kao simbol mlade Hrvatske trošite nagone svoga materinstva dizanjem pomlatka hrvatskoga, i vi, hrvatske gospođice, što ćete kao majke hrvatskim mlijekom zadojiti onu novu generaciju koja će nas proklinjati ne ostavimo li joj u debelom mraku ovoga narodnog robovanja barem primjer muškog prosvjeda, junačkog otimanja!

A ti, Narode Hrvatski, ne ogluš se glasu omladine hrvatske, jer od otaca naših primismo sve, samo ne ponosno, slobodno narodno naslijeđe, a od Domovine tek njenu bol i čežnju za gaženim pravima i gaženom slobodom!

UMJETNOST I NACIONALIZAM

Dr. B. Vizner Livadić se nedavno potužio u *Savremeniku*, raspravljajući o narodnosti i o umjetnosti, na preveliku nacionalističnu tendenciju naše umjetničke kritike, pa je — kao što to obično biva — imao pravo i nije imao pravo. Naša kritika je odista odviše nacionalistična kada ocjenjuje umjetničke proizvode tek nacionalistički ili čak strančarski (što biva u većini slučajeva), a premalo je nacionalistična kad u traženju da umjetnost posluži potrebama narodnim ne pita slaže li se umjetnik sa duhom, sa stilom narodnim. Jer, samo ono je umjetnina što je izraz, što je simbol izvjesnih osobina komplikovane i zagonetne, ali jedinstvene i individualne psihe narodne. Ma što rekao g. Vizner Livadić, Hamlet je Englez kao svi ostali Shakespeareovi junaci. Englez svojim spleenom, svojim humorom, svojim puritanstvom i svojim cantom. Svaka prava umjetnost je nacionalna iz tog prostog razloga jer internacionalna umjetnost ne može postojati budući da nema internacionalnog umjetničkog izraza: izraza koji bi bio razumljiv u jednakoj mjeri svim narodima svijeta i koji ne bi bio svojom genezom nacionalan.

Nisu sve vrste umjetnosti nacionalne u jednakoj mjeri. Najnacionalnija je književnost i poezija jer je vezana posebnim narodnim jezicima. Muzika, arhitektura i plastične umjetnosti nisu toliko determinirane izrazom, ali su kao i literatura izraz posebnih karaktera i duša narodnih. Jest, neki arhitektonski stilovi (grčki, romanski, gotski) postadoše međunarodni, ali su po svom postanku nacionalni. Nacionalizam i internacionalnost nisu kontradiktorni pojmovi u umjetnosti, kao što pokadšto nisu ni u politici.

Baš zbog toga što svaka prvoklasna umjetnina, produkt uvijek naroda, može postati međunarodnim dobrom, nacionalizam umjetnički (usuprot nacionalizmu političkom) nije negacija tuđih vrijednosti. Naprotiv. Baš bogatstvo i raznolikost narodnih posebnih kultura je pogodba za veliku simfoniju sveopćeg međunarodnog napretka. Danas je Evropa kulturnija no u doba kada

joj se nametaše po jedan jezik i po jedan stil. Kako je svaki narod žica na glasnoj liri humaniteta, svaki predstavnik posebne narodne duše je već time ujedno reprezentant čovječanstva. Molière, Dante, Goethe, veliki pjesnici i umjetnici, su nosioci genija svoje rase, i samo kao takvi narodni kristalizovani duhovi mogahu postati svjetionici humaniteta.

Taj nacionalni momenat u umjetnosti je već davno utvrđen, a Taine ga je pokušao sistematisati svojim teorijama po kojima je umjetnik i umjetnina rezultat rasnih, geografskih i društvenih, dakle u prvom redu nacionalnih prilika. Ne ulazeći u to koliko je ta metoda tačna za tumačenje pisca kao kolektivne jedinice i nedovoljna za utvrđivanje svega onoga što je kod umjetnika individualno, posebno, nekolektivno i iznimno, nema sumnje da umjetnina može biti nacionalna, ako i nije posljedica nacionalnih utjecaja. Umjetnina nije tek rezultat društvene akcije na umjetnika, već izraz njegove reakcije.

Umjetnik nije tek posljedica već je istodobno i uzrok društvenim utjecajima, pa je umjetnik to veći što je veća nerazmjernost između tih utjecaja, te se može reći da je velik umjetnik onaj koji je više djelovao na narod no narod na njega. Narodni umjetnik može prema tomu biti reprezentant narodnog mišljenja i osjećanja, ali može biti i reakcija proti idealu i ukusu narodnom, pa će ipak ostati narodan iz tog jednostavnog razloga što je i on narod kao dio dotičnog naroda. Edgar Poe se bunio proti svim vrijednostima ondašnjeg amerikanizma. Usuprot utilitarizmu bijaše fantast, usuprot pozitivizmu idealist, usuprot američkoj demokraciji aristokrat. Preminuo je neshvaćen, pa je ipak najnacionalniji američki pisac čistih američkih odlika kao što su originalnost, želja za »bluffom«, osjećaj za neviđenost i bizarnost, krajnji individualizam, smisao za tehničke i naučne pronalaskе. Popularnost nije nacionalnost. Goethe ne bijaše popularan. Narod je umjetnik tek u svojim pojedincima, vrlo često nepoznatima i nepriznatima. Narod je barbar kao kolektivnost. Narod nije spjevao narodne pjesme kao narod već kao nepoznati pojedinac, pa ima tek toliku vrijednost kolika mu je produktivnost boljih individualnih vrijednosti. Ima duhova u kojima je narodni duh cijelog naroda, a ima naroda bez narodnog duha.

Hrvatski narod imadaše ovakih perioda u redovima svoje neinteligentne inteligencije. Umjetnik može biti narodniji od svog naroda, jer je uvijek izraz potenciranih osobina narodnog temperamenta.

Svaka je, dakle, umjetnost nacionalna, pa tražiti od umjetnosti da to bude je isto što tražiti od leda da bude hladan i od vatre da bude vruća.

Kako je svaki nacionalizam oblik borbe, u toj borbi ima udjela i umjetnost, bilo direktno bilo indirektno. I umjetnost je oblik dominacije, osvajanja, kulturne međunarodne borbe, izraz vitalnosti i životne sposobnosti narodne, forma otpornosti duha narodnog, ali samo toliko koliko ostaje čista umjetnost, koliko nije tendencijska i u službi neumjetničkim ciljevima. Shakespeare je osvojio Evropu, za učenje engleskog jezika učinio je više od svih engleskih admirala i političara, bio je najveći pomagač širenju engleskog nacionalizma, ali ne zato jer je najveći engleski nacionalista nego jer je prvi dramatičar modernog čovječanstva. Talijanska plastična renesansa nije osvojila svijet jer je nacionalistička nego jer je kao najdotjeraniji izraz duha talijanskog ostvarila uzor humanističke ljepote.

Francuska književnost ne bi mogla gospodovati Evropom ekskluzivno do Napoleona i djelomično od Napoleona pa do danas, da je širila samo ideal nacionalizma francuskog. Najveći njen utjecaj bijaše baš u vrijeme klasika i enciklopedista, u doba Racineovo i Diderotovo, kada u francuskoj knjizi nacionalistične žice tako reći i nema. Od njemačkih pisaca učiniše najviše za širenje njemačkog duha, njemačke misli, dakle za indirektno širenje njemačkog nacionalizma, dusi koji se na taj njemački nacionalizam baš obaraju: pisci kao Goethe, Heine, Schopenhauer i Nietzsche. Drugim riječima, svaka prava, velika umjetnost je patriotska, pa velik umjetnik može a ne mora biti patriotičan.

U novije doba se zamjenjuje nacionalizam sa patriotizmom, pa kako je svaka umjetnost nacionalistička, traži se da svaka umjetnost bude patriotska. To ne znači samo tražiti od umjetnosti koja je prije svega slobodan izraz ljepote da bude tendencijska i neumjetnička, već je i ograničavanje emocijskih umjetničkih sredstava. To je isto kao da se zabrani kakovu Lisztu i Paganiniju sviranje u više skala od jedne jedine. Umjetnik, prikazujući život i čovjeka u njegovoj cjelini i djelujući na čitavoga čovjeka, postizava to sugestijom na cjelokupni ljudski sensibilitet, na cjelokupnu dušu, u kojoj je patriotski nagon tek jedna nota, jedna žica, te bi umjetnost, koja bi bila samo patriotska, zadovoljavala tek malu, minimalnu potrebu naše emotivnosti. Pjesnici koji su samo patriotski pjesnici, slabi su pjesnici, a ne treba zamjenjivati pjesnikâ slobode s pjesnicima domovine, jer domovina i narod može biti negacija one prave slobode bez koje nema ni umjetnosti. Vascijela Engleska digla se proti Byronu, a Heinea ni danas ne priznaje velik dio Njemačke.

U novije doba ima nacionalističkih, patriotskih doktrina koje se u tobožnjem interesu čistoga narodnoga stila dižu proti svim nenarodnim umjetničkim utjecajima, kao da ima čistih narodnih umjetnosti i kao da ima naroda jedinstvenih, čistih kao rasa.

Osnovni motivi svih narodnih poezija su u jezgri istovjetni. Originalne narodne poezije nema, kao što nema ni originalne umjetne poezije. Ostati, dakle, u narodnoj tradiciji znači ostati pod onim spoljašnjim izvannarodnim utjecajima pod kojima je ta tradicija nastala. Osnovne duševne emocije, kao strah, ljubav, vjerski zanos, hrabrost itd., jesu kao i estetičke potrebe kod ovih naroda u suštini iste, pa je i sadržaj umjetnosti uglavnome isti, mijenjajući tek oblik, tek izraz prama determinizmu posebne narodne duše, te je sasvim sporedno prima li umjetnost svoj sadržaj iz naroda ili izvan naroda. Sva indoevropska, arijska plemena imaju isti mitos u svojim narodnim pričama. Shakespeare je uzimao sižeje iz svih literatura, a *Hamlet* je napisan pod utjecajem Montaigneove filozofije, Corneille je đak Španjolaca, Racine Euripidov, klasici francuski su đaci antike, romantici su pod dojmom njemačke i engleske književnosti, pa ipak nitko neće poreći čistog nacionalnog obilježja poeziji La Fontaineovoj i Mussetovoj. Ruski roman je nastao pod dojmom neruskih literarnih struja, pa je ipak ruski nacionalan, jer se svaki nenacionalni dojam može pretvoriti u re-torti jakog narodnog umjetničkog temperamenta u novu narodnu umjetničku vrijednost, u novi izraz.

Najjače, najvitalnije su upravo one umjetničke kulture koje su — kao Goethe — pristupačne što većoj množini takvih utjecaja, dajući im oblike posebnog narodnog izraza, jer je sadržaj sporedno, a izraz — nova modifikacija tog sadržaja — glavno. Zbog svega toga je imitacija, puko podražavanje stranim umjetničkim uzorima suvišnost, jer je opetovanje a ne obrađivanje, jer je puka formalnost a ne doživljaj, jer je kopiranje a ne stvaranje — poput mnogih naših starijih dalmatinskih knjiga. Naša umjetnost će samo onda biti nacionalna kada bude evropska, tj. kada će biti originalan hrvatski izraz, posebna nacionalna forma duha punog najevropskijeg sadržaja. Samo slabi dusi se boje — kao slabe industrije — strane konkurencije, pa posizu za protekcionističkim metodama ekskluzivnog nacionalizma.

Ima jakih umjetničkih temperamenata koji u svom silnom patriotskom osjećanju precjenjuju domaću i omalovažuju tuđu umjetnost. Dostojevskome se sviđaše samo ono što je rusko. Sa puta grdi Pariz, Italiju i Njemačku na korist Rusije. I Gogolj postade sličan šovinista, a baš ta dva pisca prikazuju Rusiju kao pakao. U najnovije vrijeme javlja se takav ekskluzivni nacionalizam kod prvoklasnih pisaca najkulturnijih naroda, ali tek kao posljedica antinacionalnih i čak anti-umjetničkih raznih importovanih doktrina. Kipling je imperijalista kao i bivši socijalista D'Annunzio.

Barrès i Maurras u Francuskoj bore se proti kolektivističkim, antinacionalnim tendencijama i proti njemačkom kulturnom utje-

caju, jer taj germanski utjecaj na višu francusku kulturu i umjetnost odista može djelovati tek inferiorno, dakle destruktivno. Velike narodne kulture, kao francuska i engleska, mogu biti ekskluzivno nacionalne, mogu svoju umjetnost ograditi kineskim poslovičnim zidom, jer su na čelu cjelokupnoj kulturi svijeta, pa su ipak njihove umjetnosti i danas pod tuđim utjecajima: Shaw pod njemačkim i ruskim, Rodin pod talijanskim, dok Beethovenova muzika poplavljuje Pariz.

Kad je tako kod velikih, kako da bude drukčije kod nas malih naroda, kada se kod nas umjetnička nacionalna ekskluzivnost ni zamisliti ne da?

Naša umjetnost će, dakle, tek onda biti narodna u pravom smislu kada bude velika, kad bude u velikom i čistom hrvatskom stilu. Narodne naše melodije još nisu umjetnički obrađene i još ne nađoše svog Chopina.

Naši slikari već proučavaju hrvatski pejzaž, a naše kiparstvo je u Meštroviću našlo novih izraza za naš historijski heroizam, a u Frangešu novih oblika za naš poljski rad i za savremene naše energije. U književnosti se sve više pazi na čistoću hrvatskog jezika i stila. Naš narod, umjetničkim darom jedan od prvih u Evropi, nadaren u najvećoj mjeri talentom pjesničkim, muzikalnim i plastičnim, u umjetnostima kunator i kùburi, jer mu je u životnoj opasnosti sam njegov jezik i narodni život. U takvim užasnim prilikama treba da je svaki Hrvat, dakle i svaki umjetnik, branilac časti i sudbine svoje domovine, jer samo oslobođena otadžbina može biti pogodba za slobodnu narodnu umjetnost. Interes slobodne umjetnosti hrvatske nameće, dakle, svakom našem umjetniku patriotizam kao prvu i najsvetiju dužnost, a opominje li naša kritika umjetnike na tu dužnost nad dužnostima, ne griješi proti načelima slobodne umjetnosti već ih — naprotiv — brani.

LITERARNA NEVOLJA

Naše Književničko društvo je staleško udruženje, mada književnici kod nas ne mogu biti stalež, tj. korporacija koja ima posebnih interesa i članova što živu od svog književničkog posla. Već na strani je često rečeno kako je apsurdno živjeti od knjige, jer i u najkulturnijem svijetu se događa da ne ostaju neopažena samo djela prvog reda, nego da ni u slučaju opažene i javno utvrđene njihove vrijednosti ne moraju biti unosna i dobro plaćena. Knjige kao i druge umjetnine imaju sasvim relativnu ekonomsku vrijednost koja s estetičkom vrijednošću njihovom nema ništa zajedničko, vrijednost komercijalnu. Ukus kao kolektivna pojava je stvar mode, a u modu mogu a ne moraju doći prvoklasne umjetnine. Književnik i umjetnik, dakle, koji želi imati materijalnog dobitka, mora ići za popularnošću i ne može računati na uspjeh ako nije u skladu sa pravcima javnog mišljenja i ukusa. Zbog toga su pisci »à rebours«, autori izolovani i dugo neshvaćeni, i u najkulturnijim narodima vrlo slabo materijalno prolazili. Herbert Spencer svojim djelima nije zaradio gotovo ništa. Za Poea u nevolji pravili su kolekte, divnim svojim pričama nije zaslužio gotovo ništa, a rukopis *Eulalije* prodan je 1891. u Bostonu za 225, a manuskript *Zvona* 1903. u Filadelfiji za 2100 dolara. Pisci kao Schopenhauer i Flaubert mogahu pisati bez obzira na novčani uspjeh jer bijahu imućni i materijalno nezavisni. U bogatoj Engleskoj pogiba od nevolje James Thomson, kao nekad Chatterton. Dva ponajbolja moderna francuska pjesnika, Baudelaire i Verlaine, ne zarađuju perom gotovo ništa jer njihova poezija nije pristupačna banalnom ukusu one šire publike koja znači — dobra prodaja, novčani uspjeh. Živjeti, dakle, od književnosti može i u najkulturnijim narodima tek reprezentativan, a ne izolovan književnik. Uređena se društva ovakvim velikim ali nepopularnim autorima odužuju državnim i pokadšto privatnim mecenatstvom. Sam strašni car Nikolaj je pokrovitelj Gogoljev. Bivši fourierista Leconte de Lisle prima potajno potporu od Napoleona III, pa bibliotekarsko mjesto kao Musset i ruinirani Flaubert. Većina

književnika ne živi od književnosti. Obično se literati bacaju na novinarstvo, književnički zbjeg, refugium. Nezakonita sestra hrani zakonitu... Književnikovanje zbog zarade je, dakle, velika šteta literarnoj vrsnoći, jer stvara spekulativnu literaturu, književni industrijalizam, pa će književnost uvijek ljepše cvjetati u društvima gdje materijalno obezbijeđeni književnik ne zavisi o inferiornijem ukusu publike i o trgovačkom uspjehu svog djela. Državno i privatno mecenatstvo zna, doduše, pokadšto lišavati autora njegovih građanskih, političkih sloboda, ali mu taj gubitak nadoknađuje mnogo većom slobodom ukusa no što je može naći kod prosječnog čitalaštva na koje bi inače bio upućen.

Živjeti od književnosti je kod nas apsurd. Mi nemamo ni dosta velikog broja čitalaca za knjigu. Zato se kod nas mogu baviti nakladništvom samo društva koja ne računaju kod izdavanja na novčani dobitak. Podrumi naše Akademije su puni njenih neprodanih izdanja. Matica svoje knjige narodu tako reći poklanja. Izdanja Društva hrv. književnika isplatit će se možda tek iza mnogo godina... Privatnih izdavača kod nas tako reći i nema, pa je samo organizovana knjižara Kuglijeva mogla rizikovati monumentalno izdanje kao što je Klaićeva *Povijest Hrvata*. Mnogi naši pisci su sami svoji nakladnici, a većina je taj eksperiment pokušala tek jedared... Privatnog nakladnika može naći tek u najrjeđim slučajevima po koji pisac, ali tek tako da na eventualni honorar ne smije računati. Pošto mi je najpoznatiji, neka mi je dopušteno za ilustraciju naših kukavnih honorarskih prilika iznijeti ovaj rječiti primjer: Ja sam za svoju prvu knjigu primio honorar 70, za drugu 100, za treću 150, za četvrtu 100, za petu 100, za šestu (*Naši ljudi i krajevi*) 50 K. Prema tome mi je šest izdanih knjiga izbacilo nevjerovatnu dobit od 570 kruna (sa nekoliko poklonjenih eksemplara). Utješljivo je u tom poslu tek to što su sve te stvari bile već štampane, pa su u knjigama tek preštampane, i što privatni nakladnici autorima kod nas ne plaćaju ni tolikog honorara jer smatraju da su ih honorirali već svojim izdanjem...

Književnik je kao takav kod nas — kako bi rekao Đalski — pravi pariya, pravi izopćenik, pa ipak su književnici od svih javnih radnika najzaslužniji. U ilirizmu i pravaštvu stvarahu narodne naše pokrete. Ugroženost našeg krasnog jezika najviše oni umanjše. I danas su oni glavni nosioci narodne kulture i pismenosti. Dadoše svom narodu sve, a ne primiše ništa. Akademija je kod nas institut za profesore, a ne za književnike. Kazalište ima kod nas odgojnu i kulturnu ulogu tek kao propagovanje jedne grane naše literature — dramske, a narod daje za našu pozornicu više za godinu dana no što je za stoljeće dao za podizanje i pomaganje naše sveukupne književnosti, mada je vrijednost kazališta za sveopću narodnu kulturu minimalna prama koristi književnog

utjecaja. Naši slikari i kipari su u današnjim kukavnim prilikama kod nas luksuz prema književnosti što je velika narodna potreba, pa i njihov položaj je prema položaju književnika upravo sjajan. Država im besplatno daje radionice, osiguravši ih u velikoj većini kao profesore koji ne moraju biti ovisni o umjetničkoj produkciji i prodaji. Za nas književnike nitko ne pita, nitko se ne brine, nitko ne vodi računa, pa često ni mi sami. U maloj Srbiji imaju književnici sinekire. Sve mlađe talente šalje država na svoj trošak u inostranstvo na naobrazbu. A kod nas? Kod nas je momentano najprivilegovaniji književnik dr. M. Ogrizović, pa nema sumnje da je tim privilegovanim položajem počašćen dr. M. Ogrizović više od hrvatske literature kojoj je još uvijek geslom usuprot raznim literarnim apostazijama: »eppur si mouve!«

Pa ipak, hrvatski književnik je možda u Hrvatskoj samo zato prvi jer je — posljednji: prvi kad treba dati, a posljednji kad treba primiti. Ako i nema rente, ako i ne ruča sa kraljevima kao njegov francuski bogati kolega, njegovim jezikom pjeva jedan kralj, piše jedan ban i nekoliko ministara i poklisara. I najslabiji, najmanji među nama je ponosan, jer zna da je drug jednom Njegošu i Mažuraniću, zadužujući više svoju otadžbinu no ona njega!

U DOBRO STARO VRIJEME

Kulturna povijest je važnija od političke. Besmrtna je Voltai-reova zasluga da je to shvatio i dao prvi nacrt kulturne historije (*Essai sur les Moeurs*). Privatan život je zanimljiviji od javnoga i, hvala tome shvatanju, danas nam je poznat isto tako intimni kao državni život prošlosti. U najnovije vrijeme obradiše među inima vrlo poučno prošaste običaje Franklin u monumentalnom djelu i Humbert de Gallier,* pa kako se život feudalnog Zapada uglavnome nije razlikovao u kulturnim stvarima, u tim povijesnim slikama iz života dobrog starog vremena možemo naći momente i iz naše prošlosti, to više što je povijest privatnog i kulturnog našeg života vrlo slabo obrađena. Vrlo rijetka su u nas djela kao memoari grofa Oršića, kao divna Tkalčeva kulturna slika Hrvatske od XVIII. vijeka pa do 1848, izrađena na žalost njemački, pa neki karakteristični momenti iz Martićevih *Zapamćenja*.

Pravi luksus počinje u Evropi u XVI. vijeku, prelazeći u zapadne zemlje iz kulturne Italije. 1677. stoji, doduše, godišnja stanarina lijepe kuće u Lyonu samo 650 franaka, ali se već za stanovanje zamka za nekoliko tjedana plaća 12.000 franaka. Aristokracija ostavlja pokrajinu i gradi u glavnim gradovima skupe dvorove. Iz Italije dolaze mekani i elastični kreveti, pa strast za jastuke. U stanu Marije Medici ima ih pet stotina. Pa onda: sagovi za zidove i za pod, dok ta moda ne prestaje pod Lujem XV. Vojvoda Choiseul posjeduje umjetnine i pokućstva za tri milijuna. Neko vrijeme hara strast za satovima. U XVIII. vijeku svaki kavalir nosi po dva, a Charles de Lorraine ima sto trideset pet časovnika, većinom remek-djela mehaničkih, što pokazuju satove, minute, temperaturu, zvoneći i svirajući na sto načina. Umjetnički se izrađuju kutije za šećer, za kolačiće, a ima burmutica sa

* *Usages et Moeurs d'autrefois*. 1911. *Les Moeurs et la Vie privée d'autrefois*. 1912.

minijaturama po tisuću dukata. Obični građani posjeduju tešku srebrninu za stol. Nadintendant Fouquet časti dvor u Vauxu na 36 zlatnih pladnjeva i sav ostali pribor je zlatan. Lonci za noćnu upotrebu su u boljim kućama srebrni.

U XVIII. vijeku zavlada manija »folija«, malih kućica, bes-krajno raskošnih, za sasvim osobnu upotrebu. Roussel potroši na svoju »foliju« dvanaest milijuna. Bourretova (u Croix-Fontaine) je progutala 40 milijuna. Pored najskupljeg pokućstva, ogledala sa metalnim okvirima, čipaka, izrađene gvoždarije, češkog stakla, kapaka sa Vienovim dekoracijama i kamina sa Clodionovim deli-katnim mramorima, miriši tu cvijeće u školjkama na umjetnoj pećini od labradora, malahita i ahata, oko žrtveničkog kreveta su visoki čiraci zlatni i srebrni, a kupalište je od bijelog, čistog mra-mora... Kontesa Verrue ostavi četiri stotine slika, među kojima čuveni Van Dyckov portrait Karla I, kupljen za 8000 i prodan za 12.000 libara (nešto preko 20.000 franaka). Randon de Boisset ima u Parizu prekrasnu zbirku holandskih slikara, a Crozat de Thiers posjeduje na trgu Vendome 172 djela prvih talijanskih i nizozem-skih majstora. Kontesa Verrue ostavlja 228 umjetničkih burmu-tica i 7511 kameja... Samo jedan svijećnjak u dvorcu Choiseul stoji oko 20.000 franaka ondašnjeg novca! Zbirka bankara Samuela Bernarda vrijedi preko pet miliona franaka! Traže se fina knji-ževna izdanja. Strastan čitalac Luj XVI. plaća za *Enciklopediju* oko 4000 franaka.

U staro doba bijahu muška odijela skuplja od ženskih. U 16. vijeku stoji par cipela od 1 do 1 i pol krune. Slikar Josip Vernet troši godišnje oko 2000 fran. na odijevanje. U 16. vijeku ima neki velikaš do stotinu odijela u svojoj provincijskoj, i isto toliko u svojoj gradskoj garderobi. Grofica du Barry troši od 1770. do 1774. samo za čipke oko 150.000 fran. Gospođa Boufflers ih ima za pol milijuna. Vojvotkinja Mirepoix ima na sebi biserja za nekih 400.000 fr. Gospođa Pompadour posjeduje nakita za tri milijuna. Bolje po-rodice, kao vojvodska kuća Luynes, imaju za milijun adidaara.

Gostoljubivost starih vremena bijaše nečuvana. Rohan u dvoru Saverneu ima uvijek za goste u pripravi sedam stotina kreveta, u stajama mjesta za 180 konja, a za lov je uvijek spremno šest stotina hajkaša. Ista gostoprимljivost vladaše u Chanteloupu kod Choiseula. Tu se mjesečno kolje trideset ovnova, godišnje 4000 kokoši. Pet stotina osoba, 54 livriranih, služe tu velikašku kuću. Staro dobro vrijeme življaše bez računa.

Igralo, kockalo se sve u šesnaest. Ljubavnica Luja XIV, go-spođa Montespan, dobiva 4 milijuna za jednu noć. Courtenvau igra partiju biljara za 20.000 fran. Nadbiskup reimski gubi na lovu na vepra u svojoj kočiji dvije tisuće lujdora za pol sata. Grof de Chalabre dobiva na kartama od kraljice za četiri sata oko 3 mili-

juna. Već pod Lujem XIV. imaju velikaši povlasticu javnih igračnica. 1717. ima u Parizu 1717 kockarnica. I Rákóczy je držao u Parizu igračnicu kao prognanik. Osim kockanja uništavaju velikaše najviše metrese.

Grof Lauraguais troši za plesačicu Heinel mjesečno oko 150.000 franaka. Saint-James harči na gđu Beauvoisin 2000 škuda godišnje (1784) i kupuje joj nakita za 3 milijuna. Bogati vojvoda Richelieu mora zbog gđice Maupin založiti red sv. Luja. Vojvodu d'Aiguillona uništavaju tri metrese. Knez Rohan plaća preko dva milijuna duga za metresu. Naravno, ima i dama što se žrtvuju za gospodu... Metrese su, kako je poznato, u prvom redu uništile francusko kraljevstvo. »Après nous le déluge.« Osim igre, rasipnosti i žena uništavaju staro društvo beskonačne parbe i parnice. — Moj predak — reče netko — imadaše 33 parnice, sve ih je dobio i izgubio je 60.000 libara (100.000 fran.).

Brak u višem društvu je koncem 17. i u 18. vijeku puka formalnost. Gđa de Polignac piše svom mužu: »Ja sam trudna; Vi znate da nisam od Vas, ali ne savjetujem Vam da pravite buku. Svako dijete rođeno u braku pripada suprug. To čedo je, dakle, sasvim Vaše. Uostalom, ja Vam ga poklanjam... Zbog kapitala prave se mezalijanse. Metresa Samuela Bernarda postaje vojvotkinja Nevers, plesačica Rolland — markiza Saint-Genies, noseći svome mužu nekoliko naplesanih milijuna. Mada tako reći nema celibata, broj usjedjelica je golem. Zato su ženski samostani. Većina vjenčanja se proslavlja između ponoći i 2 sata izjutra. Glavni autoritet u tim stvarima je otac. Usuprot svim ekscesima, brak se drži i porodica je plodna. Supruzi Catinat imaju 16, La Rochefoucauld 18, Rohan 13, Gramont 17 djece. Ženidbeni oglasi nisu novi izum. Neki frankfurtski list donosi 8. srpnja 1738: »Poštena mlada djevojka, sa namjerom da se domogne baštine što je patri u ovoj zemlji, traži odvjjetnika neženju sa jamstvom da dobije njenu parnicu.« Zauzvrat nuđa mlada djevojka sebe i obećava mu da će biti ljubezna i vjerna...

Odnosaj između gazde i sluge bijaše patrijarhalan i porodičan. Prvi dvorski činovi su sluganskog porijekla. (Komornik, konjušar, peharnik, štitonoša. Riječ ministar znači sluga). Livreja nije odijelo što ponižava, već što štiti slugu grbom gospodarovim. »Vrlo sam gladna; donesite mi štogod« — viče vojvotkinja Rohan. »Dvorski nije tu« — ledeno odgovara lakej, jer samo dvorski ima čast posluživati vojvotkinju, koja — ostaje gladna... Svaka bolja kuća ima nebrojeno posluge. Gospođu Sévigné, ne baš bogatu, služi trideset osoba. Obična metresa boljeg gospodina ima po šest lakeja za svojom kočijom. Kardinal Rohan ima u Strassburgu 14 dvorskih, 25 inoša, u svemu 200 sluga, i ipak ne zna »kako to da ne može biti (kako treba) služen«. U 17. vijeku traže se visoki, u 18.

niski sluge, pa crnci, Arapi poput onoga Zamora što je izdao kao jakobinac gđu du Barry. Luj XIV. se tek jedared u životu zaboravio udarivši slugu, a svaku je sobaricu prvi pozdravljao. Vojvoda Orléans, sin Regentov, čuva dvadeset godina antipatičnog slugu. Stara služinčad se ne otpušta već se hrani i njeguje. Gospođa de Sourdis čuje da njen muž ima dijete sa sluškinjom. Ona je ne tjera iz službe, brine se za dijete i veli: »Napravljeno je u mojoj službi«. Sobar ima (XVIII. vijek) u Parizu godišnje 126 libara, a zna li češljati i brijati — 180. Dvorski imaju od 200—250 libara (350 fran.). Građanska služavka ima od 50—60 libara godišnje. Poljski radnici su u staro vrijeme bolje plaćeni od kućnih. Hrana je dobra, ali noćište je rđavo. Spava se na zemlji i po njih nekoliko u krevetu. Služinčad uči u kući čitati i pisati, i mora svaki dan u crkvu. Regent rekne jedared Ibagnetu, svom starom sluzi, da s njim uđe u sobu gdje se skupilo galantnih dama i vesele gospode. »Gospodine, moja služba tu prestaje. Ja ne idem u tako zločesto društvo i vrlo mi je neugodno da vas tu vidim.« Regent se od srca smijaše... Za najmanju krađu služinčice se vješalo, pa ipak je služinčad silno krala. Iz tog familijarnog odnošaja razvio se velik osjećaj odanosti i vjernosti. Pod Revolucijom mnoge plemiće spasava ta privrženost. Gospođu Custine spasava junačka sluškinja Naneta Malriat. Herojska služavka Tončika Tricot spasava porodicu rojalističkog branioca Lyona, marquisa Virieua. Naravno, ima i tu mnogo iznimaka. 1717. pogiba gđa du Guesclin od svog slugu i sobarice. Gospođa des Ursins ljubi Boutrota, svog slugu. Vojvotkinja Richelieu griješi i vara muža sa konjušarom. Vojvoda se nakon njene smrti ženi ponova, taj kočijaš mu se i opet ponudi, a vojvoda će mu: »A tko vas je naučio da se i opet ženim?« Sobar Rose je alter ego Luju XIV. i često ga potpisuje apsolutno običnim rukopisom. Kuhač Lavarenne postaje pod Lujem XIII. državni savjetnik. Neka sluškinja postaje lady Hamilton i intimna prijateljica napuljskoj kraljici. Rousseau bijaše lakej, a otac maršala Augereaui bijaše sluga.

U staro dobro vrijeme tamane liječnici svijet kao kuga, glad i rat, pa se na njih obara Petrarca i Molière. U 14. vijeku imaju općinski liječnici po gradovima 100 forinata godišnje plaće. Coifier, doktor Luja XI, sugerirao je svome kralju da će nekako zajedno s njime umrijeti, a kralj drhti pred njim. Liječnici su vrači i astrolozi. Sve do konca kraljevske vladavine nema nužnika u Franceskoj, i Pariz je, kako veli sv. Terezija za pakao, mjesto smrada bez ljubavi. Gubavost, pa kuga i crne boginje desetkuju Evropu. F. de Courcelles smatra kugu urotom zvijezda, »naročito Marta, Saturna i Jupitra«. 1720. pogiba od kuge u Marseilleu 80.000 ljudi, među kojima samo 55 ranara i 2 liječnika... 1596. ima u Parizu 75 liječnika. U bolnicama po šest osoba leži u jednoj postelji. Influenca

nije, kako se reklo, moderna bolest, jer 17. srpnja 1782. piše gđa d'Épinay doktoru Tronchinu: »Ja sam u Maillotu. Tu sam ponovno zapala u kašalj, kojemu se pridruži savremena zaraza po imenu i n f l u e n c a« ... Ručni rad se onda smatraše ropskim, pa su liječnici smatrali poniženjem ne samo kirurške operacije, već svaki dodir sa bolesnicima. Kornelij Agrippa, liječnik Lujze Savojske, objavio je 1535. djelo i tvrdi da o suncu ovisi mozak i srce, jezik o Merkuru, usta i slabine o Veneri, a želudac i pluća o Mjesecu. Leydenski profesor Boerhaave tako je čuven, te ga nalazi pismo kineskog mandarina: »G. Boerhaave, Evropa«. Glavni lijekovi su puštanje krvi i klistir koji se prima coram publico. Riječ klistir je antipatična gđi Maintenon i zamjenjuje se terminom r e m è d e (odoljen, pomoć). Luj XIII. bijaše u jednoj jedinoj godini 259 puta klistiran i 47 puta »metnut na pipu«. Kinin je donio u Francusku u 17. vijeku Englez Talbot. Richelieu na smrtni mora piti konjsko đubre u bijelom vinu. Bjesnoću liječe morskim kupanjem, zavojima sa pljuvačkom i sa zubom kobile na čelu. Proti mnogim bolestima pije se ljudska mokraća. Proti kamencu se preporučuje trljanje rebra i trbuha toplom lisičjom krvlju. Slavni Van Helmont preporuča protiv histeriji »upotrebu metalnog prstena«. Za rastenje kose preporuča se pomada od tri stotine puževa, kuhanih, osušenih i pomiješanih sa lovorovim lišćem, sa tri kašike maslinova ulja, sa kašikom meda i običnim sapunom. Dodir francuskih kraljeva pri krunisanju liječi od škrofula. Od te bolesti liječi i dodir »mlade djevojke djevičanske i gole«. Uništavanje boginja počinje od 1722, kada je Maitland cijepio kćer lady Montague. U medicini igra veliku ulogu čorba od ljutice. 8. srpnja 1685. piše gđa Sévigné: »Dobro moje zdravlje dugujem čorbi od zmija...«. Uoči smrti uzima Luj XIV. nekakvu »ugarsku vodu« u kojoj bijahu zamočene ljutice »što su se hranile samo medom i rosom«. Od XVI. vijeka u modi su mineralna kupališta. Rivarol zove Spa kafanom Evrope. U Bathu ulazi se u kupelj sa cvijećem u ruci, a u Simpson's Rooms u sviraju već onda Cigani (18. vijek).

Već Rimljani imaju vrstu hotela, državnih hotela, m u t a c i j a, pa hanova (diversorium), naročito u blizini cirka, odakle se dobivaše meso ubijene zvjeradi. U Rimu bijaše na velikoj cijeni medvjedi biftek. U tim krčmama je slika kokota s natpisom: »Kad zapjeva taj pijevac, bit će veresije«. U srednjem vijeku su glavna svratišta samostani i gostoljubivi plemićki dvorovi. Već u 15. vijeku patvore se vina. Najopasnije krčme su u Španiji, a najbolje u Njemačkoj i u Italiji. U 15. vijeku je slavan u Padovi hotel k Volu. Većina svratišta u Rimu je već onda u njemačkim rukama. U 16. vijeku dolazi za 22 dana iz Carigrada u Fontainebleau na konju baron de la Garde. Još 1600. su rijetke karuce u Parizu. Ima ih četiri: kraljeva, kraljičina, Bassompierreova i kćerke nekog apotekara.

Kod Bijelog ovna piše Racine svoje *Pravdaše*, a prava literarna krčma je u Parizu kod Češljuge. Putovanje je tako opasno da se prije puta pišu oporuke. Ott, vlasnik hotela u Zürichu, akademik, na usluzi je gostima sa mačem sa strane i sa šešikom pod pazuhom. Pod revolucijom je Francuska pravo razbojničko duplje.

Moderna vremena su vječan post prema dobrom starom vremenu. Grad Lille daje kralju Filipu Dobromu ručak sa 192 razna jela. Luj XIV. je dnevno jeo i pio za dvanaest naših savremenika. Bolji ondašnji građanin ima svaki dan na stolu devet raznih jela. Elegantniji mora imati 36 jestvina. Na svadbi kneza Contija sa gđicom de Blois ima 180 jela, a na objedu što ga daje Louvois kraljici, ima ih 150. Vojvoda Vendôme pojede sa Chaulieuom kod jednog ručka 1200 sardina. Louis XVI. pita što ima za doručak: »Sire, debelo pile i kotleti«. To je kralju premalo, i on doručkuje osim četiri kotleta i pileta, jaja u soku, šunke, i popije bocu i pol šampanjca! Kad se tako doručkovalo, kako se tek ručavalo i večeravalo! Divljač se jela mnogo više od mesa domaće stoke. Onda se nije jelo i pilo samo zbog glada i žeđe. Piti i jesti bijaše uživanje i fina umjetnost koja se u XIX. vijeku sve više gubi sa gourmandima kao novinar Aurel Scholl, dramatičar Dumas i kao ona lijepa i duhovita konversacija što se kod stola pjeni, draška, hladi i grije i godi kao čaša šampanjca.

Moderni čovjek zna i umije sve, ali ne zna i ne umije živjeti. Staro dobro vrijeme znalo je samo živjeti jer imadaše ono što je za život glavno: moć i volju uživanja.

KNJIŽEVNA KRIZA

Sadašnje štamparske prilike mogle bi imati i dobru stranu. Dosele su političke rasprave i polemike otimala sav interes šire čitalačke publike. Danas — u oskudici boljega — možemo zabavljati i drugim, pa i literarnim pitanjima.

Nedavno pade ponovno u javnost teška riječ: — Kriza, književna kriza. — Ta kriza dakle postoji već zbog toga što se konstatuje. Uostalom, cijeli naš hrvatski život je vječna latentna kriza i sasvim je naravno što je u sveopćoj toj krizi i književnost dobila krizu.

Međutim, u Europi je sasvim tako kao i kod nas. Mi smo ionako uvijek rezultat loših europskih odnošaja. U Rusiji nema više prvoklasnih pisaca otkako umrije patrijarh ruske književnosti, Tolstoj. Danas vodi kolo Gorki. Toga Maksima ne može se čitati nakon kakvog Turgenjeva. Barem to je moj slučaj. U Norveškoj nema više Ibsena, Björnsona. Knut Hamsun se u posljednjim stvarima ispucao. U Njemačkoj je Bismarck i Marx, militarizam, socijalizam i industrijalizam ubio visoku kulturu, visoku literaturu. Jedino lirika (St. George, Rilke itd.) ne pogiba u tom muzikalnom narodu. H. von Hoffmannsthal, izvrstan lirik, piše libretta, pa prevodi zdravlje antiknih tragedija za upotrebu sanatorija. Krafft-Ebing u Sofoklu, Przybyszewski u Euripidu... U Italiji je umro veliki Pascoli. D'Annunzio pravi amerikanizme, pravi bar-numštinu u literaturi. U Francuskoj se javljaju nove škole kod kojih su nova samo imena (sintetizam, futurizam, impulzionizam, naturizam, integralizam; »vuci« (vođa Delahaye), paroksisti oko Nikole Beauduina i oni oko lista *Falange*...). Pariški knjižari se tuže kako se beletristička djela sve manje čitaju. U Americi prave literature nema, a i u Engleskoj je literarni industrijalizam progutao pravu literaturu.

Glavni uzrok literarnoj krizi je, po mom skromnom mišljenju, kriza romana.

Roman postade drugom polovinom prošlog vijeka glavni i dominantni oblik književni, pravi epos moderni, apsorbirajući u slobodu svog oblika sve literarne druge vrste. Dominantna proza modernog života nađe svoj izraz u dominantnoj prozi modernog romana, koji nađe u Gustavu Flaubertu vrhunac svoje umjetničke forme. Lirski roman je iza Chateaubrianda uzeo sve elemente lirike, pa i lirski ritam, te je kasnija simbolistična prosodija slobodnog stiha, stiha bez stroka, tek nastavak te lirske proze. Psihološki roman postade analitičan, pretvarajući se već u kritiku. Roman kao Jacobsenov i tu i tamo D'Annunziov je sušti opis, čista slika. Ruski roman je krajnja konsekvencija ruske, većinom revolucionarne publicistike, pretvarajući se u veliku optužbu, u veliki opozicijski građanski čin. I pojavi se Zola sa svojim talmi-»naučnim« romanom, kojega se ogorčeno odriče naučna Taineova kritika, koji svojom brutalnošću najzad pobuni cijeli francuski fini ukus i izazove reakciju, te se Zola, ukusom tuđinca (kako to lijepo dokazuje Barrès), ne odriče samo psihološki roman i cijela generacija pjesnika simbolista, već i ponajbolji đaci njegovi (kao Huysmans), pa se Zola zbog popularnosti baca sa spuštenim rogovima u arenu Dreyfusove afere.

Literarna savremena kriza je, dakle, u prvom redu kriza romana. Reakcija proti Zolinom, u stvari vrlo romantičnom naturalizmu, upravo cinizmu, prodavanom kao naučni naturalizam, ta reakcija je u neku ruku reakcija proti samom romanu. Zola sa svojim pristalicama, naročito s onima iz medanske grupe, bijaše tako čitan, toliko poznat, da je s njegovim padom pala u neku ruku cijena romanu uopće. On je napravio od romana vrlo vulgarnu literarnu vrstu i svijet počeo roman uopće shvaćati nečim nevaljanim i inferiornim, dok je roman faktično već u Zoli postao nečim pedantnim i didaktičnim, sa pretenzijama kojih uopće beletristično djelo ne može imati.

Već za djela braće Goncourta, već za taj čisti, vrlo nervozni slikarski impresionizam reče sa pravom Bourget da će za pola vijeka biti nerazumljiv čitaocima koji čistu slikarsku opisnu metodu s punim pravom traže u slikama, a ne u pripovijetkama. Daudet je sa južnjačkom svojom imaginacijom imao odviše temperamenta, pa da se poda naturalističkoj formuli. Kao Zolina vizija stvarnosti što je deformisana njegovim pseudopozitivizmom, njegovim pedantnim isticanjem najvulgarnijih strana života, njegovim misantropskim pesimizmom i totalnim ignorovanjem individualnosti, kao Zolin čovjek što je automatična mašina bez duše, poput životinje u shvaćanju Descartesove škole, tako je vizija Daudetova nervozna, rapidna, bolna od osjetljivosti čisto dickenske i prema tome humorističnog, dakle nepozitivističkog obilježja.

Daudetov čovjek je deformiran kao i Zolin, njegov Tartarin je deformiran, ali je simpatičan i nije stroj. Daudet, humorist i topli južnjak, bijaše naturalista tek etiketom.

No, najviše je škodio naturalističkom »naučnom« romanu jedini pisac iz medanskog Zolinog kruga, koji temperamentom i začudnom, flaubertsom tačnošću svog posmatranja bijaše pravi realista: Guy de Maupassant. Mada i on pišaše velike »mašine« — kako Francuzi vele — mada i on piše romane, najsajjnije njegove stvari su kratke, precizne, većinom satiričke pripovijetke, komponovane i pisane većinom neusporedivom jednostavnošću i umjetnošću, u kojima je često materijal cijelog romana sveden na dimenzije lapidarne »crtice«. Novela, priča, crtica, škodila je debelom pedantnom romanu, jer bijaše pisana majstorstvom pripovjedača kao Poe i Mérimée, i jer je svojom telegramskom lakoničnošću i naglom intenzivnošću više odgovarala modernim potrebama brzine, nagle lektire i intenzivnije emocije. Tko da osim starih usidjelica i profesionalnih kritičara danas čita beskraje romane Dickensove, Walter Scottove, pa da zagazi u to more zijevanja na kojem plove vodenice George Eliot? Tko danas čita četrdesetak svezaka Balzacove, inače divne *Ljudske komedije*? Klasici, tj. pisci čitani i traženi uvijek, većinom su autori kratkih, što kraćih, najkraćih stvari. I divni Homer zna zadrijemati kod vlastitih epskih širina.

Već Zola se u posljednje vrijeme u kolu *Četiri evanđelja*, odrekao svoje prve uzane naturalistične formule, pa htjede dati humanitarni roman. Veliki radnik, dakle, zagazi u maglovitu tendencioznost. Tolstoj, prvi epski genij novijih vremena, upotrijebi pod starost roman za širenje izvjesnih zanimljivih, ali nastranih i umnogome antikulturnih reformatorskih ideja. Taj veleum uđe u tendencioznost djela kao *Fabiola* ili *Strika-Tomina koliba*, napravivši od romana sredstvo za propagandu čak antiumjetničkim idejama. Tolstoj moralist se odricao pravog, dobrog Tolstoja, Tolstoja umjetnika, i taj ruski, nihilistički paradoks je vrlo zabavljao. Knut Hamsun se s pravom rugao toj odricateljskoj mudrosti. I kod Strindberga je važniji idejski, filozofijski dio njegovog djela od umjetničkog, pa kad inteligencija vidje da prvi romanopisci diskutuju, da im je roman tek popularni oblik za proturivanje izvjesnih ideja, da roman želi poučavati prije svega, nije čudo što posegnu za stručnim filozofskim i sociološkim djelima. — Kada nam već pripovjedači dolaze s tim svojim teorijama, mi ćemo se — umovalo se — obratiti pravim teoretičarima, pravim filosofima i pravim naučnjacima, jer je njihovo rezonovanje ipak mnogo naučnije i tačnije, a pokadšto, kao i u slučaju Renan, Taine i Nietzsche, mnogo umjetničkije i poetičnije. — Barrèsovi romani su tek prikazivanja njegove nacionalistične doktrine. Anatolu Franceu je ro-

man i pripovijetka u većini slučajeva tek oblik za njegovo ironijsko mudrovanje, za njegov hedonistički skepticizam, pa za njegovu stilsku virtuoznost. Primivši u sebe, usisavši roman na neki način ne samo sve ostale beletrističke vrste nego i historiju, publicistiku, pa moderne moralne i filofske sisteme — da ne spomenem romana Jul. Verneovih, Wellsovih, Rosnyjevih itd. osnovanih na modernim naučnim i tehničkim otkrićima — roman postade vrstom epskog, prozaičnog, pripovjedačkog leksikona i prestade biti pravim romanom, romanom kao što je *Manon Lescaut*, *Gospođa Bovary* ili *Plemićko gnijezdo*. Time ne velim da više danas nema pravih romana i pravih romanopisaca. Ima ih, ali oni u većini slučajeva nemaju uspjeha kao pisci koji su često toliko pripovjedači kao Renan što je u svojim filofske dramama dramatičar. Moderni roman postade prenatrpan, pa kao parlamentarizam trpi od »opstrukcije«. Pored toga, roman postade još i oruđem feminizma i glavnim hrvalištem ženske literature, dakle literature koja nikad ne može biti prvoklasna. Naskoro će doći vrijeme kad će romane samo žene pisati i kad će ih samo žene čitati.

I kampanja proti klasičnoj, humanističkoj naobrazbi je uvelike bila u prilog literarnoj krizi, jer se bez klasične ne može zamisliti solidna literarna naobrazba. Novinarstvo je naviknulo čitaoca na površnost, a pisce na brzi, neumjetnički posao, pa na popuštanje surovom ukusu gomile. Moderni život traži što veći razvitak praktičnih energija i svojom tendencijom što većeg prihoda, što većeg materijalnog uživanja sve više onemogućuje uživanje u literarnim umjetninama koje zahtijevaju prije svega mnogo »izgubljenog« vremena. Praktični ljudi više ne čitaju. Moderna praktičnost, inkarnirana u američkom životu, u stvari je oblik modernog barbarstva. Kapital, novac, nije pokvario samo etičnog već i estetičnog čovjeka. Barnum je i literarni patron. Mada su mnogi čuveni književnici dobri sportsmani, i manija za sportovima odvraća veliki dio odabranog društva od književnosti. U moderno doba kao da se ne shvaća, kao u Atenama, u Rimu i u Italiji Renesanse, da njega duha i njega tijela treba ići usporedno, pa danas obično imamo slabe duhove u jakim mišićima i jak duh u bolesnu tijelu. Ljudi kao Sokrat, Catilina, Vinci, Cellini i Agripa d'Aubigné bijahu atleti i geniji. Cervantes bijaše velik junak, kao Byron u novije vrijeme. Danas nema više Byrona.

Glavni uzrok našoj literarnoj hrvatskoj krizi je politika. »Inter arma silent musae.« Narod koji se bori za svoje posljednje »mjesto na suncu«, mari samo za ono što mu u prvom redu može steći to mjesto. Mi imamo literarnu krizu jer imamo veliku nacionalnu krizu. Naš književnik, dalje, ima pred sobom narod od pedeset postotaka nepismenih, uz inteligenciju koja je odgojena u sferama sasvim različitih kultura: njemačke, talijanske, pa i arap-

sko-turske (u Bosni). Safvetbeg Bašagić čita arapski, kakav Čingrija piše i čita talijanski, a naši Zagrepčani njemački, i tu i tamo češki, ruski, poljački. Koja hrvatska beletristička knjiga da zadovolji sav heterogeni taj svijet? Osim toga se u novije vrijeme polagano i sigurno fuzionira knjiga srpska i hrvatska, dok su tradicije i sama obilježja duha hrvatskog i srpskog još uvijek dosta različita. Za jedinstvenu knjigu treba jedinstva duha, zajednice ideala, i trebat će još mnogo vremena i prilježnijeg rada dok to jedinstvo duhovno provedemo i ostvarimo bez štete za lijepe posebnosti i karakteristične osobine na jednoj i na drugoj strani. Novija naša lirika već je sasvim na tom lijepom putu. Posao sa Slovencima već je započeo, ali to je malo, odviše malo. Oni još kao da osjećaju da im dugujemo jednog Stanka Vraza. Naša i slovenačka Matica mogla bi možda dogovorno sa Maticom srpskom i sa Zadrugom u Beogradu izdavati kakav zajednički srpski-hrvatski-slovenački list ili barem almanak. Kako patimo sa neuređenosti kolportaže, mogli bi ljudi kao — recimo — Stjepan Radić, uz pomoć naših kulturnih društava, osnovati knjižarske filijale za prodaju s a m o naših knjiga u svim većim našim gradovima. Društvo hrvatskih književnika ima već vrlo krasnih knjiga koje ne dolaze kako treba u promet zbog naših neuređenih knjižarskih i kolporterskih prilika.

Ponaajglavniji uzrok našoj literarnoj krizi je konkurencija stranih literatura kojoj se može odoljeti jedino protekcionizmom naše knjige i nastojanjem naših književnika da se sa svjetskim književnicima mogu kvalitativno natjecati. Mi i u književnosti moramo protežirati sve što je naše, pa bilo to i slabije, jer — je naše. Tako su radili Iliri, inače na vrhuncu europskog obrazovanja. Tako čine Srbi i Česi. Kao svaka mlada industrija, kao svaki mali, slabi i početni rad, književni posao može se u slabim kulturama razvijati tek što izdašnjim i što pametnijim protekcionizmom. Naši književnici ne traže mecenatstva, ali s pravom traže da narod, da inteligencija, kojoj se po silama svojim odužuju, vrši prema njima dužnost svoju. I slabija hrvatska knjiga vrijedi da se kupi. Sramota je da Društvo hrvatskih književnika nije još raspačalo svojih izdanja kao što su pjesme Nazorove, priče Josipa Kozarca, novele Andrijaševićeve itd.

Ima mnogo uzroka našoj literarnoj krizi, ali je glavni: nehaj, neshvaćanje dužnosti, niski egoistični materijalizam, nekulturnost i indiferentizam naših čitalaca, naše »inteligencije«.

LJUDI I LJUDI

Jedna od najvećih zabluda Revolucije i ponajsmješnijih pretenzija demokracije je jednakost. Imamo li svi prava na život, nemamo jednaka prava. Po Leibnizu ne bijaše nikad ni dva jednaka lista. Još manje ima dva jednaka čovjeka. Nejednakost, a ne ljudska jednakost je sveopći zakon i baš ta raznolikost duša i fizionomija čini poeziju povijesti i života. Alaj bi bili ljudi dosadni, da su vrlo slični ili da su čak jedan kao drugi, kao proja u vreći ili opeke u zidu! Moderni život, žrtvujući obično gomili pojedinca, najviše griješi proti tome načelu posebnosti, pojedinačnosti, ubijajući u savremeniku ono što je njegovo i brinući se tek za ono što je općenito i prema tome vulgarno u čovjeku. Ta nesrećna tendencija, odgovarajući nemoćnom običaju apstrakcije razuma i ne odgovarajući nikako bogatom individualističnom načelu prirode, negacije svih apstrakcija, gospodari i bjesni u savremenom društvu i — ubijajući svaku originalnu fizionomiju — stvara od čovječanstva statistične brojke i od našeg vijeka dobu bez ikakve estetične vrijednosti. »Vulgarizacija« je danas među programskim riječima kao uniforma, kasarna, socijalizam itd. Sve se vulgarizuje, jer se sve izjednačuje u lošem pravcu, kao među životinjama. Život i ljudi, odijela i običaji danas su isti u Petrogradu, San Francisku i Tokiju. Duh se izjednačuje, uniformiše, u školama, kasarnama, novinama, knjigama. Kultura hotela, magazina i željezničke stanice. Što su ljudi mnogobrojniji, manje ima ljudi. Fizionomije, koje ima samo gomila. Broju se žrtvuje pojedinac, pa iz najnaprednijih središta stižu tužbe kako vulgarizacija ne diže masu već ponižava elitu, kako u sveopćem polutanstvu iščezavaju viši pojedinci, dok se život mehanizuje i materijalizuje, pretvarajući čovjeka automatom i paradijom »progresu«.

Već helenski mudrac dijeli čovjeka u običnog, u političkog i u višeg, idealnog. Ima biljnih, živinskih i božanskih ljudi — veli Jean Paul (u *Hesperusu*). Ima li čovječanstvo cilja, taj cilj ne može biti stvaranje nižih već viših ljudskih pojava, pa je valjano samo ono

društveno uređenje što odgovara toj svrsi. Cilj čovjeku je viši čovjek i životu viši život. U ocjeni historije i društva vrijedi pravilo da su samo one razvijene epohe u kojima se mogu razviti božanski čovjek, heroj, genij ili svetac: onaj viši čovjek, što opravdava one što smatraju da čovječanstvo, prijelaz iz životinjstva, ima božanski cilj kao konac svog razvitka. Renan tako umuje iza Hegela, što Condorcetovo načelo razvitka nalazi u vaskrsu, u samom pojmu Božanstva. Bog je ideal, javljajući se u našoj savjesti, i taj ideal će se ostvariti apsolutnim razvitkom nauke, stvorivši višeg čovjeka, devu, poluboga, najvišu i posljednju elitu, koja će vladati čovječanstvom i svijetom kao ostvarenje Božanstva u čovjeku — umuje Renan 1871, a istu pjesmu će sa varijacijama kasnije zapjevati Nietzsche. Helada, stara Grčka, samo je zbog toga i danas nedostiživi kulturni ideal, jer je, zamislivši poluboga, višeg čovjeka, dala najviše takvih ljudi u svojoj humanoj religiji sklada između istine, ljepote i dobrote. Rim je nasljednik te vječne misli, dajući u Mark-Aurelu prvog i jedinog vladara — filozofa.

Srednji vijek, danas još ozloglašen zbog protestantske antikatoličke i tendencijske kritike, kultivirajući cijeli barbarski surovi svijet kršćanskim disciplinama duše i strahom od pakla, žrtvuje doduše vjeri dostojanstvo razuma i slobodu savjesti caesarskom autoritetu Crkve, ali ima u najvišoj mjeri osjećanje svjetskog misterija i stvara tip viteza sveca, ostvaruje vrhunac vjerskog idealizma. Današnja Europa gusarske kolonijske politike, prividnog braka, naoružana do zuba pored licemjernih konferencija mira, kao ona u Haagu, nesposobna za idealni ikakav pokret masa, uništavajući sve vjere osim religije novca, nema velike misli koja bi mogla dati onakav divan pokret kao križarski ratovi, nema pjesnika kao Dante, svetog kralja kao sv. Luj francuski, prosvjetitelja kao sv. Sava. Fotografisani Tolstoj je parodija sv. Franje Asiškoga, kao Rousseauov roman što bijaše parodija ljubavi Abelara i Eloize, dok je Djevoja Orleanska najdivniji simbol vjernosti i patriotizma svih vremena. Luther i protureformacije sa svojim Loyolama ometoše Renesansu u njenom traženju novog čovjeka, sinteze između klasičnog, poganskog i kršćanskog, viteškog ideala, ali Corneilleov Cid, satira Molièreova, figure Michelangelove i Shakespeareove, filozofija enciklopedista i poezija Goetheova ide sa modernom mišlju prema tom uzoru višeg čovjeka i života, oslobođenog u eseju Mihajla Montaignea, u meditacijama Nikole Machiavellija, Bacona Verulamskog i modernih njihovih nasljednika.

Cilj prave kulture može biti tek pojedinac. Tendencija kulture je dakle, aristokratska, te vidimo prve savremene duhove gdje upozoruju na antikulturnu tendenciju demokratije. Schopenhauer, Carlyle, Renan, Nietzsche, Taine nisu demokrate. Većina savremenih prvoklasnih Francuza prijedlože zbog toga u monarhistični

tabor, napadajući u korist tradicionalizma i nacionalizma republiku i parlamentarizam. Demokratski princip je međutim antiaristokratičan, protivnik superiornosti tek u teoriji, dok u stvari političke aristokratije mnogo više nivelišu i izjednačuju, ne puštajući na vladu najbolje, »aristoi«, pravu aristokraciju, već privilegovani, često sasvim nesposobni stališ. Načelo demokracije je sloboda, tj. omogućivanje jednakih pogodaba za životno natjecanje svakome. Aristokratija te pogodbe pruža tek šaci privilegovanih i tako mnogo, većina sila prvoga reda zahiruje i ostaje izgubljena za čovječanstvo. Drugim riječima, ono što se zove aristokracijom nije aristokratija već usurpacija privilegisanih što ne dopuštaju razvitka superiornim pojedincima razbaštinjenih nižih klasa. Pravi apsolutizam je sloboda samo jednog čovjeka, vladara, a oligarhija je slobodni razvitak samo jednog stališa. Samo u demokratijama, dakle, može svaka superiornost doći do izražaja, može se osloboditi i razviti svaki bolji i vredniji pojedinac, te prema tome demokratija više od aristokratije služi aristokratskom i individualističnom duhu napretka i kulture. Mogaše li se genij razviti i pod apsolutističnim vladama Augusta, rimskih papa i Luja XIV, mogaše to biti samo stoga što ti vladari postupahu demokratski, upravo što ne postupahu tiranski sa Horacijem, Rafaelom i Molièreom, što kao i napredne demokratije priznavahu aristokratizam duha, bio on i plebejski. Nietzsche, tobože antidemokrat, hvali modernu Francusku na štetu militaristične i pruske Njemačke, ne sjetivši se da u tom slučaju hvali republiku proti aristokratskom bismarckizmu.

Vrhunac je aristokratskog načela apsolutizam, sveopća jednakost (kao u zlo shvaćenoj demokratiji) podanika, dok se pravi, prirodni, a ne usurpirani aristokratizam duha i srca najbolje razvija u demokratijama kao atenska, florentinska, dubrovačka i moderna francuska. Aristokratsko načelo baštinjenosti, hereditarnosti, u stvari nije aristokratski princip, jer se superiornosti gotovo nikada ne nasljeđuju. Superiornost današnje Francuske ili Engleske ne dolazi možda od prirodene superiornosti čovjeka engleskog ili francuskog, nego zbog toga što su u tim zemljama najveće šanse, najveće slobode za individualni razvitak. Da Rusija ima engleske slobode, ruski genij bi jamačno vodio čovječanstvo. Ima li demokratija koje su apsolutizmi, kao teror puritanaca i jakobinaca, to nijesu demokratije, jer obično imaju apsolutistične vođe, tiranske diktatore. Ima li apsolutizama pametnih kao vlada Fridriha Velikog, te apsolutizme nehotimice vode izvjesna demokratska načela teokracije. Ima li moderna demokratija tendencije da masa smrvi pojedinca, da nekompetencija uništi kompetenciju, da kulturni barbar zapovijeda superiornom pojedincu, to više nije demokratija već revolta gluposti proti pameti, sile proti slobodi: to je tiranija gora od apsolutizma, jer za nju nije odgovoran jedan već

organizovana većina, to je antidemokratska reakcija pod vidom demokratije, anarhija i demagogija, dajući vlast najgorima. Samo ono je prava demokratija u kojoj svi sudjeluju kod vlasti, ali samo najsposobniji vladaju s odgovornošću. Mada je to načelo antinomija i — kako tvrde skeptici — utopija, demokratska misao osvaja sve države, pa i Rusiju. Kina i Portugal postadoše juče republike, legitimistična Austrija ima opće pravo glasa (koje mi još čekamo!), a u Turskoj zavladaše liberali i pozitivistični nacionaliste, đaci Augusta Comtea i prijatelji Clemenceauovi. Stare monarhije se toliko demokratizuju te se pretvaraju u vrstu republika sa hereditarnim monarhijskim predsjednicima. Načelo oslobođenja, načelo demokratsko je danas princip svake više inteligencije.

Dok je poganska kultura estetična, srednjevjekovna religijska, moderna je naučna. Nauka je glavna predrasuda modernosti, te se u naučnom optimizmu ide tako daleko te se vjeruje u racionalno, naučno uređenje države i života, a skeptici kao Renan vjeruju čak u realizovanje boga naučnim sredstvima. U najnovije doba prestatе ta naučna religija, i racionalni optimizam dijele tek »bildungs-filistri«, polukulturci, tipovi kao Pickwick i Flaubertov ljekarnik Homais. Pravi naučnjaci kao Huxley i Spencer svršiše kao agnostici. Osjeća se i opet potreba velikih metafizičkih i filozofskih sistema. Iza optimističnog i utilitarnog pozitivizma javlja se, baš iz utilitarističkih zemalja kao Amerika, sistem pragmatične, dakle relativistične filozofije, prije svega skeptične, praktične i psihološke, koja vidi u našoj duši razum tek kao djelimičnu vrijednost, zaključujući da racionalizam i u životu treba prema tome imati djelimičnu, ako i ne sporednu važnost. Nauke su relativnosti, a čovjek ne živi samo od relativnosti. Sredinom osamdesetih godina pade čak riječ o bankrotu nauke. Vidjelo se da nauka ne mogaše nadomjestiti religiju i naći naučnog morala za upotrebu masa. U literaturi zavlada iza naturalizma simbolizam i javi se misticizam.

Nauka je doduše stvorila čudesa moderne mehaničke civilizacije, ali je kod podizanja materijalnog blagostanja sasvim smetnula s uma više, idealne potrebe duše, te se sa svih strana tuže na propadanje estetičkih, etičkih i religijskih vrijednosti. U sveopćem utilitarnom naučnom mandarinstvu zanemario se kult energije, razum ubi volju, pa dok se sa Nietzscheom diže cijela legija mislilaca pod znakom kulta energije proti plitkom, optimističnom, racionalističnom barbarstvu modernog pozitivizma, drugi sa Tolstojem traže u čistom kršćanstvu spasa od naučne etične anarkije, a intuitivne i instinktivne duševne vrijednosti, zahirene u plitkom racionalizmu, glasno danas traže svoja prava. Nauka, već samom svojom jezgrom stvar elite, predmet odabranika, dođe u masu, na tržišta, kao biser pred svinje, oduzevši nižem, običnom, nenauč-

nom čovjeku sve njegove primitivne vrijednosti, ne mogući ih zbog njegove nesposobnosti zamijeniti čime boljim, stvorivši tako kulturno barbarstvo, nesređenost, bolest i užasnu pustoš usred najveće civilizacije i kulture. Srušilo žrtvenike, ugasnulo svjetlo, ostavivši puk u debelom mraku, sa ciljevima što ih mogu vidjeti tek oči izabranika. Dospjelo se do ordinarnog egoizma i materijalizma. Iz zoologije konstruirala se etika. Cijela ta kritika svršila je sa cinizmom, sa moralom životinje. Borba ideala i ideja svršila se borbom interesa, borbom ekonomskom. Umjesto boga navališe na oltar staro zlatno tele. Trbuh, materijalni interes se kao u priči onog rimskog senatora i u »naučnoj« bajci Karla Marxa proglasio zamjenikom duše i stožerom ljudskog života. U učenom barbarstvu tih optimističnih racionalista najbolje duše vijeka padoše u najcrnji pesimizam. Nikad čovjek ne bijaše nesrećniji no u naše srećno i usrećiteljsko utilitaristično doba imperijalizma i socijalizma, demokracije i nečuvene tiranije, a čovjek nikad ne bijaše više plitak, površan, dogmatičan i lakovjeran. Nikad čovječanstvo ne bijaše srećnije i nikad očajnije. Nikad čovjek ne bijaše veći kao društvo i nikad manji kao pojedinac. Nikad nije više znao i nikad nije bio nesposobniji za pravi život, za viši život, za život idealan.

Idealan čovjek je tek ideal, jer dosele bijaše malo ljudi što bijahu istodobno geniji, sveci i heroji, pa aristokratski mislioci tvrde da tek neznatna manjina ljudi može živjeti višim, idealnim životom. To je zabluda. Vječna je zasluga kršćanstva što je dokazalo usuprot poganskim mudracima što kao Sokrat smatrahu tek estetičnog, dakle kultiviranog čovjeka sposobnim za viši, za idealni život, da tim životom može živjeti svaki, pa i najprostiji. Ne može svaki postati pjesnik, naučnjak ili junak, ali svaki može osim atavistički žigosanih iznimaka osjetiti u sebi boga, načelo svjetskog reda i zakona, svaki može kultivirati svoju savjest, svaki može postati pošten čovjek. Dok kult energije i uma nije pristupačan svakome, genij dobrote je kao dar suze dan velikoj većini ljudi, pa je najveća krivica modernosti što je baš tu najvažniju stranu duše i čovjeka najviše zapustila, te je moderan čovjek moralno siroče, a moderan život ilustracija bestijalnog egoizma i bestijalne borbe za bestijalan život. U novije doba imađasmo čak teorija po kojima je zločinac viši čovjek! Otac tih teorija je, naravno, vrlo popularan u Hrvatskoj, zemlji golubinih čudi... Nema sumnje da je zbog oskudice toga religijskog momenta moderan čovjek prava dekadencija prema staroj Indiji *Veda*, prema Heladi i republikanskom etičnom Rimu, pa i prema ozloglašenom srednjem vijeku. Dok je jedan Newton, Pascal, Pasteur, Renan, Darwin i Spencer duboko religiozan, danas licejke i brijački šegrti niječu po-

trebu vjere, pozivajući se — naravno — na Darwina ili čak na Büchnera.

Govoreći o religioznosti, ne mislim na konfesijska vjerovanja već na religioznost uopće, naime na sposobnost duše da uvijek i svagdje osjeća u sebi božanstvo, da vječno gori kao svijeća na žrtveniku umu nedokučivoga i unutrašnjem čovjeku od svih stvarnosti najbližega boga, što je to vidljiviji što je jasniji i čišći glas savjesti. Tko danas živi kao da će svaki čas umrijeti? Tko osjeća da živi tek kao svijest svijeta, kao dio božanstva, u kojemu se duša čovječanstva pročišćuje i principu savršenstva približuje? Tko zna da je glavni cilj životu kult duše, a čovjek da je prijelaz iz amoralnog u moralni, iz materijalnog u idealni svijet? Tko ljubi u ovom vijeku mržnje, nalazeći u bolovima pravu higijenu duše? Svaki može postati velik čovjek, ako i ne za druge. Čovjek je veći no što je historijski zabilježeno. Prava veličina je anonimna. Jedina velika duša u misantropskom Flaubertu je neuka i nepismena sluškinja Felicita. Cilj života nije znanje ni moć, već dobrota.

Imade ljudi i ljudi. Jedni su to kao nosioci moralnog, naučnog, umjetničkog ili herojskog ideala, drugi — tek imenom, pa to i nisu pravi ljudi, živeći tek parasitski od glavnice idealnog čovjeka. Idealan je čovjek koji živi za materijalnog, a materijalni, živinski čovjek je onaj koji živi od idejskog, duševnog i junačkog čovjeka. Viši čovjek smatra materijalni, animalni svoj život tek nuždom svog odnošaja prema fizičkom svijetu kojemu je najviši predstavnik, a čovjek niži smatra i viši svoj život (naučnački, politički, vojnički, svećenički) tek pogodbom za svoje materijalne osobne potrebe. On je snob i Schopenhauerov filistar, naime »uvijek zaposlen stvarnošću koja to nije«. Idealist boga moli, filistar ga prosi. Novac je jedini ideal našeg vremena, a po tome idealu možete poznati da je naše vrijeme u osnovu filistarsko, mada živi od muke pravih i velikih ljudi, od vatre pronalazača Prometeja, od metoda Baconovih, od teorija enciklopedista, od Beethovenove muzike i od idealne dobrote anonimnih radnika, seljaka i vojnika. Ideal i idealna duša je jedina stvarnost, jedina realnost, jedina vrijednost. Zato su prvi narodi obilujući tim kapitalom, jer od svih vrijednosti je najvrednija velika i idealna ljudska duša.

I mi ćemo postati kapitaliste kultom tih vrijednosti. I kod nas se danas osjeća praznina, nestašica velikih duša. Dok se nedavno cijeli naš život kristalisao oko dva idealna, velika čovjeka, A. Starčevića i J. J. Strossmayera, danas smo obezglavljeni, imajući politiku bez političara, nauku bez naučnika, kulturu bez kulturnih ljudi, narodni ideal bez idealista. Ilirizam bijaše idealističan kao svi pravi pokreti, a mi imadismo modernih pokreta koji uda-

rahu, pored lažnoga, i na pravi idealizam, na idealizam uopće, stvorivši od svog »realizma« najobičniju pozu filistarskog nekorisnog racionalizma od kojega se brzo odbila naša omladina. Jer omladina, pa i žene: to je svijet najsposobniji za osjećanje i kult ideala, pa s utješljivim zanosom mi, Don Kihoti idealizma hrvatskog, grlimo tebe, idealni i požrtvovni hrvatski Grabancijašu! Ako i lupaju po našim prsima tvoje muke i suze, dajte prosjače prosjačkih naših krajeva, ti ćeš možda ipak ostvariti ono što je i kao ideal najveća realnost naša!

ZAGREBAČKO PISMO

Dragi uredniče!

Vrlo me obradovala tvoja vijest da pokrećeš list za društveni i športski život u Zagrebu. Time ćeš uvelike zadužiti naše društvo, naš mladi šport i lijepi, bijeli naš Zagreb.

Nema sumnje da mi danas pravog zagrebačkog lista, to jest lista koji bi u prvom redu imao pred očima Zagreb i zagrebačke interese, još nemamo. Politički naši listovi su sve prije no pravi zagrebački listovi. Zagrepčanin tuđe i previše štuje, a svojim se premalo diči. Nikad nismo bili niti ćemo ikad biti za lokalni ekskluzivni patriotizam, ali uvijek smo bili i uvijek ćemo biti proti tome da se Zagreb degradira, da se ponižava do ranga provincijskog gradića, da se čak i sistematski kleveće i napada. Bilo je dobrija koji su Rijeku, grad tuđinske sfere, pokušavali dizati na trošak Zagreba. Drugi, živući tu među nama i dijeleći s nama sve dobro i zlo, napadahu Zagreb, kao da je taj lijepi grad kriv što ima loših Zagrepčana, što ima ljudi koji prljaju vlastito gnijezdo. Zagreb, bio kakav mu drago, središte je Hrvatske i hrvatstva, pa nije dobar Hrvat koji nije dobar Zagrepčanin. Ta naša simpatija prema gradu u kojem živimo nije slijepa simpatija, nije ljubav matere što voli i poroke svoga djeteta, već je ona prosvjetljena ljubav koja poroke vidi, ali nosioca tih poroka ne proklinje, već zlo kao dobar otac i odgojitelj nastoji iskorijeniti.

Kao mjesto, Zagreb je na glasu u Evropi sa svoje čistoće i prekrasne, slikovite, pitome, zbog jedinstvene svoje okolice, pa najradije živu među nama baš oni koji najviše viču na naš grad. Zagrepčanin, mada je lakouman, prevrtljiv, raspikuća i prirodan kao velegrađanin, silno je društven i gostoljubiv, ima dobro srce i bistru pamet, ima sve mane i dobre strane Hrvatske. A što da tek reknemo o Zagrepčankama? Nema možda u Evropi toliko ljepotica u tako malom mjestu, a ima li kod nas loših žena i matera, ne zaboravimo da su žene onakve kakvi su muškarci s kojima živu. Popravimo se mi, pa će se i Zagrepčanka popraviti.

Mada je Zagrepčanin prije svega društven čovjek, veseljak i vrlo socijalan, naša društvenost zagrebačka je u posljednje vrijeme vrlo pala. Razloge tome nazatku nećemo ovdje ispitivati, ali nema sumnje da danas nije središte našeg društvenog života porodica, dom i salon, već hotel, kafana i gostiona. Za domaću društvenost je — veli se — naš život preskup. A zar je naš zagrebački život jeftiniji za društvo u orfeumu i na pijačama? Naš socijalni život postade žrtvovanje alkoholu, žrtvovanje bogu vina i boginji ljubavi, dakle žrtvovanje bogu otrova i boginji bolnice, pa naša društvenost svršava redovito sa praznim džepom i ljekarnom, ukoliko naš svijet zapušta domaće gostionice gdje smo kao kod kuće. Da ovakvo vršenje društvenosti škodi zdravlju, društvenom i porodičnom životu, o tome nema sumnje, i u Zagrebu treba gojiti onakovu društvenost u kojoj će cvasti hrvatska muzika, zabava i pjesma, kojoj će biti središte dom a ne gostione, u kojoj će moći sudjelovati svaka čestita žena i poštena djevojka, pa se iz takvog društva neće izlaziti bolesne duše i slabog tijela, već s okrepom za rad i koristan, plodan način života. Vino svršava sa čudnom društvenošću solo-pijanaca, a ono društvo što ne može biti bez vina, nije pravo društvo.

Kao što pada naša društvenost, tako pada i narodno zdravlje. U kulturnim zemljama su športovi najbolji način čuvanja narodne energije i socijalnog zdravlja. Nekada je naš narod bio junak i sportsman od navike. Čitajmo narodne pjesme i vidjet ćemo da je viteštvo našem plemenu tako reći u krvi. U novije vrijeme naša rasa i fizički propada. To se najbolje vidi kod novačenja. Prije bijaše gotovo svaki Hrvat za vojsku sposoban, a danas i junačka, kremenita Lika, Lika vuka i hajduka, danas i Lika daje »škart«. Najjači, najsposobniji naši ljudi često bez ikakve potrebe bježe u Ameriku. Porodični život se truže, slabi se, pa iz oslabljene, otrovane porodice izlaze kržljava, slaba djeca, poročna i za tegobe života nesposobna. Gledajte našeg Marijana Matijevića, čelik-momka, junaka iz Like! Takva bijaše nekad stara junačka Hrvatska. Takvih delija bijaše prije puna Lika i Krbava, a danas ih za novce gledamo kao ostatke iz nekog junačkog, herojskog vremena mi, djeca kukavnog vremena, slabih mišica i slabe volje. Ne bacamo više kamena s ramena. Ne jašimo više konja nasedlanih. Ne izlazimo više na junačke mejdane. U Zagrebu se više čak djeca ne loptaju i ne igraju »raubera i pandura« kao prije. Imamo slabe želuče, slabe zube, slabe ruke i drhtave noge, bolujući od kroničnih bolesti, nepoznatih i imenom našim snažnim i zdravim djedovima...

*S grdna stida danas šta bi,
Da poviču: Momci, hajte!
Sablju hvataj, pušku grabi
I slobodno zapjevajte!
Kuda bismo s bruke velje,
Da nas zovnu mačem svojim
Na pir muški, na veselje,
Misleć da smo — koljeno im?!*

(Kranjčević)

Zato treba športove dizati svom snagom. Šport našem svijetu u krvi leži, samo treba početi i ne mirovati. Evo, prije nekoliko dana vidjesmo kako se dva naša zagrebačka amateura djelomice uspješno uhvatiše ukoštac sa profesionalnim svjetskim hrvačima. Gosp. Joco Vrbanić oborio je u nedjelju dreniranog crnca, a gosp. Kralj, Zagrepčanin i mesarski pomoćnik, pokazao nam je u hrvanju tijelo klasične ljepote, prekrasna uda kao u *Boraca* u galeriji Uffizi i kao u *Diskobola* u Rimu. Hašk je učinio u omladini krasan početak i moramo svojskom propagandom pomagati naš Sokol i ići na ruku svim pokušajima da se ojača i da otvrdne naše tijelo, jer športovima nećemo samo dići zdravlje fizičko, već i zdravlje moralno, po onoj: U zdravom tijelu zdrava duša. Cilj je svakog pravog našeg javnog djelovanja dizanje hrvatske energije u svakom pravcu. Športovi nisu toliko važni svojim rezultatima fizičkim, koliko moralnom disciplinom, disciplinom volje i vježbanjem volje, što je potrebno kod svakog drenaža, kod svakog metodičkog gojenja športa. Zato širimo, dragi Rieger, i ona tjelesna vježbanja koja si može svaki, pa i najsiromašniji priuštiti — kao trčanje, plivanje, hodanje i turistiku. Širimo uvjerenje da je zdravlje, da je čuvanje, dizanje zdravlja najveći dug, koji smo sami sebi dužni, i ne zaboravimo da su Englezi, najmoćniji narod svijeta, najšportskiji narod kao i Japanci, i da zdravlje, zdravlje i opet zdravlje daje, evo, pobjede crnogorskim i bugarskim četama.

U nadi da ćeš u svojim dobrim namjerama naći u cijelom našem Zagrebu svoga pomagača, želim ti, dragi Rieger, svaku sreću kao starom »Zidaru« kuće hrvatske.

Tvoj A. G. Matoš

ANDA VU MORJE...

Ove godine imaćemo nesrećan Božić. Nas ni predašnji Božići ne razmaziše, božićnice Hrvatskoj već odavna nisu veće od suze, ali sada — —! Ne govorimo o tome! I samo vrijeme se na nas ukopistilo. Toplo je kao početkom maja. Još duže ovako, pa ćemo slaviti 24. prosinca Petrovo i Pavlovo, a Božić na Duhove. I priroda je pobenavila. Zima se pretvara u ljeto, a ljeto u zimu. Parlamentarizam će poengleziti i kontinentalnu klimu. Zagrebački čuveni *Šoštar* izgubio je glavu. Priroda se ne drži više recepata meteorologa i drugih naučnjaka.

Na Badnje večer jeli smo propisanu ribu u čorbi i palili smo svjećice na boru. Svjećice pod Svetim Duhom od papira. Sveti Duh od papira je lebdio nad našim glavama i pomoću vinca naučio nas je sve svjetske jezike, kako je pisano: »I napuniše se svi Duha Svetoga i stadoše govoriti drugim jezicima, kao što im Duh davaše te govorahu... I divljahu se svi i ne mogahu se načuditi govoreći jedan drugome: šta će, dakle, ovo biti? A drugi podsmijevajući se (sic!!) govorahu: nakitili su se vina.« (Acta ap. cap. II.)

I puni jezika i Duha Svjatoga pođosmo po običaju na polnoćku u crkvu sv. Marka, apostola sa životinjom. Na korušu našosmo sve »habitués« te polnoćne mise koja nije crna misa. Tu je baron Šepec, sin Kamenitih vratih Vidović, šoštar August Flock, ljubitelj crkvene glazbe i sprovodah Šebre itd. Došao je i Matijević, Junak iz Like. Nisu ga na koruš pustili, ali Junak je pustio u promet svoje lakte, jednom stražaru je stisnuo ruku da je od radosti načinio »veliki čučanj« i — — svijeeće kao u raju, kapelan Novak, Varaždinac, pjeva pri oltaru kao kandidat za kaptolskog regensa chori, a drevna crkva se već talasa sa narodom na zvuku starodrevne pjesme koju mogaše čuti i gospodin kr. komesar, da ne ode na urlaub (zbog bolesnog uha).

Andeo pjeva Glorija!

Po zraku leteći...

I sve, sve pade na koljena, očekujući Spasitelja, Čovjeka Boga, Čovjeka Osloboodioca, kojega objavljivahu Apostoli i Mickiewicz, Milton i Dostojevski, Preradović i Starčević kao Boga Novog Sunca, Novog Dana, kad je dan najkraći i ponoć najmračnija...

Ali ne, nema narod, naš narod vjere filozofa i teologa. Njegov Krist je siromašak, prikovan na krst, njegova nevinost što strada, njegov brat u stradanju, što ga viđa svaki dan na seoskim raskrižjima, na brdima i u dolinama. On živi od Krista i sa Kristom kao od kruha i sa kruhom pjevajući mu kao svom djetetu:

*Lepa moja ti rožica,
Mili sinek moj,
Kak dišeća fiolica,
Dragi golub moj,
Moj lilium lepi, beli,
Vesel mi budi,
O ti klinčec moj zeleni
Sladko zavusni!*

*Mesto zibke jasje merzle
Detetu dvore,
Mesto perja oštre sence
Jezušu služe,
Jega zible golubica,
Siva gerlica,
Ober glave dva mu poje
Drobna slavička...*

Kao seljanka iz Pušće ili Turopolja pjeva Bogorodica ovu uspavanku, jamačno poznatu Janku Draškoviću i Štoosu, pa nas toliko hvata za srce:

*Vusni, vusni, dragi tiček, zibala te bum,
Vusni, dragi moj slaviček, spevala ti bum:
Noć je prešla, danek došao, ne muti me ti,
O rožica, fiolica, sve moje si ti!* (Refrain)

— — — — —
*Volek, oslek tebe huče, da se ti stopiš,
Stari Jožef rada skače kada ti mučiš.
Plenice sem ja prebrala, da obvijem te,
Ter položim vu jaslice, drago serce me!*

*Slamicu sem ti natepla, da te ne tišči,
K tomu jošće i povila, samo da mučiš.
Zaspi, zaspi, me serdašce, naj me mučit već,
Naj ti bude zadovoljna ta lublena reč.*

*Sve sem dala kaj imala, samo da muči,
Prosim sada svi skup tiho kajti on sad spi:
Noć je prešla, danek došel, ne muti me ti,
O rožica, fiolica, sve moje si ti!*

Tko da razumije glas, vjeru i dušu toga staroga orsaga našega, ako nije vukao »mehe« kakvom starom školniku, na Štefajne ovak pjevajućemu:

*Današnjega godovnaka Štefana pozdravimo,
Prave vere naslednika na pomoć zazovimo,
Koga denes Mati Crkva po svem svetu poštuje,
I pervoga mučenika naše vere valuje.
On je med sveh mučenikov kak orel med ticami,
Prave vere naslednikom bil je on postavljeni,
To videći krivi sudci, prave vere bludniki,
Štefana su napred zvali, hoteli posluhnuti.
Kad su vidli da prav neče od vere odstupati,
Dokončali su med sobom nega kamenovati,
Onda vzeli su kamenje, vu njega su hitali
I s tem su ga zvan varoša nemilosno vmorili.*

— — — — —

Još nikad nije trhonoša teret, još nikad nije rob žuljavog kamena tako veselo odbacio kao mi ovu godinu. Naša povijest, bogata inače sramotama i porazima, crnim će slovima zabilježiti ovu nesrećnu 1912. Kao da se povratila stogodišnjica krvave periode kada se nije znalo gdje počinje i prestaje Hrvatska: ovkraj ili onkraj Save. U 1913. ulazimo kao iz gadnog sna. Ni misliti se ne usuđujemo, glasno misliti. Ne usuđujemo se ni kroz san buncati, kao da nam kraj postelje sjedi sa bilježnicom veliki inkvizitor. Malo te ne zagazismo u velik europski rat. Već ovako nismo imali odviše krvi zbog skupoće živeža i groznoga iseljavanja u Ameriku. Ratna opasnost minula je, hvala naročito miroljubivosti Starog Gospodina, našeg sijedog i kao niko u Europi, osim carice Eugenije, događajima i brigama prekaljenog Vladara, pametnijeg od njegove diplomacije. Herr Harden, alias Witkowski, pangerman iz Poljske, bivši glumac, nije sa svojim bankarima napravio gešäft. Dok smo mi tu u Hrvatskoj »mislili«, Srbija i Bugarska, držeći se svog historijskog prava, pravili su pravašku, nacionalističku politiku i nacionalni militarizam. Bivši socijalista Skerlić je u Topoli lojalno pozdravljao kralja Petra. Bakuninov znanac Pašić naslonio se na ruske konzervativne slavofile, nasljednike Aksakovljeve i Katkovljeve. Bivši austrijski časnik Ferdinand Koburg, naučivši nekad kao konjanik u Hrvatskoj — jugoslavenski, zamalo te ne osvoji

Carigrada, a Carigrad spasi nevrijeme, kao Rusiju od Napoleona. Slomivši vevlast, naša balkanska braća postaju europska vevlast, dok mi Hrvati, koji smo u štampariji današnjeg *Obzora* štampali prvu modernu knjigu bugarsku, osnovali državnu bugarsku štampariju i školovali veliki dio bugarske inteligencije prije nekoliko godina — mi Hrvati smo na putu da se školujemo u Sofiji i da zamolimo balkanske vlade za mjesta strahovitoj našoj emigraciji...

U *Zapamćenjima* kneza-kancelara Hohenlohea, elzaskog Albe, čitamo (Paris, 29. srpnja 1875): »Kneginja Trubeckoj, među čijim se nesuvislim priopćenjima nalazi tu i tamo po koja zanimljiva, pričaše mi da jugoslavensko pučanstvo Srbije, Bosne i Hercegovine teži za jugoslavenskom konfederacijom i da bi predsjednik te konfederacije imao u Carigradu svoju stolicu. Biskup Strossmayer, od kojega ona, veli, ima tu novicu, navodno djeluje za misao jugoslavenske republike«... Dok pišaše pruski Alba te retke, napadahu Kvaternikovi drugovi i srpski nasljednici kneza Mihajla Vladiku kao »švarcgelbera«. Pa ipak, ovaj balkanski rat ne bi bio toliko poučan za nas Hrvate, da nije sinteza svih velikih naših političkih koncepcija: demokratizma i tradicionalizma, nacionalizma i jugoslavenstva. Ovdje kod nas se dugo mišljaše da se ne može složiti nacionalizam i jugoslavenska misao. Starčević, genij prava i prošlosti, negiraše dugo Strossmayera, genij budućnosti i kulture. Srpstvo se smatraše dušmaninom bugarskoj i hrvatskoj nacionalnoj i državnoj misli. Događaji poraziše doktrinare i dokažaše da je u praksi jugoslavenska ideja pogodba za ojačavanje naših pojedinačnih nacionalizama i da se svaki dobro shvaćeni naš nacionalizam može zamisliti tek u ideji bratstva i uzajamnosti jugoslavenske. Dok se ideje državnopravnosti i ekskluzivnog nacionalizma kod nas borahu na štetu hrvatskoj narodnoj politici, kod Bugara i Srba se te velike misli, evo, složiša na korist posebnog (bugarskog i srpskog) državnopravnog i šireg federativnog, plemenskog, jugoslavenskog nacionalizma.

Neoboriva je činjenica da su baš Hrvati, koji obično misle više na druge no na sebe, više na kaput no na košulju, prvi na Slavenском Jugu, čak na trošak svog posebnog nacionalizma branili tu ideju plemenske uzajamnosti. Za nju ustaje već Gundulić i Križanić, pa onda ilirska plejada, Tkalac, Strossmayer, pa i veći dio Stranke prava, koja smatraše Srbe Hrvatima i ne priznavaše srpskog partikularizma, oduševljavajući se za Bugare i tražeći sa Kvaternikom u Rusiji pomoć za hrvatsku državnu misao, onda Srbima zazornu kao i bugarska ideja, koju, međutim, već prima tvorac srpskog radikalizma i demokratski jugoslaven, liberalni zagovornik federalizma i svake samouprave, Svetozar Marković.

Nepodnošljiva težina položaja balkanskih i austro-ugarskih Slavena je u činjenici što su podijeljeni, pa prvi idu s Rusijom i s Rusijom će ići tako dugo dok u ovoj monarhiji bude slavenstvo žrtvovano pruskim shvatanjima Bismarckove politike, kojoj međutim bijaše osnovnim načelom savez s Rusijom. I politički laik zna da nema balkanskog političara koji bi već zbog svog demokratizma simpatisao s ruskim apsolutizmom. Službenoj Rusiji nije do Jugoslavena već do balkanskog protektorata i do Carigrada, što ga najnapredniji Rusi smatraju pravom prijestolnicom nove Rusije, pa Merežkovski piše u običnoj literarnoj studiji (o Tolstoju i Dostojevskome):

»Samo Dostojevski, u našem civilizovanom društvu, bijaše universalni čovjek o kojemu govori apostol sv. Pavao i kojega ruski puk odavna očekuje — čovjek što nema savremenog grada i što traži grad budućnosti«. Kroz magle petrogradske on već predviđaše, crtajući se na »nebu od ametista«, nebo tvrdo i ozbiljno svetih ikona, »bijeले tornjeve i pozlaćena kubeta« ruske saborne i vasiljenske crkve, svete Sofije, simbola Mudrosti božanske, koja će biti ures trećeg i posljednjeg Rima, »glavnog grada budućnosti«, stvarnijeg i tvrdjeg od sadašnje prijestolnice, od fantasmagorijske stvarnosti, što će »možda iščeznuti tek što se probudi onaj kojega zanosi to priviđenje« ...

Dođe li ova monarhija do svijesti da je, osim njemačke i mađarske, još i slavenska država, naša balkanska braća neće morati tražiti simpatija u Rusiji raznih Mešćerskih i drugih pruskih prijatelja, a naše prirodne simpatije za našu demokratsku i seljačku braću u Srbiji i Bugarskoj neće biti podozrive kao poluge crnog ruskog imperijalističnog apsolutizma. Ako je engleska industrijska i imperijalistička politika glavni neprijatelj opravdanoj njemačkoj kolonijској i ekonomskoj ekspanzivnosti, ima li smisla taj antagonizam između slavenskog i germanskog koljena? Kada se zna da današnjom politikom ravna prije svega ekonomski momenat, da prema tome može postojati tek takmačenje prenapućenih i industrijskim proizvodima opstruiranih naroda, nije li neprirodno da postoji taj, tobože nezajažljivi antagonizam između industrijskih Nijemaca i zemljoradničkih Slavena? Može li u švajcarskoj republici serbez živjeti Talijan uz švabu, a Nijemac pored Francuza, ne može li se ova slavna monarhija, starodrevna i apsolutno nužna europskoj ravnoteži, ugledati, vjerna idejama Palackoga, starog Kossutha i Strossmayera, u najnoviji federalizam mladih i politički zrelih balkanskih naroda? Zar nikada neće doći čas kada će dobar Hrvat ili Srbin moći biti i dobar Ungarac, a dobar Slaven dobar Austrijanac? Nije li ova država dala utočišta i privilegija Arseniju Crnojeviću, pomažući Karađorđu, Milošu i Vuku Karađiću? Mada se više na makijavelizam i egoizam europske diploma-

cije, pored nacionalizma uskrsnulo je i u ovoj balkanskoj krizi veliko načelo što sve jače i jače izbija u međunarodnom životu: europizam, europstvo. Zbog Europe nije došlo do groznog europskog rata. Sveopća europska politika dominira sve više i više posebnim politikama velevlasti, a načelo kulturne solidarnosti europskih naroda sve više i više prevladava, te nema sumnje da se polagano ali sigurno ide za tim da principi europske kulture i europske politike postanu istovjetni, da se načela nacionalnih i socijalnih revolucija slože sa rezultatima kulturnog rada. Taj europizam je ipak na koncu konca slomio europsku Tursku, oslobodio i u stara historijska prava ustoličio našu bugarsku i srpsku braću, pa nema sumnje da će i kod nas pobijediti rudimente nemodernih i neupotrebljivih feudalnih prilika.

Da nema te nade, da nema uvjerenja, potvrđenog evo balkanskom vojnom, da je sloboda jača od tiranije i narod da je stariji od sile i nasilja, zar bi mogli mi Hrvati odbaciti staru 1912. kao sinji teret s uzdahom da je »osim časti sve izgubljeno«, kao u tamno, nemirno doba kada je bijedni narod na usta rodoljubivog ilirskog popa uzdahnuo: »Anda vu morje vre vekivečno jedno nam leto kapnulo — — — srečno!«

Da — srečno, jer ipak — — ostadosmo živi!

OBRADOVIĆ

To nije onaj kojemu se u cijelom plemenu našem dižu spomenici, mada i on bijaše vječni grabancijaš kao Dositiije.

Uglasta, prava seljačka fizionomija, sa sivim ostrim očicama kao vršci od čiode. Lice iz orfanotrofija ili iz unijatskog sjemeništa. Maska vječne inanicije. Brada i brkovi tek nekoliko dlačica. Brkovi i brada — to je proćelje sitosti. Za te ukrase treba ne samo dobar želudac, već i dobra hrana u mladosti. Naravno, Obradovića je zatjecao Božić u ljetnom, mjesec žetve u zimskom odijelu. Tako vam je to išlo iz semestra u semestar. Onda, onih dana, dođe bolnica, pa finale, sušica. Želudac je realist. Možeš ga varati, ali ga prevariti ne možeš. Usidjelice možda mogu, ali sinovi muza ne mogu živjeti o bijeloj vječnoj kafi, kafi i kafi, pa još kafanskoj. I tako pade naš Marko u galop sušice. Kad je preminuo, dođoše grabancijaši i rekoše mu:

— Marko, hoćeš cigaretu?

Marko nije dao odgovora. Mrtvaci su antinikotiniste i nisu komunikativni. Mrtva usta ćute i ne puše.

Došao je ovamo u Zagreb po smrt iz Žumberka. Divni taj preديو, predio *Uskočkih elegija*, jedan od najdivnijih i najslikovitijih u lijepoj našoj domovini, domovina Tadije Smičiklase, Gvozdanovića, Badovinca i cijelog niza čelik-popova, na topomet od Zagreba, Žumberak je jedini kraj u Europi, koji ima sve dužnosti i nema nikakvih, ama nikakvih prava.

Ovi zdravi i moralni, radini i bistri potomci senjskih slavniH Uskoka, ovi pravi plemići i junački potomci s aureolom slave narodne pjesme, danas nemaju iluzornog našeg prava izbora narodnog zastupnika. Sasvim kao na Mjesecu. Oni su — bog mi prosti — u ovoj zemlji kao nijema marva i živina, s tom razlikom da marvu hrane i da marva ne mora davati danku u novcu i krvi, dok Žumberčanin, potomak Iva Senjanina, mora po hranu u Ameriku, plaćajući međutim porez, u novcu i u krvi, kao da je pravi građanin ove zemlje koju je od Mlečića i od Turčina branio i obranio.

Iz toga nesrećnog, najnesrećnijeg u domovini predjela, pustog kao Albanija i bespravnog kao poljački Posen, iz toga prokletog kraja je Marko Obradović. Odbio se od seljačke svoje kuće kao zelena grana. Stari, jamačno nepismeni roditelji njegovi nadahu se i sada se možda nadaju da će se vratiti kući kao gospodin: kao pop, svećenik ili pravnik. Nikad, nikad više ga neće vidjeti njegova svojta. Kamo sreće da je ostao seljak ili da je postao američki nadničar. Ovako leži u bezimenom grobu među gradskom bezimenom i prezrenom sirotinjom. No, i drugi tako leže, znatni pa i veliki bezimenjaci. Na primjer Kvaternik. Idemo li kao nepoznate među našim zemljacima dok smo živi, ostanimo im nepoznati i kao pokojnici!

— Što nam dolazite sa nekrologom đaka prosjaka? — pitate me jamačno. Kad kod nas mogu imati nekrologe i sablazni, što da ih nemaju mladi nesrećnici koji samo zbog toga ne uspješe jer doživješe skandal života među tupim i skandaloznim ljudima?

Mada kod nas đaci »služe kao štafaža strankama« i mada je đачki život u žarištu zahirjelih naših svih pokreta, mada ima časova kada je naše đаštvo Hrvatska i misao hrvatska, mada su svi naši pokreti uvijek bili u stvari đачki pokreti, đake i đачki život, naročito đачku sirotinju i njeno mučno životarenje slabo tko poznaje i proučava. U Marku Obradoviću poginuo je tipski đak koji je prošao kroz sve evolucije najnovijeg hrvatskog studentskog misaonog života.

Još prije nekoliko godina borahu se na universitetu na život i smrt dvije grupe: pravaška i naprednjačka. Pravaška, temperamentnija i agresivnija već od naravi, klonula je sa bankrotom politike koja je taj idealizam pravaški vrlo vješto, vrlo praktično i vrlo demagoški eksploatirala. Na ruševinama frankovštine ostade liberalna Mlada Hrvatska, a pravaška omladina i opet je u većini na sveučilištu.

Naprednjaštvo bijaše više kulturni no politički pokret, više reakcija no akcija: reakcija proti nepraktičnom i lažnom »idealizmu« (realizam), pa aktivna reakcija liberalizma proti klerikalizmu. U politici bijahu naprednjaci barem formalno nagodbenjaci, dakle konservativci, mada su se znali i vrlo revolucionarno ponijeti, dok su radikalno istupali jedino kao antiklerikalci, no i to naskoro prestadoše biti fuzijom s jednim dijelom Stranke prava. Oni bijahu prije svega kulturna stranka, i dok su bili naprednjaci svi kulturni ljudi u vrijeme prve naprednjačke kulturne opozicije, prestadoše to biti u času kada je ta struja postala stranka politička i tako slaba da se morala sa drugima fuzionirati. Dok se prije zvao naprednjak svaki napredan i kulturni Hrvat, svaki pravi naš liberalac, nakon pretvaranja u stranku i politički program postalo je naprednjaštvo vrsta štamparske pogreške na na-

slovu knjige, kojoj je knjigovezac sadržaj promijenio uvezavši političku umjesto reformatorske brošure. U početku bijaše naprednjaštvo širok i jasan program cjelokupnog rada za narod, dok nije splasnulo, usuprot vici proti programima, u mnogo uži i dosta nejasan program politički.

Pravo staro pravaštvo bijaše liberalno, napredno kao i naprednjaštvo, a reakcija naprednjaštva proti pravaštvu mogaše uspjeti samo zbog toga što se pravaštvo u jednom svom krilu izrodilo u klerikalizam, a u drugom, u frankovačkom, liberalnom i naprednom, u najordinarnije maskiranje antiprogramskog oportunizma pod radikalnim lozinkama. U političkom životu bijaše naprednjaštvo u formi konservativno, ali u stvari radikalno, dok jedna grupa pravaštva bijaše furtimaška, a druga frankovačka, u teoriji radikalna, a u praksi čak i antiopozicijska. Frank je imao dugo omladinu, jer je bio liberal i jer je barem formalno branio hrvatski narodni monizam proti shvatanju i širenju hrvatsko-srpskog narodnog dualizma.

Nije gotovo vjerojatno da su sve naše nesloge i trzavice dolazile tamo od ilirizma pa do najnovijih vremena otud što se kod nas nije znalo što je narod, što se nije dala definicija pojma o narodu.

Ilircima su jedan te isti narod Iliri. Oni uđoše u to pitanje sa klasičnim Napoleonovim i herderskim romantičnim pojmovima. Vuk Karadžić kao i Ante Starčević zamjenjuju plemensku sa narodnom istovjetnošću, pa su prvome Hrvati Srbi, a drugome pravi Srbi Hrvati. Ilircima je narod ideal, muzika budućnosti, Vuku i pravašima pleme s jednim suvišnim i čak sramotnim narodnim imenom, dok je u stvari narod rezultat posebne narodne misli i posebne povijesti, simbolisane u posebnom narodnom imenu. Tako ne shvata pojam narodnosti samo Renan i ostali stručni europski mislioci, već i moderni Srbi, kao npr. profesor Slobodan Jovanović. Hrvati i Srbi su dva naroda jer su tečajem historije dvije posebne povijesti, dvije posebne države i državne misli. Jedno pleme, ali dva naroda, kao Danci i Norvežani, kao Jenki i Englezi, kao francuski Belgijanci i Francuzi, kao Nijemci Austrije i Nijemci Germanije. Riječ narod nije toliko obilježje plemenske i jezične koliko one zajednice interesa jedne ljudske grupe koja se ostvaruje u zajedničkoj misli političkoj. Prema tome, Srbi i mi možemo jedan narod postati, ali to su još »pia desideria«, to je još ideal, odovud još ne slijedi da mi, inače jedno pleme i jedan jezik, da mi već je s m o jedan te isti narod.

Budućnost nije sadašnjost. Pravaška omladina smatraše Hrvate i Srbe istim plemenom, razdijeljenim u dva naroda poput današnjih istoplemenih Bugara i Srba, dok je naprednjačka omladina usuprot svom realizmu prelazila preko historijske posebne naše

evolucije sa oštrom negacijom historije tobožnjeg racionalističkog doktrinarizma, to uspješnije što su naša posebna državna prava i misao hrvatsku najdrastičnije negirali i sami najnoviji događaji, da su tako odista sveli misao hrvatstva, misao državnu i narodnu, na običan plemenski i geografski pojam, izjednačivši tako u praksi hrvatstvo sa srpstvom koje dosele u ovoj državi nemaše državnih već plemenskih i konfesijskih prava. Hrvatsko državno pravo se pokazalo slabo, a naprednjaci otud zaključivahu da ga više nema, umjesto da zaključiš da je to pravo slabo čuvano i da to pravo treba braniti bez obzira na uspjeh. Negirahu to pravo hrvatske državne misli i branjahu ustav, kao da se taj ustav može zamisliti bez toga hrvatskog prava. Bijahu radikali u Beogradu, konservativci u Zagrebu, dok frankovci bijahu radikali na jeziku, a na djelu čak ni konservativci.

Nije čudo što se u toj silnoj zbrci i pomutnji pojmova nakon naprednjačke abdikacije kulturnog i frankovačke abdikacije političkog radikalizma omladina povukla i počela raditi na svoju ruku, nastojeći složiti misao pravaštva sa jugoslavenstvom, tradicionalizam sa naprednjaštvom, hrvatsku narodnu misao sa srpskom. Taj složni rad našao je izraza u pravaškoj *Mladost Hrvatskoj*, pa u mnogim člancima i publikacijama napredne đačke omladine, naročito izvan Zagreba i Banovine. Naši dečki se prestadoše natjecati u gnjavaži i u uzajamnom skolastičnom programskom disputovanju, pa se počеше natjecati u toleranciji, u radu, u požrtvovanju. Stekliši i slavosrbi uhvatiše se u neviđeno kolo, a tek za nekoliko godina će se znati šta je ta siromašna i veledušna omladina uradila. Danas se već zna što je pretrpjela i što trpi, pa koliko se ne ponosimo našom »inteligencijom«, toliko se gizdamo tim mladim ljudima što idu za Strossmayerom i za Starčevićem, za idealom hrvatskog prava i češkog realizma.

Za taj preokret u đačkom životu je najzaslužnija grupa đaka boema, većinom književnika i umjetnika, koji se prozvaše po svom listu što, naravno, nije izašao, Grabancijašima. Među njima ima mladića svih načela, Srba i Hrvata, ljutih stekliša i još fanatičnijih naprednjaka, ali se složiše kolegijalnom ljubavlju Brankova kola, zajedništvom sirotinje, kultom energije i onog divnog smijeha koji znači superiornost nad životom i smrću, nad tuđom i svojom nevoljom. Pjesnik Karlo Häusler je u ludnici. Bastajić pade kao komita. Augustin Ujević je momentano, kako čujem, u zatvoru, a A. Peulić »Tuca« je na sam Badnjak uginuo. Ništa zato! Na mucu se poznaju junaci. Samo ono je nevolja što može skloniti onu našu energiju koje ne može uništiti ni slučajnost smrti.

Marko Obradović, inače naprednjak, bijaše među najpoznatijim Grabancijašima. Sa V.....om spavaše ljeti na šetalištima, a zimi u željezničkoj čekaonici, dok mu je duh odlazio na Klek.

na grob Markove topuzine, igrajući kolo sa vješticama i bijelim vilama. Drhtao je u tankim pelerinama i pod zelenim šeširićem znao mu je lice tako oteći da mu je jedno uho otišlo čak na leđa, a usne se nategle kao Hugoovom Nasmijanom čovjeku. Mensa, pa bijela kafanska kafa, bijela kafa i mensa. Na ferije putešestvija per pedes apostolorum. Demonstracije, sabljom po glavi ili u najboljem slučaju besplatan konak u zatvoru. U čežnji za radostima života Marku se krupan mesnat nos toliko mijenjao da Marko mijenjaše češće nosove no cipele. A život je međutim pored njega tekao kao svježina mliječne rijeke u rosnom cvijeću vječnih plavih majeva. Život je pored njega prolazio, život — lijepa gospođica, u diskretnom mirisu heliotropa, topla kao mladi kruh, pod modernom toaletom, ostavivši đaku prosjaku tek priviđenje ljubavi i poezije koje se tek u knjigama siromašak naužio. Ali što život! Što — naš život! Narod — on barem da živi! ... I Grabancijaš gleda u blatno, zimsko nebo, ali nema — nema zvijezde, blijede i drage zvijezde Kroacije! Gleda u blato zagrebačkog pločnika, ali ni tu ne nalazi zvijezde, drage i blijede naše zvijezde.

Nije našao, ali je ona našla njega. Zakopaše ga, pogreboše ga kao raju među rajom, kao sirotinju među sirotinjom, pa kako ih je bog dao slijepce, ne vidješe da na blijedom čelu njegovome blista zvijezda, sjajna kao zvijezda Danica, zvijezda novog bijelog dana!

Zbogom, dragi naš Marko Obradoviću! Bila ti barem laka zemlja na kojoj nikakovog dobra nisi vidio i koju si grabancijaškim žarom ljubio. Zbogom, i sastaneš li stare đake, krvavog Bacha, dobrog Dositija Obradovića i nestašnog Franju Villona, ponudi im cigaretu, ako je, to jest, budeš imao!

DUŽNOSTI PUBLIKE

U umjetničkom našem gradu postoji tek jedan jedini originalni monumentalni spomenik. Kao simbol, taj poluoficijelni kip veli mnogo. Jelačić simboliše hrvatsku misao, a parip bi simbolisao našu publiku, da je kastrat i da posjeduje popularnu spoljašnjost zagrebačkih fijakerskih konja.

Mi, naime, imamo tu i tamo ljudi, ali nemamo publike. Imamo reprezentativnih muževa, ali nemamo koga reprezentirati, pa naši velikani ostaše glas vapijućeg u pustinji.

Svuda bijaše ono što se danas zove općinstvom, prezira dostojna gomila. Tragičnost svakog višeg čovjeka bijaše i ostaje u tome što je na koncu konca ovisan o onoj gomili koju iz dna duše prezire. Svaka superiornost je aristokratska, pa i onda kada demokratski osjeća. Aristofan ismijava atensku fukaru. Horacije prezire profanost gomile. Crkva, doduše, proglašuje ljudsku jednakost pred bogom, ali stvara aristokratiju crkvenjaka i nepogrešivost papinsku nad laičkim bedastim svijetom. »O sveta Gluposti! — uzdiše Hus gledajući babu kako pobožno nosi cjepanicu pod njegovu lomaču. »Oprosti im, Gospode, jer ne znaju što čine!« — Ove riječi Spasiteljeve opetuje tečajem povijesti svaka izabranija duša. Nikad ta protivnost između gomile i boljeg pojedinca ne bijaše veća no u novo, »demokratsko« doba. Nikad talenat nije glasnije naglasio svoja individualna prava proti neuračunljivim nagonima nedotupavne publike. Goethe, Stirner, Balzac, Carlyle, Renan propovijedaju u tom smislu. Sav uspjeh Nietzscheov i Ibsenov dolazi otud što bijahu »neprijatelji naroda«, što ne priznavahu prava »kompaktne većine« i što iđahu »protiv struje«. To preziranje gomile, »stoke jedne grdne« — kako je zove Njegoš, tako sjajno utjelovljeno u Byronu i Ljermontovu, bijaše glavno praktično, životno načelo velikog romantičnog pokreta, pokreta antifilistarskog, pa to duboko preziranje publike, »buržoazije« i njene gluposti, njenog lažnog morala i najnižeg egoizma, upravo vrvi u dopisivanjima i privatnim izjavama jednog Stendhala, Mériméa, a naročito Flau-

berta, koji je od »buržoazofobije« znao fizički oboljeti. Iz te anti-patije postalo je načelo »umjetnost za umjetnost«, umjetnost za umjetnike: naime načelo da umjetnik kod stvaranja ne smije učiniti apsolutno nikakvog ustupka publici, pa kao naučnjak što ne radi za bedastu i neupućenu masu, tako i umjetnik treba stvarati bez obzira na »uspjeh«, naime na uspjeh kod neumjetničke i anti-umjetničke publike.

Posljedica tih teorija bijaše ta, da su samo oni uspjeli koji nisu laskali publici. Laskavce je publika nagradila prezirom.

Istu pojavu vidimo i kod onih koji su kao demokrate tobože bili predstavnici te opskurne gomile. Neka nas ne zavede ime, riječ, naslov. Pravi demokrati bijahu vazda zatočnici manjina, branitelji bespravnih, nesvjesnih aristokratija proti »kompaktnoj gomili«. Tu »parlamentarnu većinu« svuda zastupa buržoa, pa demokrate socijalistične i revolucijske boje bijahu vazda manjina, kao jakobinci, antifilistri i antiburžo-i, baš kao artiste. Romantici Heine, G. Sand i Hugo bijahu socijaliste, a Baudelaire i Dostojevski revolucionari kao hegelovac Bakunin.

Jer — individualizam i moderni demokratizam ima zajedničkog neprijatelja, a to je filistar, buržoa, prirodni pristalica svih većina, predstavnik niskog egoizma, zakleti protivnik svakog »idealizma« i »utopizma«.

Publika je pretenciozna, filistarska većina, koja nema bilo kompetencije bilo moralnog idealizma.

S obzirom na kompetenciju općinstvo su u neku ruku i superiorni ljudi, jer su danas enciklopediste neizvedljivost i jer nema čovjeka stručnjaka u svim vrstama znanosti i umjetnosti. Renan je »publika« prema Berthelotu kao kemičar, Berthelot prema Renanu kao orijentalista, Ferrero prema Marconiju kao fizičar, a Marconi prema Ferreru kao historičar. Prema tome, postoje dvije publike, publika relativno nekompetentnih i publika apsolutno nekompetentnih, pa se može reći da je samo ono kulturno društvo koje u svojoj publici ima kompetentnih i idealnih članova, pa oni to društvo vode i reprezentiraju. Bez takvih ljudi se nikad ne bi mogao ostvariti dodir između superiornog čovjeka i publike. Genij i svetac bi bez apostola ostali osamljeni i izolirani, pa se ni jedna viša misao nikad ne bi mogla ostvariti. Svaka publika ima samo onoliko prava na egzistenciju koliko je kulturna, naime koliko jamstva pruža za razvitak višeg čovjeka i višeg života, ne pomažući trijumfu barbarstva u njegovim predstavnicima Hulji i Glupanu, već pravom napretku u njegovim reprezentantima Talentu i Značajniku. Takva idealna publika je rijetkost, javljajući se historijski tek u Atenama, pa nekim republikama. Amerikanska publika je, kako je poznato, zaražena industrijalizmom na štetu umjetničkoj kulturi, njemačka militarizmom, engleska kapitaliz-

mom, naime apsolutnim kultom uspjeha u obliku materijalnom itd. Veliko značenje ruskih pisaca kao Dostojevskog i Tolstoja je nakon Rousseauove kritike u konstatovanju činjenice da je Europa žrtvovala materijalnoj moralnu kulturu. Jedino u Parizu, pa jamačno u nekim krugovima Njemačke, Engleske i Italije, ima one odabrane publike, cvijeta savremenog čovječanstva, kojoj je jedina prava vrijednost na ovoj zemlji onaj bolji čovjek kojega je kao vječni uzor čovječanstvu u herojskoj savršenosti ostvarila dosele tek helenska uzvišena kultura. Flaubert se vječno žali na glupost i egoizam publike, a u stvari je baš ta publika, njegova publika, koju je našao i mogao naći samo u Francuskoj, toga ponosnog pisca podigla i razumjela prije književne kritike. Kao u mnogim, i u ovom slučaju bijaše publika — ukus i kritika, a kritika neukus i nekritična publika. Isto tako je publika spasla Byrona i Heinea od fukare, od »publike« što piskara. »Propali genij«, naime, nije legenda tek u narodima koji nemaju prave publike, u narodu kod kojega Šenoa piše *Prijana Lovru*, Kovačić *Roman protuhe*, a Nehajev *Bijeg*...

Ne, mi nismo posljednji narod u Europi jer smo maleni i jer tobože nemamo ljudi. Norveška, Belgija, Danska i Švicarska nisu veće domovine od ove naše zemlje. Najveći moderni narodi nemaju većih ljudi umom i poštenjem od Starčevića i Strossmayera. Mi smo posljednji narod u Europi jer imamo zemlje, ali nemamo naroda, jer imamo reprezentanata, ali nemamo publike. Zagrebačka je klasična u tom pravcu, pa ne moramo na daleke putove, to manje što ta zagrebačka publika, publika našeg narodnog središta, kviri i truje lošim svojim primjerom vascijelo hrvatsko općinstvo, demoralizujući tako cijeli naš narod. Neka nam se zbog tih gorkih ne rekne da grdimo Zagreb. Ne, mi volimo Zagreb, ali ne marimo Zagrepčana. Mi ne volimo Zagrepčana zbog Zagreba. Da je cijela Hrvatska kao četiri petine Zagreba, hrvatskog naroda ne bi više bilo.

Dok neke vrlo civilizovane publike, imajući inače ma kakav ideal, oskudijevaju nekim idealima, naša prosječna publika nema uopće nikakvog ideala, a nema ideala jer nema prave kulture. Imamo iznimaka, ali iznimke ne čine pravila. Eto, mi živimo u glazbenom gradu, a nemamo ni orkestra koji bi barem zimi izvodio simfonijske koncerte. Imamo nekakvu biblioteku, ali — tko čita? Đaci zbog ispita, pa nekoliko izabраних naučnjaka i književnika. Otiđite u neke naše »prve kuće« — pa šta? Ne samo da ne nađoste ni jedne jedine hrvatske knjige, nego uopće nikakve knjižnice. Pitajte zagrebačke graditelje, i oni će vas uvjeriti da gotovo nijedna nova zagrebačka kuća nema — kao nova Tomašićeva u Kukovićevoj ulici — posebne prostorije za uređenu veću biblioteku. U Zagrebu ima bogatih i starih hrvatskih porodica koje još

nikad ne kupiše ni jedne jedine hrvatske knjige. Domovi u kojima postoji nešto kao hrvatska knjižnica mogu se na prste izbrojati. U Zagrebu ima inteligentnih ljudi koji ne znaju da postoji hrvatski književni list *Savremenik*. Da spadose na zagrebačke abonirce, svi naši politički dnevnici bi jedno uginuli. Gledajte samo naše knjižarske izloge: slavenskim knjigama gotovo ni traga, a hrvatska djela su tek pro forma tolerirana. Djela A. Starčevića i mnogih drugih uopće ne možete naći u knjižarama, pa ni u antikvarnicama. Krasna izdanja Akademije ne čita nitko; čitaju ih, naime, učenjaci. Za Armina Pavića ne bi »inteligentni« Zagrepčani uopće znali, kao ni za Dvořáka, fizičara, da ne bijaše visok činovnik. Veleučeni naš Kaptol do najnovijeg vremena, do otkrića kanonika Ivančana, uopće nije znao da u svojoj riznici posjeduje zakopano blago u originalnim Callotovim nacrtima. Broj članova Matičinih ne raste sa brojem zagrebačkog žiteljstva. Za ilirizma i sredinom osamdesetih godina više su se čitale i kupovale naše knjige i novine. Svijest i kultura hrvatska je prema tome kod naše publike u žalosnom opadanju. Za jeftina i lijepa izdanja »Društva hrvatskih književnika« se u našem građanstvu tako reći ne zna. Kod nas ima »intelligenata« koji jednog S. S. Kranjčevića ni čitali nisu i koji ne bi znali za Babića Đalskoga da ne bijaše zastupnikom. Nijemac zna svog Schillera, Goethea, Heinea naizust. U Parizu ima proletaraca koji znaju napamet V. Hugoa, Musseta, Verlainea. Veliki pisci u kulturnim narodima čuvaju svaku, pa i najsiromašniju kuću, kao moderni lari i penati. A kod nas? Koji pisac je ušao u sve kuće hrvatske, koja hrvatska knjiga? Kačić, ali samo u seljačke primorske domove, pa se može reći da je potreba literarne hrvatske kulture veća u našem seljaštvu no kod većine žalosne naše »inteligentne« zagrebačke publike. Pravo ima Đalski u *Radmiloviću*: biti pisac takve publike je tragično i više no tragično. Mislite li da ti barbari preziru domaće jer poznaju tuđe? Varate se! Ti kobni filistri imaju od modernog Europljanina samo toaletu. Oni čavrljaju njemački, ali o njemačkoj kulturi imaju upravo toliko pojma koliko o našoj. Oni su među nama švabe. Među kulturnim Nijemcima su ti ljudi bez narodnosti »die dummen Kroboten«, abonenti *Simplicissimusa* i Konversations-leksikona. Kolike li razlike između naše publike i publike ostalih Slavena! Tolstoja poznaju ruski mužici. Paderewski, virtuoz mondijskog glasa, milijunar, u Parizu kod kuće kao Sara Bernhardt, a u Engleskoj kao kakav lord, iz patriotizma ne svira pred Rusima i Nijemcima, diže spomenik poljačkom kralju, pa je s poljačkom aristokracijom mecenat svakom boljem pokretu svoga naroda. O Česima bolje da i ne govorim, mada nisu imali boljih pojedinaca od naših Mažuranića, Pilara, Preradovića i Račkih. Srbija nas je već prije dvadeset godina pretekla, što je i naravno, jer tamošnja publika ima svijesti,

narodne kulture i ponosa, a u Srbiji ne kompromituje kao u današnjoj Hrvatskoj talenat, rad, karakter i poštenje. Srbija je, velite mi, slobodna i samostalna. Dobro. No evo nam tu preko Sutle naše najbliže braće Slovenaca, koji nemaju više autonomije od nas, i grdne li razlike! Na Maticu slovenačku je danas, može se reći, abonovan cijeli slovenački narod. Dok mi ni u Zagrebu bez Bugara ne bi imali dosta povrća u toj plodnoj okolici, dok mi ovdje u Zagrebu gotovo više nemamo većeg trgovca Hrvata, Slovenac je izvrstan ekonom, i u cijeloj Kranjskoj, osim u Ljubljani, nema antislovenačkog Židova trgovca.

Koja nam fajda od sveučilišta, koja nam korist od divne zadužbine Biskupove, kada nemamo kao Slovenci narodne, kulturne i osvijestene publike? Današnji hrvatski književnik uopće ne može više naći privatna nakladnika, dok u Ljubljani srednji književnici primaju od privatnih nakladnika veće predujmove no što su kod nas Matičini i Akademijini honorari. Gdje su vremena kada je privatna naklada Harambašićevih stihova doživljavala drugo izdanje! Da se Kranjčević rodio u Francuskoj ili u Srbiji, postao bi najmanje akademik. Moj drug, lirik Jovan Dučić, bivši učiteljski pripravnik, danas je tajnik srpskog poslanstva u Rimu, jer je samo književnik. Mi tu crkavamo kao Vjenceslav Novak od glada, jer smo književnici, jer kukavni naš narod ima ljudi, čak i velikih ljudi, ali nema publike, čak ni male publike.

Ne izgovarajte se na sirotinju. Siromašni Zagreb je nedavno skupio — više iz snobizma, ne toliko iz patriotizma, razumije se! — blizu 100.000 K za našu balkansku braću, i to, naravno, onda kad naša braća pobijediše. Naša publika, naime, ne simpatije sa pobijeđenima, najmanje onda kad su ti pobijeđenici Hrvati. Ti ljudi imaju novaca i odviše radi li se o »flancu« i običnoj snobovskoj taštini. Ta gospoda nemaju nekoliko groša za hrvatske knjige, ali ne žale za noć prorajtati stotinjarku u orfeumu. Ti inteligenti nisu abonenti *Savremenika* i hrvatskih listova, ali se pretplaćuju na listove nižeg nivoa kulturnog što im za njihov novac pljuju u čestito slavensko »inferiorno« lice. Te dame još nikad ne kupiše hrvatske knjige, ali ne žale briljirati u šeširima i toaletama koje su u Zagrebu, gradu gdje su imovinske neprilike svakome poznate, krvava ironija na njihovu sirotinju. Bijedna ta naša publika, imajući smisla tek za uživanje, i to za uživanje bez ukusa jer je lišena svakog boljeg ukusa, čudna ta publika, čavrljajući njemački a misleći tek — — — zagrebački, imajući u kazalištu smisla tek za lakrdiju i operetu, u javnom životu tek za skandal, parodirajući vlastiti svoj narod i pretvarajući ovaj grad u gomilu kuća sa stanovništvom koje zna samo primati i ne zna ništa davati, ta naša publika je sasvim zaboravila da ona ima i dužnosti, dužnosti pra-

ma narodu koji nikako ne reprezentuje, pa dužnosti prama ljudima koji su pravi predstavnici potreba i težnja narodnih.

Nabrajati sve te dužnosti publike je suvišno jer su svakom poznate, budući da nema samo pojedinačne već i socijalne svijesti i savjesti. Socijalna dužnost je pomaganje svega što je društvu i narodu korisno, a naša publika shvata svoju dužnost tako da svemu korisnome odmaže, a samo nekorisnome i štetnome pomaže. Zato nam i cvatu tako ruže!

Mi imamo krasan narod, imamo divnih dičnih pojedinaca, ali nemamo publike ili, kako se ona sama naziva, nemamo »inteligencije«, a imat ćemo je tek onda kada se bude trgnula iz toga blatnog, sebičnog mamurluka i kada bude shvatila da i ona ima — dužnosti, dužnosti hrvatske publike.

KULT ENERGIJE

Nedavno je Jean Finot, vlasnik pariskog polumjesečnika *La Revue*, napisao članak: *Jesmo li mi bolji no nekada*, i, naravno, zaključio da su naši savremenici bolji od savremenika Epaminonde i sv. Simeona Stilita. Jean Finot, inače Židov pofrancuženog imena, svakako je vrlo optimističan, pa nije samo pristalica teorije o materijalnom već i o moralnom progresu, mada pojam evolucije sadržava pojam vječne promjene, vječne transformacije (koju utvrđuje već Heraklit), a nikako pojam neprestane amelioracije, vječnog popravljivanja i napredovanja. Priroda poznaje evolucije i revolucije, ali ne poznaje progressa u optimističnom smislu. Sadašnja flora i fauna nije bogatija, nije razvijenija od izumrlog geološkog bilja i životinjstva. Pojam evolucije je isto tako pojam dekadencije kao pojam progressa, isto tako ideja propadanja kao ideja razvitka, pa da nije tako, ne bi u stvari ta dva pojma bila istovjetna, ne bi uvijek dekadencija bila istodobno progress i obratno.

Vjerojatno da danas kada je pojedinačni razvitak lakši no prije, ima veći broj boljih ljudi, no i to je pitanje. Broj međutim ne odlučuje. Odlučuju veliki pojedinci, pa nema sumnje da novije doba, ako i ima velikana, nema većih ljudi od klasičnih i kršćanskih heroja. Napoleon nije veći od Hanibala, Epaminonde, Aleksandra, Jul. Caesara i Mark-Aurela. Modernost nema pjesnika kao Aristid i Shakespeare, a Tolstoj je kao svetac komičan prema ma kojem kršćanskom svetitelju. Novije doba nema pojava kao Djevoja Orleanska, nema pokreta velikih kao budizam i prvo kršćanstvo, nema većeg naučnog duha od Stagirita i Pitagore, nema koncepcija dubljih od indijskih i helenskih sistema. Mi smo napredak platili grdobom. Nikad čovjek i život ne bijaše gadniji, manje estetičan. To utvrdiše svi moderni umjetnici. Progress je faktično banalnost života i čovjeka, progress sveopćeg mehanizma i padanje duše. Nikad se čovjek ne osjećaše nesrećniji no u doba usrećiteljskih svih tih recepata. Argumenti jednog Leopardija, Schopen-

hauera i Baudelairea osvjedočavaju više od optimizma Jeana Finotta po pijetističnom uzoru Emersonovom i Renanovom. Dokazi pristalicâ sveopće degeneracije (Tolstoj, Nietzsche, umjetnici, Nordau, A. Russel-Wallace itd.) su uvjerljiviji od dokaza progresivnog utilitarizma. Zemlja je uvijek bliža paklu no nebu, a čovjek je sposobniji za nesreću no za sreću. Sreća demoralise, a nevolja čeliči.

Moderni čovjek je svakako do neuropatije profinio svoju osjećajnost, obogatio svoje znanje novim, naročito empirijskim činjenicama, podignuo je svoje blagostanje, no koliko se napredovalo intelektualno i socijalno, toliko se zaostalo u kultu energije. Nakon Napoleonova pada je vascijela europska literatura jedno veliko priznanje nemoći i bolesne volje. Romantični Welt-schmerz, »Mal du Siècle« Mussetovih *Ispovijesti*. Slomom Napoleonovim kao da se slomila energija cijeloga svijeta. Uzaman se javlja kult renesansne energije u Stendhalovim romanima. Veliki pisac ostade neopažen sve do osamdesetih godina. Kod nas se misli da je bezvoljnik, da je Oblomov i Sanjin, da je uskrsnuli Hamlet glavna osoba ruskog romana. Flaubertov Fr. Moreau i Ema Bovary su sasvim isti bezenergijski tipovi oboljele volje. Naturalizam ostade u toj romantičnoj abulijskoj tradiciji. Nauka je deterministična, a pseudonaučni naturalizam tumačio je taj determinizam tako da je negirao svaku slobodu volje, pretvorivši čovjeka u lutku marionetskog kazališta kojom se krvavo šali Usud u obliku atavizma i drugih negacija pojedinačne energije. Naturalistični roman postade roman bolesnika i kukavica. Pojedinac, jadan i bezvoljan, izgubio se u gomili. Čovjek postade mašina, a mašina se pretvorila u nešto živo, demonsko, kao u Zolinim brutalnim simboličkim opisima.

Kao u romanu, tako se u društvenom životu čovjek automatizao, a automatski mehanizam njegovih izuma se humanizovao. Gledajte poizdalje — recimo — život na željezničkoj stanici. Lokomotiva pravi dojam života, a radnici automata. Na velikim tvorničkim prostorima, kao na londonskom škveru, pojedinac naprosto iščezava, i to ne samo optički. Isto tako iščezava i u drugim modernim, naročito društvenim mehanizmima, u vojsci, u državi. To je među prvima opazio L. Tolstoj, pa to iščezavanje pojedinačne volje i energije u kolosalnim organizacijama, karakteristično tek za najnoviju civilizaciju, prenosi na vojnu u kojoj individualna energija Napoleonova iščezava tek nakon požara Moskve. Činjenica je da u golemim mehanizmima modernih organizacija pojedinačna volja iščezava sve više i više, pa i onda kada je to volja kakvog vladara, a zamjenjuje je nešto kaotično, tamno i zagonetno što živi kao mašina u pokretu i što kao duša gomilâ guta sve individualno i pojedinačno. Pojedinac je izgubio vlastitu volju

jer se utopio u jedinstvu energije društvenog mehanizma, jer postoji tek kao dio sveopće volje, kao atom velikog mehanizma, poput vijka ili točka u komplikovanom kolosalnom stroju. Život se pretvara u mehanizam kao i rad, a jer je sve mehanično nestetično, taj mehanizam modernog života izazvao je prosvjede, i to ne samo iz redova radništva, pretvaranog u mašinu, u materiju, već i proteste svih prijatelja ljepote i individualne energije. Ruskin se poziva na drevne ručne obrte proti grdobi modernog industrijalizma koju žigoše već Stendhal. Tolstoj traži spasa u ručnom radu i ladanjskom životu; cijeli niz idealista i revolucionara prosvjeduje proti mehanizovanju i materijalizovanju društva i čovjeka, a od Stendhala i Baylea do Barrèsa i modernih pragmatista apeluje se na individualnu energiju. Taj poziv našao je svoju kulminaciju u Dostojevskijevom romanu, pa u Carlyleu, Stirneru i Nietzscheu. Naročito u Francuskoj je taj kult energije vrlo aktuelan. Najuspjelije ga je propagovao M. Barrès: najprije u obliku »egotizma« proti »barbarskim« antiindividualnim teorijama, onda u obliku građanske akcije proti intelektualcima, koji su, kao cijela dojakošnja elita, smatrali, kao Flaubert i drugi čisti artiste, suvišnim život izvan svog književnog rada, pa u obliku nacionalizma proti svemu što kao »demokratija« itd. negira onu najveću duševnu individualnost savremenosti što se zove Domo vina Francuska. Barrèsu je dakle energija sila koja čuva proti modernim niveliranjima individualnost pojedinca i individualnost naroda. U svojim praktičnim zaključcima je militarist, regionalista, konservativac, čak i formalni katolik, pa nas kao praktičan političar zanima, ali ne uvjerava, oduševljava nas njegov poziv na naše individualne i nacionalne energije, pa njegovo hodočašće na grob onog Napoleona za kojega odista neizvedljivost ne postojale. I na našu individualnost reži barbarski filistar, i na individualnost našega naroda vrebaju silne antihrvatske organizacije, pa dok se naši slobodoumnici dobričine, očekujući po starom našem običaju pomoći od drugoga, opajaju sirenskim zvucima slobodnog internacionalizma, podsjećamo na Bebelove riječi u Reichstagu: »Ovako sijed uhvatit ću pušku bude li Njemačka žrtva tuđinske najezde!« — pa u Jeni: »Pitanje razoružavanja neće nas ubuduće više razdvajati. Lozinka nije razoružavanje, već naoružavanje« ... Jedan od urednika lista *Sozialistische Monatshefte*, Gerhard Hildebrand, je imperijalist, kao što to uostalom bijaše u praksi i Lassalle, Bismarckov jatak.

Mada je tendencija vremena proti individualnoj energiji, proti njoj se svuda radi, a moderni život ima heroizama to većih što su bezimeniji. Koliko su savremene kolosalne organizacije zasjenile pojedinca, toliko su podigle svijesti stališke i narodne. Masa je nesumnjivo bolja no nekada, a borba za život tako mučna da

je danas već samo živovanje — naročito kod sirotinje — pravo junaštvo. Postoji sva sila poslova koje može vršiti samo energičan, junačan čovjek. (Aeroplani, radovi s eksplozivima, slučajevi kod liječenja, vatrogastvo itd.) Junaštvo je danas na manjoj cijeni možda samo stoga jer obilujemo bezimenim junacima.

Naime — jer obiluju drugi, počem u nas tako reći i nema energije. Da ima, drukčije bi naša kolica jurila!

Zamislite siromaška, gola i bosa, sa škljocom iza mršavog pojasa u najboljem slučaju, a oko njega jedno pet sitih, do zuba naoružanih i bijesnih haračlija: to je slika današnje hrvatske energije! Zamislite naš narod, administrativno raščetveren, polovicom sasvim nepismen, nesložan, siromašan i dezorganizovan, lišen svoje stare puške i hrabrosti, lišavan svoje zemlje, korumpiran i demoralisan, četvrtinom već iseljen, a oko njega grdne države i savezi sa milijunima bajoneta, s milijardama zlata i sa neodoljivošću svih snaga kulture i civilizacije! Zamislite naš položaj u savremenoj militarističnoj i organizovanoj Europi, pa ostanite hladni i ne presvisnite, ako možete!

Vegetira se pod četverim vladama, dvjema državnim polovicama. Seljaštvo se seli ili propada, kao i obrtništvo. Industrije i kapitala nema. Inteligencija je ovisna. Omladina većinom juri u državne službe. Plemstvo je u većini nenarodno i antinarodno.

Pa ipak, nikad nakon domaćih svojih kraljeva Hrvatska ne bijaše svjesnija i budnija. U XVI. vijeku, pa prije ilirizma, ne bijaše ni desetine današnje narodne svijesti i jedinstva, naš međunarodni položaj bijaše mnogo opasniji i teži, pa ipak ne propadosmo. Naš narod naime, kao sve slavenske rase, ima snagu inercije, neodoljivu kao što je sila akcije, i ta pasivna snaga sačuvala je život i ustav hrvatski od bitke na Gvozdu pa do dana današnjega, kao što je sačuvala vjekovima bugarsku i srpsku raju. Ta se sila može potencirati, može se podeseterostručiti što intenzivnijim kultom hrvatske aktivne energije. I mi recimo sa Napoleonom: Sve se može! Pleme koje već u svom Kačiću, u narodnoj svojoj pjesmi i historiji ima tradicionalan izvor junaštva i energije: takav narod se neće oglušiti takvom pozivu njegovim nagonima i rasnim predajama. Omladina je već razumjela taj apel i dala je već dokaza svog junaštva. I Meštrović je prkosio »nejunakom vremenu«, ali više u Beogradu gdje njegov platonski prkos bijaše suvišniji i honorisaniji no u Zagrebu. Početak je svakako tu, pa treba nastaviti, ne očajavajući sa Kranjčevićem, već prkoseći sa novim muzama, sa Nazorom i novom Plejadom. Energičan čovjek, junak, može tek pasti. Samo kukavice mogu biti pobijeđeni.

Oci današnje Hrvatske i tvorci današnje hrvatske svijesti, Strossmayer (ilirizam) i Starčević (pravaštvo) nisu usuprot veličini

uma i srca svoga ipak bili širitelji potpune energije hrvatske. Prvi se nadao (»prosvjetom k slobodi«) svemu od prosvjete, tj. od prave, prosvijećene inteligencije, pa dok je utemeljavao akademiju za — Jugoslavene, onda vrlo zaostale, pa sveučilište za fabrikovanje ovisne, često protivnarodne inteligencije, vodio veliku politiku sa knezom Mihailom i Gladstoneom, njegovo Đakovo zapljuskivahu njemačke kolonije, Bunjevci se pomađarivahu, a Kozarac s užasom skupljaše među Šokcima građu za *Mrtve kapitale*. Dok se Strossmayer nadaše spasu samo od prosvjete, Kvaternik i Starčević očekivahu sve od ekskluzivne hrvatske politike i od moralnog idealizma, od karakternosti, od moralne reforme, shvatajući hrvatsko pravo tek kao političko i moralno, a ne toliko socijalno, kulturno i ekonomsko pitanje. Novi doktrinari, nezadovoljni neuspjesima starijih, negirahu idealizam u korist realizma i korisnog sitnog narodnog rada. Drugi opet zasnivaše staru ilirsku davoriju, pod jugoslavenskim, ne baš najnovijim imenom. Treći čak zapjevaše Kvaternikovu revolucijsku pjesmu, ali ne pod zvijezdom hrvatskog nacionalizma, već jugoslavenske republike. Itd.

Za nas nije kult hrvatske energije jednostranost ili čak sektarstvo, već svestrano nastojanje da se oslobode, ojačaju i oplemene sve sposobnosti, sve sile našeg tla i našeg čovjeka. Naša zemlja i naš narod je danas blago cara Radovana, topuzina Marka Kraljevića: mrtav, zakopan kapital, koji može uskrsnuti kao Lazar. Nije samo onaj energičan koji nema straha — ne samo straha što stvori prve bogove, već straha što stvori prvog đavola — no onaj što je do krajnjih granica razvio sve svoje sposobnosti. Daroviti naš narod užasno strada, kao afrikanski divljak, sa neukosti i neupućenosti. Oslobođenjem tih energija popeterostručit će se svaki pojedinac i nas neće biti tri, već petnaest milijuna, ostatak naše zemlje neće biti pustolina, već obrađena kao oranice otrijeznjelih srijemskih i bunjevačkih seljaka, naša inteligencija neće juriti u službe, već će stvarati samostalan građanski stališ i novu, pravu aristokraciju narodnu.

Veliki, sudbonosni događaji dešavaju se oko nas vratolomnom brzinom, a mi stojimo i bogoradimo sljepački skrštenih ruku. Velik, sudbonosan povijesni događaj čeka nas ove godine, iz kojega ćemo izaći kao narod, ili kao novi Slovaci. Samo slogom, dosele, hvala bogu, bratskom i jakom, samo slogom i kultom svih naših energija možemo spasti te svete reliquiae reliquiarum — ustav i pravo hrvatsko!

NEUMJESTAN PROTEKCIONIZAM

Poznata je stvar da novi Zagreb, ako i skuplji, zaostaje u estetičkom pravcu za starim Zagrebom. Današnji Jelačićev trg je karikatura. Popovićeva kuća je »glashauz«, kao kuća za zimsku kulturu šparga i ananasa, a Meštrovićeve reljefne figure čine dojam »mandleka« od čokolade. Fellerova kuća je prospekt za Elsa-fluid. Neukusan hram boginji Elzi (njenoj tekućini). Pa onda — »Staklo-dvor«, o Tomo Maretiću! Kaptol, okolina prvostolne crkve je sasvim pokvarena. Sam hram sv. Stjepana, kao i nova knjižnica, nema prave baze. Kao da zaglibiše, propadoše u zemlju. Nove ulice su pune kasarna za iznajmljivanje, bez obzira na neko jedinstvo i harmoniju cjeline. Svi stilovi su tu pomiješani, pa čine dojam čuvida sa sandalama, helenskom hlamidom, rimskom tunikom, renesansnim šarenim hlačama, s redengotom u baroknom i ogrtačem u empire-slogu, pa sa cilindrom, urešenim velikim perom mušketa-tira Luja XIII. Dok Vlaška ulica nema još uvijek pločnika, a Nova ves, parfumirana kožarnicom, ima sve negativne strane grada i sela, kod podizanja novih ulica vlada tek načelo ordinarne spekulacije, pa većina novih zgrada nema pečata odabranije kulture, već sasvim nekulturnih novčanih, izrabljivačkih interesa.

U Zagrebu ima dvije vrste graditelja. Jedni su umjetnici, a nekoji obični špekulanti i građevni poduzetnici, »paliri« koji arhitekture ni studirali nisu i koji ne konstruiraju kao umjetnici već kao obični fabrikanti. Za ovu građevnu propagandu zagrebačke grdobe nisu odgovorni samo oni, već svi koji im povjeravaju velike poslove i čak ih protežiraju.

U Zagrebu se misli graditi cijeli niz novih građevina koje ne moraju biti samo korisne već moraju podići i estetičnu vrijednost našeg grada. Gradit će se muzej, kemijski laboratorij, rodilište, kotarska oblast, kapela na Mirogoju, građanska škola. Sve su to velike i vrlo važne osnove. U drugom pametnom svijetu bio bi raspisan javan natječaj. Svi domaći arhitekti mogli bi se natjecati, natječaj bi bio javan i mogao bi biti uvod za glavni konkurs kod

kojega bi bili sudije dva objektivna, strana stručnjaka. Kod ovakvih velikih projekata događa se i to da se po nekoliko puta raspisuju natječaji.

A što se događa kod nas, u domovini protekcionizma na štetu zemlje, u domovini protežirane gluposti proti pameti, neznanja proti znanju, grdobe proti ljepoti?

Čujemo da je bez ikakvog natječaja već povjerena gradnja muzeja nekakvim poduzetnicima koji bi za sam nacrt i projekat te monumentalne građevine imali primiti malenkost od 48.000 K!

Tim se načinom — ako je istina što se govori — mimoilazi cijeli niz izvrsnih, umjetničkih arhitekata koji bi zacijelo taj posao bolje i umjetničkije svršili.

Tim načinom nije učinjena nepravda samo ljudima koji imaju kao svi drugi građani pravo na vladine pravedne obzire, nije samo prekršeno načelo natječaja, jedini princip po kojem se može u takvim velikim osnovama postupati, već se ušlo u sasvim neopravdan protekcionizam koji je u ovom sasvim nepolitičkom, poslovnom i umjetničkom slučaju sasvim štetan, nepravedan i neumjestan.

Druge građevine bit će, kako čujemo, povjerene vladinim i inim činovnicima, koji su već kao takvi i te kako zaposleni, dok su potpuno ignorirani privatni arhitekti koji na tu zaradu imaju prava baš zato jer nemaju zaslužbe u državnoj službi i jer niko nema prava bez konkursa odbijati ih od posla za koji su kvalifikovani već u javnosti kao najposobniji i najvrsniji.

I opet će ljudi, rođeni izvan Hrvatske, biti protežirani na štetu Hrvata! I opet će poduzetnik biti protežiran na štetu umjetnika! I opet će Zagreb za milione hrvatskih poreznika biti obogaćen novim kasarnama!

Nadam se da će društvo umjetnosti, Društvo inženjera i arhitekata, nadam se da će cijela kulturna javnost prosvjedovati proti tome još neviđenome postupku što ne ugrožava samo umjetničkih sloboda i interesa već i sam razvitak i egzistenciju onih privatnih umjetničkih arhitekata koje treba vlada u našem kulturnom interesu pomagati kao sve druge.

Ne radi se o poslovima pojedinih osoba već za sveopću narodnu, javnu upotrebu, pa treba pozvati sve stručnjake, a ne samo nekakvu privilegisanu poduzetničku firmu koja nema nikakvih prava na monopol na štetu onih koji bi jamačno taj zadatak mnogo umjetničkije riješili.

Svaki pravedan i uviđavan će se, dakle, s nama složiti kada tražimo da seriju projektovanih zgrada dobiju oni koji će se pod

kontrolom cijele naše javnosti pokazati za taj posao najsposobniji kod natječaja. Smatraju li se protežirani poduzetnici za posao bez konkursa sposobni, neka im se samo povjeri furtimaški taj unosni posao, ali mi ne uviđamo razloga po kojima bi bez natječaja dobivali tako važne radnje ljudi što imaju jamačno razloga za izbjegavanje takvih natječaja bez kojih se nigdje ovakvi poslovi ne obavljaju.

Monopol ostavimo apotekarima, a neka se ne izlučuju toliki izvrsni graditelji iz poslova zbog kojih žive u Zagrebu i koji nigdje, pa ni kod nas, ne mogu biti nezasluženi monopol.

KELTOSLAVENSKI SAVEZ

Politička prošlost Europe nesumnjivo je poznatija od rasnog, plemenskog pitanja. Mješavina je tolika te se mnogi narodi računaju i broje u izvjesne rase, mada od njih primiše tek jezik, pa danas čiste rase u Europi jamačno nema. Englezi su mješavina od Kelta, Saksonaca, Danaca i pofrancuženih Normanaca koji im dadeše plemstvo. Središte današnje Njemačke, Saska i Pruska, ima tri četvrtine slavenske krvi, pa ima Prusa i Saksonaca, jezično čistih Nijemaca a rasno čistih Slavena. Kao polovica Nijemaca što su Slaveni njemačkog jezika, tako su Bugari starinom finske pasmine, kao većina današnjih Mađara što je slavenskog porijekla. Današnje pleme hrvatsko je slavensko tek jezikom, dok nema sumnje da se već pri dolasku u ove krajeve poput svih došljaka pomiješalo s urođenicima, s Ilirima, keltskim rođacima, sa Galo-Keltima, s Latinima, ostacima rimskih kolonija, pa i s Avarima, dok su neka pohrvaćena i posrbljena muhamedanska plemena u Bosni čistog turskog porijekla, kako im i prezime pokazuje. Uzmemo li da su naši predci, došavši u ove krajeve, kao svi osvajači u ono doba bili u manjini, da su potlačenoj većini nametnuli tek svoj jezik, stvorivši s njome napokon narodno jedinstvo, moramo doći do zaključka da su ilirski preporoditelji usuprot svom romantičnom ignorovanju povijesne stvarnosti ipak imali pravo nazvavši se Ilircima, jer je nesumnjivo hrvatski osvajač primio krv i fizički tip keltoilirski, sličan današnjem arnautskome. Ta fuzija bijaše to lakša što je već i naučno dokazana srodnost između galske, keltske i slavenske pasmine.

Ta srodnost se ne pokazuje samo u fizičkom no i u mentalnom tipu. Stara keltska legenda je vrlo slična našim narodnim pjesmama. Keltski bardi su naši narodni pjevači. Francuski duh je najbliži slavenskome, pa čitajući Flauberta i, naročito, Renana, čistog Kelta Bretonca, imate dojam kao kod čitanja slavenskih velikih pisaca. Poljaci su odvajkada smatrani u Parizu kao francuska braća. Mickiewicz držaše svoja slavna predavanja u Collège de France s velikim Micheletom. S imenom Anjou vezana je jedna od najslav-

nijih perioda hrvatske državne povijesti. Srpske vladalačke kuće bijahu u srodstvu sa francuskima, a prvi strani članovi Francuske Akademije bijahu Dubrovčani. O blagotvornom utjecaju kratke vladavine Napoleonove kod nas ne govorimo jer je svakome poznat i jer je pravi zametak »ilirskome« kasnijem pokretu. Ali tek nakon rata sa Njemačkom prirodne simpatije između Francuske i slavenskog svijeta postaju velikom međunarodnom činjenicom. Vogüé otvara širom europska vrata ruskom romanu. Turgenjev, do 1870. prijatelj Njemačke, iznoseći u svojim romanima gotovo uvijek trijeznog Nijemca kao uzor hamletskom Rusu, oplakuje sa svojim prijateljem Flaubertom poraz francuski, mada ga Bismarck smatraše najvećim živim europskim piscem. Elite vascijele slavenske omladine — osim bijedne hrvatske — uče na francuskim sveučilištima. Francuskim metodama Srbi i Bugari udaraju temelj svom ustavnom, vojničkom i književnom životu. U najnovijem ratu trijumfira nad Turskom francuski genij i francuski kapital u savezu s jugoslavenskim oslobodilačkim silama. Česi su već odavna u Parizu kod kuće. Mi Hrvati, na žalost, moramo za francusku kulturu, prvu i najplemenitiju na svijetu, danas tek praviti propagandu. Zagreb švapčari kao u doba *Lune* i njemačkih teatar.

Još nedavno se u Parizu pomišljalo na ligu između latinskog i slavenskog svijeta. Danas bi to bio apsurd nakon talijanske germanofilске politike i kukavnog držanja Španije, pa se Francuzi sjećaju da nisu Latini mada im jezik ima latinskih riječi, već da su Gali, Kelti, pa da su kao Kelti upućeni na narode što su im srodni rasom ako i više ne jezikom. Tu misao zastupa *Revija Narodâ* (*Revue des Nations*), organ Keltske lige Francuske, pa na koncu širokog svog tog keltskog programa piše tajnik saveza Robert Pelletier:

»Ima li tačke gdje je teorija o latinskoj rasi potpuno pokazala svoju besmislenost, to je, kad se htjela upotrijebiti za izvanjsku politiku. Bratstva latinskog nema s tog prostog razloga što nema plemena latinskog. Francuska, narod keltski, uhvatit će svoje srodničke veze po svom porijeklu. Ona će složiti u moralnu federaciju sve narode drevne Galije, Belgijance, Švajcаре, Luksemburžane. Ona će se sjećati da je Rajna rijeka keltska, po vlastitom priznanju njemačkih naučenjaka. Ona će poći u susret braći odviše zaboravljenoj u Walesu, Škotskoj, Irskoj, što su joj srodni ne samo zajedničkim porijeklom već zajedničkim povijesnim uspomenama i slavnim bratstvom oružja. Preko oceana, u Kanadi, naći će vlastitu djecu sa djecom Irske, Škotske i Walesa. Još dalje sastati će u Australiji keltsku republiku. Na vlastitim svojim granicama čut će Katalonce gdje naglasuju kako ih njihovo keltsko porijeklo odvaja od ostale Španjolske. I mnogi glasovi već se čuju preko Alpa kao dokaz da Cisalpinska Galija može uskrsnuti. Ne radi se

o buđenju osvajačke politike već o utemeljavanju svih stvari na istini. Moderna Italija je naša rođaka jedino zbog svoje keltske krvi, jer mi rimske krvi nemamo. Napokon, preporođeni Gali imaju u središtu i na istoku Europe bliska srodstva sa narodima slavenskim.

Zajedničko porijeklo Kelta i Slavena lasno je dokazati. Antropolozi već utvrdiše sa svog stanovišta postojanje pasmine kelto-slavenske. Povijest ih potpunoma opravdava. Grčka legenda smatraše Galasa ocem Kelta, Ilirija ocem Slavena, a Ilire djecom Polifema i Galateje. Ombrijce, koje Cato zvaše veteres Galli (drevni Gali) ubrajaju moderni historičari među Slavena. Ime mnogih slavenskih plemena, Veneti, Ruteni, zajedničko je sa galskim bratstvima. Prvo keltsko pleme što nastavaše Veliku Britaniju, Agatirzi, bijahu također pleme slavensko. Dačani i Geti zovu se kod grčkih historičara sad Kelti a sad Sarmati. Mi ćemo nasoro objelodaniti golem niz riječi zajedničkih jeziku keltskome i slavenskome. Vidjet će se, na primjer, da se riječ, jezgrom keltska bard — pjesnik (bretonski barz) nalazi u poljačkom pod oblikom bardon što znači lira. To se još bolje vidi iz litvanskoga: Slaven se zove Gadas (korijen gadati, gatati, govoriti). Stari oblik riječi Gal je Gadhel (irski Gavidheal). Ime Gal dakle neće biti drugo no stari naziv Slavena. Dodaju li se k svim tim razmatranjima veze duboke simpatije što vežu Francuze s Rusima, s Poljacima, sa Česima i sa svim Slavenima, bili oni iz Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Moravske ili sa Balkana, pojmit će se kakvo golemo djelo može izvršiti keltoslavizam. Svim europskim slavenskim narodima obećava Liga Keltska Francuska svu svoju pomoć, sve svoje nazore oko zajedničkog posla za pobjedu keltske i slavenske misli.

Mi ovim prekrasnim riječima nemamo što dodati, ne preporučujući najtoplije *Revue des Nations** samo našim učenim društvima i zavodima, već svim prijateljima velike francuske kulture i sloge francusko-slavenske.

Mi Hrvati smo izolovani u Europi jer se ne mičemo i jer ne primamo ni onih prijatelja koji nam pružaju desnicu. Naši ljudi su tako tromi da čak u leksikonima tuđinci, često Mađari, pune hrvatske rubrike, dok naši učenjaci čame i snatre skrštenih ruku. Pariz, govornica svijeta, i nama se otvara, i tamo može širom svijeta odjeknuti glas hrvatski i onda kada je učutkan u domovini.

* Paris, 7 r. Corneille VI.

PANKELTSKI KONGRES

Kako je već objavljeno u ovom listu, Francuska Keltska Liga je stupila u život. Organ joj je *Revue des Nations* (Paris, 7 rue Corneille) s ovim odborom: Pauliat, senator (predsjednik), Robert Pelletier (tajnik), E. Figuière (administrator), P. Florian (blagajnik), A. Mercereau (glavni odbornik za inozemstvo), J. Melye (tajnik odsjeka za pankeltsku povijest i književnost), J. Baffier (predsjednik umjetničkog dijela), Y. M. Goblet (predsjednik sociološke sekcije).

Keltski savez u Brikseu pod predsjedništvom Le Couray Mac Donnellovim prema međunarodni pankeltski savez u Gand-Namuru od 22. do 26. lipnja. Kongres će se sastojati od sjednica, posjeta u muzeje i izleta. Učesnici će pohoditi izložbu u Gandu i prijestolnicu Bruxelles, dobivši velike popuste na željeznica. Kotizacija je 10 fran. i daje pravo za sve publikacije. Senator Louis Pauliat će službeno zastupati Francusku Ligu, a pretresat će se ova pitanja: prehistorija i protohistorija, historija, historijska geografija, popularne nauke, uredbe građanske, vjerske i vojničke, tradicije, legende i mjesne praznovjerice, priče, jezici, povijest umjetnosti, arheologija, diplomacija, epigrafija, industrijska umjetnost, športovi, pučke igre, muzika, drama.

Kelti francuski i belgijski zovu sve svoje prijatelje, ne samo iz Celtiberije i Cisalpinske Galije, već i Slavene. Slavonska sekcija je spremna, i Savez Keltski izrično zove »naše prijatelje iz Češke, Hrvatske, Rusije, i svih slavenskih zemalja neka nas pomognu i sa nama utvrde realnost kelto-slavenstva«.

Za sve upute treba se obratiti glavnom tajniku, Robertu Pelletieru (Paris, 7 r. Corneille).

Poznato je kako mi Hrvati nemamo nikakvih veza, naročito sa Zapadnom Evropom, pa o nama nisu slabo upućeni tek razni leksikoni u koje o nama pišu obično naši ljuti protivnici, već i javnost velikih kulturnih naroda. Najtoplije, dakle, preporučamo učestvovanje na tom kongresu, jer bi se otud čula naša riječ, na-

ročito o ekonomskom i kulturnom našem položaju, utvrdila prijateljstva sa bogatim i kulturnim liberalnim Zapadom i na sve strane čulo za zaboravljenu Hrvatsku. Ne brinemo li se i ne radimo li sami za sebe, da tko će?

Upozoravamo, dakle, na bratski taj kongres našu Akademiju, Trgovačku komoru, naše dobronamjerne privatnike, s opetovanom molbom da se sjete člancima i prilogima hrvatskim gostoljubive *Revue des Nations*.

HRVATSKI NACIONALIZAM

Prije no što prijeđem na predmet toga nepretencijskog razgovora, ističem da nije strančarski, jer nisam — ako i pravaš starog kova — momentano ni u kojoj stranci, dok nikad nisam bio političar zanatom. Ako i Hrvat, bit ću po hrvatskom običaju prama hrvatstvu najkritičniji, jer je možda baš u toj našoj hrvatskoj kritičnoj čednosti sva karakteristika i možda sva tragika naše inteligencije, pa dok je naš nacionalizam vazda diminutivan, tuđi je uvijek superlativan. Dok kod nas sve, pa i »nauka«, podržava taj nacionalni diminutiv, drugima i nauka služi eksaltaciji narodnosti. Nas kritičnost gotovo uvijek umanjuje, a druge uvijek povećava. Srbi, koje sam uvijek davao primjerom našim nacionalnim mlađonjama, idu tako daleko te i nauku počesće smatraju više polugom svojih nacionalnih no čistih, nesebičnih naučnih interesa. Poučan je nedavni slučaj profesora Cvijića koji je (*Contemporary Review*) svoje naučne rezultate o plemenskim, etnografskim granicama mijenjao po onomadnim okupacijskim namjerama svoje vlade. Poznato je da mjerodavni srpski kritičar dr. Jovan Skerlić, nije hrvatskih pisaca mjerio njihovom vrijednošću već njihovim odnošajem prema njegovom srpskom nacionalizmu, pa je Kranjčevića nazvao pjesnikom kojega tek Hrvati smatraju velikim, hvaleći Jelovšekove *Simfonije*, Adelu Milčinović, pa hrvatski nacionalizam Augusta Ujevića i V. Čerine, da ne spominjem Mitrinovića kojega je kao kritičara već turio u historiju, naime u svoju literarnu historiju! Takva kritičnost uzimala je u nekim zagrebačkim slučajevima nacionalizam čak za mjerilo vrijednosti slika i kipova, podigavši silno članove »Medulića« na uštrb naših Zagrepčana. Sad su se ti članovi »Medulića« usuprot nacionalističnom receptu gg. Mitrinovića i Strajnića listom odazvali bečkom Adria-pozivu, pa sad odista ne znamo kojim estetičkim kantarom će štrajkbreherima suditi ta estetička najnovija estetika. Dok mi tu propovijedamo politiku bratskog altruizma, *Novi Srbin* (2. juni 1913.) onomad kliče: »Ja verujem u krajnji trijumf blagorođa Hristova, ali za sa-

da u pobjedu Srpstva ne verujem sve dotle dok ne bude progrezlo neodoljivim, svirepim, neograničenim, varvarskim samoljubljem koje će, upijeno u krv kao instinkt jasne mržnje i krvave požude sa svojim životom, buknući i zapaliti krovove nad glavama našim«. Dok mi sanjamo o bratskoj i tuđoj pomoći, dr. Skerlić, dojučerašnji antimilitaristički socijalista, slavi »pobedničku vojku u srpskih kraljevina, noseći sa sobom srpsku slobodu i srpsku prosvetu«. Dok mi u svakoj reverendi vidimo već mračnijaštvo, Srbi se ponose katoličkim svećenikom Ljud. Vulićevićem iz našeg Cavtata, govoreći o srpsko-bunjevačkim a ne srpsko-hrvatskim organizacijama, mada su Bunjevci Hrvati. »Srbi visoka čela i sokolski ispravljenih leđa te koji uvek i svugde srbuju« hvale splitsko *Ujedinjenje* i *Napredak* što donose članke istočnim srbijanskim dijalektom, hvale se najčišćom svojom pasminom, dok mi »nikad i nigdje ne hrvatujemo«, pa Ilešiću u Ljubljani i Župančiću ne imponujemo, a Cankar ne vjerujem da nas drži sposobnima za jugoslavensku republiku! Da, nas ne zarezuju mnogo Jugoslaveni, jer smo prvi i jedini iskreni Jugoslaveni, jer nikad ne povukosmo protiv Slavena mača! Drugima slavenstvo i jugoslavenstvo služi za ojačavanje, za superlativ, a nama za oslabljavanje, za diminutiv naše posebne narodnosti, mada Hrvatska kao kraljevina nikad nije prestajala bitisati i mada smo mi jedini jugoslavenski narod što od svojih kraljeva pa do danas nikad kao narod ne prestade politički bitisati. Ne inkriminiram. Iznosim tek činjenicu da su drugi, naročito Srbi, više nacionaliste od nas i da bi se trebali u njih ugledati, jer oni su nacionalistični superlativ, mi diminutiv, oni nacionalni megalomani, a mi mikromani.

Posljednji događaji su u tom pravcu vrlo poučni i samo naivčina može zatvarati oči pred činjenicama. Srbi i Bugari stupaju u savez protiv jačemu i, slomivši ga, dolaze u krvave sukobe. Drugim riječima: misao jugoslavenska je praktična tek kao ideja defenzive protiv jačemu. Tek što prestaje potreba saveza i obrane, posebni nacionalizam, zasebne državne misli jače su od ideje jugoslavenskog eventualnog državnog jedinstva, tradicionalizam je jači od futurizma. To je pouka činjenica. Obračunavši s Turskom, Srbi, premda Jugoslaveni, prave napadački savez sa neslavenskim državama protiv slavenskim Bugarima. Svud osim u Hrvatskoj je ideja nacionalizma jača od jugoslawenstva, i mi bi bili slijepi i smiješni ne vodeći naročito sad o toj neoporečljivoj činjenici računa.

Nemam mjesta za razgovor o historiji europskog i našeg nacionalizma. Zabavit ću se samo činjenicom, vrlo žalosnom, da mi Hrvati ni danas o našem nacionalizmu nismo načisto.

Jedni tvrde da su Jugoslaveni jedan narod, mada ih činjenice, kao posebna bugarska i posebna srpska narodna država sa svojim narodnim antagonizmima, biju u glavu.

Drugi tvrde da su jedan narod Srbi, Hrvati i Slovenci, treći, da su to Hrvati i Srbi, a četvrti, da su to samo Hrvati.

Nema sumnje da smo mi Hrvati vis-à-vis monarhiji i vis-à-vis našoj jugoslavenskoj braći iz monarhije jedini što smo u sklop monarhijskih dijelova ušli kao narod, kao država, a ne kao pleme bez države. To je jezgra prave pravaške, nacionalistične hrvatske misli. Hrvati bijasmo, jesmo i ostajemo. U tome smo svi složni, a ostalo je posao stranačkih taktika. Hrvat je svaki onaj koji vjeruje u Hrvatsku, koji je uvjeren da Hrvatska u svakom slučaju može sama o sebi živjeti. Slavosrb je po A. Starčeviću svak tko tvrdi da ne smijemo biti svoji, da ne možemo živjeti bez drugoga, pa bilo to Austrija, Ugarska ili Srbija. *Hrvatska*, identifikujući nedavno neprijatelje Hrvatske sa neprijateljima Austrije, je prema tome list slavosrpski, jer je slavosrb svaki koji poistovjetava hrvatske interese sa nehrvatskima.

O nacionalizmu govorim sa izvjesnom kompetencijom, jer tu riječ, prenesenu iz Barrèsove polemike, nisam udomaćio samo ovdje već i u Beogradu. U podlistku stare, liberalne beogradske *Srpske zastave* predložio sam to novo ime, i Stojan Ribarac je odista prekrstio nakon tog fejtona svoje liberale u nacionaliste. Pravaš je kumovao anabaptizmu srpskih nacionalista. Sudbina jarac! Sasvim kao u fejtonu!

Po Renanu je narod (da opetujem ovu dobru definiciju najkompetentnijega) »historijski učinak niza istociljnih činjenica«. Narod je, dakle, pojam državopravni i historijski, a ne tek etnografski i filološki. Jedinstvo pasmine i jezika ne čine još naroda. Narod je rezultat posebnog, jedinstvenog razvitka historijskog i kulturnog. Prema tome je hrvatski narod onaj dio slavenskog, jugoslavenskog plemena, što živi na području posebne historijske, državne i kulturne hrvatske misli. »Narod bez prava povijesnoga nije narod ili, bolje rekuć, to je nahodnarod« — veli M. Pavlinović (*Misao hrvatska i srpska u Dalmaciji*) dokazujući da se posebna narodna misao srpska u Dalmaciji pojavila tek 1880. Prema tome, od Slovenaca nas ne dijeli ništa, jer oni nemaju posebne državne i nacionalne tradicije i ideje, dok Srbi, ako nama i najbliži jezikom, življahu uvijek posebnim narodnim životom u istočnoj, dok mi živovasmo u protivnoj, zapadnjačkoj sferi. Rim i Bizant. Krst i Polumjesec. U najnovije vrijeme Trojni Savez i Trojni Dogovor, Rusija i Austrija.

Nedavno se grof Tisza uplašio da ćemo se pretopiti u Srbe.

Kod nas nije svršen ni prvi korak našeg nacionalizma: hrvatsko narodno osvještenje. Naprotiv. Mi gubimo hrvatski narodni teren. Tek nedavno se Bunjevci osjeteše Hrvatima, a ne pobrine-

mo li se za *Neven*, za hrvatski rad i knjigu među krasnim onim narodom od Subotice do Vukovara, od Baje pa do Mure, izgubit ćemo ga kao već napola što izgubismo starohrvatsko zrinjsko Međumurje mada nam je tu pred nosom. Rad ćirilometodskih zidara podsjeća već na roman imenom *Pickwick*, kinematograf i žigice! Štivo u našim školskim čitankama je tako anacionalno, tako bezbojno kao patriotski oportunistički Milke Pogačić i njenog prijevoda carske himne... Naši književnici smatraju artizam anacionalnošću, nenacionalnošću, i dok Đalski preporuča pjevanje hrvatskih oda balkanskim pobjedama, niko više ni ne obrađuje uspješno kakav hrvatski patriotski siže kao Šenoa, kao da artizam kao književnička sloboda zabranjuje patriotsku poeziju i kao da se gospodari stide ljepote naše krasne zemlje i našega života. Jer kod nas sve, pa i jugoslavenstvo i srpstvo, služi tim mlakonjama tek za umanjivanje hrvatske — ionako minimalne svijesti. U Zagrebu se po toj skupoci za balkanski Crveni križ skupilo do 100.000 K. U Dalmaciji se silno manifestovalo. Sve je to lijepo i pohvalno, ali pođite Zagrebom sakupljati za ma kakvu hrvatsku dobru stvar i — dobit ćete šipak, dok se u Dalmaciji od balkanskog oduševljenja više ne sjećaju da po zakonu imaju pravo i da im je hrvatska dužnost tražiti sjedinjenje sa Banovinom. Naša Akademija, još uvijek Jugoslavenska, mada već postoji srpska i bugarska (naskoro ćemo dobiti i sarajevsku i arnautsku), nema apsolutno nikakvih veza s tom zapretanom bijednom vaticom što se zove savremeni kulturni hrvatski pokret i živa hrvatska književnost. U kazalištu ne uspijevaju ni blagajnički hrvatski patriotski komadi. Matica se drži tek snagom svog kapitala. *Savremenik* životari sa nehaja publike, a u općem socijalnom mrtvilu je Društvo hrv. književnika profesorska čitaonica, mnogo manja od samoborske ili krapinske. Sveučilište nema još prava reciprociteta, a otvori li se univerzitet u Sarajevu, Ljubljani, možemo zatvoriti taj zagrebački zavod »gdje se papir i mladići kvare«. U Zagrebu nema više gotovo ni jedne hrvatske trgovačke firme. Veliki hrvatski pjesnici kao Harambašić umiru usred nečuvenog sveopćeg nemara. Zagreb je pun automobila, ali pučke škole se zatvaraju, učitelji idu u konobare i u Srbiju, mnoge učiteljice se zbog prisilnog celibata prostitušu, a »Bulgari, u svom državnom zametku grana *Hervatah*« (A. Starčević), kojima je Zagreb štampao prvu modernu knjigu i dao prve tipografe i učitelje, Bugari su danas pismeniji od nas. Naš kulturni niveau pada, i dok se u kulturne redove guraju svakakvi nepozvani herostratski elementi, obično emancipovani gimnazijalni đaci sveznalački enciklopediste i novinski besplatni poligrafi, u javnosti ostaju neopaženi radovi prvog reda skromnih i prvoklasnih kritičnih umo-

va poput ignorovanog *Porfirogeneta* A. Pavića, izvrsnog bizantologa i najkritičnijeg poznavaoa dubrovačke literature, koji ponovno nepobitno dokazuje egzistenciju Crvene Hrvatske, Velike Hrvatske. Ali čemu to! Naš nacionalizam oduševljavaju tek hipoteze i teorije koje, umanjujući naš nacionalizam, umanjuju naše hrvatske dužnosti i gode našem nacionalnom indiferentizmu što se pokadšto maskira čak slavenskim, jugoslavenskim i srpskim simpatijama. Zato i ne napredujemo. Mi smo jedini jugoslavenski narod koji je za posljednjih godina vidljivo nazadovao u svakom pravcu. Srbi i Bugari su nas stigli kulturno. Slovenci, Bugari i Srbi su nas prestigli socijalnim i ekonomskim razvitkom. Da nema Slovaka, mi bi bili posljednji u slavenskoj porodici. U Europi smo svakako među posljednjima. Pročitavši kako onaj Englez ne zna za Hrvate, utješih se da mnogi Hrvati ne znaju za Engleze. Crna Gora ne vrijedi đakovačke biskupije, ali danas je Crna Gora europski fakat, a Hrvatska nije ni — — — Za deset godina ne postigosmo u hrvatskom pravcu ama ni jednog jeditog rezultata. Krivica je i na drugima, ali najviše na nama. Mi smo tamo gdje bijasmo 1903. Kao đaci sa nepoloženim ispitom, i opet moramo početi nanovo. Kod ostalih naroda je nacionalizam osnov svim strankama. Kod nas je izrazit hrvatski nacionalizam monopol tek jedne stranke, i to obično one koja ga izigrava...

Slični nacionalni indiferentizam vladaše u Njemačkoj i Francuskoj. Goethe se divi Napoleonu i tek nakon napoleonskih pobjeda kristališe se oko Pruske njemačka državna i narodna misao. Nakon strašnog poraza postaje cijela Francuska, inače skeptična i vrlo indiferentna, vrlo nacionalistična, pa dusi kao Taine i Renan rade oko nacionalnog preporoda i suzbijaju utjecaj svih nefrancuskih i antifrancuskih teorija. Istu pojavu vidimo u Italiji i Engleskoj. Sighele, D'Annunzio i futuriste šire misao nacionalizma kao Kipling, Chamberlain i Grey. Kada su ovi veliki narodi nacionaliste i osjećaju ugroženu svoju narodnost, što da reknemo tek mi kojima je jedva dano misliti hrvatski?

No, ako se momentano malo brine za sebe sam narod hrvatski, nas više od nas samih brani Domovina i krasni naš geografski položaj. Naša domovina pritisnu cijelo primorje i tek naša zemlja omogućuje monarhiji vevlasni položaj. Polovicom u srednjoj Europi i polovicom na Balkanu, mi smo europski ključ Europe za Balkan, za Jadran, za Orijent, a Balkana za zapad, za Europu. Mi smo samo na jednoj strani izloženi direktno susjedstvu tuđe jake rase, ali ugarska ekspanzivnost ne može se zamisliti bez ustavnog uređenja hrvatskog pitanja, jer je Mađarska geografskim svojim položajem više upućena na Hrvatsku no obratno. Hrvatska zemlja vrijedi danas, na žalost, više od nas. Današnja Hrvatska je vred-

nija od Hrvata i kult naše divne zemlje, naše domovine, treba biti prva tačka u našoj narodnoj obrani. Ne puštajmo zemlje iz hrvatskih ruku! Proda li se pedalj zemlje hrvatske, neka se proda samo Hrvatu! Hrvatska umire i duhopiri, jer Hrvat sve manje i manje posjeduje zemlju svojih predaka. Naš nacionalni položaj je težak, ali geografski naš položaj, najpovoljniji na Balkanu i u ovoj monarhiji, daje nam pravo na sve hrvatske lijepe kombinacije, pa nismo dostojni gaziti ovu zemlju ne čujemo li njenih jednostavnih pouka!

NAŠA OMLADINA

I danas, kada se govori o našoj omladini, misli se u prvom redu na mlade ljude na sveučilištima i na one koji se u srednjim školama spremaju za universitetske građane, dok je omladina u stvari cijeli narodni pomladak, seljački, radnički, vojnički i obrtnički, muški i ženski. Omladina narodna je sve što je mlado, što još nije stupilo u život, spremajući se za nastavak rada svojih starijih.

Kako se dosele brinuše za omladinu tek političke stranke iz partijskog interesa, starajući se u prvom redu za svoje ojačavanje iz omladinskih redova, obraćahu se najviše na onaj dio mladeži što ima najviše vremena i volje za politiku, naime na omladinu akademsku, ma da taj dio pomlatka daje u prvom redu najviše zavisnu, činovničku inteligenciju. Govoreći, dakle, o omladini, imat ću najprije pred očima sveučilišno građanstvo, naš inteligentni pomladak.

Taj dio naše omladine grupiše se i danas po političkim svojim simpatijama, pa imamo pravašku, naprednjačku, srpsku, pa i oportunističku, nepolitičku, čak i štrebersku omladinu.

Odmah mi je primijetiti da ti mladi ljudi više nisu u onako čvrstim vezama sa strankama kao nekad. Oni više nisu — da se tako izrazim — stranački korteši kao prije. Usuprot vodstvima stranačkim, dogodio se i događa se u tim redovima izvjestan proces novog grupisanja i novih orijentisanja, kojemu ne odgovara stabilnost naših savremenih programa političkih, pa želimo li se otprilike uputiti u naš budući politički život, naći ćemo vrlo lasno pravac u redovima te politike budućnosti.

Karakteristično je da ni naprednjaci ni pravaši momentano nemaju više prave, naime strančarske svoje mlađarije. Ne vjerujete li, uzmite u ruke *Pokret* i glavne pravaške organe. Dok su ti listovi prije vrvjeli priložima omladinskih svojih pristaša, danas takvih članaka gotovo i nema, pa listove pune plaćena profesio-

nalna pera stranačkih novinara. Time ne velim da omladina deza-vuiše, oprovrgava svoja vodstva. Ne, ali ide svojim putem.

Pravaška omladina podijeljena je u liberalne mladohrvate i u klerikalce oko *Luči*. Uzme li se da je hrvatska misao već »kat eksohen« liberalna, jer hrvatstvo sadržava tri vjere i jer je hrvatska propaganda među muslimanima — na žalost zadrijemala usu-prot krasnim nastojanjima velikog rodoljuba Adem-age Mešića i drugih — tek u svom početku, omladinska stranka, poistovjećujući konfesiju jednog dijela narodnog, ako i najvećeg i najkulturnijeg, s interesima cijelog trovjerskog naroda ne može biti stranka hrvatska u širem nekonfesijskom smislu te riječi, to manje što vjerski, katolički interesi nisu kod nas nikako ugroženi. Naprotiv.

Mladohrvatski pokret bijaše u prvom redu kulturni, dakle prije svega literaran, pa se može shvatiti kao reakcija proti naprednjaštvu s jedne, a proti starijem pravaštvu sa druge strane.

Naprednjaštvo se kao kulturni pokret moglo pojaviti intenzivnije samo zato što je pravaštvo, dajući još osamdesetih godina ton u književnosti, sve više i više gubilo smisao za kulturni život, pa nakon smrti Kumičićeve i bolesti Harambašićeve djeluje tek kao politička struja. Dr. J. Frank bijaše liberalan, u sporu moder-nista sa starima ustao je, doduše, u korist mladih proti Kuhaču, ali kao praktičan političar pomagaše Mladu Hrvatsku samo toliko koliko mogaše služiti političkim njegovim ciljevima. Naprednjaštvo je, međutim, u literaturi uvijek bilo antiartistično, proglašujući perom M. Marjanovića i njegovih sljedbenika, naročito split-skih, načelo da naša književnost mora biti tendencijska, »praktična«, socijalna i »bojovna«. Nakon raskola, prve svađe »milinovaca« sa frankovcima, ostadoše mladohrvati osamljeni. Sa Frankovom grupom ne mogahu stupati zbog njene politike, a sa Milom Starčevićem zbog njegovog starovičnjaštva. Poznato je da nećeć Ant. Starčevića nije osobit prijatelj književnosti i umjetnosti i da furtimaši u kulturnim pitanjima gledaju u njemu svog čovjeka. Osim toga, baštinió je od svog blagopokojnog strica neki autoritativni, dogmatički nesavremeni ton koji bi pristajao u vremena koncila i interdikta ali ne u naše doba kritike i poštivanja tuđeg mišljenja. On se uvijek ponaša i drži kao kakav stranački papa, dok mi više ne vjerujemo u ljudsku nepogrešivost, smatrajući je tvrdoglavošću, zlom osobinom mnogih tvrdih i nepokolebljivih poštenjaka. Dok se mora priznati da je dr. J. Frank literarni i umjetnički dar, da je intelektualce pomagao i volio, idući na ruku svim darovitim mladim ljudima od pera, kao Harambašiću i Tre-siću, dr. M. Starčević ne samo da nije za inteligentnu mlađariju nikad pravo mario, već je mladohrvate jednom prilikom bez pravog razloga brutalno od sebe odgurnuo, gestom pape što anate-miše neposlušne heretike.

I tako *Mlada Hrvatska* i danas stoji u elegantnoj usamljenosti, ne ulazeći u svađu, u štamparijsku historijsku svađu zagrebačkih kaponja, slažući se sa Strankom prava u njenom antinagodbenjaštvu i u njenom hrvatskom nacionalizmu, žaleći što u kulturnim stvarima kaptolska i milinovačka grupa plovi klerikalnim mutnim vodama, slažući se sa naprednjacima u liberalizmu, ali pobijajući naprednjačko poistovjetovanje srpstva i hrvatstva kao narodnih, državopravnih ideja, pobijajući naprednjačko nagodbenjaštvo i antiartističnu, tendencijsku doktrinu u književnosti i umjetnosti. U srpskom pitanju bijahu mladohrvati liberalniji od starijih pravaša, ne priznavajući, doduše, našim Srbima državopravne, diplomatske jednakosti sa nama, ali priznavajući im plemensko ime i autonomiju. Nakon svađe Srba sa Bugarima, na štetu slavenskog Balkana, javlja se i među mlađim pravašima — ne varam li se — stara reakcija proti srpskoj ekskluzivnosti, sa jakom tendencijom da se stupi u što jače veze sa Slovencima, Bugarima i s onim dijelom muslimanske Bosne koji je već svojih agrarnih interesa radi u kmetskom pitanju prirodni saveznik pravaštva. Dok naprednjaštvo dosele u literarnom pravcu ne dade gotovo ništa, u najboljem slučaju živana Bertića i Jozu Ivakića, uz nekoliko pismenih novinara, iz redova Mlade Hrvatske je izašao gotovo cijeli naš literarni pomladak, naročito lirski. Galović, Lj. Wiesner, A. Ujević, Milković, Karlo Häusler, Gašo Šram, Mařík — pišući na žalost danas njemački — izađoše iz te artističke škole, dajući nam nadu hrvatske mlade Plejade. Opreka između naprednjačke i pravaške omladine je danas više teorijska. U praksi ti opamećeni mladi ljudi idu zajedno radi li se o životnim interesima narodne i slobodne misli.

Kao pravaška omladina što se luči u furtimaše i mladohrvate, tako se naprednjaštvo dijeli u naprednjake i pokretaše. Prvi idu svojim putom, ako i ne oprovrgavaju glavnog svog stranačkog organa, a drugi se kunu riječima *Pokretovim!* Prvih je mnogo, a broj pokretaša je — čini se — vrlo neznatan. Naprednjaci se kupe oko onog đačkog praškog lista i oko splitskog *Ujedinjenja*, koje pored Čerine uređuje bivši mladohrvat Ujević, a pokretaši stoje oko *Pokreta* i — ako hoćete — oko *Kopriva*.

Naprednjaštvo se — kako to već istaknuh — pojavilo kao reakcija kulturna svih hrvatskih liberala proti sve većoj sili pojezućenog klerikalizma, pa kao reakcija ekonomsa proti lošem gazdovanju sa našim živim i mrtvim kapitalima. U politici u užem smislu naprednjaštvo nije bilo ništa novo, jer je ustalo proti hrvatskom i srpskom bratoubilačkom ekskluzivizmu (što su već prije činili nasljednici Ilira, Strossmayerovi nezavišnjaci), pa proti nedemokratskoj politici (kao prije naprednjaka sve naše oporbene stranke). Dok *Pokret* bijaše organ toga prvog nestranačkog na-

prednjaštva, bijaše organ svih naprednih Hrvata i koje ti drago stranke, okupivši odista oko sebe sve hrvatske prave liberale. Kad naprednjaštvo postade praktična politička stranka, kao nekad pravaštvo, eliminiralo je malo-pomalo svoj program kulturne i ekonomske borbe, postavši od kulturne stranke »par excellence« politička strančica, doduše vrlo živa i vrlo aktivna, ali tek — strančica sa dva-tri saborska zastupnika, imajući prije toga u svojim redovima vascijelu mlađu hrvatsku inteligenciju bez razlike stranaka. Spojivši se sa dijelom pravaša, morao se *Pokret* odreći svog antiklerikalnog aktivnog držanja, izgubivši tako veliki dio liberalne antiklerikalne mlađarije. Što se tiče reforme ekonomske, naprednjaci su, doduše, vječno pričali o radu, o malom, sitnom i korisnom, o malom ali velikom radu po uzoru češkom, ali nisu stvorili gospodarskih listova, nisu stvorili pokreta ekonomskoga, i tako ostade tek kod uvjeravanja o potrebi malog i sitnog rada, dok su se gospoda, kao i njihovi prethodnici, bacili na ekskluzivno politiziranje. Naprednjaštvo bijaše u svom početku opći krik za sveopćom reformom, za preporodom poput ilirskoga, za preporodom književnim, umjetničkim, političkim, socijalnim, ekonomskim i moralnim. I taj veliki pokret svrši sa *Pokretom*, sa političkim listom i strankom poput svih ostalih dojakošnjih naših stranaka, strančica, listova i listića. Pa i u svom političkom programu pati pokretaštvo od neizlječive antinomije. Stojeći na osnovi »narodnog« jedinstva, naime potpune ravnopravnosti Hrvata i Srba, narodnog imena srpskog i hrvatskog, ne vidi da bi eventualno identifikovanje srpskih sa našim narodnim, dakle državnim pravima bilo — abdikacija hrvatske i naše historijske posebnosti, dok stojeći na nagodbenom stanovištu ne traži u praksi ni onih prava kojih kraljevina Hrvatska već slovom Nagodbe imade. Drugim riječima, pokretaštvo je nagodbenjačko u hrvatskim, radikalno u srpskim tražbinama, pa će svak priznati da se takav dualizam ne može sviđati ni onima koji su među nama prijatelji Srbima, ali zagovaraju onu politiku od koje imaju obojica jednake dobitke, a ne kao u ovom slučaju — jedan sve, a drugi gotovo ništa. D o u t d e s je načelo svake, pa i naše politike. Činjenica je da mi samo dajemo, a drugi samo uzimaju, a gotovo ništa ili vrlo malo daju. Oni oko *Ujedinjenja* idu tako daleko da su bolji Srbi od samih Srba. Bratstvo je lijepa stvar, ali time ne valja pretjeravati. Sloga i sa Srbima može biti korisna samo ukoliko diže naše, hrvatsko ime i pravo, a ima naprednjaka koji rade tako kao da je to ime i to pravo kakva zapreka onome što oni zovu »narodno jedinstvo«.

Jedinstvo duha omladinskoga najviše razbija rastrganost hrvatskih zemalja i nejednaka obuka, naročito elementarna. Razlika školske obuke u Banovini, Dalmaciji, Herceg-Bosni i Istri osjeća

se i ovdje, u omladinskom mentalitetu. Kako još nije priznat reciprocitet zagrebačkog Sveučilišta, mnogi naši omladinci, izišavši iz srednjih zavoda bez jake hrvatske svijesti, podržavane jačom historijskom i literarnom hrvatskom kulturom, postaju još veći hrvatski indiferentiste na tuđim universitetima, to prije što naprednjaštvo svojom teorijom jedinstva narodnog unosi u dušu mnogih neki osjećaj narodnog dualizma koji hrvatsku svijest više oslabljuje no ojačava.

O neakademskoj omladini i onoj koja se ne sprema za višu akademsku naobrazbu kod nas se ne vodi nikakvog računa. Križevački gospodarski zavod, nekad prvi na Jugu, vegetira danas bez većeg zanimanja naše javnosti. Trgovačka hrvatska omladina nije organizovana kao ni zanatlijska, dajući tek u Zagrebu nešto glasa o sebi. Radnički pomladak je danas silom stališke organizacije već unaprijed plijen internacionalnog socijalizma koji ga odgaja više u borbenom stališkom no u nacionalnom, hrvatskom duhu. Za omladinu seljačku ne brine se niko. Mladež, posvećujući se vojništvu, naročito časničkom pozivu, ostaje u najboljem slučaju pod utjecajem hrvatstva porodica i svoje okoline. Nekad se baš naše časništvo odlikovalo intenzivnim nacionalnim osjećanjem. Osim bana Jelačića bijahu Preradović, Kukuljević, Trnski i mnogi drugi naši prvaci časnici, kao M. A. Reljković, dok danas ne bih znao ni za jednog oficira što u javnom našem narodnom životu stoji na vrlo istaknutom mjestu. Kako se vidi, cijeli veliki dijelovi naše omladine su u zasjenku i ne mogu se kontrolisati. I tu se osjeća naš stari nemar i potpuna dezorganizacija. Kao uvijek, tako se i sad očekuje pomoć od drugoga, pa kao od drugih što se očekivaše podizanje hrvatstva, tako se to sad očekuje od Srba, dok je jasno da Srbin može dizati samo srpsku a samo Hrvat hrvatsku svijest.

Licejskom naobrazbom ulazi ženski elemenat još više no prije u svjesnije, obrazovanije redove omladinske. O nacionalnoj vrijednosti ženskog pokreta bilo bi preuranjeno govoriti jer još nisu vidljivi rezultati. No činjenica je da već dosele imamo dosta inteligentnog muškog proletarijata, jer usuprot realističnim riječima, koje ostadoše puste i sterilne fraze, omladina se ne sprema za samostalne i što korisnije društvene poslove, već kao i prije očekuje sve i sva od namještenja u državnim službama. Taj pravac je vrlo vidljiv i kod ženske naše mladeži. Osim imućnijih iznimaka, naše djevojke listom uče sa nadom kakvog namještenja, posvećujući se najviše učiteljstvu, pa kako je ta karijera kod nas najnezahvalnija i već puna muškog gladnog proletarijata, ta ženska konkurencija svojom pasivnošću, većim narodnim indiferentizmom, manjim potrebama i, prema tome, manjim zahtjevima, još povećava tu mizeriju. Prvi i glavni zadatak svake, pa i hrvat-

ske djevojke je udaja, materinstvo, a mnoge naše djevojke uče samo zbog toga da bi — kako su bez miraza — mogle životariti bez braka i djece. Uzmemo li da se kod nas učiteljice ne smiju udavati, da je tako onemogućen silan broj brakova i omogućivana grozna depopulacija, pojačana sve većim nemoralom i strašnom amerikanском emigracijom, može se reći da je u našim današnjim prilikama emancipacija hrvatske djevojke, pored eventualnih dobrih strana, veliko zlo, jer povećava naš inteligentni proletarijat, jer unosi u dio naše, ionako slabo plaćene inteligentne produkcije jeftinu konkurenciju i, napokon, jer u zemlji, koja ionako strada zbog nerađanja, umanjuje broj brakova i time broj djece. U našim siromašnim prilikama je cilj djevojke prije svega da postane dobra mati i dobra kućanica, dobra domaćica. Tome cilju, po mom skromnom mnijenju, odgovara više dobar domaći odgoj, dok mu viša ženska naobrazba, kako se kod nas shvata i provodi, može biti tek na uštrb. Tako dođosmo do krize porodičnog života, do krize hrvatske porodice, koja se već uvelike razmahala. Kad je ta kriza oslabila najbogatiju i najkulturniju zemlju, Francusku, kako da je mi, hrvatski bokci, izdržimo bez vlastite propasti? Djevojka mora kao zalog zdrave porodice biti prije svega čista i čestita, a inteligencija je sasvim nuzgredna, čak opasna škodi li tom etičkom naslijeđenom uzoru. Odgovaraju li naši ženski zavodi tome cilju? Ako ne, možemo već sad ustvrditi da su sa gledišta narodnog života više štetni no korisni. Mi već dosele patimo od fabrikovanja suvišnih poluinteligenata. Što imamo od toga povećavamo li njihov broj gomilom pretencioznih, poluinteligentnih djevojaka koje prestadoše biti dobre domaćice, onesposobiše se za supruge siromašnijih muževa i za dobre matere, ne postigavši, međutim, više inteligencije?

Cilj svakog našeg odgoja može biti samo u tome da postavi na noge omladinu hrvatsku, poštenu i inteligentnu, doraslu za sve potrebe savremenog života. Usuprot svemu, može se na žalost ustvrditi da sadašnja naša mladež nije tako nacionalna, tako poštivovna i tako kulturna kao omladine koje kod nas počinjahu veće pokrete tamo od ilirskog i pravaškog pa do realističnog i modernističnog, pa mi to, osim drugih, u razgovoru potvrdi i tako budan posmatrač omladinskog života kakav je nesumnjivo dr. Ivan Lorković i Šandor Ksaver Đalski. Dok su nekada omladinci bili živa, superiorna kritika svih domaćih prilika, stvarajući nove struje i nove stranke, odlikujući se idealizmom, naime shvatanjem da ima praktičnog smisla samo život za kakav ideal, današnja omladina je »praktična« u zlom smislu, naime s uvjerenjem da je korist, osobna korist, jedini životni cilj i sadržaj, dok njen kulturni niveau nije viši od onoga što ga danas zahtijeva kod nas obična školska naobrazba. U đačkim redovima ne nalazimo

novih ideja, novih koncepcija, novih velikih misli, a ono malo radova u đaćkim publikacijama preživa stare lozinke i ne osvaja snagom i originalnošću. Svaka generacija može živjeti od svojih ideja prosječno tek dvadesetak godina. Uzmemo li da mi živimo u krugu misli omladine koncem devedesetih godina — fin de siècle — omladine prvog Pokreta, Novog vijeka, Života i kratkotrajnog uskrsnulog *Vijenca* — i da ulazimo u drugi decenij, suđen idejama te omladine, ostvarenim u našim političkim i literarnim grupacijama gotovim djelima umjetničkim i političkim, imamo prava već sad očekivati simptome nove omladine sa novim direktivama i uvjerenjima, pa ne nalazimo među tom mlađarijom ništa nova i utješljiva.

Pardon! nalazimo novu notu: športove. Najmlađa, najmodernija naša omladina je športska. Posljednja omladinska riječ je šport, naročito nogomet.

Pridržavajući sebi pravo da drugom prilikom progovorim ovdje o športu, naročito o akademskom klubu HAŠK-u, radujući se kultu fizičke kulture to više što su športovi najbolji lijek proti alkoholizmu i seksualnim stidnim ekscesima, čuvajući zdravu dušu u zdravu tijelu, navest ću tom prilikom kompetentne riječi Engleza J. E. C. Bodleya iz studije o *Padanju idealizma u Francuskoj*: »Pa football, i opet engleska igra što nema ni imena francuskog? Što će da kaže sav taj pretjerani kult atletizma, uzajmljen kod nas u času kad se svi ozbiljni ljudi u Engleskoj, zajedno sa velikim brojem čuvenih atleta, slažu u tome da football postaje narodna nevolja za sve osim za mlade đake? I zapamtite dobro da se — bez obzira na ekonomsku stranu tog pitanja, ako i vrlo važnu — u Engleskoj uviđa da je cijeli taj zanos gomile za igre vrlo štetan tome duhu patriotičnom (ne vojničkom) što ga svaki narod mora gajiti u ovom času«. Odvraćaju li kod nas športovi omladinu od više kulture i dužnosti patriotizma — što po mom sudu nije slučaj — oni su štetni. U protivnom slučaju dižu podizanjem fizičke snage vrlo važni dio narodne energije i unapređuju narodno zdravlje.

U svakom slučaju, imamo omladinu kakvu odgojismo, a odgajati je možemo tek vlastitim lijepim primjerima.

ZASLUGE BOSANSKIH FRANJEVACA*

Ocjenjivači naše narodne povijesti vrlo se razilaze u ocjeni njenog vjerskog momenta. Jedni drže da nas je taj momenat podijelio u Hrvate i Srbe, žaleći što se Hrvati ne popravoslaviše (i ne žaleći što se Srbi ne pokatoličiše), kao da i u časovima vjerskog jedinstva ne bijahu Srbija i Hrvatska dvije države, dva naroda, i kao da vjersko jedinstvo mogaše politički ujediniti srodne Bugare i Srbe. Drugi, realiste historijski, koji ne sude događaja po onome čega ne bijaše, po fantazijama, već po činjenicama, drže da je baš katoličanstvo održalo i sačuvalo ono malo individualizma hrvatskog, a ja se — priznajem — slažem s tim mišljenjem. Balkanske države sa Bizantom mogahu tako lasno pod Turke samo zbog toga što je katolička Europa mržnjom plaćala mržnju tih heretika koje je pobjedni Osmanlija, priličan vjerski liberal, kasnije samo stoga štedio jer su dijelili njegovu mržnju proti vjeri katoličkog, kao i danas nesložnog Zapada. Slomom Ugarske na Mohaču ne pada ostatak Hrvatske, birajući katoličkog Habsburga prije Mađarā kao hrvatskog kralja, dakle ne kao vladara sa pravima krune sv. Stjepana, otimajući se s katoličkim silama Turcima i otimajući Turcima malo-pomalo zemlje kraljevine Hrvatske, i danas politički rascjepkane i nesjedinjene.

I danas još bildungsfilistri govore o nekakvom barbarstvu srednjeg, katoličkog vijeka, dok se liberalci i antiklerikalci kao Michelet zanose tom kulturom, kulturom mističnom i vjerskom prema modernoj racionalističnoj i naučnoj. Mada je ova kultura katedrālā, sv. Tome Akvinca i križarskih vojna, ta kultura svetaca i fanatika vjerskih, nazadak prama poganskoj tolerantnoj i liberalnoj kulturi jednog Marka Aurelija i Epikteta, ona je golem napredak prema barbarima, pobjednicima rimskih korupcija, kojih nije osvojila samo krštenjem i *Sv. pismom*, već i sredstvima kul-

* *Kultura i bosanski franjevci*, 1. svezak, Sarajevo. Prva hrvatska tiskara Kramarić i Raguz, 1912. Cijena K 3.50.

turnim. Samostani ne bijahu samo škole, a crkve prva utočišta samoupravnih sloboda komunalnih, već tvornice i zavodi gospodarski i umjetnički.

Jezik Lukrecijev i Juvenalov ostade i prestankom svjetske moći rimske zajednički organ novih kulturnih područja, a pape se od Grgura Velikog osjećaju duhovni imperatori svijeta, cesarski nasljednici u tijari, za Renesanse odista počinju sintetisati katoličku, srednjevjekovnu, sa poganskom universalnom kulturom i tko zna dokle, na koje nove michelangelovske visove bi novi Medici i Roveri podigli europski kamen sv. Petra bez starozavjetne, antipoganske i antikulturne Lutherove opozicije, majke Loyolâ i katoličkih inih reakcija! Mi Hrvati bijasmo bedem pred zidom takve civilizacije, pa bez nje ne bi imali, jedini među Jugoslavenima, naše stare, katoličke i renesansne kulture, ne bi imali tih »relikvijah relikviarum«, što se zovu Marulić, Hektorović, Medulić, Juraž Drašković, Krsto Frankopan i Katarina Zrinjska. Fui-mus Troes! Kao Gaj, Kvaternik i Radmilović, tako se iz Europe, sa zapada, na ove naše gorice vraćahu nekad zapadnjački đaci, pa gledajući niz Turopolje krijesove proti Turčinu, razmišljahu o lekcijama posljednjeg averoizma u Padovi i o eksperimentima fizičara sličnog imenom Galilejcu.

»Crede mihi, Pobratime care,

»Illiricum carmen sic sonare...«

Da, Krst bijaše jedino utočište u onim teškim vremenima kada samo junak i mučenik bitisati mogaše, kad se uvijek našao fratar s torbom uz zulumčara s ćordom. Kao srpski i bugarski narodni život što se skutrio u manastirima i zadužbinama, tako se u Bosni život hrvatski pribio uz ujaka, uz sina sv. Franje, tog oca talijanske umjetnosti i preporoda, uz one dične brkate franjevece bosanske koji su usuprot zulumu turskom, usuprot splet-kama pravoslavnim i izdajama bogumilskim tamo od Katarine Bosanske pa sve do Jukića i Martića, sačuvali ostatke ostataka hrvatskih u Bosni ponosnoj koja više ni Like kukuruzom ne hrani. Danas se više ne smatra Bosna zemljom hrvatskom, kao ni Dalmacija, kao ni Hrvatska, pa je Hrvatska tako reći spala na Istru. Kragujevčanin Spalajković, fra Josip Richelieu Pašića, dokazivaše doktorskom tezom na Sorboni da je Bosna srpska, dok hrvatstvo pute putovaše u istarske Kanaane. Uzmite knjigu učnog dra fra Julijana Jelenića, direktora franjevačke bogoslovije, profesora crkvene povijesti i prava, urednika bosanskog *Serafskog perivoja*, i uvjerit ćete se da su od pada bosanskog kraljevstva pa do početka 19. vijeka u Bosni bili hrvatski franjevci jedini kulturni elemenat, jedini svjesni ostaci one stare Bosne

Mladena Šubića i Hrvoja Vukčića, što nad patarenskim katakombama gledaju krasne crkve poput Sv. Marije i Sv. Katarine u divnom Jajcu, vidljivom svjedoku junaštva i vlasti hrvatske. Zato pravo veli naš hercegovački rodoljub fra Radoslav Glavaš: »Nema naroda čija bi povijest i sudbina bila tako usko skupčana ma s kojom institucijom, kao što je prošlost hrvatskoga naroda kroz više stoljeća sa franjevačkim redom. Slavonija, Dalmacija, a osobito Bosna i Hercegovina, to su zemlje o čijoj prošlosti od 4—5 stoljeća nije moguće ni stranice napisati a da se ne susretneš s franjevcima kao glavnim čimbenicima i nosiocima prvih uloga...«. Postoji već cijela mala knjižnica povijesti bosanskih franjevac, a učeni dr. Jelenić je ovu već napisanu historiju tek sistematisao, popunio, sistematisavši i popunivši tako burnu, čudnu i dosta zanemarenu povijest hrvatskog naroda u Bosni, obrađenu u novije doba trudovima povjesničara kao Vj. Klaić, Šišić i Prelog. Najbolje naše memoare, hrvatski pisane, pendant uspomenama prote Matije Nenadovića, dade nam Bosanac i franjevac, pjesnik *Osvetnika*, moderni Kačić — fra Grgo Martić. Povijest bosanskih franjevac je, dakle, ponajvažnija historija Hrvatske, pa ako nas i zanima uvelike kao kulturna historija katoličkog reda, najznamenitijeg pored učenog dominikanskog, ako nas i interesuje kao povijest Hrvata što se borahu za vjeru, još nas više zanima kao vjera što se na najstrašnijem, najostavljenijem i najopasnijem mjestu boraše za Hrvatsku, pa Josić kuka poput kasnijeg štoosa na krvavom raskršću naših kalvarija onih potresnih, tjeskobnih godina:

*Aras, atque focos, opus et destruxit Appellis
 Audax evertit funditus omne decus
 Alcoran servans Vulcano tradit aduri
 Quos Christi affines composuere libros.*

Užasne prilike, poput ovog najnovijeg rata balkanskog, harahu kod nas tri vijeka, a u Bosni šest stoljeća ujak i samo ujak, gvozdenim disciplinama opasani franjevački fratar, junak i svetac, učitelj i mučenik, diplomat i svećenik, vojnik prosjačke crkve i zatočenik poprosjačenog naroda, mogaše izdržati vječnosti tih paklova. Gazi Husref-beg pod Sulejmanom, Velikim pred historijom i malim pred Nikolom Šubićem, ubija u Sarajevu jedanaest franjevac, a po Santowskom poginu još mučeničkom smrću: fra Juro Zaostrožac, 4 mostarska franjevac, fra Martin Martinac sa slugom, fra Filip Ljubušak sa 5 novaka, u Blatu fra Andrija, Josip i Mijo, u Duvnu fra Stjepan, fra Ljudevit, pa Luka Broćanac, Leon iz Vrlike, Luka Duvnjak, fra Marko iz Tihaljine i fra Petar Ramljak. 1630. paša pogubi gvardijana u D. Tuzli, a ostale fratre utam-

niči. Muslimani isprebijahu fra Matu Jajčanina i Gabrijela iz Poljana, a 1631. odvale 731 štapova u Požezi fra Marku, jer im ne pribavi pečenicu. 1663. bi fra Bern. Galijaš na vjeri proboden kao i gvardijan Bernardin na Gradovrhu. Župnika fra Luku živa ispekoše, vikara u Modriću posjekoše, i izubijaše do smrti oba sarajevski kapelani. U Iloku (1688) živa oderaše na mijehove šarengradskog gvardijana, vikara naražnjiše, a ostalu braću živu sasjekoše. 1693. bi pogubljen u Šamcu fra Nikola Olovčanin i fra Grgo Jakšić, a u Rači fra Lovro Tuzlak. 1600. nabi paša na kolac požeškog gvardijana. Zbog grčkoistočnjačke izdaje bijahu pogubljeni: bukovački župnik, pa fra P. Bukovac u Cetini i fra Mijo Perković. Narodni ti pastiri ne bijahu mirnjačine i licemjerni bogomoljci, odbijeni od svog plemena, već junaci i narodnjaci kakve ih još danas viđamo kroz pripovijetke Šimunovićeve, pa i u Matavuljevom veselom i bujnom *Bakonji fra Brnu*, u kojemu se nigdje ne spominje ime hrvatsko, mada je taj veseli brat zgoljni Hrvat Dalmatinac. Ujaci se nošahu samo u samostanima strogo redovnički, no na putu imaju sa dopuštanjem sultanovim čakšire, ćurak ili dolamu i kapu, jašući konje od mejdana i noseći svijetlo oružje.

Fra Ivan Kapistran zauze 1456. turski Beograd sa Hunyadijem. Kod kršćanskog osvajanja Slavonije i Dalmacije ističe se bosanski biskup fra Nikola Olovčić ili Ogrančić, vodičevski župnik fra Andrija Vojnović, junak Mesić i junačina fra Luka Ibrišimović, što ga narod nazva Sokolom. 1779. se junačkim tim fratrima zabranjuje nositi oružje i silaje zlatom izvezene. Još sredinom 18. vijeka, vijeka galantnih opata i enciklopedističnog prijatelja, skeptičnog popa Galianija, literatura, ekonomista i filozofa, vijeka astronomu jezuitu Boškovića i lepglavskih bogatih bijelih fratara, umiru u Bosni mučeničkom smrću župnici: fra Stj. Gvozdanović, vrlički župnik, A. Tomić, župnik tuzlanski, fra Mijo Momčinović, fra Fr. Blekić, fra Luka Mikulić i vodičevski župnik fra Andro Glavinčić. Tih divnih junaštava nije narodna pjesma zapamtila, ali historija, vjerodostojnija od slijepaca, zabilježila ih je u mršave svoje anale. Dok gusle pjevaju Marka, tursku pridvoricu, ne opjevaše Zrinovića i Lenkovića, kao ni Bakića, najvećeg hrvatskog junaka, posljednjeg zatočnika Bosne i leonidskog branioca Krupe.

Ova knjiga dra Jelenića unosi dosta svjetlosti u odnose srpske i hrvatske, naročito u Bosni, koju još Matija Ban, dubrovački i dvorski beogradski Srbin, smatra do Vrbasa hrvatskom. I iz ovog historijskog djela izlazi ovo: Bosna i donja Hercegovina, zemlje hrvatske, padoše pod Osmanlije. Ovi se na neki način izmiriše sa grčkoistočnjačkom svojom rajom, jer se smirila i jer u Europi nije imala sve do Petra i ruske Katarine vjerskog pravog zaštitnika, ali katolike, dakle Hrvate, gonjahu Turci ognjem i mačem

iz Bosne, jer imadahu preko Save žilavo zaleđe. Hrvatsko plemstvo se isturčilo, narod se desetkovao i selio, i tako se hrvatstvo Bosne potisnulo, dok na njegovo mjesto dolazahu svakakvi pravoslavni Balkanci, primahu hrvatski jezik i zbog pravoslavlja postadoše Srbi, to lasnije što se Turcima istočni obred nije činio opasan kao vječna hrvatska, dakle katolička puška. Tako se moguše dogoditi historijski apsurd da je Alkoran više naškodio hrvatstvu koje je potlačio tek djelimično, no srpstvu koje je potlačio sasvim. Srpska pravoslavna misao napredovaše proti hrvatstvu sa turskim provalama, koristeći se istodobno uskočkim pravom utočišta na slobodnijem zemljištu banske i krajiške Hrvatske. Zato i vidimo da baš na mjestima najočajnije borbe hrvatske ima tih vjerom i kasnijim utjecajima posrbljenih došljaka: oko Knina, oko Petrove tragične gore, dolinom Une, oko Udbine — tog Kosova hrvatskog, itd. Hrvat je ta mjesta, herojski branjena, ostavljao, a Turčin ih naseljavaše svojim balkanskim grčkoistočnim življem. Hrvat se pod vlastima kršćanskim umorio, natežući se s Turčinom, Mađarom, Nijemcem i Mlečaninom, a Srbin, ako i napaćen, mogaše se u tom turskom »okviru« serbez nekako odmoriti.

Te činjenice bacaju novo svjetlo i na kmetske, na agrarne bosanske prilike. Dok je feudalni kmet europski inače obično bivši zemljovlasnik kojega je pobjednik lišio vlasništva, u većini bosanskih slučajeva baš je obratno. Starosjedilac, većinom kao poturčenjak, ostade spahija, morajući seliti ostade li katolik, dakle Hrvat. Ono što ostade katolika i postade bosanskom rajom silom prilika, to su kmetovi kao na feudalnom Zapadu. No kako tih robova bijaše premalo, naseliše begovi svoje zemlje nadničarima, kasnijim Srbima, koji na ta naselja nemaju prava kao starosjedioci i obespravljeni vlasnici, već tek kao težaci, koji zbog oskudice radne snage kao služinčad, kao permanentni radnici žive na istoj zemlji, istiskujući međutim inovjerske, starosjedilačke svoje plaćidruge. Dok je agrarno pravo tih katoličkih kmetova pravo seljaka, agrarno pravo tih doseljenika, tih starinom »kuferaša«, je pravo nadničara, vremenom osiljenog i posiljenog, pravo modernog radnika na tvornicu poslodavca. Iseliše se većinom u Banovinu plemići Keglevići, Mrnjavići, Goraždi, Jelačići, Dabiše, Nosaići, Kravičići, Knežići i toliki drugi. Ali mnogi kmetovi njihovi ostadoše, jer, kao bijena djeca što više vole majku od razmažene, zemlju više voli seljak od vlastele, mada ga češće bije kamenom no kruhom.

Grčkoistočnjaci više su režali na franjevce od samih muslimana, poplavinivši nakon pada Smedereva Bosnu i prenijevši episkopske stolice iz pograničnog Dabra i Stona u Sarajevo i Mostar, kako tvrdi Kuripešić: »Item wir haben in berührten khünigreich

Wossen dreyerley nation und glaubens völkher gefunden. Die ersten sein die alten Wossner; die sein des Römischen Christlichen glaubens... Die anderen sein Surffen, die nennen sie Wallachen und wir nennens Zisttzen oder Marthalosen. Die khamen von dem ort Smedravo und Khriechisch Weissenburg und haben Sanndt Pauls glauben. Die drit nation sein die rechten Turggen...» Dakle, Hrvati katolici, pa kuferaši iz Smedereva i turski kuferaši iz Anatolije. 1696. naselilo se sa fra Andr. Šipračićem ili Dubočakom 100.000 katolika u Slavoniju, a na njihova bosanska mjesta dolaze grčkoistočnjaci ča iz Bugarske, Macedonije i Rumunjske, primajući čistoću bosanskoga jezika što ga i proti Osmanlijama čuva gizdavo feudalno bosansko plemstvo, anacionalno prema Srbima i Hrvatima, nacionalno proti pokušajima turskog centralizma. Već koncem 17. vijeka pokušavaju srpske vladike popravoslaviti bosanske Hrvate, pa ih jedva spasiše Filip Brnjaković, pa Dubrovčanin Fr. Ricciardi i I. Benigni, sa pravednim bosanskim pašom Mehmedom. 1760. pečki patrijarh i opet navali na bosanske katolike, hvaleći se da će sultanovom pomoću podjarmiti »ove šokce ili mrcojede — mrcinjake«. Katolici se jedva jedvice riješiše belaja, pa taj srpski postupak anatemiše i najkritičniji, najbespristrasniji historičar srpski, arhimandrit Ruvarac, zaključujući također da je vjera napravila od Hrvata i Srba dva naroda. Jest: dva naroda; ali ne u srpskim već samo u hrvatskim historijskim krajevima! No, istina je i to da su franjevci pokušavali katoličiti čak i Bugarsku i Srbiju. Ni Strossmayerova misao o uniji nije ništa novo. Orsini preveđe na unijatstvo crnogorskog vladiku Maderija, a njegov primjer slijedi 1648. arhiepiskop Epifanij Stefanović, pa 1661. arhiepiskop zahumski i hercegovački, prešavši s trebinjskim kaluđerima sv. Gospe u rimsku crkvenu zajednicu.

Takvim vrlo poučnim i još dan današnji vrlo aktuelnim detaljima upravo obiluje ta lijepa i korisna knjiga za dokaz da i danas ima naših fratara od kojih se može mnogo učiti i mnogo naučiti. 1685. piše fra Ante Gabeljak da u Bosni ima pismenih žena i čobana, a toga nema ni u zadarskoj nadbiskupiji. Ta kulturna nastojanja bosanskih franjevacu urodiše posebnom literaturom, naravno nabožnom, u kojoj se ističe naročito fra M. Divković i pobožni pisci, o kojima je nedavno napisao vrijednu i poučnu knjigu g. dr. Prohaska. Papa Nikola IV. bijaše redodržavnik naših franjevacu. Naša gospoda brane i hrane taj patriotski red što živi prosjački poput drevnih cinika, ideališe poput asiškog trubadura i maše sabljom poput arhandžela Mihajla. Martin Frankopan, nekrunjeni kralj hrvatski, gradi ujacima crkvu na Trsatu, a naš Kranjčević će dugo nakon toga u senjskom hramu sv. Franje oplakivati s uskočkim sjenama dane hrvatskog heroizma. Znamenitih ljudi među tim redovnicima bosanskim ima sijaset, pa

nemam mjesta ni da ih nabrojim. Junaci, pjesnici, učenjaci, rodoljubi. Tako fra Jura Dragišića učeni Benessa zove ilirskim Duns Scotom, a Potken piše o njemu 1515. Reuchlinu da je dobar grk i latinac, a u poznavanju etiopskog i hebrejskog da »zauzima prvo mjesto među kršćanima«. Taj Dragišić Dobretić postaje u Firenci član velikaške porodice Salviati, zauzima se za Savonarolu, brani ga pisanim djelom, odgaja Ivana Medicija — kasnijeg papu Lava X, pazi se sa francuskim Franjom I. i posvećuje mu knjigu *Barjak pobjede kršćanske* (!). Nismo ni mi s bikom kuruznjaču jeli!

I srpski literat Dučić je upozorio na golemu razliku između pravoslavnih i katoličkih monaha. Dr. fra Jelenić je živ primjer te superiorne svećeničke katoličke kulture što nam u novije doba dade jednog Bulića, Račkoga, Torbara, Pavlinovića i J. J. Strossmayera: »Sve za vjeru i za domovinu!«

Ako i ne poistovjetavamo vjere sa domovinom poput mnogih kojima je i vjera izgovor za nacionalistični indiferentizam, i nama je vjera domovina, a domovina — vjera, posljednja i jedina, pa u toj vjeri pozdravljamo sve sile koje služe toj religiji, toj dužnosti i toj disciplini hrvatskoj. Dok herostrati i benavi bildungsfilistri u ime nekakvog — u tom slučaju vrlo nehrvatskog, vrlo neoliberalnog i vrlo nepraktičnog — liberalizma nastoje razbiti hrvatsku najbolju inteligenciju u dva tabora, mi držimo i držati budemo da kao kod Srba naš pop i naš liberal moraju ići u hrvatskoj narodnoj stvari zajedno, da nas neumjesna »kulturna« borba ne podijeli u dva nekulturna tabora, u dva dušmanska naroda (kao Slovence), u korist našim neprijateljima. Ne tražimo oltara koji nas razdvajaju kao bogumile i bosanske katolike, već žrtvujemo zajednički geniju i bogu toga našeg hrvatskog naroda, malog i velikog, kulturnog i junačkog, najodurnijeg i najmilijeg na ovom svijetu! U nesebičnoj žrtvi zajedničkog zanosa složimo se oko tog oltara, oko Hrvatske, što pored posne molitvene redovničke svijeeće prima i dar naše poganske satirske siringe.

KRALJ ILI MIR!

Poznati zastupnik, socijalista Marcel Sembat, polemični i vrlo ratoborni novinar, pored Urbana Gohiera i Jaurès-a jedan od najboljih humanitarskih novinara, izdao je onomad knjigu sadržaja izraženog već u naslovu: *Napravite kralja ili napravite mir*.^{*} Djelo je toliko aktuelno da je pred nama već deseto izdanje. M. Sembat osuđuje sadašnji republikanski francuski sistem i tako se u negativnoj kritici ne slaže samo sa nacionalistama, s publicistama i piscima kao grof de Mun, M. Barrès, Ch. Maurras, Leon Daudet, već i sa glavnim republikancima. »Mi smo u inkoherenciji« — reče Clemenceau. Francuska je u rasulu — veli panamista Rouvier. Francuska je vrlo bolesna — utvrđuje Léon Bourgeois. Nad umornom Francuskom visi vječni Damoklov mač odmazde i rata s Njemačkom, »predrat« — kako to užasno militarističko stanje zove L. Daudet, a M. Sembat se slaže sa reaktivarima da republika nije sposobna sa Njemačkom ratovati, iz prostog razloga što je njena bitnost ideal i čuvanje mira, zaključujući: — želite li rat, napravite kralja, jer u našim prilikama može tek monarhijski sistem organizovati rat. Rat i republika — to su kontradikcije, a dokazaše to svi veći događaji od 1870. do danas. Želite li pako republiku, odrekните se svake »revanš«-ideje, pogodite se s Njemačkom i budite ono što je cilj republikanske svake politike: nosioci svjetskog mira i propagatori ideje saveznih slobodnih europskih država. — Sembat je, kao svi pravi socijaliste, dobar nacionalista, ali njegov nacionalizam nije kao nacionalizam nacionalista negativan, ne bazira se na mržnji ostalih naroda, već obratno. Kao naši prijatelji srpske, ne samo ultranacionalističke ekskluzivne i »pravaške«, već osvajačke, imperijalističke politike, on se ruga plemenskim pravima, »traženju mjesečine«, pozivanju na državna prava. Već je Leibniz nuđao Louisu XIV. plan za osvajanje Egipta na osnovu onih prava koja tu ima Francuska zbog poraza sv. Ljudevita. Francuzi izgubiše

^{*} *Faites un roi sinon faites la paix.* Paris (Figuère).

Luizianu, Kanadu, Indiju, Italiju, cijelu napoleonsku Europu: sve sama prava! »Čemu nam prava svuda kad smo svuda bez sile?« Već sam oblik naše socijalističke akcije, »skladne u svakoj zemlji sa prilikama narodnim, pokazuje kako ne uništavamo narodnosti: iznad njih nešto podižemo; i mi (socijaliste) ih apsorbiramo bez njihovog uništavanja u mnogo širem jedinstvu«. No, mada je tako u socijalističkim redovima, Sembat priznaje da danas još socijaliste i pacifiste nisu tako jaki da bi mogli sačuvati i zajamčiti mir europski, pa je taj položaj njihov vraški sličan modernoj nauci i tehnici što daje sredstva za čuvanje mira i oružje za spremanje užasnih ratova. Nobel osniva pacifične nagrade kapitalom, zarađenim dinamitom. Carnegie gradi palaču mira u Haagu, a kao tvorničar prodavaše čelične ploče za ratne strašne lađe. Ruski car poziva na mirovne dogovore i istodobno sprema rat proti Japanu. Kao sve moderne ideje, i socijalizam pati od osnovne goleme antinomije i kontradikcije. Sam Sembat veli da na najbolja sredstva produktivna imaju svakako više prava bolji producenti. Ideja demokratske europske narodne federacije je svakako negacija te misli, jer suponira jednaku kulturnu vrijednost i snagu svih europskih naroda, a sve to ne postoji. Ako i zagovara savez europskih država i naroda, ako Sembat i suponira jednakost, ravnopravnost među njima, zaboravlja da bi ta ravnopravnost bila negacija prava onih što većom svojom snagom i kulturom potrebnom imaju veća prava, pa simpatišući nehotice s kulturnijim europskim narodima, naročito sa Nijemcima, udara na Rusiju i na narode, koji bi, međutim, također bili članovi tih njegovih saveznih država europskih. Rusija, vlada ruska je, tvrdi Sembat, usuprot slavofilima najbolji njemački prijatelj. U Parizu se osjeća kao u Petrogradu da je misao francusko-ruskog saveza istrošena. Približavanje Francuske Njemačkoj uništilo bi nenaravni savez između Francuza i Slavena. »Nikad nisam razumio onih naših publicista što nam silom nameću ulogu prirodnih slavenskih saveznika. Čini mi se da je dosele europska civilizacija zajednička baština Francuza, Nijemaca, Engleza, Talijana, i da bi je trijumf Slavena, nadmoćnost naroda slavenskih, hegemonija ruska, mogla ugroziti.« Sadašnji Slaveni nisu predstavnici kulture. Naprotiv. Pomoći slavenstvo proti germanstvu znači »raditi sa divljaštvom proti civilizaciji«, znači boriti se proti germanstvu za slavenski jaram. Čudnog li razlaganja u ustima apoštola mira! Zaključak te pacifističke argumentacije je svakako pravo gospodstva civilizovanog nad manje civilizovanim svijetom, a taj zaključak je u stvari postulat logike svih zatočnika imperijalizma i naoružavanja, jer se danas svi ratovi vode u ime pobjede kulturne misli, kulturne misije pojedinih država i naroda. Rat i nije drugo no posljednja riječ moderne međunarodne konkurencije. Ako je civilizacija zajednička baština kulturnijeg za-

pada, otud ne slijedi da nije i zajedničko dobro i naroda manje kulturnih. Na kulturni život nema pravo samo onaj koji je kulturni već postao, već i onaj što će to postati, a ma što se govorilo o superiornosti savremene njemačke kulture, ona je u relativnom nazadovanju i ne pokazuje toliko sposobnosti kao moderni svijet slavenski. Već Bismarck smatraše Turgenjeva prvim europskim piscem. Savremeno rusko kazalište, slikarstvo i kiparstvo je prvoklasno. I savremeni ruski muzičari su bolji komponiste od njemačkih. Ako je njemački duh disciplinovaniji, slavenski je izvorniji, darovitiji, sposobniji. Njemački mislioci su većinom, kao Goethe, Schopenhauer i Nietzsche, branitelji egoizma, brutalnosti i bespravne sile, dok su slavenski duhovi većinom apoštoli onog evanđeoskog duha i ljudskog bratstva koji je svakako bliži socijalizmu od filozofskih bismarckizama. Slavenska duša je etičnija od njemačke — barem u svojim glavnim reprezentantima, a simpatija između francuskog i slavenskog genija nije samo simpatija političke nužde, već i simpatija srodnog duha i temperamenta. Uostalom, kultura poljačka i dubrovačka bijaše u 16. vijeku superiorna kao francuska i nesumnjivo superiornija od njemačke. Poštovani Sembat (Marcel) je njemački komičan — i socijaliste mogu biti smiješni kao herr professor Knatschke! — uspoređujući današnji savez francusko-ruski sa savezom Franje I. sa Turcima. Ako je militarizam najstrašnija moderna antikulturna sila, Njemačka kao reprezentant europskog militarizma je u tom pravcu u neku ruku najstrašnija savremena antikulturna snaga, kao Turska pod sultanom Sulejmanom, pa bi savez sa Prusima bio barem isto toliko »turski« kao savez s Rusijom. Dok Sembat Rusiju potcjenjuje, Nietzsche je, kao i naš Starčević, smatraše jedinom durašnom silom europskom. U svakom slučaju dokazuje i ova socijalistička knjiga da je odnošaj prema Njemačkoj ponajglavniji savremeni francuski problem, zanimajući jednako sve stranke, uznemirujući kao vampir šoviniste i pacifiste, postajući tako ponajvažnija činjenica međunarodne politike. Kao Atenjani proti Filipu Macedoncu, ropcu u Parizu jedni proti Prusima, žele odlučni rat što prije, dok su drugi već unaprijed ugotovo uvjereni o porazu, pa žele mirnim putem riješiti taj spor što je do zuba naoružao Europu, ne zadržavši samo normalni razvitak vascijele europske kulture već prijeteci katastrofama prema kojima bijahu mačji kašalj potresi Revolucije.

Govoreći o pogodbama rata, Sembat se slaže s nacionalističnim rojalistom Ch. Maurrasom u negativnoj ocjeni republikanske spoljne i vojničke politike. Nakon pada Napoleona III. stvorena je republika prije svega sa ciljem odmazde, »revanša« Njemačkoj, i pjesma se svršila tako da brbljavi republikanci već preko četrdeset godina govore o činu, činu i činu, doživjevši diplomatski poraz za

porazom, morajući uzmaknuti uz plač Delcasséov pred Englezima iz Fašode i uvući rep pred carem Vilimom nakon agadirskog događaja, uklonivši se tom prilikom jedva jedvice ratu i sigurnom porazu. Parlamentarni sistem onemogućuje promjenom ministara i davanjem vlasti nestručnjacima svaki sistematski rad u spoljnjoj politici i svako izvođenje kakve veće osnove, jer svaki ministar i svaka vlada oprovrgava i ne zarezuje predašnje. Država je dosele promašila svaki veći posao, svako veće poduzeće, pa kako da joj se vjeruje e će moći voditi i spremati taj najveći i najteži posao što se zove spremanje rata i pobjeđivanje? »Ministar javnih građevina je nebeskim dekretom obično idiot«, inače čovjek vrijedan i sposoban u privatnom životu, a takav ministar građevina, Etienne, postade, evo, ministrom vojnim, nemajući pravog pojma o vojničkom zanatu. Republika ne zna ostvariti ni državne tvornice, a misli uspješno organizovati velik rat! Svi je Francuzi preziru, a »preziranje države je uvjerenje što nas ponajmanje dijeli, ujedinjujući nas tamo od anarhista do ekonomista Instituta, pa sve do gosp. Aynarda!« Dok republika i na željeznicama gubi, njemačke državne pruge su sjajan i vrlo unosan posao. Nestalnosti parlamentarizma je posljedicom nestalnost vlada, i pod republikom se vlada vrlo rđavo. Današnji rat nije kao vojne revolucije improvizacija. Današnji rat je erupcija dugo i vješto, savjesno i metodično spremene goleme organizacije, pa kad republika dosele nije umjela organizovati ni uprave ni vlade, kako da organizuje i ostvari tako mučnu osnovu kao što je moderna pobjednička vojska protiv Germaniji? Zbog republikanskog uređenja ne vrijedi ni lule duhana savez s Rusijom. Nikad nije pariska Komora poznavala svih tačaka toga ruskog ugovora kojim je republika prestala biti prava republika, jer su apsurdni u demokratijama savezi krijući pred narodom glavne ugovorene klauzule. Republika je centralisana vlada bez prave centralne permanentne eksekutive, pa tako spoljnja njena politika nema kontinuiteta. Ministar spoljnjih poslova, Quai d'Orsay je redovito kvario posao ministarstvu kolonija. Delcassé, vladajući ipak nešto duže, napravi tajni ugovor sa Španjolskom, a kod marokanske afere s Njemačkom su novi ministri postupali kao da tog ugovora bilo nije, morajući tu pogrešku skupo platiti novim koncesijama madridskoj vladi. Povodom N'Goko-Sangha-ankete promijenilo se sedam ministara kolonija! »Savremena francuska finansijska povijest, bude li ikad istinski napisana, bit će sastavljena od grdnih posebnih pljačkanja, kao pljačka osvojenog grada!« Gosp. Caillaux je sjajan financijer, čovjek duhovit i do krajnosti uglađen, no kao diplomat vodio je agadirsku pripovijest bez znanja svog ministra spoljnjih poslova, gosp. de Selvesa! Taj pl. Selves, nećak Freycinetov, postade ministar, jer se kao diplomat istaknuo na pariskom magistratu. Zbog takvih

prilika republika pušta svake godine Francuskoj krv u korist inozemstva. Veliki novčari služe francuskim kapitalom protifrancuske tuđinske interese i vlade ih nikad ne zovu na odgovornost. Prijedlozi i vrlo važne ponude stranih vlada ostaju bez odgovora zbog ministarskih promjena. Takva nepodopština se dogodila padom Hanotauxovim i dolaskom Cruppijevim. Republika je nespособna za rat, u tom slučaju za rat s Njemačkom, jer je u bitnosti miroljubiva, pa je zbog toga toliko Bismarck išao na ruku stvaranju republike, usuprot Gambettinoj vici za odmazdom. Republika i rat — apsolutne kontradikcije! 1870. je svaki iskreni republikanac mislio da će nastupom republike u Francuskoj početi razvitak one sveopće europske republike o kojoj sanjaše V. Hugo i romantični revolucionari 1848. Postavši nacionalistična i militaristička, republika se odrekla tog načela, izgubivši pravu svrhu i glavni svoj zadatak. Pred slobodnim misliocima osramotila se sve doskora kao prijateljica vatikanske politike. Pred njemačkim slobodnjacima i socijalistima, što se kao Liebknecht borahu na barikadama francuskim, blamirala se kao Carev saveznik i kao krvnik francuskih radnika štrajkaša. Republiku portugalsku priznala je tek nakon dužeg vremena, a republike kineske još ni sad ne priznaje, mada to već učiniše amerik. Savezne Države. Norveška nije danas republika najviše francuskom krivicom. Republika se odrekla pravog starog svog republikanskog ideala, srušenog momentano, doduše, politikom Bismarckovom, što još ne znači da taj uzor bratstva i slobode svih naroda neće i opet pobijediti reakciju, da ideal pravde neće i opet savladati brutalne doktrine egoizma, sile i nasilja. »Zanos republikanski ne širi se više vani, jer je prestao bitisati kod nas.« Stari revolucionarni utopiste se doduše prevariše, ali samo u vremenu. »Njihov sat se odviše žurio.« No to još ipak ne znači da Njemačka, njemačka militaristička reakcija, ne bi ipak mogla osvojiti i uništiti Francusku i njen republikanski idealizam prije pobjede francuskog demokratskog načela u Europi.

Republika je, dakle, nespособna za uspješno ratovanje, pa treba spremati mir i pogodbe mira, to prije što mir ne traži toliko napete energije koliko rat, pa je sveta dužnost svakog republikanca spremati temelj europskog mira. Periodu socijalističku, u kojoj će, po priznanju Sembatovom, biti među najvažnijim narodima narod ruski, narod Sembatovog i našeg socijalističkog pariskog prijatelja Rubanoviča. Taj mir treba spremati svim silama što žustrije, jer — tek iskra, pa će lagum prsnuti! Odmah nakon Agadiru reče Freycinet — kao uoči god. 1870. liberalni Ollivier! — da ne vjeruje u rat, poznavajući miroljubivost njemačkog cara, dok je pariska vlada istodobno doznala od — — — engleske da je u Njemačkoj sve spremno za navalu, za rat! Tko zna gdje bi mi sad bili, veli M. Sembat, da nas je car Vilim napao u času svog

tangerskog ugovora! Vjerojatna je miroljubivost njegova, ali ima časova jačih od najmiroljubivijih vladara.

Treba, dakle, priznati posljedice frankfurtskog ugovora, aneksiju elzas-lotaringijsku kao gotov čin, i treba dati Njemačkoj ozbiljnih dokaza za takvo priznanje. Sadašnji sistem alijancija ne služi miru već vodi u rat. Mironosna nastojanja u Haagu nisu zapriječila svih ratova, ali već zapriječiše neke ratove: između Engleske i Rusije povodom hullskog topa; između Francuske i Italije povodom zapljene onih lađa (*K a r t a g e i M a n u b e*). L. Bourgeois nije socijalist, pa ipak vjeruje u federaciju naroda i saveznih europskih država. Mi (socijaliste) smo dobri patriote kao svaki drugi! Čujte nas! Mi želimo dovesti vlast pravde! No nas je malo! Proti Agadiru prosvjeduje u Treptowu trista tisuća pruskih socijalista, a isti prosvjed u golemom Parizu nije skupio ni 50.000 drugova. Ako socijaliste nešto i mogu prije rata, za vrijeme rata su nemoćni. Zbog toga ne bi mogla pomagati Francuska Rusiju u slučaju konflikta s Austrijom. Povodom bosansko-hercegovačke aneksije morala je socijalistâ radi odreći francuska vlada svoju pomoć Rusiji. Rat treba zapriječiti ma i ustankom, s Njemačkom treba naći *modus vivendi*, a za Elzas i Lotaringiju treba tražiti, kao i Elzašanin Preiss, potpunu autonomiju, to prije što već sad putuje u Njemačku francuski kapital, a u Francusku se uvlači njemačka industrija kao Thyssen u Dieletteu, a Baumann u Moulins-de-Corbeilu, naravno s dopuštenjem franc. vlade! Svake godine je vjerojatnost francuske pobjede manja zbog porasta njemačkog pučanstva i mornarice. S Njemačkom se treba, dakle, sporazumjeti, a kasnije možda i složiti u ideji sveopćeg razoružavanja i spremanja europskih saveznih država.

Za naše barbarske prilike je vrlo poučno, kako Sembat s najvećim štovanjem govori o svojim protivnicima, naročito o Maurrasu, Barrèsu i Bourgetu. Naši ljudi su i u ovim i ovakim našim prilikama optimiste, a taj socijalistični član naroda i danas još kulturom prvog u Europi, silnog i bogatog, je crni pesimista, pa ga više no nas zabrinjuje budućnost domovine. Pa ipak, Sembatova knjiga čini mi se promašena. Glavna njegova teza je tobožnja antinomija između republike i vojničke narodne obrane, a kad tamo, baš monarhizam, baš Napoleon III. je sa svojom vojničkom politikom upropastio Francusku. Ne valja li francuska administracija, krivo je tome državno loše uređenje, a ne sistem republikanski. Jemappes i Valmy dobiše republikanci proti europskoj politici. Grčka i Rim u najvećoj vojničkoj slavi bijahu republike kao i špartanska srednjevjekovna švicarska. Amerik. Savezne Države ne boje se nikakvog rata, a Roosevelt je imperijalist. Sembat ne uvjerava ni onda kad u interesu mira tvrdi kako treba Njemačkoj ostaviti slobodne ruke svuda pa i u Anatoliji, dakle u krajevima

francuskog utjecaja i protektorata, jer se protivnik ne ublažuje našim pomaganjem svog ojačanja na našu štetu. Ideja europskog pretvaranja u federalističke države je svakako ideja manje izvediva no obrana Francuske narodnim genijem i savezom ruskim i engleskim. Dok je monarhizam i pod Velikim Napoleonom u Francuskoj izgubio sve, ova klevetana republika nije samo domovinu naglo oporavila i obogatila, stvorivši nanovo od Pariza modernu Atenu, već je osvojila najbogatije kolonije, izvodeći evo vrlo uspješno osvajanja u Maroku. Ne bije Francuske republika i republikanci. Ubija je još u većoj mjeri no druge države ona korupcija i moralno propadanje što uništi najveće i najmoćnije dojakošnje organizme državne.

Francusku ubija žena, naime Njemica, rađajući djecu, dok je Francuskinja, kao naša Šokica, jalovica i nerotkinja. Ako se Sembat i podsmijeva u ime ekonomije i nužde ekonomske moralistima, problem francuski je prije svega problem moralne reforme. Francuske ne biju republikanci, već panamiste, gospođe Humbert i Deperdussini.

Francuska pogiba zbog žene.

BUGARSKA TRAGEDIJA

Da opravdaju najnoviji saveznici balkanski svoju okrutnu antibugarsku politiku, poplaviše evropsku štampu vijestima o bugarskim nasiljima i zvjerstvima, mada ta nečovještva, na dnevnom redu u komitskim podvizima, bijahu nešto obično na Balkanu, pa ih ne počinije samo očajni Bugari već i njihovi dušmani. Nije li već P. Loti nepobitno dokazao da su u turskom ratu, u Solunu, Grci i Srbi mučili zarobljenike, strijeljajući na vjeru časnike, trgajući kliještima meso i vadeći oči nesrećnim sužnjevima?

Pred nama su faksimili pisama*, nađenih u pošti 19. puka VII. grčke divizije što ih Bugari zaplijeniše u okolici Razloga. O krivotvorini ne može biti govora, jer nisu samo faksimilisana grčka pisma, već i adrese sa žigovima grčke vojničke pošte.

»Taj rat bijaše vrlo bolan — piše 11. srpnja iz Rodopa kući Spilidopulos Filipos. — Mi smo zapalili sva sela što ih napustiše Bugari. Oni pale grčka, a mi bugarska sela. Oni kolju, mi koljemo, i sve koji od tog gadnog naroda padoše u naše ruke, pozobala je manlicherka. Od 1200 zarobljenika u Nigriti ostade tek 41 u zatvoru, i kud god prođosmo ne ostavismo ni traga te proklete pasmine...«

Nelči Kosti piše s rijeke Nesto Sotiru Papajanu u Tesaliju: »Ovdje u Brodima (Vrondu) sam zarobio pet Bugara sa djevojkom iz Sereza. Mi ih zatvorismo u Marahol (policijska postaja) i zadržasmo. Djevojka je ubijena. I Bugarima vratismo milo za drago: mi smo im živima izboli oči...«

»Tu gdje življahu arcikomite, sve smo ih iskorijenili i istražili« — javlja sa bugarske granice tirtejski Ser. Kletanis.

»Od Sereza do granice popalismo sva sela« — piše I. Kristo junak Cigaridis, a heroj Nakis javlja: »Želiš li se uputiti u mjesta kuda prolazimo, to su bugarska sela i sve pobježe. One što ostadoše, pojede manlicherka nakon spaljenih sela. Istu sudbinu spremiše Bugarima Srbi na drugoj strani...« »... Bugari uvijek

* Štamparija kralj. Dvora. Sofija 1913.

odstupaju i mi smo na putu u Sofiju. Mi smo ih natjerali u bjeznilo, i nađemo li jednog ili dvojicu, ubijamo ih kao vrapce» — piše bratu neki Đorđe. »... Mi smo, osim toga, zapalili sva sela. Ne ostade ni jedan Bugarin« — javlja hrabri Zizis Kutumas, a nepobjedivi S. Z. Kaliyanis piše iz Rodopa u Kretu: »... Mi palimo osvojena sva bugarska sela i ubijamo sve Bugare kojih se dočepamo. Pri osvojenju Nekrokopa lijepo nas primiše Turci i mnogi se dođoše boriti s nama proti Bugarima. Naša se vojska sastala s vojskom srpskom i rumunjskom 32 kilometra blizu Sofije...« Panagis Beglilas piše bratu Sotiru: »... Mi se nalazimo na međama bugarskim i trakijskim. Što se rata tiče, ne mogu ti opisati položaj i što se događa. Dešavaju se stvari kojih nikad ne bijaše nakon Isukrsta. Vojska helenska pali svuda gdje nalazi bugarska sela i ubija sve što sastane. Događaju se neopisive stvari. Sam bog zna gdje će svršiti ta bruka. Dođe hora da jedni druge požderemo...« Leonidski desetnik G. Stergion javlja: »Na našem prolazu ni mačka ne može pobjeći. Zapalismo sva proputovana bugarska sela. Ne mogu vam javiti više...« »... Pale se sela, pale se ljudi, no i mi palimo i činimo još veća čudesa no Bugari...« Homerski delija Niko Teofilas se hvali 11. srpnja: »... Predano mi je 16 zarobljenika da ih predam diviziji, i samo dvojicu sam doveo. Druge je izjela pomrčina jer sam ih poubijao...« »... Krvava li rata sa Bugarima!« — piše ocu ahilski Kantilas Nikola. »Sve smo im spalili, sela i ljude, tj. mi koljemo Bugare. Grdna okrutnost. Predio je poplavljen Bugarima. Kad već pitate koliko poginu mladih Grka, pade ih preko 10.000... Pišite mi o novim novačenjima. Pod pušku se tjeraju već starci. Anatema na Venizelos!«

Sudeći već po tim priznanjima, to i ne bijaše rat već klanje, poznato u građanskim ratovima. Ovako se ne biju ljudi već ljudožderi, pa dok Bugare ipak nekako ispričava očajnost ljudi što pobjeđivahu na svoju štetu i što se osjećahu zaskočeni hitrinom svojih vajnih saveznika, očajnost pobijeđenih pobjednika, ta grčka zvjerstva se ne mogu opravdati, jer su počinjena na štetu neprijatelja koji se više nije mogao i nije htio braniti.

Još strašnija slika bugarske tragedije užasava u dopisu nekog liječnika Crvenog krsta (*Oesterreichische Morgenpost*). U Sofiji, piše taj doktor, vlada glad i otežčava opskrbu u bolnicama usuprot požrtvovnosti plemenitih dama kao kraljice Eleonore, pa gđe Serafinov i Tolskov. Cijena kruhu se potrostručila. Prije se prodavaše hljebac po 30—40 para (filira) a sad je sreća dobijete li ga po lev (krunu). Ostatak žetve i mlijeko za ranjenike u okolici zaplijenila je rumunjska vojska. Bolesnici ne mogu više glodati tvrdog kruha. Sofija je velika bolnica, a ulice vrve ranjenicima i bjeguncima. Najbjedniji su macedonski bjegunci i uskoci, lutajući gladni i poderani sa svežnjem svog tužnog imetka na ožuljenim

leđima. Okolina kolodvora nalikuje paklu na zemlji. Tu su u drvenim improviziranim kolibama skutreni posljednji ranjenički pridošlice bez mjesta u bolnicama. Propadajući u svakom gadu, gladni, pokriveni usirenom, okorenom krvlju čekaju spas smrti, jer uz najbolju volju jedva može stizati liječnička pomoć. Oko 4000 ima tih jadnika!

Ma koliko hrabra bila bugarska vojska, sanitarne mjere u vojni bijahu ispod svake kritike. Momentano su u Sofiji tek dva bugarska liječnika, prenatovarena administrativnim poslovima. Svi ostali su na bojištima, pa tuđi liječnici ne dopijevaju svakome pomoći, pa mnogi umiru što bi uz bolje sanitarne prilike ostali na životu. Dosta tih stranih liječnika plaća kraljica privatnim svojim novcem. Sve više i više hara kolera, pa taj bečki doktor veli da je prizor u barakama za koleru upravo užasan. Danas ima u Sofiji 200 utvrđenih, a 400 sumnjivih slučajeva kolere! Zaraženi došljaci iz Macedonije tvrde da tamo ima najmanje 5—6000 okuženih bez liječničke pomoći! Zaraza je u Sofiju srećom importovana, a vodovod srećom dobro funkcioniра i snabdijeva grad izvrsnom vodom sa Vitoša.

Za transport ranjenika slabo se brinulo. Tek pet mjeseca postoji ranjenički voz sa 20 vagona sa sanitetskim modernim uređenjem. Ostali silni ranjenici bijahu dopremani kao marva u primitivnim vozovima stisnuti kao sardine u kutijama, lutajući po nekoliko dana i stižući u grad sa zapaljenim i totalno zaraženim i crvljivim ranama, pa se austrijski viši štapski liječnik izrazio da se »na čitavom svijetu bolje postupa sa zdravom roгатom marvom no ovdje sa teškim ranjenicima«.

Drugi dio balkanskog rata bijaše mnogo krvaviji no prvi, koji je već istrošio rezervu bugarskih lijekova i zavojnih sredstava. Zbog rumunjske invazije ne mogahu se bolesnici poslati u unutrašnjost, poplavivši već svakim jadom poplavlјenu Sofiju, pa je samo tako razumlјivo te je danas po službenim podacima u glavnom gradu preko 42.000 bolesnika i ranjenika! Pravi Morbopolis! »Preda mnom leži — veli bečki liječnički izvјestitelj — jedva 16-godišnji momčić s opasnom bajunetskom ranom u trбуhu. Pokraj njega je ratnik sa prostriјeljenom glavom koji bi mladiću mogao biti dјedom.« Gdje tako mladi i tako stari vojaci ranjeni trunu, tu nema više rezerve u krvi, pa je sasvim razumlјivo da pomisao na novu mobilizaciju proti razboјničkoј Turskoј ne može u narodu više upaliti. U krvi ogreznula i intrigama Evроpe nasamarena i napuštena Bugarska, ako i sprema odmazde, može momentano želјeti tek mir. Macedonski бјегunci potvrđuju svirepa krvološtva saveznika. Tisuće Bugara udaraју se na muke i iskorjenјуju đavolskom okrutnošću. Usuprot tzv. civilizaciji opetuju se pred očima licumjerne Evроpe strašni časovi Vasilija Bugaromorca, što je

15.000 Bugara odjednom dao oslijepiti i te slijepce s prosjačkim štapom vratio u Bugarsku. Pravo veli bečki filantropski liječnik da mora očajati o vjeri, o čovječanstvu, koj sve to vidi i promisli! Na ulicama, na bulvaru Dendukov sve u crnini, sve u koroti: dječica kao i ona starica kojoj rat ote osmero sinova i unučadi. Puk, seljaštvo ne zna još za sve te strahote, no kad ih dočuje, Bugarska će se pretvoriti u more od suza, trebajući decenije za oporavak od te nesreće, od te tragedije, u koju je zapala samo zbog toga što je Tursku pobijedila u tuđu korist.

Na nas se sa svih strana režalo jer požalismo taj bratoubilački rat koji je možda zanavijek pogrebao ostvarenu već slavensku, jugoslavensku hegemoniju na Balkanu. Najnovija svađa sa Crnom Gorom dokazuje da u Beogradu, napustivši jugoslavensku, ne vode više ni narodnu srpsku već državnu i dinastijsku s r b i j a n s k u politiku.

ARISTOKRATIJA

Kakav stari jakobinac racionalista, vjerujući u to da se ljudsko društvo može urediti po dedukcijama razuma, vrlo bi se začudio da ustane iz groba i vidi savremenu Europu, posljedicu antirevolucijske i antinapoleonske reakcije. Posljednji pop ne visi na crijevima posljednjeg kralja po Diderotovu savjetu. Naprotiv. Sa relativnim napretkom demokratije silno je ojačao i autoritativni, aristokratski princip što ga proti demokratskim misliocima sa najvećim uspjehom brane dusi kao Bonald, de Maistre, Gobineau, Nietzsche, Carlyle, Renan, Le Play, pa i Taine naročito nakon pruskog-francuskog rata. Italija, nekad Republika Cisalpina, pretvorena je u monarhiju kao i Španija, republika tamo prije 1870. Sve balkanske demokratije imaju monarhijske vlade. Rusija ostade apsolutistička. U Njemačkoj je Bismarck skršio demokratske struje, buknule 1848, pa bivši demokrat Bucher postaje njegov osobni novinar, bivši Bakuninov leipziški revolucionarni prijatelj R. Wagner promeće se u kraljevog kućnog prijatelja, a liberalu Heineu ima tek na privatnom njemačkom zemljištu mjesta za spomenik. Vilim II. je već nekoliko puta varirao rečenicu: Država, to sam Ja. Antidemokratska reakcija, pobjednička Napoleonovom usurpacijom, zatim padom Napoleonovim i porazom četrdeset-osmaških pokreta, ojačala je ponovno pobjedom pruske reakcije nad liberalnim duhom Francuske, pa se antirepublikanska reakcija sve jače i jače javlja u samoj ovoj republici. Gotovo cijela tamošnja umna elita osuđuje parlamentarizam. A. France je, doduše, ostao demokrat, ali Barrès je, kao Déroulède i drugi bulanžiste, antiparlamentarac, a pisci kao Bourget, Lemaitre, Maurras i L. Daudet su izraziti rojaliste. Ako i nema u Francuskoj monarhije, aristokratija je po sudu najkompetentnijih posmatrača i stručnjaka tamo isto tako moćna i imućna kao prije velike Revolucije, možda još imućnija, a usuprot momentanoj svojoj parlamentarnoj nemoći vrši pravu diktaturu u socijalnom životu. U Parizu ne daju tona elizejski saloni predsjednika republike, već tražene i zatvorene zabave u domu kakvog Rohana-Chabota i Castellanea. Automo-

bilizmom, zračnom plovidbom, športovima, ravnanju plemići više ili manje autentični, a što je ponajvažnije: aristokratija ravna modom, a vlast mode je tamo jača od vlasti državne. Danas više vlada onaj što ima utjecaja, no onaj što posjeduje vlast.

O Austro-Ugarskoj nije potrebno ni besjediti. To je aristokratska država par excellence. U diplomatiji služe samo plemići. Tu vladaju gospoda kojima je njihovo rođenje jedino veliko djelo. Moderna Ugarska je obična velikaška i novčarska oligarhija, posjedujući sa Crkvom oko tri četvrtine državnog tla, kao dvije i pol stotine magnata što drže polovicu engleskog, tri četvrtine škotskog i preko četiri petine irskog zemljišta. Savezne Amer. Države su, doduše, formalno demokratske, ali i tamo postoji svemožna novčarska aristokratija s oligarhijskim dinastijama, kao kuće Gould i Vanderbildt, u srodstvu sa prvim europskim aristokratskim domovima. Naslov ne čini aristokrata, jer ima danas mnogo naslovnog propalog plemstva, imajući titulu bez sredstava i moći. Aristokratija je svaka realna i permanentna vlast što ne zavisi o narodu i što se nasljeđuje. Takvu kastu stvara svako, pa i najdemokratskije društvo, jer je posljedica svake društvene organizacije, ljudske prirodne nejednakosti i aristokratskog zakona hereditarnosti i odabiranja, selekcije, što vlada već i životinjskim svijetom. Zato ima monarhijske i republikanske, čak socijalističke i terorističke aristokratije. Bebel bijaše takav plemić u Njemačkoj, kao i elegantni ljubavnik grofice Hatzfeld i Helene pl. Dönniges, Lassalle, a kod nas su takvi socijalistički plemenitaši gg. Korać i Demetrović, jer njihov položaj nije više ovisan o volji gomile i jer su reprezentanti manjine, dakle neke aristokratije. Ako i nema u zemljama srpskim i bugarskim plemstva, ima aristokratije, tj. porodica povlaštenijih od običnog, prostog naroda. Čovjek je aristokratska životinja, i svako društvo je aristokratsko iz tog prostog razloga što će bolji i sposobniji uvijek naći načina za vlast nad inferiornima. I demokratija, kad nije egalitarna, kada ne zastupa načelo vladanja inferiornosti masa nad superiornošću sposobnosti, i demokratija je, dakle, aristokratska u najširem smislu te riječi, jer otvara putove za slobodno natjecanje svim sposobnostima, dok aristokratija u običnom smislu te riječi to natjecanje sprečava u korist privilegisanih manjina koje mogu biti svojom vrijednošću inferiorne, elitne tek imenom i aristokratske tek predačkim eksploatisanim zaslugama.

Osnov modernoj aristokratiji je predrasuda naslijeđa po kojem potomci nisu samo korisnici imena već i zasluga predačkih, i to obično političkih i vojničkih, jer dosele su se tek takve, naročito vojničke sposobnosti, uglavnome smatrale aristokratskim superiornostima, to više što plemićke povlastice dobivahu obično vojnici kakvog osvajača na štetu pokorene zemlje i naroda. Plem-

stvo je stališ uživajući osvajačke povlastice svojih predaka, dakle vojnička institucija, nužna osvajačkim monarhijama kao most između osvajača, između vladara i naroda, pa se jačanje savremene aristokratije treba svesti u prvom redu na jačanje modernog monarhizma i militarizma.

Mada je danas vojnik svaki građanin, dok prije samo plemić uživaše više časti vojničke, pa su riječ plemić i vojnik bile sinonimi, savremeni militarizam ipak više unapređuje aristokratska no demokratska načela, jer je militarizam u stvari monarhičan, u svakom slučaju aristokratsičan, budući da se osniva na nedemokratskom načelu apsolutne poslušnosti, pa je poznato da se republikanske uredbe vrlo labavo slažu sa vojničkim. Atenska demokratija smetaše dobroj vojničkoj organizaciji. Osvajački Rim bijaše doduše republika, ali republika aristokratska kao kasniji Mleci, i ta aristokratska republika se u slučaju ratne opasnosti vazda pretvaraše u nerepublikansku diktaturu koja se vremenom izrodi u stalni diktatorski imperijalizam carstva. Kako je moderni nacionalizam, antagonizam modernih naroda i država, cijeli svijet pretvorio u Špartu, u oružane tabore, kojima zapovijedaju u većini slučajeva aristokratski vladari, nacionalizam, nacionalistički imperijalizam je sa svojim militarizmima usuprot revolucijama i demokratijama ojačao i do neviđene snage podigao monarhizam, to načelo permanentne nasljedne vojničke diktature, a podigavši taj najviši oblik hereditarne aristokratije, ojačao je i sve više ojačava staru feudalnu i vojničku aristokratiju, pojačanu novim plemstvom industrijalaca i velikih kapitalista, obično ukrašenim feudalnim, nesavremenim naslovima, prirodnih saveznika privilegovanih stališa proti slobodoumnom građanstvu i unadničarenom proletarijatu. Savremeni militarizam ne bi se nikad bio tako razvio da nije služio manje narodima i načelu narodnosti no restauraciji monarhijskog i aristokratskog načela u Europi. Danas srpski kralj ima više vojske od Karla V. Ustanci i barikade 1848. danas se ne mogu više ponoviti. Stari, »tiranski« vladari bijahu odista pravi homerski »pastiri« prema modernim monarsima koji usred najustavnijih prilika uživaju, kao najviši vojnički zapovjednici, sva prava stalne diktature.

Aristokratije, rezultati monarhijskih i vojničkih institucija, uređaba osvajačkih, reprezentiraju nužno ekspanzivne, osvajačke sile naroda. Ako se i ne da još danas nadzirati i praktično upotrebljavati (kao kod uzgoja domaćih životinja) zakon ljudske hereditarnosti, jer često baš najsposobniji imaju najnesposobniju potomčad, nema sumnje da pravo plemstvo, držeći se propisa pravog aristokratstva i ne prekoračujući granica aristokratske stroge selekcije mješavinama bastardskih meزالijansa, obično uspješnije

stvara superiornije tipove od zahirenijih i materijalno ograničenijih građanskih pučkih slojeva. Dekadencija plemstva je priča i bajka.

Moderni strašni Japan stvori samuraj, plemić — junak kao admiral Togo, japanski Petar Veliki — markez Hirobumi Ito, feldmaršal kao markez Arijoši Jamagata, diplomat kao grof Okuma i ekonomista kao barun Ejiši Šibuzava. Religijski i moralni osnov Japana je šinto, kult heroizma i herojskih predaka, kao kod starih Helena: kult ljudskih viših sposobnosti, kult prave aristokratije. Savremenu Italiju je skalupio grof Cavour, a Njemačku Bonaldov đak, »reakcijski« i antidemokratski plemenitaš Bismarck. Jezgra pruske vojske su štedljivi i pedantni, častoljubivi i marljivi »junkeri« sa tradicijama energičnog fredericijskog vremena. I današnje bastardovano plemstvo je još uvijek prava francuska elita, dajući pisce kao Vogüé, europeizator ruskog romana, i najbolju savremenu francusku pjesnikinju, kontesu Noailles. Englesku je stvorila i stvara njena ponosna aristokratija, plemstvo Byrona, dvojice Pitta, diplomatskih Cecila, i velikaša, što kao Bacon pronalaze nove naučne metode, pišući kao Beckford i besjedeći kao Churchill. Modernu Španiju diže mučenički de Castillo, a kao enciklopedistima što pomagahu prosvijećeni plemići, kao plemeniti Rousseauov prijatelj Malesherbes, »prijatelj roda ljudskog«, i stoički markez Condorcet, tako cijelu rusku noviju kulturu stvaraju plemići, kao vođa savremenih anarhista Kropotkin, Rurikov čudni potomak, i Lav Tolstoj, praunuk ljubimca Petra Velikoga. Puškin je dvoranin, a Turgenjev kao plemić i milijunar brani kmetove i populariše romanom ciljeve napredne i revolucionarne omladine. Veliki kipar Trubeckoj je ruski velikaš. Tek što prestade plemstvo davati imena ruskoj knjizi, ona poče opadati. Gorki i Andrejev slaba su zamjena za Tolstoja i Gončarova.

I poljačko plemstvo je pravi vođa svog naroda, pišući sa Krasińskim i stvarajući sa Czartoryskima, Ossolińskima i Zamojskima kulturna sredstva narodne obrane. Već i u Češkoj visoki plemići, kao Schwarzenberg i Sternberg, pomažu narodnu borbu, radeći za svoj narod kao i poljački velikaši, to više što je njihov utjecaj nepoznatiji javnosti. A što da reknemo tek za Mađare! Danas je mađarski nacionalizam u rukama složne čete velikaša što ne vladaju kao »nekrunjeni kraljevi« samo Ugarskom, već i Austro-Ugarskom, te je već gotovo i cijeli monarhijski diplomatski aparat u njihovim rukama. Sa Nádasdyjem davahu ta patriotska velika gospoda uz Zrinjske i Frankopane glavu za ugarsku samostalnost. S Rákóczyjima se odmetahu. U Aradu pogibahu na vješalima za načela genijalnog rodoljuba i ekonomiste Széchenyija, pogibajući od patriotske očajnosti samoubilački kao Teleki i zastupajući kasnije umirenu i ojačanu svoju domovinu na vla-

stiti trošak, kao Károlyi što na berlinskom kongresu bijaše narodni zastupnik mađarskih interesa i zahtjeva.

A mi?

A gdje je naše plemstvo? Gdje su naši Károlyi i Széchenyi?

Staro naše plemstvo, ponajhrabrije u Europi, sačuvalo je ovo malo Hrvatske kroz sve historijske bure i oluje, spaslo je veličanstvo hrvatskog ustava od Turske, od Mletaka, od austrijskog centralizma i od ugarskih posizanja. Sve do konca 17. vijeka vladāše ovom zemljom, dovodeći pokadšto nove dinastije, pa je kraljevska tuđa vlast u onim herojskim, krvavim vremenima bila obično tek nominalna. Hrvoji Hrvatinići, Babonići, Paližne, Horvati, Nelipići, a naročito Šubići i Frankapani bijahu pravi naši kraljevi, pa pravo veli za to doba Badalić u svom librettu: »Hrvatom ban je kralj«. Ni tragičnim padom posljednjeg Zrinjskog i Frankapana ne bi slomljen ustavni osjećaj našeg plemstva, simbolisanog u Bakačevom prosvjedu *Regnum regno*... Ta otpornost bijaše to jača što Ugarska i Hrvatska, služeći se istim jezikom latinskim i ne osjećajući tako nacionalne razlike, mogahu proti opasnostima turske najezde i bečkog apsolutističkog centralizma stupati kao jedinstvena ustavna cjelina. Pa i nakon pada slobodnog Dubrovnika, hrvatske aristokratske Atene usred germanskog i balkanskog barbarstva, i nakog ugarskog i hrvatskog antagonizma povodom napoleonskog buđenja narodnog kao jezičnog načela, stajāše vascijelo naše plemstvo na braniku narodnih prava. Ilirski pokret je uglavnome pokret aristokratski, usuprot demokratskim i liberalnim lozinkama, aristokratski utjecajem prvaka kao biskup Vrhovac, pa Drašković, Erdödy, Kukuljević, Ožegović, Nugent, Jelačić. Pa i aristokratski protivnici demokratskijih Ilira radili su kao Danijel Josipović i L. Rauch u dobroj vjeri, smatrajući Ilire protivnicima hrvatskog jedino opravdanog imena i slijepim oružjem bečke apsolutističke politike. Još 1848, pa i za Bachovog apsolutizma, bijaše naše plemstvo grudobran Hrvatske.

A danas?

Od pravog starog plemstva zanimaju se aktivno politikom tek porodice Pejačević i Rauch, ali i ti velikaši više ističu unionizam ili austrijanštinu no svoje hrvatstvo, mada su oba baruna Raucha, Pavao i Geza, klasični domaći ljudi i pravi »stari Horvati«. Jedina naša velikaška porodica, što i mimo vlade zna ostati hrvatska, jedini naš velikaški opozicionalac je danas grof Miroslav Kulmer, i koliko ta činjenica služi na čast njemu i Zagrebu, toliko ne služi na čast našem plemstvu što bi već zbog svoje materijalne nezavisnosti i uplivnog, privilegiranog položaja trebalo biti u prvim redovima zemlje koja njima daje sve a oni njoj ništa — i još gore! Starodrevni Draškovići, Jankovići i Erdödy osjećaju se već Mađarima, ili se kao grof Normann ili plemeniti pokojni grof

Bombelles drže na strani. Cijela naša aristokracija je *absentistička*, živući u Hrvatskoj tek na svojim imanjima, znajući jedva za Zagreb da postoji, pa da nema Vranyczanyja, Raucha, N. pl. Tomašića, Lj. Josipovića, Jelačića i čestih pohoda jaskanskog grofa Štefice Erdödyja, domaćeg i simpatičnog gospodina, Zagreb ne bi znao za egzistenciju hrvatskog plemstva koje uči hrvatski jedino u nadi eventualnog banovanja. Naše niže plemstvo, plemići i šljivari, većinom seljaci, ostadoše narod jer nemaju više privilegija što bi ih od puka otuđivali.

Pravi, najstariji i najnarodniji naši aristokrate su bosanski krasni age i begovi. Danas je kod većine još vjerski osjećaj jači od nacionalnoga, ali vremenom će i oni postati pravo i prirodno vodstvo svog naroda, pa kao nekad što iz turskih provincija dolazahu u gornje krajeve Keglevići i Delimanići, tako će danas-sutra, ako bog da, ti krasni Kapetanovići, Filipovići, Cerići, Sulejmanpašići, Mešići, Čengići i Ljubovići prihvatiti ostavljeni barjak Zrinjskih i Draškovića, Frankapana i Ožegovića.

I naše više svećenstvo uživa velikaške povlastice, ali na žalost ni ono ne vrši svojih patriotskih dužnosti, ne hudeći tako samo interesima naroda već interesima vjere. Naš niži kler je redovito domoljuban, no naša »high-church« uživa rentu koju joj ne ostaviše njeni djedovi, trošeći kamate od pola milijarde obično bez ikakve direktne koristi za narod. Ljudi kao Strossmayer, Rački, Tkalčić, Pavlinović sve su rjeđi u svećenstvu, pa nije čudo stupa li usporedo sa našom demokratijom usuprot kršćansko-socijalnim nastojanjima antiklerikalizam koji će gospodu kaptolske kamatnike probuditi tek onda kad bude prekasno.

Pa ipak, ima kod nas i dan-danas plemića, aristokrata time što su odista »aristoi«, najbolji dušom i srcem, sol ove zemlje.

Pokadšto su to prosti ljudi, gledajući smrti u oči klasičnom stoičnošću. Oni nas vode. Oni nas osvećuju i sebe posvećuju.

MLADA HRVATSKA

Kao svakom dobrom Hrvatu i meni je veoma milo što se nastavlja rad Mlade Hrvatske. Omladina je i danas najidealniji dio naše inteligencije, pa kad vi, mladohrvati, nosite visoko barjak hrvatske misli, ideala hrvatskog, nije izgubljena ni jedna naša nada, jer je samo ideal izvor svakog zanosa i svake akcije.

Naša Mlada Hrvatska je mnogo doživjela za mladog i mučnog svog života. Aneksiju Bosne, savez svih naših opozicijskih stranaka, slogu i evo neslogu tzv. milinovaca i frankovaca, komisarijat i atentat mladohrvata Jukića — crni apsolutizam u Hrvatskoj i Ugarskoj, balkanski savez sa divnim, nečuvenim vojnim uspjesima i ponovljenom neslogom naše jugoslavenske braće. Užasni ekonomski i kulturni nazadak naše domovine, zatvaranje hrvatskih i otvaranje mađarskih škola u Banovini, pseudoparlamentarnost u Herceg-Bosni, progon naših ljudi na svim linijama i rat do istrage proti hrvatskom osviještenom življu. Strašan je rat, ali iseljavanje u Ameriku sa silnim gubicima naših Amerikanaca stoji nas više no da gubimo svake godine bitku kod Lile-Burgasa i Bitolja. Nas desetkuje to mirno doba više no najkrvavija vojna. Mi gomilamo redove nepoznatih, anonimnih gomila, nemajući u torbi više ni noža za obranu. Kao nekad na Uni i pod Klisom, na granici krajiškoj i dalmatinskoj, pa na kobnim bojnim poljima Njemačke i Lombardije, tako i danas nepregledne bezimene gomile najzdravijeg puka našega jadno pogibaju u pustoj tuđini daleko od utjehe domaćeg sunca i zemlje, a Hrvatska, gonjena i gušena sa svih strana, ne može se latiti ni onih očajničkih sredstava koja i posljednjem privatniku daje sveto pravo samoobrane, pa doživljavajući to čudo i taj pokor, sjećamo se na strašne dneve u osvit ilirstva, na užasne časove Bachovog apsolutizma i Khue-nove satrapije, bugareći staru šokačku »Oko mene svud je tama, za me nema svjetlila« ... U takim nečuvenim prilikama je dužnost svakog Hrvata ustati na obranu Otadžbine, jer se svakome radi o glavi. Zaprečuju nam izražavanje naših misli. Naskoro će za-

priječiti i naše mišljenje... Kao mrtvačka bijela ponjava pada na naše duše, na zemlju i na naš narod sinji teret bijelog terora. Samo se po sebi razumije da se Mladoj Hrvatskoj nadaje sama od sebe dužnost naći se na najizloženijim, najopasnijim mjestima kod obrane Otadžbine. Kao Kvaternikov drug Bach, mladohrvat mora uvijek biti spreman životom zapečatiti svoje uvjerenje. Kao Starčević, mladohrvat treba znati progutati sve klevete, čak i klevetu izdajstva u obrani svete stvari, jer Hrvatska nije samo naše osobno dobro, ona je i dobro prošlosti, sadašnjosti i budućnosti svih Hrvata, pa braneći nju, ne branimo tek svoje, već tuđe trostruko dobro, tuđi trostruki amanet, tuđi zalog, kojim se i mi koristimo. Oni koji izdaju i prodavaju zemlju i ovaj narod, vrše goru rabotu od običnih lopova, jer običan lopov uzima i krade privatnike, a ovi zlosrećnici trguju sa vrijednostima cijele domovine i naroda.

Mlada Hrvatska kao skup nacionalističan je sasvim prirodno pravaški, pa će pomagati i nastaviti rad Stranke prava i u onom slučaju da se stranka toga pokreta odrekne. U spor milinovaca i frankovaca ne ulazimo, žaleći ga s cijelom Hrvatskom. Kao liberali radosno pozdravljamo svećenstvo u pravaškim redovima, ali ćemo suzbijati sa naprednjacima furtimaštinu jer je negacija tolerancije i trovjerskog položaja našega naroda.

Simpatišemo s Koalicijom onoliko koliko je braniteljica hrvatskih prava, a suzbijat ćemo one tendencije u toj velikoj stranci koje eventualno izrabljuju hrvatsku slogu u korist srpstvu bez obzira na štetu hrvatskih interesa. Mi ne zatvaramo očiju pred činjenicom da se Koalicija dosele založila možda više za srpstvo no za hrvatstvo. Svakome je u živoj pameti kako se u korist Srba usuprot našem državopravnom pravu u saboru odrekloš Bosne i Hercegovine. Dok je za nas jalova smrt. E. Kvaternika živa pouka, dok nam ta pouka kazuje da se u danim prilikama ne može ništa postići iredentističkim sredstvima, nas s izvjesne strane tjeraju na »antiokvirašku« politiku, dok oni sami ostaju nagodbenjaci, barem formalno, tjerajući hrvatsku misao u antiokviraše, da bi tako ometali evolutivno ostvaravanje pravaške — jer tobože antiaustrijske misli. Nijesmo tako naivni pa da se hvatamo u ovake stupice. Mi smo za slobodnu, za što slobodniju Hrvatsku, pa ćemo realizovati tu misao prema prilikama ovakvima kake jesu. Činjenica je da je suvremena Srbija u sferi Trojnog Dogovora a Hrvatska u moći Trojnog Saveza, pa hrvatsko pitanje kao činjenica mora računati s tim činjenicama. Kao Srbi što su prije svega Srbi i samo Srbi, mi, ako i Slaveni pasminom, ostajemo Hrvati i prije svega samo Hrvati. Ako su Hrvati i Srbi isto jezikom, nisu isto svojom državnom, dakle narodnom mišlju, simbolisanom u razlici narodnog našeg imena, povijesti, tradicije

i sadašnjeg položaja. Ako su isto kao pleme, nisu isto kao narod, stojeći u odnošaju Belgije prema Francuskoj, Norveške prema istojezičnoj Danskoj, Engleske prema Saveznim Državama, austrijskih Nijemaca prema Reichsdeutschima. Jest, i mi smo za sloge, ali samo za one koje dižu hrvatsku misao, a ne obratno. Srbi, držeći se tog načela i gradeći se dobri Slaveni, napravili su — dok pišem te redove — savez sa neslavenskim Rumunjima i Grcima proti slavenskim Bugarima kao što sutra, bude li se položaj promijenio, mogu napraviti savez sa Mađarima i Talijanima proti nama Hrvatima. Neoboriva je činjenica da i sad živu usred Zagreba ekskluzivno kao u Turskoj, pomažući samo srpske a koristeći se svim hrvatskim institucijama. Neoboriva je činjenica da njihovi đaci u domovnicama označuju svoj materinji jezik samo kao srpski, dok ga naši većinom označuju kao hrvatsko-srpski. Neoboriva je činjenica da su danas kulturni radnici kao Vojnović i Meštrović za volju slozi viteški ostavili ugroženiju hrvatsku i prešli na bolje nagrađivanu srpsku kulturnu polovicu. Neoboriva je činjenica da je dr. Hinković, ostavivši nekad na cjedilu Davida, Geržanića i Tuškana, sa legijom naših odvjetnika branio Srbe kako nikad nije i ne bi branio Hrvata; da se za Balkance demonstriralo i davalo šakom i kapom kao nikad što se ne demonstrira i ne sabire za hrvatsku stvar, i da su nekadašnji stekliši kao Ujević, Kovačić e tutti quanti kao plagijat izvukli neko narodno, dakle državnoopravno jedinstvo srpsko-hrvatsko, koje je pusta utopija, jer bi se dalo ostvariti tek prevratom i sveopćim ratom evropskim. Neoboriva je napokon činjenica da je momentano hrvatsko državno pravo iluzorno jer je zaplijenjeno, i da nije čudo što sve naše bolje ljude srpska misao oduševljava, jer je sloboda, slobodna država i slobodan narod, dok je hrvatska misao barem danas Cuvajeva cipela na pogaženom hrvatskom ustavu, kulturno nazadovanje, užasni pauperizam, moralna strašna korupcija, propadanje Primorja i kolonizovanje Slavonije i pangermanskog Srijema, porez na svim linijama hrvatskog života kao plaća za onaj porez u krvi i novcu koji smo uvijek najlojalnije plaćali državi koja od nas stvara Albaniju, želeći od Albanije stvoriti Hrvatsku. Ja sam tvrd Hrvat, ali budem li prisiljen prestati hrvatovati, volim srbovati no pretvoriti se u Mađara, Švabu ili Talijana.

Danas, u doba svih uspjeha, sudi se i pravo uspjehom, pa se i naši »praktičnjaci«, malodušni i kukavički kao u doba satire A. Starčevića, rugaju našem »pravu«, jer ga u stvari nema i jer je pusta hartija za upotrebu svakakih »kabineta«, ali mi, đaci neslomljivog Starca, kličemo: Ako i gaženo, naše sveto pravo postoji! Nema li pravih branilaca, mora ih imati! Ako i ne uspijemo, što to mari! Viteški i junački je pastil! Teže je nositi junački poraze no kukavički pobjedovati! Ne dajmo se dok nas bude

jednog jedinog! Fiat iustitia, pereat mundus! I svijet, i svjetski poredak je besmislen ne može li se u njemu ostvariti ona misao pravde, onaj osjećaj boga i pravice što ga nosi i razbojnik gazeći ga i rušeći. Ideja prava je misao etična i samo žrtvama postizavaju se veliki etični rezultati.

Kao pravaška je naša misao etična i traži od svakoga maksimum etične energije. U naše dane štreberstva i oportunističkog plitkog materijalizma razvijamo onaj kult značajnika, karaktera, koji je dao svijetu Sokrata, Machiavellija, Condorceta, a našoj maloj zemlji u špuktriglsko novije doba jednog Kvaternika i jednog Starčevića. Mi smo siromašni blagom znanja i imutka, ništa — ništa nemamo, ali još ima korjenike i poštenja hrvatskoga, još ima kod nas poštenjaka, i ovi, samo ovi, mogu spasiti ovu zemlju štreberiju, pa ako i padnemo, nećemo biti pobijeđeni, jer — po riječima Viteza — osim časti sve izgubismo, jer — po Kumičićevoj frankopanskoj lozinci — dasmo sve za obraz, a obraz ni za što. Ako i tvrdi pravaši starog kova, pomagat ćemo sve hrvatske inicijative, dizat ćemo osjećaj hrvatske sloge i pozdraviti sve hrvatske lijepe čine, došli oni ma sa koje strane. Dođe li nam kakav Tomašić sa *Pacta conventa* i liberalnijim izbornim redom, radosno ćemo ga pozdraviti. Bude li u praksi sam sebe poreknuo, sudit ćemo mu s narodom. Kao dosele bit ćemo samostalni, jer nijesmo stranka, već kritika — i to ne samo stranačkog, već sveopćeg našeg narodnog života, pa nam je svako dobro došao vjerujući u budućnost Hrvatske, vjerujući u mladu Hrvatsku.

Ako i nije bogzna šta učinila, Mlada Hrvatska je dosele po slabim silama svojim bez ičije pomoći bila u prvim i najizloženijim redovima narodne borbe. Ne služeći kao dosadašnja omladina ni jednoj stranci, emancipovala je omladinu od dosadašnjeg običaja stranačke korteške dekoracije, javivši se i u književnosti novim zvucima, pa će možda mladohrvatski — kao prvi pravaški — pokret biti važan i kao pokret literaran. Zv. Milković, Lj. Wiesner, Karlo Häusler, F. Galović i drugi javiše se uspješno u novoj Plejadi nad zanemarenim Parnasom hrvatskim. U najteže dane nose oni sposobnost zanosa i hrvatskog idealizma, a vi svi mladi Hrvati, kojima se hrvatske muze javiše u času klonulosti i infamne savremene životne proze, dođite u ovo kolo, i što je danas tek pokret i misao, danas-sutra će postati djelo i uspjeh. Jer samo veliko djelo može biti veliko, kao mlado djelo što je Mlada Hrvatska.

POSTUMA

TRAGEDIJE I IDILE

Na redu su klanja Bugara, a europske novine kljukaju se vijestima o bugarskim zvjerstvima. Grčki Konstantin nazvan je već Velikim kao pobjednik Maksencijev, a u Solunu zovu ga već Bugarobijcem kao Vasilija II, koji je 15.000 uhvaćenih Bugara lišio očinjeg vida i oprostio tek sljepcovođama svake stotine tih slijepaca. Posljedica rumunjske balkanske hegemonije osjeća se već u Monarhiji i rumunjsko pitanje u Ugarskoj počelo se u Erdelju zaoštravati, dok se mi dolaskom Kraljevog pouzdanika bar. Škrlica poradovasmo povratku ustavnih prilika i slobodnije štampe.

I danas ima ljudi što pate od martiromanije, što hlepe za mučeništvom pod svaku cijenu, što uništavaju da budu uništeni. Zločin i kazna. Tražeći začetnike društvenih krivica, često ubijaju nevine i tako izazivaju strašne reakcije. Jest, urotnički nož prijeti tiraniji, ali je još više prijetio velikim ljudima. Homoseksualni prijatelji — po Plutarhu — Harmodije i Aristogeiton ubijaju doduše silnike, ali pod bodežima Bruta i Kasija pada osvajač Galije, proti Napoleonu I. i Vilimu Velikom pokušavaju se mučki atentati, a zasjedni atentator ubija cara Aleksandra II, oslobodioca seljačkog, čestitog republikanca Sadi Carnota, ustavnog kralja Umberta, da ne spominjem nevine naše kraljice, žrtve talijanskog poživinčenog postolara. Atentat u većini slučajeva ne dokazuje ništa drugo no da tiranija odozdo nije pravednija od tiranije odozgo. Najveći srpski vladar, knez Mihajlo, pada žrtvom mučke zavjere, kao i predšasnik sadašnjeg vladara crnogorskog i najveći bugarski državnik Stambulov. Atentati su jeftini način za ulazak inferiornih u historiju, u panteon slave.

Dojčićev suvišni i sasvim izolovani čin je posljedica neobaviještenosti gomile, posljedica iznimnih štamarskih prilika, indirektna posljedica cenzure. Da je naša štampa slobodnija, narod bi bio upućeniji o pravom, o ustavnom zadatku novog kralj. povjerenika i taj suvišni zločin nikad ne bi bio počinjen. Vjerujemo da

slobodna štampa može imati zle strane, ali među njenim mnogim dobročinstvima je i činjenica što pruža promjenljivu sliku narodnog osjećanja i tako posao vlastodržcima olakšava, dok je vladanje u protivnom slučaju otežavano, jer niko ne može upravljati nepoznatom mašinom, a nekmoli narodom, vladama nepoznatim, jer mu nije dano izražavanje mišljenja i osjećanja.

Već davno se usporedio samostan sa tamnicom i ludnicom. Ima samostanskih martiromana, što u novije, nesamostansko doba čeznu za mučeništvom tamnica i ludnica kao nekad što je samostanska ćelija znala čeznuti za paradoksnim mučeništvom terorizma, naime za vlastitim martirijem na račun tuđe prolivene krvi. Moderni anarhisti i teroristi su stara pjesma, repeticija poput tolikih bučnih modernizama. Atentate brane i preporučuju već proroci, pa grčki i rimski republikanci. Papa Pio V, šaljući u Francusku vojsku u pomoć katolicima, sprema 1569. Bartolovu noć sa preporukom atentata proti svakom heretiku (*«d'ammazar subito qualunque heretico gli fosse venuto alle mani»*). Teroristički atentatori 15. i 16. vijeka sve su sami monasi. Kada fratar Jakov Clément smaknu najkatoličikijeg vladara Henrija III, raduje se papa Klement: »U času osvajanja Pariza, usred njegove vojske, u vlastitom njegovom kabinetu, ubi ga kaluđer.«

Glavni apologete i teoretičari terorizma i atentata proti vladarima su jezuite, a Bakunin i drugi moderni doktrinari anarhizma su novo izdanje jezuitskog podmuklog moralisanja. »Cilj posvećuje sredstva.« Proti antijezuitskim i antiultramontanim vladarima, proti teoriji vlade po milosti božjoj pronalaze jezuite jakobinsku teoriju vlasti po volji narodnoj, pa đaci Loyolini, naročito Mariana brani atentate i slavi ubijcu Clémenta kao besmrtnika (*«caeso rege ingens sibi nomen fecit»*). Uzaman tjera iza neuspjelog atentata Ivana Chastela Henri IV. jezuite iz Francuske. Ubija ga jezuitski pitomac, kao Luja XV. što zbog tjeranja jezuita pokušava smaknuti Damiens. Četiri jaka konja jedva rastrgaše na trgu Grève toga fanatika, mučenog cijeli dan. Gledaoci se onesvještaju od smrada njegovog kliještima trganog mesa, od vonja tih rana namazanih sumporom i smolom i zapaljenih, dok je drug Casanovin Tiretta na pogledu tih muka sadistički sa blagorodnom damom griješio pored pustolova na prozoru, a iz crne zemlje ruknu do neba posljednji, živinski i neljudski urlik jedva rastrganog fanatika što ipak ne izda svojih jezuitskih vođa i ispovjedičkih gončina! Apsolutna poslušnost modernih članova terorističkih društava je tek varijacija jezuitskog principa apsolutne poslušnosti: *proinde ut cadaver*, poslušan kao lešina, poput fanatičkih kuamskih sektara u Kabiliji: »Bit ćeš među rukama Mukadema kao lešina u rukama onog istog što pere mrtve, pa

je kreće i okreće po svojoj volji*». Dok su jezuite spremali atentate i atentatore, njihova kasnija žrtva, tolerantni Henri IV, kliče nakon pobjede kod Ivryja: »Spasite pobijedene!« Umjereni protestanti doduše uče, proti jezuitama, da je kraljevska vlast od Boga (a ne od naroda), ali radikalni kalvinski antipapiste su još demokratskiji od branilaca apsolutne papske vlasti duhovne i svjetske, pa besmrtni Milton puritanski brani u *Ikonoklastu* atentate na kraljeve. U stvari su jezuite sa svojim probabilizmom skeptici i moralni indiferentiste, dopuštajući tek relativnost morala, pa čuveni otac katoličkog kvijetizma Molinos u čuvenom, dvadesetak puta prevedenom i prešampavanom *Vođu duhovnom* mudruje: »Bog dopušta da nas ponize, nekim savršenim dušama, da ih đavo čini sasvim prisebne i u njihovom budnom stanju izazove izvjesne čino ve mesa, i da im pokreće ruke i druga uda proti njihovoj volji. U ovom slučaju i u drugima, koji bi bez toga bili grešni, nema grijeha, jer nema privole... Može se desiti slučaj da se ti žestoki pokreti što navode na čine mesa sastanu istodobno kod dviju osoba, muškarca i žene...« Taj jezuitski katolicizam, dogmatičan tek u obrani svjetskih crkvenih interesa, bijaše u jezgru vjerski indiferentan, pa brat ministra Louvoisa, reimski nadbiskup, veli za prognanog katoličkog engleskog Jakova II: »Taj dobričina je kurtalisao tri kraljevine za jednu misu.« Od 1588. do 1635. padaju kao žrtve fanatika pod vodstvom praktičnih skeptičnih teoloških kazuista: Vilim Oranski, vojvoda Henri Guise, posljednji Valois Henri III, veliki Henri IV, vojvoda Buckingham i Wallenstein. Jezuitski smireni moral bijaše strašniji terorista od anarhističkih doktrina, toliko nemilih Marxu i ostalim prijateljima.

* Michelet

LITERATURA I SKANDALI

Osim gđe Humbert i novog pape najviše zanimaše blazirani Pariz skandal baruna Jacquesa d'Adelswarda. To je vrlo lijepo aristokratsko momče uhapšeno i pod istragom zbog zločina protuprirodnog, klasičnog i nimalo zanimljivog. Bogatog mladog plemića, potomka slavne švedske loze, blazirala je žena, ženska ljubav, i on je tražio nešto novo. Nije mu se desilo da ga, poput Orfeja, rastrgaju osvetljive i prezrene žene. Dogodilo mu se nešto gore: da u vrijeme krastavaca padne žrtvom zatvora i brbljavih novinara.

I ovaj slučaj je vrlo poučan za suvremenu psihologiju. Najmlađi, najistančaniji pariski naraštaj je, čini se, sit žene. Slasti obične ljubavi odviše su banalne za braću Des Esseintesa. Ako je feminizam, uglavnom, antimaskulinizam — da mi se oprostí ta kovanica! — nije čudo da se stvara muška reakcija. Još malo i vidjet ćemo antifeminizam na djelu: ljude, za koje žene i ženska ljubav neće postojati. Misoginski prah Euripida, Schopenhauera, Nietzschea i Ljudevita Bavorskog bit će zadovoljniji od pepela Malthusovih protivnika i od djecoljubive lige oko senatora Bérengera. Iz bankrota ženske ljubavi mogla bi se razviti renesansa muške plastike. Mjesto ljubavnih pjesnika čitat će se Platonova *Gozba*, mjesto Petrarke grčki slavitelji momačke ljepote.

No nas ovdje toliko ne zanima artizam i jalovost rafinovanog modernog seksualnog nagona. Satirâ, kao što je mladi barun, ima toliko u Parizu da bi bilo dockan protiv njih pisati satire. To je svijet psihopatologije, romana, dnevnih novosti i policije. U slučaju d'Adelsward je zanimljivo tek to, da je zločinac umjetnik, da je pao u zabludu zbog umjetnosti i da je kao pjesnik (*Les Cortèges qui sont passés*) izašao na glas najviše zbog toga skandala. Juče se o njemu, kao o stihotvorcu, još ništa nije znalo. Danas, iza bruke, ga čitaju, kupuju i nalaze da ima dara. Ah, ti snobovi! Skandal, dakle, divno pomaže literate i literaturu. U slučaju d'Adelsward je skandal i poezija jedno te isto.

Najčuvenije moderne francuske knjige bijahu sablazni. Zbog *Gospođe Bovary*, najboljeg novijeg francuskog socijalnog romana, bijaše savjesni umjetnik Flaubert na sudu. *Cvijeće zla*, najdublja, najiskrenija slika moderne izlomljene duše, dobi prvu svoju reklamu parnicom iz koje izađe tragični Baudelaire veći od svojih sudaca, poput drevnog Sokrata, »kvaritelja omladine«. Zoline i Maupassantove knjige bijahu i te kakovi skandali. Sablazan je i D'Annunziov roman *Vatra* gdje je opisano, tačno i iskreno, ljubakanje autorovo sa glumicom Duse. Jean Lorrain, najskandalozniji i ne najgori od živih pariskih pisaca, živi od novelizovanja najaktuelnijih sablazni, svojih i tuđih. U borbi za književničku egzistenciju skandal je svakim danom bolja i bolja reklama. Do juče se općinstvo zanimalo tek za sablažnjive knjige i pisci ishitravahu, pisahu, fabrikovahu sablazni kao »ljudske dokumente«. Autor je inače mogao biti čovjek skroman, običan filistar kao Zola, živući kao cijeli svijet. Danas sve više i više postaju pisci onaki kake su im knjige, ne zbog iskrenosti (toga najvišeg realizma) nego zbog čitalaca, jer se najprije zanimaju za pisce, onda tek za knjige. Wilde i evo taj barun d'Adelsward se proslavio zbog pohota, kakovima objeđivahu grofa Platena i Fridriha Velikoga. Da je Maksim Gorki toliko učio koliko se bitandžio, bio bi manje poznat.

Anormalnost nekih velikih talenata je tolika da se kušalo poistovjetiti genij sa ludošću. Tek, neosporiva je činjenica da većina velikih autora ne bijahu sveci. Helenski pjesnici nekažnjeno slavljahu nagone zbog kojih čami u buhari mladi barun. Ovidije i Petronije nisu pisci za penzionarke (pa ni za licejke). Aretinac je možda najpokvareniji duh libertinske Renesanse. Camões i Cervantes su avanturiste. Neka mjesta iz Rabelaisa i Mathurina Régniera su neprevodljiva. Privatni život Voltairea, Rousseaua i Enciklopedista je vrlo sumnjiv. I život Mirabeaua, titanskog tribuna i pisca jednoga od najraspasanijih romana, sve je prije nego moralan. Balzac, veliki Balzac pisaše *Contes drôlatiques*, paprenije od najdekameroniskijega *Decameron*a i od priča kraljice navarske, ljubavnice paža Cl. Marota... A što da reknemo o Baconu, o ocu induktivne metode i eksperimenta? Nikada nije grijao veći talenat sitniju dušu. Burns, Musset i Poe bijahu pijanice. Uspomenu Byrona i Heinea najviše tereti njihovo omalovažavanje savremenog moralnog licemjerja. »Uzimam li sina« — piše Byron u dnevnik — »treba da postane nešto skroz prozaično: jurista ili gusar.« Toma de Quincey se truje do starosti opijumom; D. G. Rossetti bijaše kloroman i morfinista. Rimbaud bijaše pustolov, a njegov suptilni prijatelj Verlaine prošao je kroz sav gad modernog jada i grijeha. Bio je ušljiv kao njegov Filip II, na umiranju, bivao je na robijama i u bolnicama, opijao se sa tim ka-

Ijavim starim boemom, sa Bibi la Puréeom (Bibi Nevoljom), vulgo Salisom, što poput njega izdahnu nedavno u sirotinjskoj bolnici. Verlaine je bijedan i jadan kao Villon, otac francuske lirike, taj najveći pjesnički kesaroš i obješenjak svih vremena. Najveći srpski lirik, snažni i tužni Jakšić, bijaše pijanica, a u piću ljuta kavgadžija. Sarajlija je bio ajduk, trgovac, činovnik, vječni đak, a vazda nemiran pustolov i putnik kao onaj dobri i mudri Dositiye Obradović.

Velik pisac je uvijek iznimka, pa i onda kada nije ekscentričan i nenormalan kao osoba. Nema velikog, novog književnog djela što nije ma čime sablažnjavalo suvremenike. Pravi talenat izaziva, vrijeđa, nepriličan je, spotiče se o primljeni moral i običaje — kao pravi skandal. Duša ima stidljivijih, sablažnjivijih golotinja od tijela, i pisci, pokazavši se u moralnoj nagosti pred cijelim svijetom, jedan sv. Augustin, Rousseau, Montaigne ili Amiel, sablažnjuju neke kao atenski cinik i gola mu žena.

Današnji rafinovani pariski čitaoci su siti ispovijesti moralista: karikirane prirode i ljudi naturalista. Da je Shakespeare bio moderan naturalista, Miranda bi se zaljubila u Kalibana i rodila bi žabu. Danas kao da se traži neprirodnost i literaran zločin. Svi snobovi se danas kažu nietzscheovci, svi, pa i snobovi socijalizma i salonske anarhije. Poezija postaje sve više negacija svih vrijednosti, i što je moderni, pozitivistički, utilitarni i protestantski život monotoniji i tuplji, to je moderni spleen željniji nove strasti i grijeha, nesocijalniji i neprirodniji. U tome sutonu svih vjera, svih estetičkih i socijalnih nauka, u tome umiranju entuzijazma i u ljutoj borbi za novac ostaje, rekao bih, modernim literatima još jedini način da budu izvorni i sugestivni — skandal! Poezija je skandalozna, skandal je poetičan. Naprijed, građani! Još dalje ovako, i pjesnici će, zbog reklame i snobizma, postati drugovi gospodi lopovima i robijašima, kao što su evo već glasnici satira i slične družine. Da su ljudske grdosije kao Vacher i Pranzini imali talenta, njihove uspomene bile bi najčitanije francuske knjige. Najbolja reklama pjesnicima budućnosti bit će, prema tome, giljotina.

Skandal baruna d'Adelswarda nije ništa novo, »neizdano«. I poetični skandali su plagijati. I skandalozni pjesnici su plagijatori. Danas je i u skandalu teško biti izvoran. Konkurencija je, osobito u Parizu, vrlo velika.

SAKRAMENAT KRVAVOG KRSTA

Dok se naše pleme od Crnog do Jadranskog mora, od Sitnice do Dunava, od Balkana i Šar-planine do Avale diže na oružje, dok pjesnik *Balkanske carice* razdire mrežu europske diplomacije i provaljuje do Skadra u nadi da »vidi Prizren« i da se u svetim Dečanima sastane s unukom Karađorđa, najviši hrvatski sud osuđuje na vješala posljednju obranu hrvatskog prava, Stol sedmorice meće sramotan konopac oko vrata Jukiću. Još malo, i Mučenik će ispiti gorku čašu, Junak gesta Miloševa primit će uzvišeno posvećenje crvenog krsta, primivši sveto pomazanje vlastite krvi, kojom otkupljuje ovaj pali i zarobljeni narod. Kao Bach, grabančijaš i Kvaternikov drug, pada Jukić pored osramoćene zastave hrvatske, a osuđeni mladi drugovi njegovi podijeliše čemer toga »bijeloga hljeba«, očekujući čas da posiju ovom gaženom Domovinom nove Jukiće i da pretvore hrvatski narod, da pretvore Hrvata u Jukića.

Kao zločinac, kao rđa i zlikovac osuđen je pravednik koji je narodnu osudu htio izvršiti nad poznatim lupežom i izdajicom narodnom, nad Cuvajem. Hrvatski plaćenik osudio je na vješala hrvatskog Zatočnika, ali na neustrašivom čelu Martira blista već sad aureol Bruta oko besmrtnog vijenca Harmodija i Aristogeitona, Petra Zrinjskoga i Krsta Frankapana. Ne, nije propao i ne može propasti narod, rađajući takvim sokolima.

Sudiše, osudiše, izmučiše i premlatiše ga, i oni to, tu sramotu, tu čušku zakonu, pravu i ljudskom dostojanstvu, oni to čudovište inkvizicijske naručene procedure nazvaše parnicom! Vucibatine, koji nekad osudiše kao šuftove jednog Davida Starčevića, jednog Tuškana i jednog Geržanića, kukavice, koji proglasiše veleizdajnicima nedavno sedam stotina tisuća pravoslavnih, srpskih čestitih poreznika i junačkih branilaca ove užasne zemlje, moralni propalice i etičke nakaze, što sada kao njihov Accurti čame po ludnicama i sanatorijima sa Spevcima i Rorauerima, da izbjegnu linčovanju i paragrafima zbog silovanja malodobnica, ti nesre-

ćnici i rođeni robijaši što pretvoriše paragraf u vješala a zakon u tamnicu za sve što je u toj zemlji slobodno, pametno i čestito, te hulje, te otrovne pečurke sa zlokovne njive Khuenove, ti izdajnici penju na vješala tanka čovjeka koji je svoju žrtvu promašio i odsuđuju na tešku robiju malodobnike, gotovo djecu, što ne htjede biti doušnici, špijuni i Azevi, kao vascijela vajna ta birokratska Hrvatska, Hrvatska diplomiranog izdajstva, koja nagrađuje Accurtije, protežira Spevce, goni Hinkovića, ubija Jukiće i četiri vijeka nakon Tahija tegli pod jarmom jednog Cuvaja, bivšeg graničarskog čate, a danas nasljednika Nikole Zrinjskog, Josipa Jelačića i Ivana Mažuranića! Budući da samo normalni ljudi mogu na vješala tanka, trebaše proglasiti Jukića normalnim, mada ga već u vojsci smatrahu neobičnim neurastenikom i neuropatom, kako to lombrozovska, njegova na sudu pročitana pjesma dokazuje. I proglasiše ga normalnim, a za taj divni posao nađoše dva psihopatologa europskog glasa. Jednome je ime dr. Žirovčić, a drugome Lang. Jedan se uživio kao direktor ludnice, a drugi se uživovćio već prije no što postade pritjažatelj ludničke sinekire. Dakle, Lang i Žirovčić, vesela im majka! Cijeli liječnički zbor je ožigosao cuvajevsku njihovu proceduru kao švindela, lopovštinu, čušku psihopatološkim metodama, kao psihopatološku cuvajevštinu, zrelu za Stenjevac i za Lepoglavu, ali — Stol sedmorice, vjeran žirovčićevskim i langovskim naučnim metodama, penje Jukića, kandidata za sanatorij, na vješala tanka. Neurastenici se, dakle, danas u Hrvatskoj proglašuju zdravima, dok pod Khuenom za volju paragrafa bijaše obratno, pa su ondašnji Žirovčići i Langi zdrave zdravcate ljude, kao kapetana Turkalja, proglašavali zdravima i zatvarali ih u Stenjevac, da se tamo malo nastenju do smrti.

Jukićevo držanje kod sramotnog tog mrcvarenja i »justizmorda« zadivljuje još više od junačkog njegovog čina. Kod mučenja policijskih i šikanacija sudbenih organa nikad ga nije ostavila snaga, nikad nije klonuo, nije nikad zaboravio da je on sudac u ime Nj. Veličanstva Naroda, da je on zakon u ime Nj. Svetosti hrvatskog ustavnog i narodnog prava, da je on jedina eksekutiva gažene i sramočene, isisavane i obeznarodivane Domovine. Na istrazi i na sudu, kod osude i nakon osude, vladao se pod inspiracijom slobode kao pravi Izbranik narodne volje i duše, dajući savremenom omladini divan primjer energije, a svojim prijateljima utjehu da nije poginuo duh Bacha i Eugena Kvaternika. Izade li Hrvatska iz sramotne te krize svijetla obraza, ako i umorena, u prvom redu će biti zahvalna tome đaku i junaku, idealistu i čovjeku od akcije, mučeniku i junaku, što je pokret Mlade Hrvatske, kojoj bijaše članom, počeo ostvarivati radikalnom lozinkom starih poštenih pravaša: Nulla redemptio sine sanguine. Nema spasa bez krvi. Nema slobode bez sakramentalnog crvenog krsta!

Ovakvi čini, suvišni i paradoksalni u normalnim zemljama, jedini su način borbe i otimanja, vitalnosti i narodne reakcije u bespravnim državama. Iza pokreta, kojemu pade žrtvom zloglasni Khuen, imadismo ustavnu, narodnu vladu i »mjerodavni« je oboriše jer se silom želi fabrikovati saborska većina mađaronska, dakle protinarodne, izdajničke stranke. Raspisala se sva sila novih izbora, na kojima je usuprot bajunetima pobijedila sila udruženih hrvatskih i srpskih opozicija. Kada narod odnese pobjedu na ustavnom bojištu, zatvoriše mu »mjerodavni« Sabor pred nosom, hrvatski ustav bi suspendovan kao i rad srpskog Crkvenog sabora karlovačkog, pa proti ustavu, zakonu i svakom pravu dobismo Cuvaja, »prigelpatent«, cenzuru, pretvorismo se u opsadno stanje, dobismo za svemožnog pašu i satrapa onog Cuvaja koji nekad s izbora otjera jednog Strossmayera i koji, plaćajući svoje silne privatne dugove sramotom i padom jedne kraljevine, bijaše jedini koji se htjede prihvatiti toga sramotnog komesarskog (k'o-mesarskog) posla. Jukićevo tane ga je promašilo, ali naći će se već majstor tome moralnom mrtvacu i nemilom pokojniku, postavljenom nam za vrat u prekrasnoj nadi da dogodine on, Slavko Cuvaj, plemenitaš od Ivanjske, baronski kandidat, u ime hrvatskog naroda obnovi taj sramotni financijski »sporazum« sa »posestri-mom« Ugarskom. No »mjerodavni« ljuto će se u tom slučaju prevariti. Jukićev gest bijaše tek slučajno gest Jukićev, jer bijaše gest naroda koji će u slučaju ponovnog atentata na obraz i svoju kesu taj pokret zakonite samoobrane ponoviti u novim Jukićima. Jukić je tek počeo, i to je neprolazna njegova slava, što je atavizme koji se u duši potomaka hajduka i uskoka, zatočnika bijedne raje, još ne zatomiše, znao probuditi, i da je iza Bacha i Kvaternika prvi inteligenat koji posegnu u obrani naših prava za revolverom, kada je ta obrana postala nemoguća zakonitim sredstvima, perom i besjedom proti nezakonitim, protizakonitim, urotničkim i neustavnim »mjerama« cuvajevštine i »mjerodavnih«. Kuršum je progovorio kada nam zapušiše usta i zaplijeniše novine. Cuvajevštinama će i ubuduće tane odgovarati. U nuždi krajnje samoobrane ima zakonito i sveto pravo braniti se svim sredstvima svaki pojedinac, a nekmoli ne narod, kojega u Jukiću penju na vješala, jer Austro-Ugarskoj kao primorac osigurava velevlasni položaj, kao Jugoslaven krči put na Istok i jer je 1848. sa Rusijom spasio dinastiju i ovu nezahvalnu Monarhiju uz cijenu prezira cijele liberalne Europe.

U brutalnom nasilju odozgo, u infamnoj eri obustave ustava i svake slobode, u eri štreberstva, korupcije, nekažnjenog birokratskog sadizma, prodaje bilježničkih mjesta, pompadourskog milosništva, komesarskog podizanja sumnjivih banaka, kolonizacije Slavonije, iseljavanja u Ameriku, sprdnje sa sarajevskim, kar-

lovačkim i zagrebačkim predstavništvima, u tiranskom gaženju svih ugovora, kraljevskih zavjernica, narodnih povlastica i prava, u smrtnoj opasnosti našeg naroda, kada mu »mjerodavni« grobari zvone posljednji čas, izvršio je Jukić sa mladim drugovima svoju hrvatsku i građansku dužnost. Kao vitez branio je nemoć i pravdu, spojivši u sebi ideal Grabancijaša i inteligenta i revolucionara, đaka i osvetnika narodnog. Taj krst koji se zove svijest narodne slobode, u najvećim mukama eno vuče na toj Golgoti, na zemlji hrvatskoj. Blago majci koja rodi ovakva sina! Gusle javorove će ga spominjati uz junake i zatočnike ovog roda i plemena. Iz njegovih muka niknut će osvetnici. On će biti primjerom energije i junaštva sadašnjoj omladini, boljoj od pređašnje, bit će heroj Mlade Hrvatske. Iz zgažene njegove mladosti doći će proljeće ovoj zemlji. Dođe li nam skori spas, doći će iz mučeništva toga mladića kroz kojega ide agonija i spas Hrvatske. Hvala mu i slava! Dok bude naroda našega, ime će mu sjati.

*Kako zrake sjajnog sunca
U čistome brilijantu!*

PISMO IZ PARIZA

*Du grand Turc je n'ai souci
Ni du grand soldan aussi.*

(Ronsard)

Ne ljutite se, g. uredniče, te Vam ne pišem. Još uvijek živim od *Nade* — više od nade nego od *Nade*. Za pismo treba marke, a još nijesam marki.

Ovamo u Pariz stigoh u nedjelju, 6. avgusta. One se večeri desila na nekoj stanici strašna željeznička nesreća, a ja ne imadah čast da budem tamo. Bog čuva krepост.

Cijelim putem mišljah na Ženevu, na tihi Calvinov grad, koji se diči slavnim sirom, slavnim guvernantama, slavnim jezerom, slavnim generalom Dufourom — koji ne jaši magarca nego konja — i na slavnog našeg Jovana Dučića, koji, nadajmo se, još ne jaši ni konja ni magarca. Putem mišljah i na druge stvari, na primjer na ženevski Brijeg Milosrđa gdje bih i ja još i danas čamao pored mog zimskog kaputa, da praktični Švajcarci daju parâ za tako nepraktične stvari kao što su srpski i hrvatski literati... U Pariz dođoh incognito, jer ne marim službenih dočikanja i jer ne htjedoh buniti prijatelja, gosp. Loubeta. Varoš je, da rekнем, dosta lijepa, a da ima zagrebačkog zraka i beogradskog ćevapčića, bila bi još ljepša. Premda ne govori slovjenkim narječjem, Francuz mi se najviše sviđa među svom braćom Slovjenima: ljubežljivo čeljade, a žena mu je još ljubeznija. Od svih me koketa najviše zanima Pariz, jedina svjetska namiguša koju ljubim, premda je, kako čujem, rujnirala i po kojeg kralja...

Što da Vam pišem o Parizu? O knjigama? Ovo dana izađe desetak samo pjesničkijeh koje vnijedi pročitati. O slikarima i vajarima? Ima ih tisućama. O pozorištima? Onomad, 8. o. m., izgori francusko slavno Pozorište, Kuća Molièreova, a ove će se nedjelje u ostalima prikazivati 6, velim šest premijera, međ' njima i *L'Aiglon* (Orlić) E. Rostanda.

U Parizu ima talenata kao u Njemačkoj čisela kupusa, pa ko hoće da »pada u oči«, valja da bude genije ili glupan. *Mali Parizlija* mijenja nedjeljom više celebriteta nego košulja. Danas je slavan antisemita Guérin, sutra mistifikator Vivier, koji učiše ruskog cara graditi — mjehure. Prekjuče bijaše »en vogue« Zola, juče konj koji dobi na košiji u Auteuilu; — sada slave burskog Leonidu, generala Cronjea, sutra će Fregolija, komičara u Olimpiji, koji se u 10 minuta pretvara u 10 velikih komponista. Na Ivetu Guilbert, parisku Malu Maru, sjetio bi se i opet Pariz kad ovo dánā malne izgori u svom stanu, da joj »rekord« gorenja ne preote mlada i krasna glumica Ž. Henriot, koju izvukoše iz pepela »Francuske komedije« kao parče ugljena, koji tek stade gorjeti francuskoj vještini i na kojemu ostade samo val mekane, zlatne kose. Sirotica!

— Jest, pariska je slava »papillon qui passe«, lepir, mušica — rekne mi nekog toplijeg jutra u liksamburškoj baštini u razgovoru elegantan neznanik. — A bolje je tako. Da vam ispričam što je prava, stalna slava, koja je Parizliji dosadna kao stalna žena. Dakle, lane vam napišem dramu u stihovima, *Berger de Cyrannac* (*Siranačkog pastijera*), koja postade preko noći slavna. Oh, da je proklet Čobanin siranački! Na ulici više za mnom man-guparija, a kokote mi svako veče razderu nov kaput: — Hajde sa mnom, lijepi Pastijeru! ... Kod kuće me muči ljubomorna na glumice žena. Sakrivam se u kafanu i što vidim u novinama? Dugački nos Pastijerova glumca, a ispod nosa čitam na golemo svoje čudo da vučem lozu od Svjatog Ludovikusa, pa još s »lijeve« strane! Bjegam u muzik-hole i laka pozorišta, ali svagdje me ubijaju scene, pjesme ili travestije prokletog Čobanina. Na ulici me šcepala dva džinska namćora, nude milijun pa da me vozažu Sjedinjenim Državama u gvozdenom kavezu... Došavši strven kući, nađem ženu — oh, moj veliki bože! — u kostimu »Siranački čobanin«. Izgubim od bijesa pamet i udarim joj zvučan šamar. Rastavismo se, prokleti Pastijer ubi moju obiteljsku sreću! Pobjegnem iz Pariza u neku banju, odem u kasino i — Čobanin, o moj veliki bože! ... Otrčim na prvi vlak. Usred nagle vožnje pita me moj saputnik kako mu pristaje šešir, šešir nove mode, šešir »Pastijer...«! Skočim kroz prozor, srećom u neku rječicu, i stignem u N., zabačeno seoce u Pirenejima. U zoru me probude serenada i govor kojim kmet kuje u zvijezde autora drame — — —! Ha! Izbacim metak iz revolvera, skočim kroz prozor, svjetina za mnom, a kmet bijesno viče! — Dršte ga, poludio je gore od Maupassant! ... Jedva se spasem u guštiku i — obeznanim se kada opazim na krošnji hrasta objavu nekakog putujućeg društva — da, da, — oh, — i u guštari me nađe moj krvnik Pastijer! ... Pošto se

osvijestim u kolibici drvarskoj, opazim na prozoru mače kako se valja na ilustrovanom prilogu *Pti-Parizijena*, kako se valja na liku autora drame *Pastijer siranački* i docnijeg akademika... Zadržim mačku i pobjegnem u gaćama i košulji u obližnju varošicu. Skleptaju me žandari, a kada im rekoh ko sam, natovare me bubotkama i bace zbog protivzakonske upotrebe tuđeg slavnog imena i titule plijenom hapsanskih vašiju... Sve to učini kleti *Pastijer* i kleta Slava! A noćas ću se, dragi gospodine, zacijelo objesiti za svoj »hozentreger«...

— A rašta, ako smijem pitati?

— Jer ne mogoh odoljeti, napisah nov komad i jer se sinoć prikazivaše moj *Soko* sa ludim uspjehom, o, teško meni, kuku meni, nesrećniku!

Gledajući dugo za bijednim velikim čovjekom, mišljah na mladog Rostanda koji će zaraditi s *Orlićem* bez sumnje drugi milijun. Mišljah na Janka Veselinovića, srpskog Burnsa u prozi, koji sa *Didom* ne zaradi ni jednog jedinog milijuna... Doduše, i veliki umovi, kao što je Diogen ili Isukrst, bijahu vazda »švorc«, ali Diogen imadaše bačvu, a Nazarećanin je znao pretvoriti iz 12 hljepečica tisuće hljebova i vino iz vode. Naši pisci najviše te pretvaraju vino u vodu...

U obožavanju svega što je lijepo i veliko, u tome estetičkom je osjećanju superioritet Pariza nad ostalim gradovima, nad cijelim modernim svijetom. Pariz je najveći jer je najveći umjetnik među gradovima. Kokota je svagdje jadan i bijedan demon; u Parizu joj praštamo jer ima ukusa, humora, često duha i srca, jer je model umjetnicima, katkada vila pjesnicima — jer nas pariska kokota podsjeća na lijepe hetajre, na drevne sveštenice Afrodite, boginje Ljepote i Ljubavi. U Quartier-Latinu ili na Montmartreu je običan čovjek tačka između stoke i umjetnika. U Rusiji zovu i danas vještaka »hudožnikom«, čovjekom paćenikom, a ovdje je slavan umjetnik ugledniji i plaćeniji od po kojeg vladara. B. Constant, Anatole France, Gérôme, Rodin, Coquelin ili Massenet ne mijenjaju se ni sa gosp. Loubetom, predsjednikom Republike. Nedavno komentarisahu svi listovi pismo Filipa, orlean-skog pretendenta, kojim čestitaše karikaturisti Willettu za sličicu *Evo Engleza*. »Vaši su potezi kao udarci sablje«... — pisaše potomak kraljeva pariskom »rapenu«.

Pariz ne bi bio odista Parizom, da nije samo grad Apolona, već i grad Bakhosa Dioniza, da nije samo varoš Hugoa i Balzaca, već i kolijevka Figara-Beaumarchaisa i Poquelina-Molièrea, tapetarskog sina. Tu je prijestolnica Nj. Veličanstva Espria, Duhovnosti. Espri je originalnost francuskog duha. To je nasmijani francuski zdrav razum, koji je francusku misao sačuvao od svih

ekscesa okrom od ekscesa komičnosti i koji je francuskim djelima dao onu univerzalnu, cijelom svijetu razumljivu prostotu i gracioznu ljupkost. I danas nema Pariz, moderna Atena, manje soli od drevne Atike. Još diše stari rušilac posljednjeg carstva, pamfletista Rochefort, još odjekuje prpošni i začikljivi kuple sa Montmartrea po Đačkom Kvartiru, odbijajući se od strogih zidova Panteona. Courteline, Riche, P. Veber i cijela četa tih lakijeh vodviljista nasmijavaju bulvarska pozorišta; Polin, Hyspa i vas onaj roj iz pokojnog Crnog Mačka zabavlja đavoljim pjesmicama veselo pleme Rabelaisovo. Gyp (kontesa Martinel) i cijela vojska otmjenih feljtonista — a feljtonista je ovdje svak dobar pisac ili novinar, od Fouquiera i Lemaitrea pa do Allaisa i Radelspergera — izaziva diskretni smiješak gurmana i salonskih skeptika. Pariz je i danas grad Komosa. Prevejani »kamlo« i blazirana markiza kao da progutaše atom praška od rastresenog pepela Voltaireova. Melankolijski smijač H. Lavedan mogaše mirne duše reći u svom pristupnom akademičarskom govoru da se prevario autor *Dosadna svijeta* rekavši da je mrtva stara galska veselost. Ne, još ne poginu francuska šala, samo što danas, kako tvrdi sjajni feljtonista Al. Ep, »ima napretka: smiješnost ne ubija — ona oživljava«.

Pariz je đubre, ali mramorno.

Ako često jadikuje to staro i razmaženo dijete, još se češće smije.

A što mi se najviše sviđa, Pariz je slobodan. Ovdje Vas ne hapse ako zviždite marseljezu.

*

Vrane se već odavno vratiše u Pariz i lepršaju oko škurih i kusihih tornjeva notrdamskih. Naskoro će i laste. Radujem im se poput Bérangerovog zatočenog vojnika, premda mi neće donijeti »epatantnog« proljeća. Glumac Guitry, knezovi Orlov i Trubeckoj, gosp. Croisset i pisac Ab. Hermant još su uvijek elegantniji od mene. Rothschild još uvijek ima više novaca i neće da mi »pumpuje«, premda ga uvjeravam da i ja spadam među velike sile. Da se zvah nekada gosp. Mozes — poput mog književnog sabrata gosp. Hinka Hinkovića »čovjeka sa neodrezanim uhom« — šat bi bilo drukčije. Tješim se kada mislim da imam brkove kojih nema gosp. Richard, pariski arcibiskup, da nosim na ulici pantalone i da ih tako ne nosi lijepa gđica Marsy, i da imam 26 godina kojih nema Sara Bernard. Tješim se kada gledam — fijakerske konje.

Taki jedan bijednik pade, vozeći me iz aristokratskog kluba, kamo me odvede i prikaza knez Jovan Pantelijć. Skočim iz kola i gledam bijednog konja kako je pustio jezik niz mjesečinaste zube i kako kotrlja krvavijem očima.

— Jeste li vi to, Matošu, carsko i kraljevski gefrajteru?! — šanu mi mučenik i raskolači oči.

— Jesam — rekнем začuđen. — A ko je Vaše Gospodstvo?

— Matošu! Zar me ne poznaješ više, Antune Gustafo? Ja sam onaj ponosni zelenko kojega si opisao u *Perecima*. I meni postade preusko Savodravlje, i ja prijeđoh u Šumadiju, i ja padoh u taj svjetski Babilon. Gle, moj carsko-kraljevski gefrajteru, što bi od tvog Bukefala!

Kljuverina skoči, pa da me obujmi suznijeh očiju, ali sile je ostaviše.

— Milo, osobito mi je milo — propentam — te se i Vi, stari krigskolega, požuriste da ovdje nađete stope popa Galianija i nepopa H. Heinea. Da nije i vas ljubav — ah, oprostite! A kako Vam se sviđa Biograd?

— Osobito, premda sam vuk'o tramvajska kola. Tamo upoznah nekog pametnog omladinca koji se zvaše Ovan.

— Da nije Jovan?

— Jes'! On je najbolja i jedina dosjetka svog tate koji prodavaše na čaršiji šesire a ne glave.

— Ne poznajem tog duhovitog Jovana — rekнем, posmatrajući njegove četiri mučeničke noge kao simbole četvero država u kojima je naše raščetvereno pleme.

— A jesi li čitao, gefrajtere Matošu, biogradsku *Zvezdu*, u kojoj pozdravlja neki »Žil Lemetr« Dragutina Ilijća, J. Pantelijća i tebe?

— Nisam, jer trak ove *Zvezde* ne dopire do Pariza.

— Matošu! Ako ikada dođeš u Biograd ili uspišeš tamo, ne zaboravi mi nikako pozdraviti šaljivog gazda Krpu, otmenog Paja Diplomatu, spiritistu Kućetinu i mog brata i prijatelja, umnog i duševnog »Žila Lemetra«. Želim mu svaku sreću i da njegov duhoviti lik što prije okiti galeriju *Male Biblioteke*!

— A gosp. Ristu Odaviću baš ništa? — upitam čudnovatog paćenika. On tek uzdahne, isplazi jezik, prosu suze, pade, zakoluti očima i prestavi se.

Ne smijte se, jer mu pepeo neće biti gori od pepela Chateaubrianda ili bolji od pepela »Žil Lemetra« ili »Paje Diplomate«!

A Vama, G. Uredniče, (od) Boga zdravlje, od mene (poz)dravlje. (Pariz) 15. marta [1900].

MISCELLANEA

NA MIRISNOME ZLATIBORU, od Sret. A. Popovića. (Odštampano iz *Srpskih novina*.) Biograd, u Drž. štampariji kralj. Srbije 1896.

Pisac je izabrao »mirisni Zlatibor«, da nam na njemu u glavnim crtama iznese život i običaje vascijelog užičkog okruga.

Tamo gdje opisuje prirodu, dosta je slab. Nema ni prirodnjačkog ni slikarskog pogleda. Ali suština djelca: opća slika ljudi na Zlatiboru, vrlo je lijepa. Fraza u ovom opisu Era i Erske gotovo ni nema; Popović vrlo lijepo i bespristrano crta osobine i mahne Zlatiboraca.

»Narod s nepovjerenjem gleda na sve ono što se kosi s njegovim običajima. Ali, ljuto griješe oni koji misle da je narod tvrdoglav i uporan i da nerado prima savjete i pouke. On im se drage volje odaziva, samo kada mu se prethodi primjerom i kada je uvjeren da ti savjeti dolaze od strane prijateljske i njemu naklonjene.« (Str. 41.)

»Narod najviše pati i strada zimi i rano s proljeća. Bolesti većinom bivaju od naglog i jakog nazeza, a najobičniji su: *groz-nica, kostobolja, grčevi* i zapaljenja u raznim unutrašnjim dijelovima. Od zaraznih bolesti naročito su odomaćene: *boginje, šarlah, gušobolja, srdobolja, tifus i veliki kašalj*. Od kožnih bolesti rasprostranjena je *šuga* i, po gdje gdje, *majasil*. Osim toga ima još *škrofuloze* i *suve bolesti*. Uzevši uopće, mnoge od tih bolesti jesu jasna i žalosna posljedica *nezdravih stanova, rđave hrane i odijela*, kao i prekomjernog tjelesnog naprezanja.« (Str. 58.)

»Iz bojazni, narod praznuje mnoge dane zbog tica, crva, zmija, vukova, grāda i raznih bolesti. *Preko šest takvih dana ima u godini*, koje on praznuje, ne računajući tu nedjelje i one dane u koje crkva zabranjuje raditi.« (Str. 61.)

»U samome okružnom gradu¹ nabrojio sam *na trideset i šest lica*, koja skoro i isključno žive od gatanja lakovjernom svijetu.

¹ U Užicama.

Oni proriču ljudsku sudbinu gledajući u dlan, karte, graške, konce, ugljevlje i u neke stare, beznačajne knjižurine.» (Str. 63.)

Stil i jezik u toj su knjizi laki i ugodni. Pisac nije nikaki specijalista, nego čovjek obrazovan uopće, koji ne govori specijalistama. Posvetio ju je uspomeni svojih roditelja.

SRPSKA KNJIŽEVNA ZADRUGA, uz »Maticu hrvatsku« jedno od najotmjerenijih književnih društava na Slovj. Jugu, izdala je i gotovo već razaslala peto kolo svojih knjiga:

1. *Basne Dositeja Obradovića*, II. — Knjiga ima registre: sadržaje basana po pojedinim pitanjima, koja se pretresaju u naravo-poučenijama; imena lica i mjesta i riječi manje poznatih. Još joj je Andra Nikolić napisao valjan pogovor.

2. *Druga pevanija Zmaj J. Jovanovića*, II. U ovoj su svesci: *Pjesme patriotske, Probe pera, Stražice, Epigrami, Epitafi*. One su pjesme do kojih se došlo docnije ili koje su izašle dok se ta zbirka štampala, u dodatku.

3. *Slike iz seoskog života I.* (Janko Veselinović).

U ovoj su svesci ove priče: *Na prelu, Momče, Djevojče, Mali Stojan, Seja, Samrtna čaša, Braća, Grad i svirač*.

4. *Todor od Stalaća*, tragedija u 5 činova od Miloša Cvetića.

5. *Ariostov Bijesni Rolando II.* — Prijevod Dragiše Stanojevića.

U ovoj je svesci XIII. do XXIII. pjevanja.

6. *Devajtis*, društveni roman od Marije Rođevićevne. Preveo Nikola Manojlović-Rajko.

7. *Knjiga o zdravlju*, prosto izložene pouke o čuvanju i njegovanju zdravlja, izrađene u njemačkom carskom zdravstvenom zavodu. Srpsko izdanje priredio prof. dr. M. Jovanović-Batut. (Ta je knjiga nagrađena iz fonda pokojnog popa Mihalića.)

— Po pravilima »Zadruginim« trebalo je u ovo 7 knjiga da ima samo 60, a ima 113 tabaka. Taj rad »Upravin« svakako zaslužuje da se u »Zadrugu« upišu svi školovaniji ljudi naroda srpskog i hrvatskog. Jedino tako moglo bi se postići da se »Matica hrvatska« i »Zadruga« popunjuju — tj. da ne trebaju izdavati istih djela.

KNJIGE ZA DJECU. Knjižara V. Valožića izdala je opet nedavno dvije knjižice za djecu: *Stanko-Čupavko i Čupavica Stanica* — sa bojadisanim slikama. Svaka knjiga stoji po 1/2 dinara.

VOĐA PO BEOGRADU. Izdali Đorđe Bugarski, statističar opštinski, i Petar Hajduković. — Knjiga ima i plan Biograda.

KALENDARI ZA 1897. GODINU, štampani ćirilicom:

Beli orao, Uredio Radoje Radojlović. — Taj je kalendar bio namijenjen ćlanovima naprednjaćke stranke.

Golub, srpski kalendar, štampan u Carigradu. — Uredio ga Sv. St. Simić, profesor. — Taj se kalendar rastura do blizu u 10.000 primjeraka.

Guslar. Izdanje Grćićeve knjižare u V. Bećkereku. — Taj se kalendar prije zvao *Banaćanin*.

Njiva. Izdao Pavle J. Pavlović, knjižar u Šapcu. Kalendar ima i priloga poljoprivrednog i beletristićkog znaćaja.

Orao, velik ilustrovan kalendar; uredio ga A. Marković Adamov.

Poljoprivredni kalendar. Izdanje Srp. poljoprivrednog društva. Uredio ga Dušan M. Spasić.

Srpkinja. Ilustrovan kalendar. Uredio ga Jovan Popović. Štampan je u Zemunu. — Prilozi su većinom od ženskinja.

Srpski veliko-bećkerećki kalendar. Izdanje J. Grćića.

Srpće. Uredila i izdala knjižara Milovana Petka Pavlovića.

Škola. Ilustrovan đaćki kalendar. Udesio Mih. M. Stanojević, ućitelj.

Novi orao i Godišnjak. Izdanja braće Popovića u N. Sadu.

NEŠTO O RUŽI I RUŽINOM MIRISU. Sastavio Živ. J. Jurišić. (Odštampano iz *Srpskih novina*.) Beograd. Štampano u Srp. kralj. drž. štampariji. 1896. — 12°, str. 46.; cijena 50 para din.

Osim naućne ima ta knjiga, koja preporućuje gajenja ruža kao što je u Bugarskoj i nekim sjevernim zemljama, još i vrijednost za podizanje narodne privrede.

»JEVREMOVAC«, *BOTANIĆKA BAŠĆA KRALJEVINE SRBIJE U BEOGRADU*. Sjemenje pribrano u »Jevremovcu«, 1896. god. koje se nudi u zamjenu botanićkim bašćama. VII. god. 4° str. 1—23.

Na kraju spiska potpisani su gg. St. Jakšić, upravnik, Ž. J. Jurišić, ćuvar, i K. Birbah, inšpektor botanićke bašće beogradske (»Jevremovca«).

SOKO BANJA. Izradili dr. P. Dojić i dr. Vl. A. Popović. (Sav prihod namenjen je *Društvu za ulepšavanje Soko Banje*). Beograd. Parna radikalna štamparija. Cena 50 p. d.

Osim kratke napomene ćitaocima o cilju knjiće dijeli se ona na tri odjeljka. U prvom se govori o postanku Sokobanje iz najstarijeg doba.

Dalje se govori o sjajnoj prošlosti ove banje, koju nekada posjećavahu bolesnici iz dalekog svijeta, pa ćak i iz Azije.

Burni događaji Balkanskog Tropolja ubiše, osobito u početku ovog vijeka, važnost toga kupatila. Podigao ga je opet Stari Gospodar, knez Miloš, koji je tamo obično boravio sa sinovima svojim Milanom i Mihajlom.

Pisci predlažu da se u toj banji podigne hidroterapijski zavod.

U II. dijelu ove knjižice izloženi su neki historijski momenti iz srpskog državnog života, ukoliko su uplivali na tu kupelj. Dosta se i borilo oko toga mjesta. Sarajlija pjeva:

*Došlo jednoč odabrane vojske,
Krdžalija ubojnika ljuta,
Iz prevare obleteli banju
Da zateku kako i dožele
Soko-Veljka na domištu svome,
Al im šipak... itd.*

U trećem dijelu knjige nabrajaju se bolesti koje ova banja vrlo uspješno liječi, kao reumatizam i sve bolesti organa za kretanje. Onda živčane bolesti: neurastenija, histerija, neuralgija, ishijas, bolesti kože, ženska neplodnost, hronični katari pluća itd.

Na završetku se knjige govori o nastojanjima *Društva za ulepšavanje Soko-Banje i njene okoline*.

Kada se uzme da se srpska kupelj, kao što je Sokobanja, pa onda Smrdan-bara, Niška banja itd. mogu mjeriti sa svakim stranim, nema spora da su take knjige došle uvijek u dobri čas.

TRIFE (ili TRIFLE) U SRBIJI. — Gosp. Felix Lay, etnograf, autor monumentalnog djela *Ornamenti jugoslovenske domaće i umjetne obrtnosti* (izlazilo je od 1874. do 1884. god.), pronašao je u Srbiji trife (*Tuber ciborium Pers.*). — Stvar je službeno dokazana, istraživač je isplivao na površinu, usprkos svima zaprekama.

— Pošto su šume šumadijske i bosanske pod sličnim klimatskim i — donedavno — gospodarskim prilikama, nije nevjerovatno da bi se taj ideal svih gurmana mogao možda naći i po bosanskim dubravama...

IZLIŠNE MISLI IZLIŠNA ČOVJEKA

U Hrvatskoj su suviše sve iskrene misli, dakle i ove:

Bi li *Hrvatsko pravo* i onda prešampavalo članke, da im je autor mjesto gg. Korenića i Marchettija kaki bosanski hodža, pravoslavni rutavi paroh ili — Gott über die Welt! — židovski rabiner? Liberalni Pepi Frank viknuo bi tek: »Makes«!

— Zašto ne primiste Kuljevića kada se javio za mađaronskog kandidata? — zapitaše mudrog satrapa Khuena.

— On nije dosta nepošten i dosta glup — odgovori ban.

S. P. se zove Vacki, jer je odležao robiju u Vacu. Odsele će svi naši lopovi, tati, palikuće, kesaroši, haramije i vucibatine moći uzeti plemeniti naslov »Lepoglavski« ili »Mitrovački«. Tamnica dakle daje plemstvo, oplemenjuje, i naši plemeniti obješenjaci bi trebali da onom gospodinu dignu spomenik.

Pleme Pejačevića poznato je Evropi zbog hlaća; Peachevich-Hosen! To je mnogo, jer drugi hrvatski velikani nisu ni za krojače.

Najveći dokaz mađarske prevlasti u Banovini je to, da ne možeš biti obješen od hrvatske ruke. I naš krvnik je Mađar.

Car Dukljanin je veći od Napoleona, jer je teže poniziti se od republikanskog vojnika do cara nego povisiti se od cara do vrtlara.

— Tko je taj crni gospodin bez brade i brkova? — pita mali Ivica starijeg Andriju, pokazujući na prolaznika popa. — To je — to je — glumac! — veli slavodobitno Andrija.

Mađari vele da nas uzdržavaju. Hrvatska je dakle nešto kao konkubina, metresa. Hrvati dakle, njena djeca, su vrsta kopiladi. Čudim se, tu grof Tisza može biti »per tu« sa Hrvatom. Da, ali Vaso Đ. je Srbin!

Subotnja radost *Hrvatskog prava*, Zyr Xapula vulgo Vukelić, misli da je biti duhovit isto što i biti smiješan, biti karikatura.

Neki Belfagor reče — »i reče Belfagor!« da mi nemamo književnika. Belfagor laže. Mi nemamo čitalaca. Dokaz — Belfagor.

Srbi danas imaju kritičara, nemaju književnika, mi imamo književnika, nemamo kritike.

Ne. Mi imamo kritičara. Krnic (Ivan), Belfagor, Zyr Xapula itd. su kritičari. I Marchetti, i Korenić je kritičar. Najupliviiji hrvatski kritičar je gosp. Rotter.

Frank i Kumičić oponiraju opoziciji. To radi i Šumanović i Špicer (Krajčović).

Zašto je A. Radić tajnik »Matice hrvatske«. Jamačno državni odvjetnik? Zato, jer nije književnik.

— Servus špeci! Koja te voda ovamo donijela iza Aleksandra, Cesara i Napoleona? — pita nilski krokodil visokog našeg putnika. — Eh, baratom, dosadilo mi sedam mršavih, pa dođoh vidjeti sedam debelih krava. — A koje su te mršave krave? — Zar ne znaš, bolan! Zovu se Slavonija, Hrvatska, Dalmacija, Istra, Bosna, Međumurje, i Hercegovina. — Vidi ti se, bači, baš si se namuzao! — Oha, nisam. Ima nas mnogo. Muzao sam tek dvije.

Pade *Vijenac*, Đalski i Dežman. Ostadoše Šolc, *Prosvjeta*, Deželić Sin i *Dom i Svijet*. »Prosvjetom k slobodi«!

Jedna piljarica: Šta radi taj Posilović te guta toliko hiljada? — Druga piljarica: — On moli Boga. — Prva piljarica: — To radim i ja!

Marchetti će stvarati novu književnost, a modernisti će pisati biografije sv. Porcijunkule, sv. Brcka, i sv. Pimena (Prepodobnog).

Najmnogobrojniji naši internacionaliste nisu socijaliste, već popovi. Latinski jezik nije hrvatski jezik, a papa nije Hrvat.

Kada je naš Luka (»Dukenstmich«!) postao apoštol vlade, nastane tolika gužva i natjecanje subalternih volova da mu budu simbolom, da je naš Luka žalio te nema — poput onog drugog sveca — svinjsku glavu. Ustrpite se, Presvijetli, i to će doći!

Čuje se da je J. Frank (brat slavnog europskog zubara i violončeliste) naručio spomenik, da se još za života digne na njegovom grobu. Mile Starčević, pop Tomac itd. držat će oduševljene govore, a pridružiti će im se i J. Frank sa panegirikom u slavu živog pokojnika. Kumičić će o tom historijskom događaju napisati historijski roman...

Društvo hrv. književnika razlikuje se od društva hrvatskih dijurnista time, da hrvatski pisci manje zaslužuju i gadnije pišu od hrvatskih pisara.

Najvažnije mađarske kulturne ustanove u Hrvatskoj su kuće koje se zovu »javnima«, premda je javna kuća i sabor, pošta itd. U tim kućama, respektive kućicama, modernizuje se barbarska naša krv i postaje podobna za gospodске bolesti.

U rimskoj povijesti ostadoše braća Graci. U našoj će ostati braća Spevci.

Čitao sam u *Carigradskom glasniku* da je bivši ministar Tomašić prešao u pravoslavlje. Čestitam braći Srbima. I tako pate u nestašici penzioniranih ministara.

Kako je Srđan plemić Tucić postao upravitelj sofijskog glumišta, nadamo se da će nas usrećiti dramom (naturalističkom) *Protekcija*, komedijom *Stolar i književnik* i tragedijom *Štreber*.

Narod je roba koju izbornik prodaje za gulaš, zastupnik za novac.

Neki čuveni mađarolci ne vjeruju u realnost duše, premda su svoju preko vrijednosti prodali.

Tko da se sumnja o slozi Hrvata i Srba otkada se na onom oprosnom banketu pomiješale sa Khuenovima suze Đurđevićeve i Franciscijeve, Šumanovićeve i Špicer-Krajčovićeve? Ej, te iskrene suze bijahu tako čemerne da bi od njihove gorčine mogla prisjesti večera cijelom našem narodu, hrvatskom i srpskom.

Čudo je kako vlada ne zabrani čitanje *Gorskog vijenca*, knjige u kojoj je pisano da tek smrt i potpuna istraga domaćih izdajica nosi slobodu.

Nama Hrvatima ne fali znanje nego značaj. Mi imamo više izdajica od cijele ostale Europe. Kod toliko Brankovića ni jednog Obilića! Zato je naša politička borba — borba protiv hulja, dakle borba osobna.

Popovi poživinčiše prostotu, reče Starčević, a Frank, njegov najvjerniji i najdosljedniji učenik, mami popove. Možda baš zato jer vjeruje da poživinčuju.

U nekim je zemljama politika kao Kirka. Tko joj se približi, postaje krmak. Odoljevaju joj tek Odiseji, junaci i patnici.

Kod nas su sami umjetnici svoji kritičari. Mi nemamo kritike jer nemamo čitalaca. Kritika je idealan čitalac, odnošaj između pisca i publike. Hrvatski pisci dakle pišu tek za hrvatske pisce, a pošto hrvatski pisci ne čitaju hrvatskih pisaca, hrvatski pisac piše za sebe i čita, od hrvatskih pisaca, tek sebe.

Zašto se lani napuniše buvare, zašto se oružnički bajonet crvenio od seljačkog nevinog mesa, zašto? Da avanciraju gg. Pejačević, Luka Marjanović, Šumanović itd.

Razlika između naših nemira i biogradskog atentata je ta, da u Hrvatskoj ne plati glavom ni jedan krivac. Čuje se da će Jagić dokazati, da se u Slavoniji govori »slavonski« a ne hrvatski.

Ako ban budućnosti bude rođen u Babinoj Gredi, bit će babogredske narodnosti. Njegov nasljednik će svoju narodnost zvati po ulici gdje se je rodio. To će ići dotle dok jedan dan ne izjavi da je krevetske narodnosti, da je Krevećanin, Ponjavaš, Jastučar, Pelenáš. (Pretpostavljam da se hrvatski ban rađa u postelji). Da

se, ne daj bože, ta gospoda slučajno rode u staji, u šumi, na vodi ili u polju, mogli bi dobiti u Hrvatskoj nove narodnosti: vučju, ovčju, konjsku ili štokfišku (bakalarsku).

Mile Starčević je tako oponirao vladi da je i on (i ti, Brute!) navalio usred sabora na slobodniju hrvatsku književnost. I ti bumbari, Kumičić i Mile Starčević itd., se ljute kada ih zovu ispucanim lumbardama! Čuje se da će Korenić, Marchetti, Belfagor, Deželić Sin, Kumičić, Mile Starčević i drugi poznati naši književnici osnovati list *Prijatelj umjetnosti*.

Hrvatsko pravo priznaje i poznaje tek jednog francuskog književnika: Montépina.

Ne propadamo jer nemamo vlade, nego jer nemamo opozicije.

Breščenski je tako dobar kršćanin da ga razoružava mađaronska hunjavica. Divne li opozicije koju bole mađarske kurje oči! Breščenski je bez sumlje promašio svoju karijeru. Taj ljubitelj bolesnika je trebao postati liječnik kao — doktor Amruš.

Jedna ulica u Zagrebu nosi ime velikog i slavnog Hrvata Hatzza. Daj samo bože zdravlja g. Mošinskyju, plemiću od Zagreb-grada, i dobit ćemo ulice i Špicerovu, Klajnovu, Vajsovu itd. Dinastija Frank imat će nekoliko ulica. Radujte se, o vi hrvatski Tajgenštoci, Purclbaumi, Fajni, Blau, Roti, Grini, Majeri i Tuhesi.

Franka brani — Kršnjavi. Nismo znali da Frankovo poštenje spada u šestoprstnu estetiku.

Jedan purgar reče prolazeći zagrebačkim Markovim trgom: Blago si ga banovom vrataru! Stanuje sa banom, a čuva ga vojnička straža!

Jedan mađarolac primi ovih dana iz Egipta razglednicu i riječi: »Servus, doktore! Ja i domovina mameluka žalimo vašu odsutnost.«

— Tko je kriv svemu našem zlu? — zapitah jednog iz »cvijeca inteligencije«. — Umnik se duboko zamisli i izusti: — Nagodba. — A što je naš spas? — zapitam nanovo. Dubokoumnik se duboko zamisli i izlaze: — Nagodba.

Ništa se tako lako ne fabricira kao čovjek. Zato je čovjek najjeftinija roba.

I Tuškan i Vrbanić oponiraju opoziciji. Oponiraju joj i Frank i Mile Starčević. I Kovačević joj oponira. Naš sabor dakle oponira opoziciji koje nema.

Nekakvi dr. Körbler je reprezentant hrvatskog novohelenizma. Taj klasik je bez sumnje opazio da vrata klasične karijere nose kćeri visokih činovnika. Neka se samo u akademijskoj svojoj rastresenosti čuva da u ta vrata slučajno ne turi svoj učen, svoj klasični, svoj veleučeni nos!

I Wimer je već član »Društva hrv. književnika«. Čestitam vam na društvu, gospodo Kernici, Vencelidesi, Dvornikovići, Belfagori, Ibleri i Truhelke.

I Matica hrvatska je realistična. Radovan Marković napisa knjigu na radost naše dječice, hrvatskih dojkinja i babica. Matica je društvo što počinje na Parnasu i svršava u »geburtshelferskoj« rupi.

Kažu da se od hrvatskog pera ne da živjeti. To je laž. Antun Radić, Hörer, Janko Ibler — sve to živi, dobro živi.

Čuje se da mađaroni zaključiše da se iz našeg rječnika izbriše riječ hulja.

Svaki narod ima neprevodljivih, karakterističnih riječi. Riječi Schuft, Spitzer, Schwarz, Egersdorfer, Kuppler, itd. ne daju se prevesti na hrvatski.

Zimus su se mađaroni popravili u svojim govorima, da nas prevare za nove izbore.

Mi Hrvati razlikujemo se od ovaca, volova i krmaka time da ta stoka ne zna da živi za tuđi trbuh, dok mi imamo sveučilište gdje Tomašić, Pliverić, Šilović i Egersdorfer dokazuju da je Hrvatska po prirodnom i historičkom pravu mađarski zalogaj. O stoko gora od stoke, o roblje gore od četveronožnoga, o kukavice u ime slobode — naučne slobode!

Razlika između krave i Ivana (doktora) Krnica je ta, da se krava teli jedanput na godinu, a Ivan (doktor) Krnic se oteljuje kad god ima Janko Ibler volje da kumuje kritičkom teletu.

Najbolji naš zimušnji opozicionalac bijaše Marko Mileusnić.

Dokaz je naše inferiornosti da nemamo ni zločinaca prvog reda. Samo hulje i huljice, ništa velikoga.

Zagreb ima društvo od nekoliko stotina književnika, a nema — književnog lista.

— Od čega živite? — zapitah kolegu literata. — Kao sveti otac papa — od »pumpovanja.«

Mi treba da učimo narod mrziti a ne ljubiti. Dosta je lizao prut crven od njegove krvi.

Mi smo najropskiji narod u Evropi, jer jedini mi još nismo imali revolucije. I Makedonac može da nas prezire.

Sramota je da se kod nas smatraju patriotama ljudi kao Vrbanić ili Mazzura. Mi smo na to spali da metanišemo već onima koji nisu javni izdajice.

Najveći hrvatski neprijatelj Darwinove teorije je grof Erdödy (onaj iz Jaske).

Tuškan, Grga Tuškan, veli da je hrvatski Robespierre!
Obzoraštvo se odlikuje da svoje ljude umije opskrbiti. Obzoraštvo je kruh — kao i vlada. Siti patriotizam, realizam! Hrvatski realizam je trbušast.

Najveći nacionalist svijeta je židov, izumitelj internacionalizma. Vječni Juda je držao svijeću Heladi i jakom Rimu. Jevreji su najbolji učitelji za spasavanje narodnosti.

Književnik je tko čita iz života kao iz knjige, iz knjige kao iz života.

Mi smo nacionalisti jer smo individualisti.

Superiornost nad Jugoslovjenima daje nam naša tradicijska kultura i naš primorski položaj.

BEOGRADSKA KRONIKA [I]

Jugoslovenska izložba je još uvijek glavna beogradska atrakcija. Zanimanje publike raste. Posjećivanje je, unatoč sivom, crnom vremenu, odlično. Najljepša djela je pokupovao Nj. V. Kralj i meni — što da ne rekнем? — vrlo laska da su to većinom radovi onih umjetnika koji su se učinili najbolji mojoj diletantskoj kritici. Milo mi je da imam kraljevski ukus. Mecenatski primjer Vladarev oduševio je cijelu jugoslovensku javnost i trgnuo iz apatije beogradski kapitalizam. Govori se o pokretu među beogradskim trgovcima. Luka Čelović je već pokupovao dosta radova i pri kupovanju vodila ga je više dobra volja da pomogne umjetničkoj sirotinji nego drugi kakav plan.

Već sada, prije svršetka Izložbe, može se reći da su naši umjetnici u Beogradu, moralno i materijalno, prošli bolje nego na svim mjestima gdje su dosele izlagali.

To je nesumnjivo pojava vrlo važna i utješljiva. Još je utješljiviji blamaž bosanske vlade. Svaki dan se Hrvati i Slovenci sve više i više uvjeravaju da mogu — barem kulturno — živjeti bez Austrije. Uostalom *što* je to — Austrija? Narodnost? Nije. Vjera? Nije. Geografski pojam? Nije. Austrija je fantom, historijska avetinja, i ako živi, to je zbog toga jer mi još živimo u dobu sablasti i vampira.

Kritikovalo se da je najprije trebalo u Beogradu prirediti srpsku, pa onda jugoslovensku izložbu i zaboravilo se da ovo nije izložba konkurenata, suparnika, već kolektivan rad saradnika s istim kulturnim ciljem. Dabogme da je od prijeke nužde srpska retrospektivna izložba koja bi poslužila kao model prvoj studiji o historiji srpske umjetnosti.

Vidio sam gđu Sultanu Nikolovu u Schillerovoj *Spletki i ljubavi*, ali njena igra nije bila tako umjetnička kao igra gđe Đorđevićke. Šta ćete: smetao mi njen jezik. Zeniralo me da aristokratska dama govori bugarski, jezikom kojim poslije Simeona Vel. nije govorio nijedan Bugarin aristokrat. Naše glumice mogu igrati

aristokratske uloge jer smo imali aristokratske Dubrovčane, Cvijetu Zuzorić, jer je jezikom Ivana Vojnovića i grofa Janka Draškovića pisala Katarina Zrinjska, a govorio Branković i vezir Sokolović... A koja glumica ima toliko poezije kao gđa Đorđevića, srpska Rešamber? Kada je na bini, sjećate se na poeziju švapskih nevinih »bakfiša«, na nemoćni cvrkut ptica što padaju iz gnijezda. Nježna djevojačka duša je tako rijetka, da je nema većina djevojaka, pa se čudimo kada je ima žena i glumica. U novije vrijeme šalju se na stranu naši umjetnici. I opet je dobio masnu stipendiju Jovan Dučić, aristokratski pjesnik dispozicionog fonda, iako za ovo tri godine svog dispozicionog pjevanja i pisanja za mađaronske *Narodne novine* nije napravio ni guvernantski ispit. Kada Srbija tako masno honorira neoriginalne stihove poetičnih hohštaplera i patriotskih rastakuera, zašto da se ne pošalje na stranu jedna mlada glumica eminentnog talenta? To je zbog toga jer gđa Đorđevića igra samo — naivne uloge.

U Beogradu ima više zabava od ljudi željnih zabave. Pozorište Eldorado, Branin Orfeum, Bulevar. A ako vam sve to dosadi, idite kod Kolarca pa se divite dezdemonskom, meluzinskom profilu gđe Ilićke.

Jesen, tužna, škura, mutna jesen, sezona zubobolje i umiranja! Umrla je *Slobodna reč*, ali nadajmo se da još nije mrtva slobodna riječ u Srbiji. Naskoro će se klati svinje i ja se nadam da ću Apolonu, mom bogu, zaklati u feljtonu nekoliko masnih literarnih eksemplara. (Ne bojte se i ne ljutite, her fon Groll! »O, grolle nicht«).

BEOGRADSKA KRONIKA [II]

Jugoslovenska izložba se rasturila. Naši gosti umjetnici odoše, ali ne u toplije krajeve kao laste. Ta kulturna, jedinstvena slava svršila se zabavom kod Kolarca, gdje bijaše samo ono smiješno što nije bilo u programu. Karikature umjetnika po rđavo dekorisanim zidovima bile su više žalosne no vesele. One četiri glave koje je umijesila Valdecova ruka, ličile su prije na lubanje macedonskih mučenika, na žrtve turskog svirepstva, negoli na poštovane likove gospode iz Odbora. I ideja da se glasanjem izabere prva ljepotica, kraljica bala, nije bila najsrećnija. Ne upuštam se u to delikatno pitanje, ne negiram ljepotu gđici Jovičićevoj, ali kao kavaljer moram reći da je bilo toliko lijepih dama da je izbor bio težak. I tu je pobijedila masa, većina — omladina. Da je autor nastradale *Stradije* žena (što, na žalost, nije), njega bi, jamačno kao najljepšu izvikali, pošto Kajke Radikalke nije bilo na toj radikalnoj zabavi. Radoje Domanović nije došao s ordenom, i ne znam ko se koga stidi: Radoje ordena, ili orden Radoja. Možda se stide obojica: i autor volovske filosofije i sv. Sava, srpski prosvetitelj.

Najveći čovjek na zabavi bio je, bez sumnje, Ajfel (Žika). Bio bi najveći i onda da dođoše Popović (Bogdan) i Skerlić (Jovan) koji, bez sumnje, ne htjedoše konkurisati izloženim karikaturama.

U *Jutru* je izašao, u počast francuskim oficirima, članak na francuskom jeziku. Pisac se nije potpisao i cio svijet smatra autorom Nj. Eksc. gosp. Vesnića. Svijet ko svijet! Vara se. Sudeći po svemu, ideja je možda našeg pariskog poklisara, ali je takvu bez sumnje obradila njegova pariska kuvarica (ili što drugo). Najviše mi se sviđa u tom »sočinjeniju« le voievode Pierre Mrconitch. Tako što nije mogao izbaciti Mrkonja, već Sivonja! Taj članak nije napisala rugalačka ručica pariske sobarice. Ne, napisao ga je kakav član pariske botaničke bašte koji ne spada u botaniku

nego u zoologiju. Je li to čuveni političar Renard, poznati književnik l'Ours ili slavni diplomat de Singe, to znaju tek bogovi — i urednici našeg *Matina*.

O *Klodovoj ženi* bila je već riječ u ovom listu. Kada se već govori o igri naših glumaca, pitanje je kako igraju jednog Dumasa Sina? Mogu li uopće da ga igraju? Kako? O kakom vjernom prikazivanju ne može biti razgovora: Naši glumci nemaju ni kostima, ni vremena, a, možda, ni inteligencije da igraju Dumasa — vjerno historijski, tj. da vjerno iznesu francusko visoko društvo od prije četrdeset godina. Ni u slučaju da je Dumas i danas aktuelan, da su njegova djela slika i današnjeg franc. društva, ne mogu ga naši glumci prikazivati jer ne poznaju Pariza, najnovijih pariskih običaja itd. Ostaje im, dakle, da francuske komade rasfrancuze, da ih depariziraju, da im oduzmu specijalni francuski karakter, da ih suropenziraju, apetrahiraju. Taj posao umjetničkog generalizovanja još je mučniji od običnog kopiranja, od glumačkog naturalizma, kako ga u Parizu izvode izvrsni glumci: Antoan Gémier, Guitry. — Prema svemu tome, prikazivanje tuđih, prevedenih komada bilo bi suvišno zbog neizvodivosti. Gg. Gavrilović, Il. Stanojević i Todorović, igraju u pariskim ulogama Beograđane, i to bi bilo i više nego smiješno da danas cijela obrazovana Evropa nema iste gestove i istu mimiku. Ono što se nekada zvala karakteristika, toga danas više nema u boljem društvu. Redengoti, željeznice i demokratske teorije uniformisale su društvenu spoljašnjost, dakle baš ono što glumca najviše zanima. Uzmimo Klodovu ulogu. Klod je naučnjak, dakle čovjek refleksivan, hladan, škrtih pokreta, monotona govora. Da ga Dumas ne crta — ne znam zašto — tako patetično, Gavrilović je mogao odigrati cijelu ulogu sa rukama u džepovima, konverzirajući hladno, kao gosp. Ribo ili mladi Bertezo. Drugim riječima, on nije trebao »glumiti«.

To je paradoksalno, jer odviše naglašujem svoju misao, a ta je: da je to manja glumčeva uloga što je komad salonskiji, konvencionalniji. Danas su zahvalne uloge ljudi iz naroda, iz onih rasa i klasa koje su još ostale primitivne i originalne. Dumas se recituje. Glumi se Ibsen, Becque i Hauptmann. U salonskom francuskom komadu glumac tek konverzira, u narodnim, istorijskim, norveškim i ruskim komadima on igra. Zato se ni najmanje nisam čudio da daroviti mladi glumac de-Max bježi od Augiera i Dumasa, igrajući kardinala u Sardouovoj *Vještici* i recitujući Samainovog *Kiklopa*, kao Lugné. — Pošto deklamuje Manfreda uz zvuke Schumannove muzike. Uloge glumica u salonskom komadu su blagodarnije, jer je žena i u salonu žena, prirodnija, primitivnija od

cerebrarnog modernog muškarca. Govorim o ženi Prirodi i Ljubavi, ne o ženi Emancipaciji. Zbog svega toga su ženske uloge tako lijepe u Dumasovim dramama. Zbog toga je tolik uticaj žene u francuskoj drami i društvu, te mislimo da je i Francuska, Madame Lafrance, nježna, slatka gospođa, sa kraljevskim srcem Marije Stuart, sa zaljubljenim osmijehom Hadrijane Lecouvreur, sa grešnim suzama Manone Lescaut i s ljubavlju Gospođe s kamelijama.

Evo, ja govorim o Francuskinjama, a francuski oficiri mi više ne padaju na pamet. Šta ćemo, kada mi je draži bijeli žipon od crvenih pantalona.

BEOGRADSKI KARNEVAL

Poznajete li mletački karneval? Ta stara melodija, suha, vruća i vulgarna kao makaroni, zuji mi vazda u ušima kada pišem beogradsku kroniku. Jer mi živimo u vječnom karnevalu koji se razlikuje od mletačkog kao palilulski Sv. Marko od venecijanskog, kao bara Venecija od lagune, kao Dučićev od Baifovog stiha, kao Talijan (poslastičar) od sjenke Marina Faliere. Vječni karneval, vječne poklade! Izadite samo na ulicu i gledajte te ljude! To nisu lica. To su maske. Onaj tamo, Radoje Volović, ima čosavu fizionomiju mamurne bundeve. Kao sve maske, i on se pretvara, glumi tuđu ulogu. On imitira Swifta. Kao svi veliki ljudi dao se portretirati. I svijet se divio toj dinji od glave, posutoj burmutom fingirane mizantropije. Swift je poludio, i Volović (Radoje) ozbiljno nastoji da se to i njemu desi. To lijepo nastojanje je već uspješno. Volović je već, milošću Duha Svetoga, dotjerao do idiote i kretena. On je i mučenik, jer ga, kao tolike narodne vođe, darivaju batinama kao vola u kupusu. Nedavno mu je jedan gospodin tjerao buhe po kožu. Nije ga spasao njegov *Kraljević Marko*.

Pa, ja govorim, bolan, o batinama, dok i meni prijeti opasnost. Dr. Skerlić mi javno i privatno javlja da će se sa mnom razračunati na javnom mjestu. Pokazuje i revolver! Ko bi bio pomislio da ću izgubiti rusu glavu od plagijatora koji se hvali da će i ovom prilikom plagirati jednog velikog pisca — gosp. Jašu Tomića! Moram kupiti gvozdenu košulju. Pošto nemam običaj nositi oružje, naoružat ću se štoploigerom (tirbušonom), i ako me napadne, ubost ću Skerlića (kamo ga još nijedan muškarac nije ubo) i garantujem mu da neće umrijeti od te rane. Za svaki slučaj pišem svoj testamenat. Pokretno i nepokretno imanje ostavljam Milu Pavloviću, zvanom Krpi, a pamet mom ubici dru Skerliću, jer ga njegova pamet, kažu, iznevjerila. Molim ga da mi drži i nadgrobnu besjedu i da se pobrine za mnogobrojnu moju dječicu koju će otac u traljama ostaviti.

Do sada mi je taj čovjek bio smiješan, a sada, pod maskom razbojnika, sada budi milosrđe, strah i druga, komplikovana osjećanja. Pomislite samo: Skerlić ubica, pa robija, pa stjenice, pa nedovršena velika djela, neoslobođena Srbija, neoslobođeno čovječanstvo, pa onda pasulj, pasulj i pasulj! A što bi bilo da me Skerlić, recimo, ne ubije, a ja da se razljutim, izvučem perorez, pa da mu odsiječem nos, uho ili drugi koji organ? Ali ne! Ja neću sjeći u meso i druge njegove organe koji mu trebaju kao demokratu, kao ocu i kao građaninu. Nisam fabrikant narodnih mučenika. Obecavam mu da neću nositi groznog peroreza i još groznijeg štoplcigera. Spreman sam na smrt, i uvjeravam ga da sam već zapuštao uši vatom jer mi je revolverski prasak vrlo neugodan.

Iako je moj poštovani confrère i izbačeni socijalista princ beogradskog karnevala, imamo i drugih zabava. Tako je naše Pozorište vječna tragikomedija. Pokazali su mi i srpsku Taliju, boginju toga zavoda za večernje zabave. Jest, srpska Talija živi. Ona ima sve što imaju žene, pa i nos, prćasti, lionski nosić, i ljubavnika (sa manšetom oko vrata). Kao sve boginje, ona je već u godinama. Ne stanuje u hramu (gdje vlada njen božanski duh), nego u kući koju je sagradila svojim žuljevima. Govorim u figuri, ti žuljevi nisu na njenim rukama.

A gdje je, pitaju me ljubazni čitaoci, onaj bogoduhi, kalinski i lepezinski pjesnik koji je bio izložen (njegova slika) u jednoj knjižari. On misli, u maglovitoj tuzi daljine i u nostalgiji večernjih sutona, na dan kada će biti u Mostaru njegov muzej (kao Goetheov i Hugoov!), kada će blijeda Engleskinja kupovati njegove izbljede, pariske i engleske kapute. Taj junak mostarskih anizhckarata već se sada hvali da poklanja svojim poštovaocima tužnu starost svojih pantalona. Kada sam već u konfesionalnom tonu, priznat ću da su Pjesnika vesele žene pariske zvale *Monsieur Doupais*.

A sad da stanemo i pred izlog fotografa Jovanovića. Fotografirane vječne poklade! Osim nekoliko slika, sve sami snobovi, blijedi i žuti, jer Beograđanin je blijed pred fotografskim aparatom, blijed kao pred ždrijelom vječnosti. Evo, tu, na klupi, sjedi On. Sjedi i smije se. Kome se smijao? Fotografu? Ne. Dakle kome? Jamačno sebi. Jer u Njega se zaljubila gđa Bovary. Zbog Njega se otrovala. Zbog Njega je Flaubert pisao svoj roman... I On glumi. Igra velikog književnika. Skinite mu masku i šta vidite? Pretencioznog i lijenog profesorčića.

O, ti profesorčići! Zavisti, ime ti je Profesor!

Uskoro će biti u Beogradu plač i škripanje zuba. Ministar će zatvoriti neke kuće, kućice, salone i salončiće, jer želi pomoći domaćoj industriji. Žene koje su prve uvele slobodnu ljubav i komunizam u napaćenoj ovoj zemlji, njih će razjuriti hladni vjetar

— kuda, kamo, na koju li stranu? — kao suho lišće! Ministar je navijestio rat slobodnoj štampi i Veneri, i ne sluti da je to opasna boginja. Ne vojujmo protiv Duha i protiv bogova! Još malo, i zbogom Eržiko, Julčiko, Melanijo i Leposavo. Svjati Bože, za što se sve ne brinu Oci Domovine! Paul Louis Courier je molio za dopuštenje da cio svijet smije igrati, *pour la permission de danser*. Ja dižem s v o j grešni glas *pour la permission de* — — — Ah, smiluj se, Afrodito, Apolonova sestro, na naše jade, sažali se, Kiterejo, rosna Kiparko, boginjo Pafosa, Troje, Dorćola i Pariza!

BEOGRADSKA KRONIKA [III]

Najnoviji Beograd tako je bogat novostima da ne znam gdje da počnem. Ministarstvo je palo. — Ministar je pao, živio Ministar! — Ta arija je već tako dosadna da treba mnogo kuraži pa da se njome počne kronika grada koji nije jedan od najdosadnijih u Evropi. Znam iz iskustva da je Ženeva, na primjer, mnogo dosadnija.

Posljednja nedjelja bijaše bez sumnje glumačka: nedjelja gosp. Milorada Gavrilovića. Proslava toga jubileja je vrlo utješna pojava. Beograd je pokazao da ga još ne ugušiše čifte i izvjesni političari, dokazao je da ga i umjetnost može oduševiti. Gavrilović je doživio najveći glumački trijumf: da vidi, pred svojim kolima, mlade ljude u ulozi konja (da ne besjedim o volovima, sivonjama i drugoj teglećoj marvi). Omladina je dokazala da je entuzijazam lijep i onda kada se javlja u obliku konkurencije fijakerima.

Ta ista Omladina čutaše mramorkom povodom proslave književnog rada g. P. Markovića Adamova. Čisto bi čovjek rekao da ti ljudi (upravo poluljudi), što tako lijepo umiju vući kola tuđe reputacije, vole buku, paradu, reklamu, darmar, larmu.

Sudeći po tome događaju, Pozorište ima talenta i za to da bude puno pri domaćoj igri. Našu publiku treba zagrijati, a to se daje postići tek harmonijskim, složnim radom Uprave i Štampe. Gosp. Janković zna iz prakse kako je komotan i, poneki put, blagodaran posao praviti sterilne kritike. Naša publika je demoralisana nepozvanom, berberskom recenzijom, a što je najglavnije: ona je neobaviještena, njoj ne treba toliko jalovih kritičara koliko predavača i učitelja. Zato bi Uprava učinila korisno djelo kada bi, poput nekih pozorišta u Parizu, uvela lijepi običaj da se prije prikazivanja čuvenijih, domaćih i stranih djela drže u Pozorištu predavanja, konferencije o autoru, o tendenciji, o važnosti komada. Beograd ima ljudi spremnih i sposobnih za tu rabotu. Takova pozorišna predavanja bila bi ustuk protiv kretenske kritike, pru-

žala bi Odboru širu osnovu za vidljiv rad, pretvarala bi Pozorište u školu ukusa, u prvi beogradski salon, gdje bi književnik pomagao glumcu, i obratno. Ne treba zaboravljati da je Pozorište jedina naša umjetnička institucija, živa i organska, pa da bi ono trebalo da postane i ostane minijatura slika cijelog umjetničkog, višeg života u Srbiji.

Zato neka se niko ne čudi ako smatram pozorište sve do momenta dok Beograd ne bude imao konservatorij, operu, operetu i balet, embrionom za neku vrstu srpske muzikalne akademije. Svi dobri muzičari i pjevači dobro došli Pozorištu! Iskustvo je pokazalo da muzika i pjesma puni blagajnu. I 19. o. m. bilo je pozorište dupkom puno. Mladi virtuoz Dezider Večej svirao je superiorno Schumanna i Mendelssohnove *Ozbiljne varijacije*. Nismo to čuli ljepše i savršenije od prvih svjetskih virtuoza. Tehnika mladog umjetnika je briljantna; naročito staccato. Ako nije neke zadovoljila njegova kantilena, bit će da su u Beogradu naučili na bolje. Ne zaboravimo da Večej ovaj put nije svirao na novom Steinway-glasoviru, nego na starom, isviranom instrumentu, daru kraljice Natalije, koji podsjeća na Slivnicu. I ja znam da Večej ne svira Beethovenov koncerat kao Paderewski i d'Albert, ali zar su Beograd razmazili d'Albert i Paderewski? Ne možete li i onda da ste još dobar, izvrstan svirač, ako ne svirate kao Rubinstein ili Bülow? Večej nije umjetnik prvog ranga, ali može to postati. Osip Gabrilovič u njegovim godinama nije bio bolji. Poznati virtuozi M. Hambourg, Schelling i Harold Bauer ne čine mi se bolji od Večaja.

Politika, kojoj se od Večejeve muzike više sviđalo prajsko pozorište (kao gg. Geci Konu i Steinhardu), našla je da orkestar nije valjao. To mi svi znamo, ali znamo i to da je čudo kako je g. Binički s ovim i ovakvim orkestrom ipak riješio zadatak. Biti sa našom muzikom rigorozan nije manje smiješno nego kada bi *Politiku* uspoređivali sa *Figarom*, a njenog muzikalnog kritičara sa pokojnim Hanslickom. Ovom prilikom primjećujem da je Biničkova uvertira za *Ekvinociju* prekrasno originalno djelo, podsjećajući na Berliozove kraće fantazije.

Iako nisam prijatelj protekcijalizma u umjetnosti, vrlo mi je mило da njemačkog putujućeg društva nisam vidio na Knez-Mihajlovim daskama. Te Nijemce sam vidio tri puta i konstatujem da su

1) bili vrlo nesrećni u izboru repertoara, i

2) da su znali bolje svoje uloge, ali da su glumili gore od naših glumaca. Članice toga prajskog pozorišta su lijepe, ali »Gusto und Ohrfeigen sind verschieden«.

Dok ovo pišem, među nama je stariji Coquelin.

Već od imena hvata me groznica, jer je Coquelin sličan Čiča Iliji, Poquelinu (Molièreu), Gospodinu Lecocqu (komponistu) i Koku, ne Pol de Kocku, nego čuvenom Koku — Pijetlu, francuskom simbolskom pjeticu, što ljepše kukuriječe od dosadanjih švapskih Capfenštrajhova!

*Allons voir le Coquelin
Qui jouera du Poquelin,
Oh, mes enfants!
Car, il est drôle, il est fin
Ce vieux cocu de Coquelin
Oh, mes enfants!*

BEOGRADSKA KRONIKA [IV]

Omladina oko *Slovenskog Juga* došla je na srećnu misao da s vremena na vrijeme priređuje časove, matinee sa konferencijskim i umjetničkim dijelom. Ta je misao vrlo korisna i mogla bi unijeti lijepu notu u đачki život. Eksistencija beogradskog velikoškcolca je duboko ispod nivoa njegovog kolege na strani ne odgovarajući, u većini slučajeva, njegovom društvenom položaju. Uzroci te socijalne inferiornosti su mnogobrojni. Jedan od glavnih je sirotinja. Dok velika većina imućnijih velikoškolskih elemenata odlazi na stranu, sirotinja ostaje u Beogradu, gdje bi bez kondicija, bez zarade ili bez pomoći državne ili privatne skapala od gladi. Drugi je uzrok samoživost, lažna patrijarhalnost, beogradskog građanstva, onaj nesrećni, uskogrudni palanački duh, oličen u karikaturi mlade srpske buržoazije: u čiftinstvu. Zbog toga jer je velikoškcolac siroma, isključio ih je beogradski čifta iz svoga društva, iako se u našoj omladini nalazi eksemplara superiornih duhom i srcem koji bi činili čast svakoj kući obogaćenih zajmodavaca i špekulanata. Materijalne prilike hrvatskog đaka nisu povoljnije, ali socijalni njegov položaj u Zagrebu je povoljniji no u Beogradu. Ne želim opetovati poznatu stvar: kolik je uticaj odabranog ženskog društva na idealnu dušu mlada čovjeka. I šta vidimo kod nas? Da je đak silom čiftinske ekskluzivnosti spao na stidni kontakt sa sobaricama, da je isključen, ako je stranac i bez koneksija, iz tih famoznih naših »žurova« gdje briljira činovnička i oficirska mogućnost braka.

I tako ostaje našem đaku škola i kafana, te nije čudo ako beogradska škola života postaje mnogima slabijim energijama škola ciničkog razočaranja. Evo socijalnog uzroka pesimizmu mlade generacije. Potištenost, moralni skepticizam, indolentna, fatalistička oblomovština naše inteligencije datiraju, u većini slučajeva, iz doba poniznog porcijaštva, čamanja i kibicovanja po kafanama, osciliranja između mlekađžinice i monotonog predavanja.

*Odmani rukom i zagazi baru
Sto mili, teče, kao život, meka;
Sarani razum i udiši paru
S podneblja gliba što te svuda čeka.*

*I pusti trulež neka modro gazi
Dušu i ljubav, i natapa strunu,
Zadah nek na te svoju senku plazi,
Visoku, krupnu, kao zloba puna.*

(Dis)

U takima prilikama, ostavljeni sami sebi, đaci treba sami da se udružuju i privlače društvo k sebi kad ih ono odbija kao opasnu nahočad. Čas Slovenskog Juga prošle nedjelje bješe jedan uspjeti takav pokušaj. Čitalo se, deklamovalo i pjevalo pred uzanim, ali odabranim društvom. G. Milorad Popović, filosof, istaknuo se kao dobar pjevač i dobar horovođa. Pjevala se bugarska, hrvatska pjesma, čitalo se iz slovenačke literature. G. Ibrovac je u uvodnom govoru istaknuo političku potrebu jugoslovenskog jedinstva i dokazao da u omladini još ima političkog idealizma.

Istog dana, uveče, bio je kod Kolarca koncerat u korist gđe Olge Ilićke. Sala bješe dupkom puna, jer publika već uviđa da je srpski orfeum i duhovitiji i zabavniji od nerazumljivih izmotacija sumnjivih »artista«.

Repertoar Narodnog pozorišta u posljednje vrijeme nas je zadovoljio. Sudermannovu *Sodomu* igraju naši glumci vrlo dobro. G. Milorad Petrović me je u ulozi čoškastog, zanosnog njemačkog »privat-docenta« upravo iznenadio. — 15. ov. m. je bilo srpsko veče. Melodramski Ćorovićev *On*, iako nema akcije, dosta je ugodna slika i bila bi one večeri još prijatnija da se neko iza kulisa nije sjetio i pokvario mnogo od efekta komičnom imitacijom bulbula (slavuja). — Nušićev *Običan čovek* imao je i sedmi put takav uspjeh kao da je premijera. Evo izvrsne komedije za nedjeljnu publiku. Igrali su većinom mlađi glumci i vrlo je pohvalno od uprave da češće daje važnije uloge darovitijem podmlatku. G. Sluka ima vrlo zvučan i ugodan organ, ali baš zbog toga pada u afektiran, patetičan, neprirodan ton koji toliko udi modernoj konversaciji g. Milutinovića. G. Belkić je vrlo uspio u ulozi sluge Banaćanina. Gđa Haritonovića je popularno izdanje gđe Đorđevićke kojoj liči, na pozornici, i fizičkom pojavom. Njena uloga u *Protekci* nije od onih na koje ću zaboraviti. Gosp. Iličić ima, pored oprostone početničke ukočenosti, sve osobine pretendenta za prvog ljubavnika, naročito mekan, topao tenor, pravi momački organ. Gosp. Petrović nas je toliko nasmijao da i ne opazismo da zastupa bolesnog Čiču. Ako još spomenem g. Dimitrijevića koji je tako lijepo i zvučno deklamovao o Troji i o Prijamu (u *Hamletu*), naša muška glumačka mlađarija manje me zabrinjuje od ženske.

BEOGRADSKA KRONIKA [V]

27. marta dali su maturanti Treće beogradske gimnazije koncerat, vrijedan da se njime zabavimo. Posjeta bješe tolika da docniji posjetioci nisu našli mjesta unatoč znoju maturanta Aćimovića, najzaslužnijeg za aranžman tog matineja. Naša publika nesumnjivo najviše simpatizira sa đacima, pomažući ih instinktivno u nastojanju da uđu u kontakt sa javnošću, i da kultiviraju izvjesne talente koji nisu specijalno školski. Ne može se dosta upućivati na njegovanje umjetnosti, naročito muzike, u srednjim školama. Neka gimnazija ne nosi uzalud ime atenskih škola gdje se prije svega obrazovala harmonija tijela. »Ko pjeva zlo ne misli«, a Platon je toliko cijenio etičnu silu muzike da joj daje jednu od najvažnijih uloga u obrazovanju svog idealnog građanina u Republici. Nisu svi ljudi kao junak *Krajcerove sonate* na kojega dještvuju zvuci kao kantaride ili ajvar. Da muzika ne budi herojske instinkte, ne bi vojničke kapele imale toliko uticaj u ratovima. Truba je srušila Jerihon, kao lira, simbol harmonije, što je sagradila zidove korintске Akropole i platna sedmodverih Teba. Englezi su varvari, jer nemaju muzike.

Davanjem koncerata, javnim produkcijama, najbolje se postizava interesovanje đaka za tu lijepu umjetnost. Zbog toga je ovaj koncerat maturantski za svaku pohvalu, iako instrumentalno izvođenje nije bilo tako uspjealo kao deklamovanje i pjevanje.

U Pozorištu bila je premijera (31. marta): *Jadni Pjero*, drama u tri čina, u prijevodu g. Miodraga Ristića. Najzanimljiviji je u tom djelu sam pisac. F. Cavallotti, čuven publicista i slobodouman političar poput Hercena i Clemenceaua, poginuvši u dvoboju kao Lassalle i Arman Carrel. Teza drame je ova: da na ženu ima više prava vjeran i požrtvovan ljubavnik od lakomislenog nevjernog muža. Dakle, stari siže, sušto pozorište Dumasa Sina. Cavallotti je zamisao forsirao time da je muž, u početku drame, neodoljiv plemić; a ljubavnik, Pjero Argenti, grbav plebejac, dužan zahvalnosti grofovom ocu. Aristokrat je nitkov, plebejac je karakter;

muž je đavo, ljubavnik je anđeo. Sve je to naivno jer znamo iz života da su u većini slučajeva nevjerni muževi i njihovi takmaci jednake vrijednosti. Za dobijanje i za nabijanje rogova nije potrebna naročita superiornost ili inferiornost.

Osobe su u toj drami vrlo blijede. Većina je sasvim suvišna, nemajući sa radnjom ni epizodske veze. Vidi se da su crtane po programu a ne po životu.

Jadni Pjero je najbolje režirana drama u posljednje vrijeme. Inteligencija režisera, g. Rucovića, i opet je trijumfirala nad malim materijalnim sredstvima. Samo šteta što smo dobru režiju morali platiti ogromnim pauzama.

Došao i prošao je i prvi april, najšeretskiji dan u godini, dan Bismarckovog rođenja. Moram priznati da mi je taj dan najmiliji u godini. Prvog aprila izveo sam najzabavnije svoje feljtone. Ispričat ću samo jedan.

U Parizu sam imao jednog prijatelja grdnog ciciju, koji je mislio da je vrlo muzikalan, i da se ne rodi ko bi mu podvalio. Tamo je običaj da se uzimaju na mjesečnu otplatu svi muzički instrumenti. Moj prijatelj, da bi izbjegnuo svim podvalama, običavao je izaći prvog aprila vrlo rano iz kuće, zadržavajući se cio dan na univerzitetu a uveče u kafani.

Kada se vratio kući, jedva je otvorio sobna vrata, jer smo mu poslali (u peti sprat) tri violine, dva fagota i četiri glasovira, od kojih su tek dva mogli naći mjesta. Gazdarica se dosjetila jadu tek pri dolasku amala sa trećim.

Ako moj prijatelj u Parizu pročita ove retke, neka bude uvjeren da sam postao ozbiljniji i da to želim.

BEOGRADSKA KRONIKA [VI]

Ne pamtim ljepšeg Uskrsa od ovoga. Zima je bila neobično dugačka, i proljeće se javilo na same praznike u cijeloj svojoj neopisanoj ljepoti.

*I dođe maj, sa zlatnim svjetlicama.
Silnim vjetarcem, dahom miomirnim;
Mamljivo mašu cvjetići bijeli,
Smiješe se oči ljubičasta sjaja
Iz slatka hlada lisna zagrljaja;
Velenac cvjetni pružen je po svijetu
Provezen rosom i sunčanim zrakom,
Nadzemne pjesme melodijom lakom
Zivkaju ljude da zagrlje svijet.
To svjetina bono čuje pa se žuri,
Oblače ljudi čakšire žute...*

Ali ja se nisam, kao pjesnik *Bogomraka*, uvukao u mizantrop-sku sobu sa spuštenim zavjesama, pijuci na Kalimegdanu miris rascvjetalih kestenova, jorgovana i procvjetalih djevojaka. Zamislilo sam da sam Paris, kraljević i čobanin, ne znajući kojoj boginji da poklonim svoja skromna crvena jaja, simbol života.

Ne čudite se ovom mom proljetnom oduševljenju. Jer pet godina već ne znam šta je proljeće. Pet godina bješe pariska krvožedna stjenica jedini glasnik mojih majeva, a kraljevski i boemski vrt Luxembourg, sa grizetama, rapenima, guvernantama i mramorima, jedina moja priroda. A kada bi me slučaj odveo u Saint-Cloud, Versailles ili Fontainebleau, došlo mi je da pri pjesmi cvrčka i slavuja, djetinjskog poznanika, zagrlim prvo drvo, kao što se grle dragi pokojnici.

Spoljašnjost beogradske prazničke publike nije elegantna, ali je solidna i zdrava. I one dame na kojima šušte skupocjene toalete i čipkasti žiponi, nemaju nonšalantnog šika prave elegancije.

Naše društvo se još nije razvilo do dendizma. Sa druge strane opet, malo ima gradova u kojima ima relativno tako malo one tragične, bijedne i u isto vrijeme pokvarene fukare kao u Beogradu.

Dok smo mi praznikovali, u Zagrebu se ponovo sastala, pri umjetničkoj manifestaciji, hrvatska, srpska i najidealnija bugarska inteligencija. Ovaj put bješe i starčevićanskih, šovinističkih glasova, koji su pozdravljali srpsku braću. Krv nije voda! Ovo je prvi put da je Zagreb dostojno dočekaio Beograd. Da od jugoslovenske misli ne ostane ništa osim sloge Srba i Hrvata, ona ne bi zavrijedila da se za nju tek živi.

Crvene socijalističke kravatte u topčiderskom zelenilu, prve laste, svježa boza, svijetle toalete, mirišljavi grozdovi od kestena i od jorgovana, nježno cvijeće od voćaka kao japanskom rukom izvezeno na modroj svili mlačnoga neba, ulice bijele od sunca sa žagorom pred kafanama — ko da se začudi ako je u tako lijepoj sezoni i »Bertold« osjetio pjesničku žicu? Iako ne bi bilo s gorega da pokoji naš književnik ode u kelnere, taj kafedžija, g. Dragoljub A. Avramović, ne napisa gore knjige od pokojeg našeg književnika... Ako ne vjerujete, a vi pitajte gg. Ristu Prorokovića-Nevsinjca, Kućetinu itd.

Zbog pokvarene cijevi i vode ode nam gđica Šumovska, ponijevši sa sobom suzanske kukove i nefatirane vadle »Malog lorda«. Zbog vode i pokvarene cijevi prijetite nam da će Beograd ostaviti pozorišna trupa. Taj odlazak u unutrašnjost nema (kako je već to u ovom listu dokazano) nikakvog smisla. Kada već mora da se igra na buradima, bolje da je to ovdje no u Kragujevcu i Nišu. Troškovi će biti manji. Unutrašnjost će demoralisati našu prvu pozorišnu truppu, moralno i estetički. Neka joj se dâ mjesec dana, dok se ne sagradi arena, ferije, neka igra mjesec dana prije uobičajenih ferija, ništa neće biti izgubljeno.

Srećom da je lijepo, toplo vrijeme, jer srpska Talija nema kvartira. Njena dojakošnja kuća jedva je doživjela polovinu ljudskog vijeka. U Srbiji su i kuće kratkovječne.

BEOGRADSKA KRONIKA [VII]

Jesen, elegijska i dosadna jesen, sezona blata i Jovana Dučića, kijavice i kiselog kupusa. Sve je šturo i zlovoljno osim g. Radoja Domanovića koji je ovih dana postao ukazom veliki gospodin. A zaslužio je — žena čisela! — jer nema svjetskog književnika koji je progutao više batina od toga čovjeka. Ko ti nije sve mijesio to žuto tijesto i nabijao ta okrugla leđa! Jest, Radoje Domanović je patio, vukao, trpio kao onaj vò kome je podmetnuo svoju duboku filosofiju. Kao veliki apostoli i mučenici što imaju svoje simbole, svoje životinje, tako i toga velikog borca i proroka ne mogu zamisliti bez vječite pratnje jednog nevidljivog magarca. Jer magarac, magarac je pravi simbol Domanovićev. Jedan i drugi vuče vruće batine magarećom mirnoćom. Jedan i drugi je demokratska životinja. Obojica vole hladno i čisto piće. Obojica su smiješni, sa tom razlikom da magarac ne misli da je jedno isto: smiješan i satiričan. G. Radoje Domanović je samo smiješan, a ako ga g. Bogdan Popović upoređuje sa Swiftom, ne znači to ništa drugo nego da g. Bogdan Popović obožava — kao ona Shakespeareova djevojčica u komediji — poeziju magareće glave. Uistini, g. R. Domanović toliko liči Swiftu koliko liči B. Popović Baconu Verulamskom. Ovu masnu sinekiru je zaslužio, ali ne perom već batinama, i to tuđim a ne svojim batinama, batinama koje je primao a ne batinama koje je dijelio. Koju pouku, kakvo naravoučeniye daje omladini i narodu ovaj vanredni književnik?

1) Da je najpametnije zanimanje da budeš mangup;

2) Da je jedini način karijere prisno prijateljstvo sa Milom Krpom-Čizekom i protekcija g. Bogdana Popovića;

3) Da je primanje batina najbolji dokaz talenta, jer je debela, slonovska i rinocerska koža jedini pergamenat aristokracije današnjeg duha.

Da, Radoje Domanović ima sinekiru kao kakav Vuk Karadžić, a da bude mjera puna, predlažemo da se na narodni trošak digne tome velikom čovjeku mermerni mauzolej s ovim epitafom: »Ovdje

počiva slavni Radoje Domanović, satirik, koji dobi više batina od Swifta i Juvenala«. Na grobu bi trebalo da rastu drenovače i ljeskovače, a Radoje Domanović bi trebao sam sebi da drži nadgrobnu besjedu, pa da cmoli i urliče kao ono u Mačvi...

Kako dr. Jovan Skerlić još ne ubi iz revolvera g. Vojislava Rosića, publicistu, najveća beogradska novost je gostovanje gđe Bregovske. Ta glumica je doduše još početnica, nije se još naviknula na istočni dijalekat, ali već sada pokazuje osobine kojima bi mogla postati prva glumica u rang u iza gđice Nigrinove, gđe Todosićke i Đorđevićke. Ona ima sjajne fizičke darove: lijep, visok stas, krasan i jasan mezzosopran, pa sivo, modro oko koje je pri osvjetljenju mnogo efektnije od crnoga. Kod nje se doduše još vidi dosta afektacije u pogledu i u pokretu, ali elegancija Fijanove škole ostavila je kod te glumice lijepih rezultata. Kod nje je upravo frapantan ukus za toaletu, rijetkost na beogradskoj pozornici. Ona zna da je prva pogodba elegancije što veća jednostavnost, trebalo je vidjeti (u *Livničaru*) koliki efekat je imalo nekoliko crvenih cvjetića, nekoliko turčinaka, jedan buke o pojasu a drugi na zlatnoj kosi. Ne prigovarajte mi: — Ta to nije glumica već mašamoda! — Prava modistkinja je umjetnica, i u svakoj pravoj umjetnici treba da je mašamoda. Gdje je superiornost gg. Gavrilovića i Rucovića ako nije u njihovom ukusu i poznavanju »šika«? Sonnenthal (i Čiča) bili su šnajice.

Neobaviještena štampa prosula je na račun gđe Bregovske neke klevete, dok smo mi izviješteni da ona nije Jevrejka, itd. A ako nije ostala u Zagrebu, uvjeravam da u Zagrebu vladaju intrige i koterije baš kao u Beogradu. No umjetnice se ne prosuđuju po bapskim pričicama nego po njinoj vještini, a gđa Bregovska je bolje predstavljala od svih meni poznatih početnica. Žao mi je ako tako ne misli Sarcey *Politike*, taj nepopravljivi panegiričar gđice Pavlice. Čudim se kako toga gospodina puštaju u parter, jer on tako kroz nos duva, trubi i puše, da je prava nesreća sjedjeti pred njime. Kao da vam je za leđima kovačka mješina, papuđijski ljuti mačak ili Pandorina kutija. Od mlađih glumaca najviše me zanimaju gg. Sotirović i Iličić. G. Sotirović je vještak u maskiranju, a njegov rabiner (u *Urijelu Acosti*) bio je izvrstan, iako je zbog g. Lj. Stanojevića morao odviše da viče. G. Iličić zna uvijek napamet svoje uloge. Taj savjesni »glumčić« će biti izvrstan prvi ljubavnik.

Ah, taj Košer, taj grozni Geca Kon (starinom nije Francuz) misli da sam Jevrej in jer se zovem Gustav, der šlag zol in trefen! Traži čovjek da ga proslavim u feljtonu i prijeti da će me u protivnom slučaju protjerati. (Gezaleben je samostalac, iako mu nešto

fali, ko Turčinu). On (Kon) ima biblioteku ko Bogdan Popović, njegov prijatelj, ali ni za boga neće da mi uzajmljuje knjige i uzalud ga uvjeravam da su mi potrebnije no njemu. O ganef, ganef! Epeš, vir zind fon di unzere lajt, vi i ja, Geca-bači, živimo od literature, i dok sam ja uvijek spreman potpisati Vam mjenicu, Vi meni uskraćujete svaki veći rebah u Vašoj patriotskoj radnji, i to nije epeš lijepo. A sada, ganef, sijecite me ko Šajlok.

Vaš

Žak Šmugeles
(A. G. Matoš)

IZJAVA

U 1. broju zagrebačkog lista *Prosvjeta* izašla je jedna burgija s mojim potpisom.

Neko je *Prosvjetu* nasamario. Ja nisam autor te mistifikacije.

Beograd, 31. decembra 1905.

A. G. Matoš

DEMOKRATSKI KAFANAR

Iz Beograda nam piše g. A. G. Matoš:

U srijedu poslije podne sjedio sam po običaju u kafani »Grand-Hôtelu«. Kada naiđe g. Stano, hrvatski čelista, sa suprugom, rođenom Engleskinjom, zamolim ih da u mom društvu popiju po jedan melanž. No pošto je konobar odviše dugo oklijevao ponovim naredbu, ali »calkelner« me zovne na stranu i rekne da gazda, neki gospodin Milićević, pita »ko je taj čoek i ta ženska«. I bi mi jasno da vlasnik Grand-Hôtela zabranjuje gospođi i gospodinu Stano piće u svom lokal. — Idite i recite svom gazdi da je onaj gospodin u mom društvu umjetnik, a gospođa njegova zakonita žena — i odem kao na britvama k mome stolu.

Da vam bude stvar jasnija, treba znati da spomenuta kafana ima dva salona i da onaj za muziku gdje smo se mi nalazili, bijaše sasvim prazan. Osim toga gospodin i gđa Stano su vrlo pristojno odjeveni, ponašaju se engleskom pristojnošću, a već samo se po sebi razumije da za lokal gazde Milićevića nisu propisana naročita svečana odijela.

INTIMNE MISLI I IMPRESIJE

Supilo brani Hrvatsku od opasnosti bagdadske željeznice.

*

Bastard, mulat, melez postoji i kao kulturni tip. Mi imamo talijanašku, mađarsku, švapsku mazgu i mulca.

*

Nedavno sam čitao njemačke impresije dobrog francuskog novinara. Opisuje i europske iseljenike na liniji Hamburg-Amerika. Možete misliti kako mi bijaše pročitavši da među tim bijelim robljem samo Hrvatice bijahu bosonoge. Sirotinjo, i bogu si teška! Hrvatska je bosa, jedina bosa u Europi!

*

Moric Purcelbaum vjeruje u novi Sion, a rodoljub Huljoslav Huljaković slavi Malu Hrvatsku.

*

Ponosim se što mi bijahu učitelji Broz i Šrepel, što sam vidio Starčevića, poznavao Mažuranića, Pariz i Zagreb, i napokon što sam hrvatski pisac.

*

Starčevićanstvo, kao misao naroda od tri vjere, ne može biti klerikalno i mora biti tolerantno u vjerskom pitanju.

*

Najviteškiji narod u Europi su Arnauti.

*

Bijah kod jednog druga. Žena mu je tuberkulozna i ona to ne zna. U razgovoru ona uzme jabuku, nagriže ju i daje njemu. On, šta će, uzme i stane jesti. Oči mu postanu šuplje i staklene. Nikad ne zaboravih toga pogleda.

*

U Parizu mnogo drugovah sa malim, siromašnim španjolskim prognanikom. Učio je medicinu i otac mu je bio doktor. Slobodu je volio nadasve. S njim sam išao na meetinge povodom afere Mano Negra. Pričao mi je o strahotama robije Mont-Juich: kako su robijaši ležali jedan na drugome, lizali zidove od žeđe, kako su ih tamničari mučili, tukli i trgali im uda. Revolucionar Libertad pokaza na jednoj skupštini izlomljene ruke, noge i..., a žene se onesvijestile.

Španija me vrlo privlači i zanima. Najveći slikar, Velázquez, i najbolji humorist, Cervantes, su iz Španije. Borba krsta s Islamom, borbe sa bikovima, uši, hajduci, Cigani i samostani, južno sunce, orijent i zapad, Cid, španjolski Marko Kraljević, propalo plemstvo, katoličke tradicije i sirotinja puka: Španija mi se uvijek činjaše latinska Hrvatska. Čudom me ispunjavaše inkvizicija, obitelj Borgia, sv. Terezija, seviljska katedrala, Columbo i conquistadores, divne plesačice, don Juan, drame, dahire i gitare, Loyola i grozni, revolucionarni, cinički Goya, titan karikature, mrtvački Zurbaran i zanosni Murillo, krvavi toreadori, krvave romance i krvavi anarhiste, lijepa carica Eugeniya, Castellar i Merry del Val.

Zato me toliko zanimalo je onaj mali, mirni medicinar, i zamislite moju začuđenost kada nađoh u listu *Illustration*, u beogradskoj kafani, sliku mog druga Valline, umiješanog u pariški atentat na kralja Alfonza!

Ali, Alfonz je vrlo zanimljiv čovjek. Kada je bio u Beču, jedna prekrasna španjolska balerina obasula ga je cvijećem i — poludjela! Roman! U Madridu je Alfonz upravo veličanstven. Kada pade bomba pod njegovu zaručnicu i njega, on reče — ako je istina — usred grozne panike: — Nije ništa. Naprijed, *sen jor i!* — Badava, to je pravi grand — *i l R e y*, kralj.

*

Da imam novaca — ah, taj novac! — išao bih u Japan na dvije-tri godine. Japan je danas najbolja škola energije i pravog nacionalizma. Biti *s a m u r a j* je časnije i ljepše nego ugarsko-hrvatski plemenitaš. Ti patuljci su mlatili kao marvu kolosalne pravoslavne Ruse, »jake ko volove« — kako pišaše engleski ratni

dopisnik. Jučer malo te ne probudiše »onkl-Tomu« buhe po kožu. Divan, primjeran narod! *Hrv. pravo* može se ponositi da bijaše jedini »japanski« list u Serbokrobociji.

Kod Japanaca vidim što me najviše oduševljava: estetiku, energiju i prirodnost. Japan je revolucionirao europsku plastiku svojom lapidarnom skicom i šarenom karikaturom. Impresioniste, braća Goncourti i veliki moderni crtači sve do Sema i Aubrey-Beardsleya su japanski đaci. Japan je Helada budizma, azijska Francuska, i zato ga slavi Gautierova kći i hispano-galski hidalgo, samuraj Heredia: »Ali on vidje prema zlatom poprskanom Zapadu planet, ponosan osvjetljivati tu zoru pogibije, rađajući se za sjajan put iznad mora, i da bi pokrio svoje oči sa nepomičnom trepavicom, on jednim pokretom otvara svoju gvozdenu lepezu gdje na bijeloj svili diže crveno Sunce«. (*Dajmio**) Japan obožava domovinu i junaštvo, junaka i cvijet. Japan je poezija cvijeća i Shelley je Japanac u *Osjetljivoj biljci*. Japan je štovanje pokojnika, štovanje predaka, tradicionalizam i konservativnost, zemlja gdje pokojničke duše odista rade i žive. Budizam je stvorio od Niponca junaka, altruistu i ljubitelja prirode, a šintoizam konservativca i patriotu. »Kokoro« — japansko srce — gledah u glumi Sade Jakko, u divnim ptičicama, snijegu, životinjama, delikatnim vulkanima i šljivinom bijelom cvijetu na svili bijelog, snježnog satena, na lepezama sa galanterijama bezazlenih »gejša« i konvulzivnih, grčevitih ratnika, a taj daleki, daleki »kokoro«, crven kao orijent i čudnovat kao orhideja govoraše mi, kao toliko velikih pojava u modernom svijetu: — Gle, kakvo sam ja, srce malog žutog Japanca, i kako je kukavno srce, otrcano srce moderne Hrvatske, Hrvatske štrebera i štipendista...

Lafcadio Hearn, engleski boem, putnik i u Japanu naturalizirani umjetnik, onomadni pokojnik, napisao je u Japanu nekoliko tačnih i dubokih knjiga, prevedenih već na francuski i njemački, i uvelike bi nas zadužio tko bi ih, barem djelomice, preveo, jer nas i Japan uči biti svoj na svomu. Lotijeva *Gospođa Hrizantema* je prama tim impresijama površna fantazija.

*

Najbolji dokaz kobnog, nepoštenog, neoprostivog i sramotnog utjecaja obzoraštine na nesrećnu knjigu hrvatsku je sistematsko ignorovanje slavosrpskih, lažackih škrabala, gramatičara i literarnih historika obzoraških i potcjenjivanje velike proze Antuna Starčevića. I Šurminu je Stari mali. Ti ljudi misle da je pravopis — stil. Oni su pravopis, a Stari je stil.

*

* Velikaš japanski.

Starčevićovo i Kovačićevo ruganje *Čengić-agi* nije neopravdana. Kakav je to junački ep, slaveći busijaše i zaplotnjake? Crnogorsko »junaštvo« je pravaškoj politici vraški mirisalo na obzoraške podvige, a sam događaj se činio bura u čaši vode, nešto preobično i vulgarno.

*

Vojnovićeva *Jugovička* je potpourri iz narodnih pjesama i drugih vrlo poznatih motiva. Reklama Dubrovniku i reklama batinama. Taj larpurlartizam je tendenciozan. Kosovo je najopjevanija i najbolje opjevana katastrofa u narodnoj pjesmi i dirati u to suho zlato latinskim prstima nije uputno. Gigantski grčki tragici, uzajmljujući građu od Homera, nikada ne upotrijebe ono što je Homer već razradio, opjevao. Odisej i Penelopa, pa propast Iliona nikad nisu glavni siže grčkoj drami kao Kosovo Vojnovićevoj. U *Jugovički* je, dalje, najbolji prvi, najgori posljednji čin, a trebalo bi biti obratno. Nema jedinstva lica i radnje. U prva dva čina je centar baba, a u trećem Lazar, pa još mrtav. Psihička drama i novinarska alegorija: bokeljski ukus. (Vojnovići su, čujem, starinom Bokelji.) Ona uda itd. po zraku, taj simbolizam može imati čara u pjesmi, ali realizovan, na pozornici — koješta! Putujuća ušesa, nosovi »u fremtu«, brade na hadžiluku, palci i druge stvari, anatomija u uzduhu je »du mauvais goût«. Čitajte Corneillea, Shakespearea, Ibsena pa da vidite kako malo heroizma ima to raguzansko Kosovo. Dok u narodnoj pjesmi sve hrabro pogiba, Vojnovićev Jugović otperca sa Kosova u Dubrovnik željan rente. Usporedite tu dramu sa veličajnom *Sabljom Karađorđa* vladike Njegoša ili sa kojom herojskom stranicom Šenoinom ili Sarajlijinom i uvjerit ćete se da dušice ne pišu velikih tragedija. Neka se g. Vojnović okani Kosova, pa neka nam da kakvog junaka Trumbića i poetizovanog Marijančeka.

*

27. pr. mj. čuo sam — jedva jedared! — dobru muziku, u beogradskom Pozorištu. Gđa Lidija Kobeljackoj ima kontralto ne baš ugodan, baršunast i sonoran, ali divlji, jak i vrlo školovan. Dok Japan volim svojim mozgom, Rusija, sveta i velika, stepa, Ukrajina, možda hrvalište mojih pradavnih djedova, opija me kao medovina dijete kad pogađa intimnu žicu mog instinkta, kad probudi ono drevno i starohrvatsko u duši... Već sama gđa Kobeljackoj — koliko starih dojmova! Slična je autoportraitu slikarice, spisateljice i mlade pokojnice Baškircev, onom lijepom portaitu u

Luxembourgu: usta velika i rječita, tamna kosa, crne mile oči, dječaćki obrazi, a sve preliveno aristokracijom elegantne prostote i prirodnosti. Vera Zasuljič, glumica Felin, po kojoj je izrađena Klara Milič, pa plemenite šljivarske i generalske kćeri, čekajući pod dvorjanskim alejama Ruđina-Bakunina ili kakvog popovskog sina, koji iza lektire plitkog Büchnera misli da je Hamlet i želi biti spasitelj... Lože su pune rijetkih gostiju, diplomacije, a ja žalim što kao hrvatski poklisar moram čučati u parketu ko običan novinar. Weber, Cezar Coui, Schumann, Beethoven — ostajem hladan. Ali posljednja tačka »Varjaška balada« iz Sjerovljeve opere *Rognjeda* — o, to nisam čuo, to sam i vidio! Kao oblak nad puklom ravnicom, kao mjesec nad tamnom šumom, kao sivi sokol kliktaše jaka, plahovita mlada pjesma, a orkestar duvaše ko vjetar u pustolovna jedra, tecijaše ko široka Volga i kozački Dnje-par, šuštaše kao breza i žito, oko pjesme, oko crvenog cvijeta sarafana! I dok gusarsko, varjaško pjevanje dopiraše od zemlje do neba, od horizonta do beskrajnog, slobodnog i ravnog horizonta, gundāše orkestar kao daleki, daleki, seljački narod, šaptaše kao daleka balalajka burnih, znojnih sajmovā i kirvaja, arpeggio dalekih putova i praporac drumova, grmljaše kao probuđeni narod, potcikivaše kao pijani razbojnik i veseli »kupec«, gubeći se opet u daljinu, u daljinu, sve do bogatog Novgoroda, svetog Kijeva i Moskve, ruske majčice! Rusija, ogromna, glomazna, pobožna zemlja! Koliko si slavosrpska i »slavenska« Švabama i Čičikovima tvoje oblasti što gnjavi Poljsku, Finsku i vječno ide sa Hohenzollernom, toliko si hrvatska tvojim šljivarima, graničarskim kozacima, »gamletskim« đacima i Oblomovima, svojom narodnom nesrećom i tugom, svojim ropstvom, što pozna samo pjesmu očajne radosti i očajne žalosti.

U Ženevi, kada stanovah na tavanu kod agitatora Majewskoga, bijaše mi susjed ruski revolucionar Lihtenštajn. (Sa kneževima Liechtenstein ne bijaše u rodu). I njega se sada sjetih. Bio je siromah kao Job, učio je medicinu, a žena mu studentica, lijepa kao Sarah, Ester i Rebeka. Da bi mogao »u narod«, izučio je u Berlinu bravarski zanat, a vjerujte mi da bijaše odvažan kao terorist Hartman. — Židovska zaušnica je smrtonosna — govoraše mi, žut kao Heine i inteligentan kao Lassalle. Jednog zimskog crnog dana čujem korake na hodniku, nešto grozno jauknu i pade ko mrtvac... Tik moga praga bijaše — ona, Rebeka, Ester i lijepa Sarah, a on, žut, nijem kao gorki sedomski stup, on ode s malim prtljažićem na liječenje, u Alžir, za sumornim, nemirnim i čergaškim pticama selicama. Brzo se izliječio. (Umro.)

Zato je ruska duša, ruska pjesma tako pijana i divna, jer pjeva o slobodi, a rob tako divno, tako krasno sanja o nedostižnoj, visokoj i kao sunce sjajnoj slobodi.

*

Eh, da mi se dočepati kakve zagrebačke »luknjice«, pa ma se napio sa Drekslerom i morao slušati kako Lunaček deklamira Lacka. O, kako je dosadno čekati laste, visibabe, đurđice (i pismo-noše)!

Poklon do crne zemlje i još dublji.

Vaš (i moj) preponizni

A. G. Matoš

BEOGRADSKE ARIJE

Svijet je prilično dosadan, a u toj sveopćoj dosadi bez sumnje je najdosadnije:

čitati lošu knjigu,

čekati pismošu,

čekati u kafani novine dok im čitalac čita oglase, i napokon napokon biti brijan, zijati u začuđeno, nasapunjeno svoje lice, u sliku Figarove svadbe ili četvorice obrijanih »temperamentata«, a mozgom se vrzu ove misli: dok se britva šeće preko grla, što bi bilo da sad netko vikne vatra, da briača ujede pseto, da misli u meni opažati svog nuzljuba ili da poludi pa me prikolje? ... Ja sam danas četverostruko nesrećan, jer sam se brijao, čeka u kafani novine, čeka pismošu i najzad, čitao *Obzor*, i tu pročitao da su se Novakovići između sebe poubijali, da su se sami ubili!

Uostalom sama je vlada već dementovala svoju oficijelnu *Samoupravu*, jer je prefekt policije Cerović već penzioniran. I ministar policije Nastas Petrović trebao bi već dati ostavku, ako ne u svom, a ono u interesu Radikalne stranke, koja već u interesu svoje egzistencije ne smije uzeti na svoja široka leđa pogreške jednog profesora zoologije koji sebe smatraše sposobnim za ministra unutrašnjih djela. Da ostade ministrom Stojan Protić, to djelo se, po mom mišljenju, ne bi moglo izvršiti.

Svi beogradski listovi traže da se glavni krivci povuku pred sud. Uhapšeni su, dakako, samo najneviniji: žandari, ključari. Komandant žandarmerije Vukasović, rođeni Slovenac, koji nedavno pobi na Čukarici neke radnike štrajkaše, šeta u slobodi. Da bude ironija na svom vrhuncu, glavni krivac toga legalnog ubijanja, ministar N. Petrović je kao predsjednik Novinarskog udruženja dao premlatiti svoje novinarske drugove!

Istina o toj groznoj aferi izlazi malo-pomalo na vidik. Milana Novakovića spetljaše po tužbi fingiranih tužilaca, Đokića i gđe Šibalić, koji već javno izniješe u novinama da su njihovi eventualni

potpisi na tužbama falsificirani. Optužba je dakle bila »spakovana«, krivica podmetnuta i danas je dokazano da Novakovići bijahu zadržani protuzakonito u policijskoj vlasti premda ih je općina već tražila za predaju sudu. Oni su dakle bez sumnje pucali da svrate na sebe pozornost javnosti i da se iz anarhije policijske vlasti spasu pod redovitost građanskog suda. Osjetili su da im se radi o glavi, to više što im se proti zakonu zabranio dodir sa njihovim prijateljima. Da ih policija htjede sasvim izolovati od svijeta dokaz je i taj što nije htjela na početku puškaranja k njima pustiti brata i advokate Milana Novakovića. Jest, brata su pustili u grozni podrum, ali tek onda kada kapetan bijaše mrtav, premlaćen, pregažen, unakažen, i nesrećni se brat nad njim onesvijestio!

Milanov otac je još živ, a Maksim (Milanov prezimenjak i ni u kakvom srodstvu s njime) šenuo je još one noći kada je 29. maja zapovijedao nad dvorskom žandarmerijom mesarenog kralja Aleksandra. Njegovo mjesto dakle ne bijaše u zatvoru nego u ludnici.

Na očajan korak natjeraše ih nesumnjivo policijska mučenja, kinjenja i batine. Evo, danas čitam (u *Pravdi*) izjavu dvojice sveučilišnih građana koje je policija samo zato zatvorila i tukla jer htjedoše Novakovićima na sprovod. I mog mladog hrvatskog prijatelja Vladimira Bornemissu su prije nekoliko mjeseci u Pirotu u nekoj staji tukli kada bijaše na putu u Bugarsku. On će vam, kao mlad književnik, sve to ispričati.

G. Ivan Ivanić, šef presbiroa, pričaše iza ubojstva da su nesretnici — vezani, a njegove lažne izvještaje nije dosele demantovala ni *Pressa* u Beču, ni *Obzor* u Zagrebu. Par nobile fratrum!

Novakovićima je najviše nahudio neki žandar Ješić, pušten na njih kao divlja zvijer, premda je i sam bio odsuđen na 6 mjeseci zatvora zbog insubordinacije. On je dobio oružje u ruke, on je pucao kroz prozor i ubacivao u buturnicu bocu s amonijakom, on je razvalio teškim kamenom glomazna vrata i odgurnuo ih zajedno sa barikadom kreveta. Na ljude neodsuđene bi pušten odsuđenik. Iza svršenog čina ispi taj Ješić nadušak litru ljute komovice, naruča se, popi litru vina i — zaspi kao pravednik!

Premda su bili dobro utvrđeni, premda ih iz kuta između vrata i prozora nitko nije mogao ubiti (zbog zatvorenih vrata i rešetke na prozoru), premda su kod provale u sobu mogli kao dobri strijelci smaknuti barem petoricu, ne ubiše nikoga, dok Milan ima do dvadeset što težih što lakših rana. Već iz ovoga se vidi da namjera bijaše svratiti na sebe pozornost, ne ubiti. Vlast se izgovara da je njihovim uništenjem spriječila nemire i krvo-prolića. To je sofizam, jer se svijet uzrujao tek iza njihove smrti.

Kod pogreba bijaše ulaz u groblje čuvan oružjem i osim najuže porodice se nitko, pa ni novinari, ne pustiše unutra. Poput velikog radikala Koste Taušanovića je Milan Novaković, vitez francuske Počasne legije, zakopan kao lopov izvan porodične grobnice generala Boškovića.

Beogradska štampa pokazala se tom prilikom junačka i veleдушna. Gosp. Vlad. Ribnikar, vlasnik *Politike*, stisnuo je svom pokojnom izbušenom drugu u nedjelju ruku, i ta ruka je to zaslužila. Braća Savići, zloglasni vlasnici *Malog žurnala*, jedini su slobodni novinari beogradski, ne dijeleći sveopće osjećaje, ali njih je već davno ožigosao jedan neustrašivi novinar u brutalnoj brošuri: *Onim životinjama*. Taj novinar je Židov, moj drug, i zove se Jovan Mandil.

*

Čitam u zagrebačkim novinama da će naskoro gostovati u Zagrebu g. Dobra Milutinović. Igrat će Maksima Crnojevića u istoimenoj Kostićevoj drami, Romea, Damjana u *Majci Jugovića* i Frédérica (*Arlezijanka*). Premda je taj mladi i simpatični glumac oduševljeni nacionalista, kao i mi, on voli nas Hrvate. Učio je dramsku umjetnost u Münchenu. Pravi Srbin, ništa cincarskoga, i on će nam biti simpatičniji od raznih individua koji su samo zato na zagrebačkoj pozornici jer bi dobili pakrački dekret na beogradskoj.

Ali zašto nije g. Vojnović pozvao na gostovanje izvrsnu beogradsku naivku, gđu Sofiju Đorđević, ženu poznatog novinara, koja trebaše kod nas glumiti još pod Andrićevim pašovanjem?

Kako je na beogradskoj pozornici najbolje zastupana komika, zašto se ne pozovu na zagrebačko gostovanje izvanredni komičari »čiča Ilija« Stanojević i neopisivi glumac smiješnih starčića Sava Todorović? Prava, velika i čista umjetnost oduševljava nas, došla ma s koje strane, a iznenađujući nas iz Beograda, mi možemo samo konstatovati da je gotovo identična sa hrvatskom umjetnošću, da nam je najbliža i najdraža.

3. o. m. bijaše u pozorištu premijera *Čučuk Stane*. Ta Stana bijaše, kako je poznato, ljuba hajduk-Veljkova. Komad je dakle iz narodnog života, malo dijalog, malo libretto, djelo pjesnika *Seljančića*, pučkog učitelja Milorada Petrovića. (Njegova je poznata pjesma, što ju već i Cigani pjevaju *Magla pala*.) Uvertiru, muziku i pjesme u *Čučuk Stani* je komponovao mladi S. K. Hristić, u čistom duhu narodnih napjeva, mjestimice vrlo lijepo, da dramski vulgarni elemenat sasvim iščezava. U posljednjem (trećem) činu dolazi na pozornicu i »Kušljo« konj Veljkov (ništa ne pjeva), pa smo se na glavnom pokusu šalili da je mu-

zika — Stana, tekst »čurug« (bedastoća). No dosjetke nisu kritike, a u komadu ima vrlo lijepih pjesama. Ovakav komad je zavrije-
dio da — kao *Figarova svadba* — propadne — redom četrdeset
puta.

*

U posljednjem feljtonu zaboravih reći da je Wildeova *Saloma*
uzajmljena od Flauberta i da ju »pomagaše« francuski napisati
— jer je original na francuskom jeziku — Pierre Louys. Wilde je
velik tek u tamnici.

O, mnogo bih vam mogao još ispričati. Ne znam gdje početi!
Teško ovci kojoj je vuna teška!

GLOSSE NOVINARSKJE I LITERARNE

Jučer je otvorena izložba *Lade*, društva jugoslavenskih umjetnika, u Umjetničkom paviljonu, koji je dekorirao Viktor Kovačić, ne samo graditelj već i fini artist. Dođoše već i gosti umjetnici Iz Sofije i Beograda. Dobro nam došli!

*

Dvoboj Rauch-Medaković, dakle, pade u vodu, kao novinarska i politička »patka«. Znali smo da će se ta operetska šala tako svršiti. Gospodin Rauch, jamačno ban samo stoga jer ne osjeća — kao onaj austrijski plemić gđe Jul. Adam — dara za drugi i teži posao, nije shvatio da je on kao eksponent Mađara, saveznika i pomagača kompromitovanih radikala, prilično neumjestan kad nastoji kompromitovati one koji — nisu krivi više od radikala i onog istog Kossutha bez kojega taj vrsni pijanista danas bez sumnje ne bi mogao banovati. Ili — da Rauch nije antikošutovski ban, kao Jelačić?

Penzioniranjem i premještanjem — da se ne spomenu njegove prijetnje proti štampi — postići će gosp. barun samo onakov premještaj i onakvu penziju kakvu je već Šenoa opisao (u pustolovini nemuzikalnog bana Balaše).

*

Počeh prolistavati Matičine knjige. Pročitah Ivekovićev puto-pis po Italiji. Relativno — za naše prilike — vrlo je dobro napisan. Poznato je da su svi slikari koji se sjetiše pisati (Vinci, Fromentin, Blake, Dante Rossetti) pisali izvrsno. Ako slikari uče od nas slikati, mi možemo od njih učiti pisati. Nesrećni i moćni engleski kritičar William Hazlitt poče kao sjajni Gautier svoju karijeru kao — slikar, a Goethe, Ruskin, Musset i Hugo vrlo su dobro znali da usavršuju književni stil vježbajući se olovkom, ugljenom i kičicom u plastičnom i mirnom crtanju predmeta, u epskom — da tako rek-nem — sugeriranju. Jer, ako je literarni stil slika i muzika, pravome

umjetniku riječi ne može biti naodmet praktično vježbanje u plastici i muzici. Kad Iveković i Kuhač pišu, i to dobro pišu, što da pisci ne klešu, ne sviraju i ne slikaju?

»Ja od Brente vidjeh obale zelene« —: koje hrvatsko srce latinske kulture i klasičnih simpatija ne osjeća kod tih mignon-skih uzdaha u kulturnoj čežnji ilirizma nostalgiju svih humanističkih duša za Hesperijom, zemljom muza, muzike, mramora i slika? Shakespeare je taj stari barbarski Drang za Italijom opjevao u tragedijama i komedijama, a Goethe, kojemu »od malih nogu bijaše anarhija odvratnija od same smrti«, traži i nalazi u Italiji zakon moralne i umjetničke harmonije, zakon obuzdavanja, ograničavanja samog sebe, disciplinu duha i strogost jasnog stila. Milton, Addison, Montaigne, pa Byron, Shelley, Lamartine, Platen i Wagner traže, kao stara hrvatska aristokracija, Gogolj, Turgenjev i Mickiewicz, u Italiji onu pozitivnu tačku koja izmiruje čovjeka s eksistencijom, duh sa materijom, vjeru s idealom — tačku u harmonijskom Giottovom krugu. Wilde traži u Italiji snagu — izgublenu u industrijskoj Engleskoj — za novu anglosaksonsku renesansu, gredući stopama Ruskina, perfektnog Keatsa i prerafaelitske družine, a kao simbolski portrati da Vinci jevi diže se novi čovjek Nietzscheov u mučeničkom svjetlu sa lombardijskim krajem i alpskim samotnim snjegovima u daljini... Taine, kao i Nietzsche, Stendhalovi đaci, studiraju u Italiji višeg, potpunijeg čovjeka, dok Goethe u Italiji ne dobija vjeru u razvitak čovječanstva, oslobađa se sa Palladijem gotike i sa klasicima — njemačke teške umne nesređenosti, traži »die Urpflanze«, opisuje sile silsko sijanje boba, nalazi temelj potonje filosofije Cuvier-Darwinove i zaključuje: »Priroda je ipak jedina knjiga koja pruža sadržaja na svim stranicama«.

Tako nekako zaključuje i naš slikar Iveković s tim dodatkom da je naša nereklamirana, zanemarena i klevetana zemlja Hrvatska daleko ljepša od Italije, ljepša kao kraj i ljepša kao narod. Tako mišljaše i najtopliji lirik renesanse, Du Bellay, kada se u 16. vijeku iz ondašnjeg Pariza — iz Rima — besmrtnim sonetom sjetio na nepoznat, prezren svoj rodni kraj, kraj Michela Montaignea, d'Artagnana i drskih mušketara:

*Plus me plaît le séjour qu'ont bâti mes aïeux,
Que des palais romains le front audacieux — —*

»Više mi se sviđa dom, građevina mojih predaka, od drskog proćelja rimskih palača« — pjeva Violin ljubavnik, sjećajući se, kao evo i naš slikar, svog seoca Lyréa, svoje Loare, dima seoskoga i »slasti anžuvinske«, slasti zraka domovinskog — slađeg od »morske svježine«.

Italija je danas jedna velika obmana, jedna velika reklama, kojom dugo obmanjivahu nas i sebe naši s »mora majstori«, naši primorski dužnici talijanske »avite« — uzvišene kulture. Naši ljudi u ocjeni moderne Italije još uvijek žive u — 16. vijeku, kada ta zemlja odista bijaše današnji Pariz svijeta, ili — u najboljem slučaju — u Italiji Garibaldija, benediktinca Tostija i ultimusa Romanorum — republikanskog Carduccija, kojoj se toliko dive Raguzanci kao Medo — jest, Medo! — Pucić, Marko Car, Budmani, Nodilo i ini idealiste, ne uviđajući da je današnja, ujedinjena Italija, Italija Irredente, Crispija, zastupnika Nasija i D'Annunzija («moje djelo* je po mom sudu dostojno D a n t e a»), zemlja korupcije i velikog nazatka ekonomskog, moralnog i intelektualnog.

Italija je velika kao prošlost, a vrsta pretenciozne Španije kao sadašnjost. Intelektualno vlast drugog reda, inferiornija od Francuske, Njemačke, Engleske, a možda i od Rusije i skandinavskih zemalja. Kao starodrevna Helada, stara, slavna Italija je danas samo — knjiga, ideja, velika klasična misao, raširena već srećom u tolikoj mjeri da najklasičniji moderni duhovi poput Hölderlina i Heredije ne moraju u Italiju kao Dalmatinac Tommaseo. Italija je divan muzej i divan pejzaž, a eksploatišu ga kao Rousseauovu Švajcarsku — gostioničari. Romantika je najbolje poslužila hotelijerima. Hrvatski krajevi su divni najviše zbog toga jer ih još ne eksploatira engleski sterling, Baedeker, švapski hotelijer i — talijanski pumpmajor. Divni su, jer su — nepoznati, primitivni i romantični kao Švajcarska Gessnera i Škotska Roberta Burnsa. Pejzaž je divan samo kao idila, a hoteli i Baedeker nisu idila. Eksploatirana ljepota nije prava ljepota.

Iveković, dakle, prama modernoj Italiji nije snob kao svi ostali, naročito stariji Hrvati. On je po starom receptu ne hvali neznalački, kao Nenadović u *Pismima*: »Kad je Omir, u svojim pesmama, spominjao miline koje ovuda (oko Napulja!) vladaju...« Iveković je skeptičan prema Talijanu kao Vuk Dojčević i Njegošev vojvoda Draško. On je sve svojim hrvatskim i slikarskim očima gledao, našavši, kao neprijatelj fraze Herbert Spencer, da su mnoga reklamirana djela — za nas dosta slaba. Spenceru tako nekada nije nimalo imponovala »polubarbarska« arhitektura Venecije, a Michelangelove dekoracije u Sixtini i Guidov Feb (u *Febu i Aurori*) su mu zlo osvijetljeni. Osim Venecijanaca, Talijani su slabi koloriste, a kao pejzaž Italija zaostaje za našim zemljama, naročito za Dalmacijom.

Iveković je svakako pretjerao u negativnom sudu o zemlji Ferrera i Ardiga, o zemlji najveće prošlosti i osrednje ali ne sa svim kukavne sadašnjosti; kao član demokratske seljačke stranke

* *Francesca da Rimini*

odviše je hvalio Austriju i odviše kudio Supilovo društvo Ungaro-Croatu, prenaplo je putovao i premalo je putovao, a da bi mogao o talijanskom narodu reći da je »samo za to da prosjači« i da »nema prava govoriti o kulturi«, ali i ovaj lijepi inače, iskreni i dosta stručni članak je dobro došao kao reakcija proti Italiji — frazi, a za Hrvatsku, koje ne poznaju baš oni koji su vječni snobovi — Baedekerovih ljepota, lexiconskih veličina i nekritične reklame.

»Budite mladi tako dugo dok to možete« — reče Spencer, koji je, kao i naš slikar, i u Italiji samo sebi i svom oku vjerovao. Budimo mladi, a mladovat ćemo samo u dodiru sa vječno mladom zemljom, našom zemljom, i vječno mladim klasičnim principom koji se ni u Heladi nije rodio jer je — posvudan kao božanstvo koje si ni Iveković ne može predočiti drugačije no »lijepo«.

Neke omaške u tom zanimljivom članku (npr. da u Francuskoj nema subvencioniranih kazališta; da je Sienkiewicz u *Quo vadis* osobit slikar rimskog propadanja) ne kvare njegovog iskrenog, junačkog dojma. Taj članak je — djelo: reakcija hrvatstva proti talijanštini, istine proti reklamama, umjetnosti proti manirizmu, modernizma proti »akademiji«.

*

Zola je na putu u Panteon, nekad crkvu sv. Genoveve, sada žrtvenik geniju, revolucionarnom i humanitarnom geniju Jeana-Jacquesa i Viktora Hugoa. Republika, oportunistična i radikalna francuska republika na silu boga bi htjela imati svoje heroje kao Mirabeau i Voltaire, pa želi evo divinizirati jednog dreyfusovskog i naturalističnog književnika.

Cvijet pariske aristokracije duha i poroda niti porumeni od stida kod tog »framazunskog« pokušaja republikanskih pučana, toliko već kompromitovanih u panamskim i polupanamskim sablaznima, poredavši se u zajedničkom prosvjedu oko sjajnog championa literarnog nacionalizma — oko Morisa Barrèsa.

Da sam Francuz, pridružio bih se nezadovoljnicima.

Već sama literarna reputacija Zolina nije onako očigledna i na prvi pogled evidentna kao veličina Rousseaua i Voltairea. Genij uvjerava o svojoj veličini i onda kada je visok kao snjegovi Kordiljera i taman kao živopodne sljepoče oceanskih dubina, kada nas odbija kao Machiavelli, draži kao Swift, skandalizuje kao Heine ili užasava kao Poe. Ove — da tako reknem — evidencije, koje velik duh, velik čovjek ima u još većoj mjeri od matematičkih istina i moralnih maksima, Emil Zola nikako nema kao njegovi znanci i savremenici, npr. Pasteur, Turgenjev i Renan. Taj pisac talijanskog porijekla nikako nema onih neodoljivih, atičkih i da-

nas čisto francuskih osebina od kojih i živi superiornost francuskog duha: on nije tolerantan, nije vedar i veseo, nema duha, gracije, skepse, i nije kratak. Zagriženi, pedantni, megalomanski malograđanin, najprije užasan cinik i pesimista — sve u ime »naravnosti« — a kasnije, zasluživši milijun, užasan humanitarac i optimista — sve u ime »naravnosti«, naturalizma. Prvi njegov roman je loše napisana sablazan: malograđanski Sade, pišući svinjarije — morala radi — kako mu danas podmeću. Njegova »kritična« knjiga *Moje mržnje* — kritična, objektivna li naslova! — sasvim je neotesana i piščeva surova mržnja nikako ne djeluje, jer odista mrzi i jer mrzi bez duha, ergo bez razloga, bez humora, bez satire, dakle bez one superiornosti koja jedina može i mržnju opravdavati.

Jest, Zola izvršno i solidno konstruira, velike mase i gomile baca generalskom suverenošću V. Hugoa i Tolstoja, ali što više osjeća dušu predmeta i humanizuje materiju (kuću, tržište, strojeve itd.), to manje osjeća dušu pojedinca, obezdušujući ga, pretvarajući ga u slijepu materiju. Zola je pretvorio mašine u duše, a duše u mašine. To je paradoksalno, artistično, ali nije humano i individualno. Živuci — jeduci, pijući i spavajući sa francuskim radnikom dugo vremena, mogu gotovo apodiktično reći da je Zola francuskog radnika prikazao gorim no što jest, a pošto je francuskog seljaka — jezgru one divne zemlje — prikazao još većom životinjom od radnika, mogu zaključiti da je Zola ogroman, gol, tužan, Goyi i Juvenalu po tužnom temperamentu sličan satirik, koji sebe i druge obmanjivaše da je naturalista. I Swift ima sličnu verističku metodu, s tom razlikom da je kao duhoviti Englez i solidniji duh znao da svijet nije onakav kakav se odrazuje u njegovoj žučnoj duši.

Zola je kao boem, pišući u tavanskim krevetima, odviše patio, odviše se najeo glada, napio žeđe i zasitio se čovjeka, pa da mu bude ravnim ogledalom. Nauka nije još dosta naučna i on je — kao kakav francuski Milan Marjanović, obdaren dakako stvaralaštvom — mislio da će on sa svojom dosta nenaučnom spremom i nenaučnom fantazijom moći dati — naučni, »eksperimentalni« roman. Srećom, temperamenat, silan i naivan, bijaše jači od tih eksperimentalnih, prilično smiješnih pretenzija, i Zola piše divnu, nenaučnu katedralsku priču — malone legendu — *San*.

Jest, Zola je izvrstan pripovjedač, ali nije bolji od Stendhala, Mériméa i Flauberta, koji leže daleko od Panteona. Maupassant je tečniji pričalac i bolji naturalist, jer naturalizam nije samo naturalistična metoda, nego i naravan, normalan, prozaičan temperamenat po kojemu je Maupassant rođeni realist a Zola rođeni romantik, nasljednik V. Hugoa u *Jadnicima*. Sa Balzacom se pak Zola ni u čemu ne može mjeriti. Balzac je genij, Zola — talenat,

Balzac je pisac, tip modernog autora, heroj, Zola je literat, Balzac je tvorac, Zola je radnik, Balzac je vječni martir, Zola je obogaćeni proletarac, slučajno umirući tragikom vulgarnosti purgarskog života.

An. France, grdeći nekada Zolu na pasja kola, sada ga zajedno sa vladom upućuje u Panteon — ali ne kao književnika već Kao dreyfusovca.

Bilo bi žalosno da Republika nema u novije doba herojskijih čina od gesta *Ja optužujem*. Zola nije ni za veće nesrećnike od tog hebrejskog milijunara ni prstom maknuo, pa ako Zoline ostatke odista odnesu u Panteon, ja bih volio od glavnog zgoditka imati — smiješak penzioniranog, debelog i živog oficira Dreyfusa, kojemu ovaj novi Panteon neće baš mnogo imponovati...

Dueli, novac, slava, panteoni, — — Reklame i Strossmayeri, pa onda grobovi Eugena Kvaternika, Ante Kovačića...

NOVINARSKJE OPASKE

Prijatelji me pitaju što ostadoh uz Franka. Najviše zbog toga jer je inteligentan i žilav, energičan. Starčevići su ljudi bez veće inteligencije, Paveliću sastavlja saborske antikoalicione govore simpatični Cherubin (Šegvić), a inteligencija i značaj nekoga Peršića može imponovati samo Stevanu Radiću.

Sjećam se jedne večeri, kod krčmara Broza u Jurjevskoj ulici, u času najžešće agitacije, dođe neki Ivan Peršić na građanski sastanak kao korteš dra Kršnjavija. Što besjeđaše, ne sjećam se jer je vrlo teško naći misli u besjedama nekoga Ivana Peršića, ali mi i sada zvonu u ušima njegov deklamatorski, panoramdžijski i stentorski glas: — Šurmin i Đalski — to su k r e t e n i!

Zapanjismo se. Meni stade u grlu pljuvačka. Đalski doduše nije više ono što bijaše, Šurmin nema pojma o literaturi — to je istina, ali da jednog profesora, sposobnog za srednje škole, jednog doktora filozofije, pak onda da jednog bivšeg znamenitog hrvatskog pisca neki Ivan Peršić naziva k r e t e n i m a: to mi se činilo ipak odviše kretenski.

Iza toga će, osvjedočen sam, i mene neki Ivan Peršić zvati kretenom. Kao za moje kolege kod ovog lista, jamačno će i za mene reći da mi davaše inspiracije za moje feljtone.

Pa dobro. Da ne bude jalove polemike i nesporazumka, ja tu javno očitujem da je moje ime tek — književni pseudonim nekog Ivana Peršića.

Da, ali mi, ne mogavši kod ovog lista nikada zaslužiti više od 50 K mjesečno, dok je neki Ivan Peršić — novinar, jer je nespo-soban za svaki drugi posao — protiv svog uvjerenja i kao imućan čovjek primao od toga klevetanoga lista po 400 K mjesečno: mi smo Frankovi plaćenici, mi smo telići, mi smo k r e t e n i.

Kretenskoga li vremena, kretenske li čitalačke publike koju takovi kretenski argumenti mogu još uvjeravati!

Beogradski hodkar, Polonijev prijatelj, dubrovački drug Kalayevih agenata Kačanskoga i Chlumetzskoga, član Društva hrvatskih književnika ergo hrvatski književnik, branilac Ungaro-Croate i napadač hrvatskog nacionalizma, odricatelj naših prava na Herceg-Bosnu i samozvani ricanski Napoleon, famozni bivši oberban i prinac revolverskih novinara Fran Supilo javio je odmah pri raskolu u našoj stranci da ovaj list ostavljaју svi dojakošnји saradnici i da ću ih zamijeniti ja sa drom Milobarom.

Francesco Supilo je i opet gadno lagao.

Ali koja hasna na svakom koraku хватati uglavlјenu laži-torbu i princa klevetnika?

Francesco Supilo računa u svojim polemikama na ove dvije intelektualne sile: na udaljenost od Rijeke i na — glomaznost svoje fizičke snage.

On ne vjeruje da i atleti mogu dobivati vrućijeh zaušnica i u nebo vapijućijeh čušaka. Nije dobro da se kao hrvatski novinar naslanja samo na — fizičku svoju snagu, na klevetu i na hrvatsku novinarsku nepovredivost, i to na mađarskom teritoriju...

*

Kragen broj 56, kanonički crveni vrat, nepomirlјivi antikue-novac i politički saradnik *Srpskog knjiž. glasnika*, gospodin doctor jur. Franko Potočnjak dobio je od Raucha sinekuru kr. javnog bilježnika.

Šurmina Khuen namješta, Rauch ga ruši. Potočnjaka ruši Khuen, namješta ga Rauch.

Igra ista.

Isti i igrači, »mandleki«. Kao u vurstltheateru...

Proces cetinjskih bomaba ili — kako hoće neki — cetinjskih bombi primiće se kraju. Ta parnica dosele već je silno blamirala gg. Petra Karađorđevića i Nikolu Pašića. Knezu Nikoli bijaše tu na ruci najviše urednik *Glasa Crnogorca*, Miloš Živković.

Znam ga iz Beograda, gdje je kulućio s malom plaćom i velikom odgovornošću za gospodina Brku (Ljubu Bojovića) kod *Večernjih novosti*. Crnogorskom gospodaru preporučio ga je vlasnik *Beogradskih novina*, Stevan Curčić, najdiplomatskiji i najimućniji beogradski novinar. Tako postane siromašak Živković naskoro alter ego i ministar bez lisnice Kneza Crne Gore i Brdah.

*U našega Gospodara
Dosta blaga, dosta para.*

Miloš Živković je za nas to zanimljiviji što je naše gore list, graničar iz ogulinske okolice. Kao svim krajišnicima starog kova lojalnost mu je prirođena, i »ubijanje na spavanju«, istraga dina-

stije Obrenovića ogorčila je do nepomirljivosti proti radikalima, naročito proti Pašiću toga srpskog liberala. Knez Nikola nađe u njemu što je tražio, diskretnog, iskusnog i vrlo pismenog poma- gača.

Zanimljivo je da je Gospodar uvijek prekrasno dočekivao sve poznatije Srbe iz crnogorskih krajeva i da su mu se gotovo svi pokazali nezahvalnima. Naročito pokojni Simo Matavulj, ismijavši ornogorske prilike u satiri *Iz Mauritanije*.

Afera s bombama dokaza da između srbijanske i crnogorske vladarske kuće postoji nezajažljiva provalija. Dok su radikali u Srbiji rovali proti Obrenovićima sa knezom Nikolom, dok je radikalni tribun Rajko Tajić dao hajdučkom rukom ubiti usred Srbije crnogorskog emigranta, učitelja Backovića, sad intrigira Pašić na račun zeta Karađorđevića proti jučerašnjem reprezen- tantu velike srpske misli, proti pjesniku programske *Balkanske carice*. »Onamo namo za brda ona« nije dakle više moderna pjes- ma, to jest moderna je samo u gradu modernizama, Zagrebu.

*

Nastavi li srpski prestolonasljednik Đorđe svoje ekstrava- gancije, neće se dugo nasljedjeti na krvavom stolcu svog oca. Je- dared dade stražaru (vojniku) živog štakora sa zapoviješću da mu odgrize živu glavu. U topčiderskim šumama imadaše čovjeka što mu hvataše na jata štiglice koje bi mladić puštao u svojoj sobi i ubijao iz »gluware«. Narodu je ipak simpatičan jer u tim krvavim ludorijama vidi znak stare, brutalne karađorđevske od- lučnosti. Potukao se sa svojim učiteljem, visokim francuskim ča- snikom. Velik sportsman, mnogo lovi, izvrsno jaši i najradije dru- guje s izvrsnim matematičarom, univerzitetskim profesorom Pe- trovićem, prvim ribarom na Savi i Dunavu. Mrzi zavjerenike koji mu oca dovedoše na prijestol, i to ga izmiruje s obrenovićevskim, sa konservativnim krugovima, sa liberalima i naprednjacima.

Naprednjaci su naime u Srbiji konservativci, kao i u Hrvat- skoj, ali s tom razlikom da ne vjeruju Hrvatima i Bugarima, i da su doista najfinija inteligencija zemlje. Imadu dva izvrsna boule- vardska lista, *Pravdu* (obitelj Marinković) i *Štampu* (Svetolik Jak- šić), i ta dva lista se smrtno mrze. Naprednjak je i mladi profesor prava Slobodan Jovanović, danas možda najinteligentniji Srbin. Dok su naši naprednjaci Jugoslaveni, srpski su ekskluzivni Šuma- dinci i najviše simpatišu s Austrijom. Čuveni austrofil Piroćanac bijaše naprednjak.

*

Nikola Pašić i opet se zapleo u izbornu borbu i tu će — mogao bih se okladiti — pobijediti. Snaga toga opasnog političara leži u ovim dvjema sasvim neslavenskim osobinama: on čuti i on ne bira sredstva. Mi smo brbljavi i mi smo dobričine. Zbog svog nevjerovatnog, talleyrandskog ćutanja cijelom je svijetu zagonetan; zbog svog bizantskog makijavelizma svima je strašan. Za vrijeme bugarskog rata radio je proti dinastije sa Bugarima.* Samo u sasvim abnormalnim srpskim prilikama mogaše taj orijentalni već nekoliko puta izigrani, mrtvi bizantinac imati odsudnu ulogu. Bijaše odsuđivan na smrt; bježaše iz Srbije preko beogradskog željezničkog mosta; pod prijemnim sudom kralja Milana, blizu 29-majske katastrofe odricao se ustrašen svega, pa i radikalizma, da najzad kao politički mrtvac uskrsne i priveže sudbinu kralja Petra za svoju ubijanjem dvojice bratića Novakovića.

Nitko, nitko ga ne pozna osim pokojnog Pere Todorovića, koji ga je grozno ismijao, a kojega je taj »baja Nikolče« grozno upropastio. Nikola Pašić ne zna dobro ni jednog jezika, pa ni srpskog, govoreći rumunjskim i bugarskim naglaskom svoga rodnog rumunjskog i bugarskog Zaječara. O kakvom govorništvu dakle ni govora. Novinar, publicista dakako nikakav. Taj bivši vrlo loši graditelj nema nikakve teorijske političke opreme. Sudeći po slici, po dekorativnom oštrom licu mojsijske, crne i prosijede brade, mislili bi da je to div. A kad tamo, to je mali, žilavi čovječac hitrih, bugarskih očiju i pokreta sa vječnim smiješkom na ustima koja kazuju najmanje kada najviše govore, upravo mucaju. Jer Pašić je mucalo — ne zna se je li hotimično ili rođeno mucalo — i kada s njim besjedite, njegov vječni »ovaj — ono tamo — može da bidne — ne može da bidne — ovaj, onaj, ono —« čini dojam na nevježu, e je taj mutavac nevježa, a na lukavca, da se taj bradati stari lisac čini lud i — da pravi iz slušaoca bedaka... Tako se i prepredeni knez Miloš, kao stari Brutus, pred protivnicima seljačio i šegačio. »Šeret-budala« — pa to ti je.

Snaga Pašićeve političke individualnosti je dakle u tome što ima sve političke osobine kojih drugi nemaju, upravo u tome što nema onoga što srpski — kao i hrvatski — političari imaju, a to je mnogo teorije (doktrinarstva) i mnogo srca (politika »otvorenih ruku«), dakle mnogo morala. Supilo je u tome njegov hrvatski đak s tom razlikom da mu uvijek vidiš u raguzanske i ricanske karte. Makijavelizam u jugoslavenskom izdanju i, što je kod Pašića odista veliko i u velikom stilu, je to da ne pozna fraze, da pozna samo rad, rad i rad, pa onda da je u svojoj politici skoro sasvim nepersonalan. Zbog sebe se on nikada nikome ne osvećuje. Bivši socijalista, faktično rojalistični agenat i tajnik kralja Zi-

* Pismo Bugarinu Suknarevu.

vojin Balugdžić pravio mu je preko *N. Freie Presse* grdni ne-
prilika. Pašić mu se tako osvetio da ga učini tajnikom poslanstva,
pa onda konzulom. Svoju stranku privezao je za sebe koncesijama
i liferacijama, znajući bez sumnje da većinu ljudi drži na okupu
više zajednica interesa no zajednica ideala. U Beogradu je Bugare
grlio kao Jugoslaven, u Macedoniji ih je »komitskom« borbom
ubijao kao Srbin. Pomagao je naše rezolucionaše, naročito Supila,
ali ispod ruke je radio sa svojim Jašom Tomićem i radikalima za
Raucha, hvalio ga je u svom listu i spremio je pred dvije godine
Mađarima takav doček kakvoga bi im od čuvenih europskih gra-
dova mogao dati samo Debrecin.

Ta Pašićeva politika je specifično srpska i protivhrvatska, ne
samo u Banovini nego u još većoj mjeri u Bosni. Premda ima
momentano lijepih uspjeha, nama, političkim idealistima, nije
antipatična samo stoga jer je naperena proti nama, nego proti
idealnoj politici uopće, proti idealnoj politici u samoj Srbiji. Dok
je Antunu Starčeviću moral i politika istovjetnost, Pašić je, kao
mnogi političari praktičnjaci, uvjeren da se moralnim sredstvima
u politici ne postizava ništa iz tog prostog razloga jer su ljudi
nepošteni u velikoj većini, dok je radikalnoj demagogiji baš ta
inferiorna većina potrebna. Ne pretresajući te dvije velike, domi-
nantne svjetske političke struje, politiku ideja i politiku interesa,
moje je uvjerenje da će ipak politika ideja pobijediti makijaveliz-
me u apsolutističnom i u demokratskom obliku iz tog prostog
razloga jer su veliki politički ideali — stvarnost, realnost, interes
budućnosti. Makijaveliste su političari momenta, ideolozi su po-
litičari vremena.

Nikola Pašić je dakako vrlo, vrlo bogat čovjek. Ima rudnike,
ima beogradske čoškove, ima novaca. To je posljedica poznanstva
sa Bakuninom. Socijalizam i demokratizam je dakle danas naj-
bolji put do velikog kapitalizma. Drugo je pitanje idu li tim
putom — karakteri.

ZA KIŠLJIVE DNEVI

Da, zbilja! Moja esencija je odista najbolji lijek na svijetu! — veli za sebe već godinama Elza, hvaleći spasonosnost svog neodoljivog fluida. Ali mene ovaj put ne zanima g. ljekarnik Feller kao pronalazač toga novog Juvencijevog vrela u Stubici, već kao umjetnik, upravo kao čovjek od ukusa. Ne mislim govoriti o poznatoj njegovoj Elza-fluid-palači na Jelačićevu trgu i o dekoltovanim Elzama koje u ogromnim razmjerima na uglu izlaze iz žute boce kao iz ogromne, apokaliptične tintarnice. Riječ je o skupom nadgrobnom spomeniku koji me nedavno iznenadio na šetnji po Mirogoju.

G. Feller podigao je naime u novim i dozlaboga neukusnim mirogojskim arkadama grobnicu, dekoriranu tako neukusno i tako nakaradno da djeluje kao karikatura na cijelo ovo groblje. Nad grobom njegove ranopremiñule kćerkice diže se ploča od najprostijeg, najjeftinijeg mramora gdje u sasvim neuspjelim reljefima vidite pokojnicu kao užasan, mrtvorođen fetus s jednim nadsuvenim, kao otečenim, drugim mršavim, upalim licem, u nezgrapnim pelenama — što li. Oko te dječje nakarade nekoliko drugih sličnih lemura i dječijih netopira — tobože anđeli! — a s jedne i druge strane dva genija sa krilima, s obrazima primalja ili starih »bedinerica«. Da se ne opaze crne pjege na mramoru, kipar ga je omazao nečim bijelim — krečom ili stipsom — i ta je šminka naravno već mjestimice otpala, pa jedan genij — onaj nadesno pokojnici — ima na obrazu modre pjege kao tragove od čuške. Za leđima toga išćuškanaog heruba je tanjurić sa hranom mirogojskim pticama: prekrasna i milosrdna misao koju kvare stihovi iz Pre-radovićeva *Putnika*, ni u kakvoj vezi sa tim tanjirom, pticama i nakaradama na tom skupom grobu.

Ja se na tu spomeničku karikaturu, na taj mramorni švindl ne bih osvrtao, da g. Feller tu parodiju na smrt vlastitog djeteta nije naručio kod stranog »umjetnika«, nekog Železnjya, sudeći po imenu jamačno brata Čeha, upravo Pemca, koji nesumnjivo ima

više dara za klarinet no za ovakve rabote. G. Feller živući među nama i našavši među nama svoju unosnu Elzu sa njenom unosnom tekućinom, mogaše među hrvatskim kiparima naći ljudi koji bi mu bez sumnje stvorili i ljepši i jeftiniji nadgrobni spomenik. Ali zaobilaziti darovite i ignorovane hrvatske umjetnike, pomagati domaćim kapitalom tuđinske glupane i varalice je po mom skromnom mišljenju tolika pogreška, da je g. Feller vrlo poučno kažnjen tom parodijom nad uspomenom vlastitog djeteta. Njemu umjetnici kao Frangeš, Rendić i Valdec jamačno ne bijahu dosta dobri, pa je posegnuo za jednim klarinetistom koji ga je namazao za njegove debele novce kao jeftini mramor na onom drugom grobu. Neka ode g. Feller u Varaždin, pa neka si pogleda divan brončani spomenik Frangešov nad Leitnerovim grobom i on će se, nadam se, uvjeriti da tom spomeničkom karikaturom nije nanio štetu samo sebi, već i hrvatskoj umjetnosti kojoj škodi već pomaganje tuđinskih majstora pa bili oni sto puta bolji od toga Pemca Železnjaja.

G. Feller bi najbolje učinio da tu bruku odstrani, da ne sramoti sebe, groblje i veliku, toplu uspomenu kojoj je posvećena nakarada od ciničnog tog mramora. Da pomože kojemu od domaćih naših umjetnika, zacijelo ne bi bio kupio — — mačka u vreći.

*

Na sramotu Zagrebu i zagrebačkoj policiji nisu još pronađeni zlikovci koji tamo prije dva tjedna noću, u veži njegova stana, ubiše umirovljenog natporučnika Crnka. Da bude ironija što veća, sramotan se zločin desio u Pivarskoj ulici, nekoliko koraka od gradske vijećnice.

Za njihovu veću sigurnost preporučam gospodi lupežima da odsele svoje žrtve jednostavno odmame na hodnik magistrata, pa da ih tamo lijepo komodno zaguše i zakolju. Jamčim da im se ništa neće dogoditi.

A vi, moji grički susjedi, znajte da svake noći možete u hodniku biti ubijeni na pravdi boga, a da za zločincem ni štene zaštekati neće.

Bez sumnje, u takvim užasnim prilikama je u idili gornjeg grada Zagreba najveći zločin baviti se poštenjem...

Da, ali narod ne plaća naših policajaca i naših sudaca radi zločinaca nego radi demonstiranata.

E, pa živio zločin!

Bijedni, bijedni Crnko!

*

Sutla je dakle izašla. Mi smo dokazali, da na beletrističnom listu mogu raditi i politički protivnici, i da je naša omladina, sita koterija, tolerantnija od starijih literarnih svojih drugova. Pošto sam i sâm saradnikom *Sutli*, ne mogu joj praviti reklame, ali mirne duše mogu reći da je natkrilila moja najoptimističnija očekivanja. Već u prvom ovom broju javljaju se mladi ljudi, dosele nepoznati širem općinstvu, kao pjesnici sa najozbiljnijim umjetničkim aspiracijama.

Sutla ima i dvije neizdane lirske pjesme neprežaljenog A. Kovačića, »iz ostavštine pokojnoga dragoga poete, dobrotvora sina Krešimira«.

Zadnji časi, pjesma pokojnog Rudolfa Rieglera, bolja je od čuvene Brankove pjesme (*Kad mladija...*), nastale u sličnoj prilici i sličnoj duševnoj dispoziciji: — uoči smrti. Nesrećni naime pjesnik prerezao si je kao vojnik u Beču žile i tako se dao smrviti od lokomotive na tračnicama. Ove stihove, koje g. Karlo Häusler dobi od pokojnikove majke, nađoše poprskane krvlju u džepu tragičnog mladica, a pisani su jamačno u času kada već prskaše krv iz prerezanih žila. Naročito momenat kako se boje mijenjaju s oticanjem krvi, kako »žēlēn žūcā biva«, kako se zelenilo polja i njiva u padanju svijesti pretvara u žutilo, čini mi se tako sjajno prikazan da ni kod Lenaua ni kod drugih pjesnika očajnih duševnih sutona ne nađoh tako dobrih, tako tačnih autoanaliza, pa će mi čitalac dopustiti da mu kao psihološki kuriozitet citiram cijelu tu čudnu pjesmu:

*Sve oko mene jasno.
Zeleni se polje, njiva.
Djevojče je moje krasno
Ono cvijeće što još sniva.
Sunce žarko tek se rađa,
Čini mi se: to u sjaju
Čarobna je moja lađa
Morskome u zagrljaju.*

*S moje ruke krvca teče,
Otvorena kucavica,
Miso moja daleko mi lijeće
Oko srca dragih lica.*

*Gle: to zelen žuća biva,
Sunce žarko ko da tavni,
Priroda se kanda skriva,
Dvori moji gdje ste, sanc i davni?*

*Oko mene sve pomalo mrak
I sve lakše, lakše srce tuče,
Ruke drhtaj hvata stūđen jak,
Tko to mene u taj ponor vuče?*

*Srca ne čuje se kucaj više,
Sve u tvrđi san se sliva
I za časak veće nema
Mene živa.*

Da *Sutla* nije donijela ništa originalna osim te očajne i divne
predsmrtne ispovijesti, bila bi vrijedna da izađe.

DNEVI I KNJIGE

I David Starčević je pokojnik. David, udarivši ono na Khuena-Golijata. To je najveće djelo njegovo.

Bijaše više tribun i agitator no mislilac i političar. Bijaše dakle živa opreka A. Starčeviću. Kao utemeljitelja srpske radikalne stranke, moćnog tribuna i publicistu, Peru Todorovića, njega je zatvor uvelike izmijenio, iako ga nije mogao slomiti kao oporbenjaka. Izišavši iz Lepoglave, ne bijaše više onaj prijašnji. Sude li se po stradanjima i progonima veliki politički individui, on ne bijaše velik politički karakter, premda je jedan od naših najjačih političkih temperamenata. Dok jači značajevi izlaze iz svakog iskušenja jači i neodoljiviji, njega je već jednom doduše užasan i okrutan progon naćeo, oslabio. Stjepan Radić je iz svake ovakve muke izlazio snažniji, i da je kao Tuškan, Geržanić i David robijao, on bi danas pored sve svoje nedosljednosti bio neodoljiv. David nije znao iz svog mučeništva izbijati političkog kapitala i koliko ga to časti kao čovjeka, odaje ga kao nevještog političara.

Za naše prilike pod Khuenom vrlo je rječita ova anegdota:

Starčeviću i njegovim drugovima slali su u Lepoglavu znanci i poštovaoci živeža, duhana i vina dobrotom ondašnjeg tamošnjeg činovnika Hirca koji je »jedno oko zatvorio« i — za nagradu — koristio se i sam pošiljkama. David to čuje i izišavši iz tamnice tuži Hirca koji bude khuenovskom brzinom otpušten...

Neki čovjek, imenom Peršić, kojega neki ljudi smatraju novinarom, govorio je na kolodvoru nad Davidom kao Antonius nad mrtvim Caesarom, i upotrijebio je i ovu priliku da osumnjiči našu stranku.

Jamaćno, da pokaže mađarskim činovnicima u blizini kako su Hrvati složni i — viteški...

*

Mlada Hrvatska i opet poče izlaziti i po običaju napadaju je i Crni i Bijeli, i »furtimaši« i pokreteni, šlegeli desnice i šlegeli ljevice.

Mlada Hrvatska ostat će usprkos tome na svom putu koji se zove Hrvatska i — tolerancija, tolerancija svega osim gluposti i niskosti.

*

Knjižara Sokol izdaje ovih dana pjesme A. Kovačića izborom sina mu Krešimira koji je naslijedio osim imena i očev satirički dar. Premda je A. Kovačić najmoćnija moderna duša hrvatska, dosele je upravo ignorovan, te ga se ne sjeti ni »Matica«. Imati dakle te pjesme nije samo potreba no dužnost svake hrvatske kuće.

*

Odbor hrvatskih književnika u Sarajevu poziva sa drom T. Alaupovićem na supskripciju za nadgrobni spomenik S. S. Kranjčeviću. Ne smije biti Hrvata koji bi se tomu pozivu oglašio, jer Kranjčević nije samo najbolji moderni pjesnik hrvatski nego mu je grob najudaljenija i najizloženija etapa hrvatske misli u Bosni. Mi moramo tom prilikom pokazati da hrvatski genij u Sarajevu može i mora naći svoj Mirogoj. Sam spomenik ne smije biti banalan, to manje što u Frangešu i Meštroviću imamo umjetnika sposobnih izažeti u mramor jezgru misli toga velikoga pjesnika i velikoga Hrvata.

Društvo hrv. književnika neka se u tom cilju složi sa drugovima u Sarajevu, a svi hrvatski listovi neka što češće opominju narod na tu spomeničku dužnost bez razlike stranaka, jer barem mrtvi naši reprezentanti su svojina i spomen im je amanet vascijeloga hrvatstva!

*

Baš bi me zanimalo znati koliko je Kranjčević zaslužio kao lirik, koliko je primio — honorara... Njegova vrlo pismena udovica mogla bi nam u tom pravcu štošta ispričati i to ne bi bila loša ilustracija naših kulturnih — upravo nekulturnih — prilika.

Kada je već riječ o honorarima, G. d'Avenel ima (u *Revue des Deux-Mondes*) studiju o »književničkim honorarima od 700 godina«.

U 16. vijeku — da ne spominjemo menestrele i trubadura — stalno su plaćeni filozofi, humaniste, kroničari. Najbolje su honorirani naučnici i pjesnici. Stihovi su se znali pretvarati u mirovine, opatije, pa i u biskupije. Sjajni lirik, sonetista Ronsard ima osim nekoliko penzija dohotke jedne župe, dviju opatija i mno-

gih priorata. Elizabeta Engleska šalje mu dijamante, a Marija Stuart srebrni buffet (ormarić za posuđe) u vrijednosti od 45.000 fran. Dok Ronsard živi kao velikaš, veliki Rabelais dobija meudonsku župu tek 6 godina prije smrti, imajući prije tek kanonikat — maurske opatije i župicu u manskoj biskupiji, sa cjelokupnim godišnjim prihodom od 3.000 fran.

Najveći francuski tragičar, Corneille, umire kao siromah, imajući prije — pod Mazarinom, godišnju rentu od 4.200 fran. Njegov takmac Racine, iza Euripida najbolji i najnježniji slikar ženskog srca, natovari si u dvadesetoj godini na leđa parnice i dva mršava priorata. Kazalište, po svjedočanstvu sina, donijelo mu je »tek da živi, da plaća dugove, da kupi nešto pokućstva gdje je najvažnija knjižnica (procijenjena na 5.200 fran.) i da skuluči svotu od 21.000 fran.« Racine prije smrti ima sa ženom oko 55.000 fran. godišnjice i ostavlja svojtu u blagostanju, ali sve to mu nije došlo od kazališta. Ručati sa Kraljem Suncem bijaše onda najbolja renta.

Voltaire ima prije svoje smrti oko 350.000 fran. godišnjeg prihoda. Sam ferneyski posjed nosio mu je godišnje 30.000 fran. Mnogi francuski velikaši bijahu mu dužni, a svoj je kapital većinom ulagao u tuđinske vrijednosti. Vječno je »špekulirao« kao moderni Amerikanac ili burzanac, štedeći pored toga i ne trošeći godišnje više od 100.000 fran. hvaleći se u pismima da je »čovjek od reda, premda pjesnik«. Ali ti financijski talenti nemaju ništa zajedničkog sa njegovim literarnim genijem, sa njegovom književničkom proizvodnjom. Kao književnik nije gotovo ništa zaslužio. Nakladnicima je dao knjiga više no što ih je prodao, a »korisnim« prijateljima davaše djela u sjajnom povezu, to skupljem što je u 18. vijeku cijena svesci od 15 do 20 fran. Svoj štampari kazališni rad poklanjaše knjižaru Praultu, pa glumcu Lekainu ili glumici Clairon. Dopušta da njegov tajnik Wagnière prima od knjižara Panckouckea 12.000 za njegova potpuna djela.

Naprotiv Rousseau nastoji što skuplje prodati svoje spise. Ne primajući mjesta ni penzije, pokazao je u svom trgovanju sa knjižarima najpraktičniji duh. Najviše je zaslužio *Seoskim prorokom* (opera) i *Glazbenim rječnikom*. *Prorok* mu donese kraljev dar od 5.400 fran. i 2.700 fran. od gđe Pompadour. Iz njegovog dopisivanja se razabire da mu *Nova Eloiza* zasluži 4.860 fran., *Društveni ugovor* 2.200, *Pismo sa brda* 2.200, a *Pismo o kazalištima* 1.620 fr. Povukavši se u kanton Neuchâtel, traži od knjižara za cjelokupna djela godišnju rentu od 3.600 fran., ali dobija tek 1400 fran., i ta svota sa 660 fran. penzije njegovoj ženi od amsterdamskog knjižara i sa 660 fran. rente od knjižara Duchesnea daje mu godišnji dohodak od 2720 franaka.

Sudeći po tim podacima, hrvatski literati su prava sirotinja i u uspoređenju sa stranim književnicima dalekih, historijskih vjekova i oni ne bi uopće radili, da pišu za novac. Kao bajku slušamo o honorarima koje davaše Murray Byronu, o milijunima Waltera Scotta, Zole, Fritza Reutera i Kiplinga, o putovanjima Maupassanta i Lotija, pa o aristokratskom životu Tennysona, Turgenjeva, Tolstoja, da ne spominjem svjetske reklame D'Annunzija, Conan Doylea i drugih, koji zacijelo nemaju više talenta od našeg Kranjčevića i zaboravljenog, pregaženog i ignorovanog A. Kovačića.

Ali hrvatskog književnika neka tješi da se misao, velika misao uopće ne može naplatiti, jer je veća od svakog kapitala, i da i u velikom bogatom svijetu ono što je najveće i najsajnije u regionima ideja, nije nagrađeno u mnogo slučajeva. Shakespeare nije savremenici poznat kao D'Annunzio, Edgar A. Poe, možda najveći umjetnik modernih vremena, propada od bijede u bogatoj Americi Barnuma i crnačkih linčovanja, kao Baudelaire i Verlaine u Francuskoj, Thomson u Engleskoj. Velikog Schopenhauera, kao danas moćnog Dühringa, bojkotuje »liberalna« universitetska Njemačka gdje bi i R. Wagner bio propao bez jednog milostivog kralja, a Stirner, Spencer i drugi oci moderne misli nemaju od svog rada ni groša kao ni Louis Ménard, otac neohelenizma u Francuskoj, i toliki drugi, dajući nama malima, slabima i neukima krasan primjer dužnosti i ponosa.

Dajmo dakle S. S. Kranjčeviću spomenik, dostojan njegovog bolnog duha, i dostojan nesrećnog naroda s kojim je tako samilosno osjećao i patio. Dajmo mu spomenik kada mu za života ne mogasmo dati ni onoga čega ima često i najveći naš siromašak: pregršt sreće, malo srećice!

IZ KNJIGA I NOVINA

Gosp. dr. Fran Gundrum Oriovčanin je dosta zaslužan čovjek. On nas u svojim mnogobrojnim brošurama odvraća od pića, upravo od alkoholskih pića. Vodu, medicu, limunadu, bozu, ptičje i ino mlijeko, cucl et caetera nam gospodin doktor dopušta piti (ili sisati). U narodu gdje se pije (vino) odviše, a cucla (et caetera) premalo, gdje svi govore o materinskom mlijeku, dok su ga samo seljaci i proletarci imali čast kušati, u narodu gdje po dva krštena stvora za noć

*Pipicu odčkvernte
Vince naj curi —*

— gdje po dva krštena Hrvata za noć popiju po vedro vina —

*Anda braćo pijmo ga,
Dok ne puk — —
Ne zorja*

— u narodu gdje vino laže, krade, valja se u bludu, defraudira krivotvori i ubija, vrlo je pohvalno savjetovati da se ljudi drže samo vode i drugih nealkoholskih pića.

Ali što će na sve to krčmari, izborni stupovi svih stranaka? Što će na to naši razgovori, uspijevajući kao sve u Hrvatskoj samo uz čašicu vinca? Što će reći oni koji u vinu traže i nalaze utjehu, san, polet, svi oni koje vino ne čini gorima, nego boljima, i koji, kao Francuzi, ne mogu bez vina probaviti ni korice kruha? Bijaše li alkoholik kraljević Marko i Ante Starčević? Je li alkohol zelena vila alkohola isto što i vino, crveni, veledušni Bachus?

Kao sve, nekima vino prija, drugima škodi. Bilo kako mu drago, u vinskim krajevima, uz vinograde Rajne, Francuske, Italije i naše domovine raste talenat, umjetnost, životna radost, zdravlje i muzika, dok pravi alkoholizam truje sa prozom, melankolijom gluposti i antivitalnim, antiumjetničkim instinktima baš u

zemljama bez domaćeg vina, u Rusiji i Britaniji. Uostalom, može li nam jamčiti dr. Gundrum da je voda u vascijeloj domovini zdrava? Tko je još od dobrog i prirodnog vina dobio tifus? Čovjek se možda baš najviše time odlikuje od životinje što životinje —

Žaba pije vodu —

— što životinje ne piju vina. Ali i tu ima iznimaka. Ni engleski trkač ne juri brže od običnog kljuset, nakvasite li mu hranu vinom. Ja sam imao prijateljem kokota, velikog pijanca, koji je u veselom stanju amizirao cijelo dvorište, na neopisivim mejdanima pobijedio sve pijetlove susjedstva, natkrilivši kao ljubavnik, ne baš sramežljiv, sve rekorde Amadisa od Galije, don Huana od tisuć i jedne žene i Rigoa, Ciganina od moćnog gudala. Pijane ribe nisam doduše vidio, pa je voda bez sumnje kriva što su tako bedasti napredni somovi i realistični štokfiši kojih ni u mutnom ne marim loviti.

No dr. Gundrum je vrlo zaslužan i kao prevodilac. *Baj Ganjo*, nedovršena satira neprežaljenog humoriste Aleksa Konstantinova, je posljednje Gundrumovo djelo iz poučnog niza njegovih bugarskih prijevoda, gdje je, razumije se, poznati Vazov na prvom mjestu. Dok naši naprednjački jugoslavjani o potrebi jugoslavenskog kulturnog zbližavanja kao o drugim »potrebama« osim svojih tek naklapaju i blebeću, dok *Savremenik* lane nije donio ni čestitog životopisa, pa ni literarne bilješke o smrti srpskih pisaca Mil. Glišića, S. Matavulja, Radoja Domanovića i A. Karabegovića, dr. Gundrum je radio i prevodio bez reklame, bez buke i fraze. Njegov jezik nije baš jezik kakvog puriste, ali je tečan, čitljiv i, uglavnome, vrlo narodan.

Baj Ganjo Balkanski je karikirani tip moderne Bugarske. Vrtio se po cijeloj Europi, ali Europa ga se, kao pravog Balkanca, nije pravo primila. »Grattez de Russe et vous trouverez le Tartare«. »Ogrebite Rusa i naći ćete Tatarina«, veli Francuz. Takav je i Baj Ganjo. Muktaš, nepovjerljiv, prostak kod stola i kod žena, »šeret«-budala, prepredeni seljak i silom glupan, egoista, ne vjerujući ljudima ni onoliko koliko idejama, šovinista samo jezikom, pravi plebejac, prostak, homo novus, imajući od Amerikanca samo beskrajnu neskrupuloznost, inače nemoderan i sasvim konservativan kao Srbi. Nešto između Gil-Blasa i Čičikova. Bio bi sasvim nesimpatičan da nema krasnih obilježja svoje rase i svoje klase, on je energičan i on je skeptičan. Snaga i zdrav razum odlikuje ga, onaj lijepi zdravi razum kojega život zna sačuvati i onda kada ga knjige pomute, ona lijepa i pametna skepsa kojom svaki orijentalac i seljak gleda na danajske darove

kulture, osjećajući instinktivno da je najviše proti njemu napere-
rena, kao Kruppovi topovi, antinacionalne doktrine i filofska
opravdanja modernih »faustrechta«.

No koliko je ta satira poučna za bugarsku dušu i prilike,
toliko je malo literarna. Značaj Baj-Ganja nije prikazan jedin-
stveno, knjiga je kao niz feljtona oko jedne osobe, upravo jednog
imena, bez jedinstva radnje. Humor tu obično prelazi u lakrdiju.
Pisac i odviše otkriva svoju i inače vrlo prozirnu tendenciju. Siže
je »nađen«, siže je prekrasan, ali je sasvim nevješto i novinarski
obrađen. Ni govora o finesama, nijansama, stilu. Vidi se u knjizi
da joj nije barbar samo junak, već i autor. Srpski humoriste su
daleko duhovitiji i pismeniji od A. Konstantinova. Baj Ganjo ne
može se ni usporediti sa Matavuljevim fra Bakonjom i Sremčevim
pričama.

Unatoč plemenskoj sličnosti, i sličnosti bugarskog i hrvatskog
rastrovanog političkog života, Baj Ganjo nema ništa hrvatskoga.
On, imućan čovjek, ide kroz Europu kao muktaš i sirotinja, diči
se svojim bugarstvom, dok naši imućniji ljudi ne idu u Europu
za sticanjem nego za rasipanjem, prave se bogatiji no što su i
stide se svoje narodnosti. Baj Ganjo je skeptik, do amerikanizma
radin, i poduzetan, a Hrvat je neosvjedočeni entuzijast, bez ikakve
osobne inicijative i onda kada je daleko darovitiji i radiniji od
toga prepredenog trgovca ružičnim uljem, koji svršava kao na-
rodni zastupnik i vlasnik pamfletskog lista. Baj Ganjo je šovinista,
energičan i pametno sebičan, a Hrvat je slavosrb, bez energije i
veledušan kao Strossmayer, koji bi se začudio čitajući kako Baj
Ganjo Balkanski njegove balkanske akademije nije udostojao ni
svojom posjetom, pa ni svojom porugom.

Bugarska je energična, pa je danas carevina, ako i nema stare
kulture, tradicije, povijesti i talenta. Hrvatska ima talenta, tra-
dicije i kulture, ali nema danas ni ustava, jer nema energije i
onog zdravog egoizma kojim danas oskudijevaju tek slijepci i
prosjaci.

*

Glavni organ koalicije srpske i hrvatske, imenom *Koprive*,
donosi zanimljivu vijest i meni sasvim nepoznatu, da se povrat-
kom u Zagreb Augusta Matoša povećao broj glupana, hulja
i lopova.

Pošto mi nije poznat nikakav August M. koji bi bio istodobno
glupan, hulja i lopov, radi se bez sumnje o kakvom gauneru, po-
znatom glavom samo organu koalicije, koji je ukrao ime mog
oca kao mnogi koalicionaši što su krali i robili moje radove i
onda kada su me častili infamnim grdnjama.

Odgovorni urednik *Kopriva* je neki Barišec, a faktični urednik je poznati hrvatski književnik Slavko Amadej Vodvarška, alias Makica Škorpion, koji nije lopov, hulja pa ni glupan, ali je s a r a d n i k (gospođe Zagorke).

Kaže da su *Koprive* humorističan list, ali nazvati onako klot čovjeka huljom, glupanom i lopovom, ne čini mi se prava dosjetka, naročito kada je bačena na račun gospodina Augusta Matoša, mog oca, privatnika, koji nije kriv što mu sin mora disati isti zrak kao Slavko Amadej Vodvarška, alias Makica Škorpion, koji nije hulja, lopov, a bogme niti glupan, već samo s a r a d n i k — s a r a d n i k Madame Zagorke, pa se i ne čudim što ta dvostruka duhovitost puzi na č e t i r i noge.

Moj otac bi mogao *Koprive* i tužiti, ali na moju molbu on toga neće učiniti, kao ni ja što ne mislim javno nazivati kretenom i šuftom oca našega poznatoga humoriste Slavka Amadeja Wodwarške, alias Makice Škorpiona, saradnika gospođe Zagorke, koji nije lopov, hulja, a bogme niti glupan.

ŠPAJSNE KNJIGE

U ovo nezdravo vrijeme nazeba, kašlja i hunjavice, kada se i laici mogu miješati u medicinu, neće biti zgorega iznijeti nekoliko mudrih savjeta kojih se držahu naši oci. Vadimo ih iz rijetke i zaboravljene knjige:

Medicina ruralis illiti Vrachtva ladanyska, za potrebochu mu-sev, y szromakov horvatczkoga orszaga y okolu nyega, blisnesseh meszt.

Djelu je autor Joannes Bapt. Lalangue, belgae luxemburgensis, medicinae doctoris, artis obstetriciae magistri, suae Excellentiae banalis una, et incltyti comitatus varasd. medici, a posvećeno je Excellentissimo, ac Illustrissimo Domino Francisco e comitibus de Nadasd, perpetuo terrae etc., etc., Regnorum Dalmatiae, Croatiae, et Sclavoniae Bano, eorundemque regnorum »in confiniis col-lapianis, et vunnanis supremo regni capitaneo« etc., etc.

U toj lijepoj emigrantskoj i kajkavskoj staroj knjizi naročito je aktuelan članak:

Od katara

Katar je felya vusiganya kervi, od drugih vendar vusigany menye pogibelnessa, koja szvoje meszto ima ali vu plyuchah, ali vu gerlu, ali pak vu noszu. Zroki Katara jeszu jednaki, y zpodobni k-zrokom zimlicze goruche, y vusigajuche, k-zrokom vusiganya perszih, y gerla kakti je tessko, y zaperto predihavanye, kerv cherna, debela, vusgana, y zapechena; kajti kadasze betegi vusigajuchi pochimlyeju vu chloveku, onda navadni jesszu dohadyati y katari; poleg toga znamenya katara nazveschajucha, vnogo jeszu zpodobna onem znamenyam, koja pred vusiganyem kojem goder drugem navadna jeszu sze pripechati. Odkuda veliki katari navadniszusz zjediniti z-vruchinum, zimum, y zimliczum chez visse dnevvov terpechum; zverhu toga nadoide kassel nekuliko vremena terpechi, potlam plyuchki, y hrachki od kassla dohadyajuchi vun

sze hitaju, tesina vu perszah, y kassel pomenssasze, negda pak jedno malo prebadanye, iliti bodecz z-jedne, y druge sztrani pochutisze. Ov beteg kadasze zadersava vu noszu, onda od musev ozivasze katar mosgyanih, kaiti visseputi od nyega glava kruto jako boli, zpervincze iz nosza dohadya szama voda jednomalo priszvetla, y osstra, kadasze pak pochne katar pomenssavati, onda ona voda posztaje guszta kakti szlina ali plyuchki; pod katarom navadnem nachinom pogubisze dehnenye, tek, y smah, metemtoga kak dugo more terpeti, nemochi prav vremena znati; na priliku vendar govorech, katar mosgyenih chez nekuliko szamo dnevv navaden je terpeti, katar pako persz duse terpi, y chez chetiri, ali pet dnevv moresze raziti.

Katar kada duse terpi, jako je sskodliv, kaiti kassel zaradi velikoga brohanya telo chlovechanszko muti od szvojega poszlivanja, kerv vu glavubolye, y bolye naganya, szeny bantuje, selyu na jezstvinye jemlye, kuhanye seludcza krati, detczu pred vremenom iz vutrobe materinszke visse puti zverse, persza, y plyucha gingava chini, y zato vsza faitnocha tamsze bolye zpravla odkud kassel zadussenye, y tesina bolye dohadya. Zverhu toga nadohaja velika szlaboszt, gingavocha, zimlicza chlovechanszka, szuhi beteg, y zadnich szmert.

Katar mali, y gingav visse puti zvrachitisze more szam od szebe, akosze vendar gdo nyega berse hoche oszloboditi, naj nuter jemlye vrachtvo Nro 5to y tri, ali chetiri puta chez den naj pije thee Nro 10mo ali Nro 4to, pokojem szamom pretirasze katar; potlam pak betesnik naisze dersi vu takvom mesztu koje niti je prevech vruche, niti prevech merzlo. Negda takai katar zvrachitisze more po szamom zdersavanyu od jesztviny tverdeh, y prevech masztneh, y po zdersavanyu od vina; szamo potrebno je jeszti szad tuliko vre puti prepiszan, y z-povertelszkeh dugovany jesztvinye napravlene. Akoje pak katar jak, y osster, ter betesnika drugach obilnoszti kervi podversenoga, jako glavobolya bantuje, onda potrebnoje silu odpreti, y vtasisze katar, potlam nai pije napitek osmeknyeni Nro 1mo ali kuhani Nro 2do doklamsze goder zimlicza, y glavobolya pomenssa, kada pak zimlicza, y segya presztane, nai pije kuhanu vodu Nro 5to akoje natura zaperta, naisze da kriszterati, ali pak na meszto krisztera naiszi szam dene vu zadnyiczu podsztavek Nro 7mo ali zadnich nai vzeme vrachtvo za ochischavanye nature Nro 9no kupel takai za noge iz vode tople, y mlachne, prez, ali szoljum zmessana je jako dobra, y hasznovita vjutro, y vu vecher, kaiti vuhkochu, y faitnochu od gornye sztrani tela dolye povleche, kassel, y glavnu bol pomenssa, y katar vun izkassluvati pomase. Zadnich betesnik naisze zdersava od jesztviny, y od mesza tverdogo, koje zdrav bil je navaden jeszti, y naj jè juhu

zobenu, ali jachmenu, kakti takai iz povertelszkeh dugovany napravlenu; zverhu toga vlettu more jeszti szada friskoga, y zreloga v-zime pak kuhanoga.

Ako negda y negda betesnik pred velikim kasslanyem po nochi nemore szpati, naj pije vu vecher nekuliko ssalicz Thee Nro 11mo vsza pako jaka, y prevech iz nature szvoje vrucha, ter vusigajucha dugovanya, kakti je vino, sganicza, szlivovicza, vrachtvo od tertiaa, perper, gyumber &c. vszigdar jeszu sskodliva, y malo gda pohasznju, zvan ako betesnik jako je gingav, y katar vre presztaje, onda chetiri puta chez den jedna, ali dve slicze vina nuter morejusze vzeti. Naidejusze vendar negda tak malo vredni katari, koi z-ovemi vrachtvi ove prepisanemi nedajusze raztepszti, niti pretirati, akoprem silasze visse puti odpira, zato potrebno je vu takvom poszlu nuter jemati naj predi meda Nro 8vo prez szalitra, k-medu naj prida cherlencza, ali pak chessnyaka, iz kojega (poklamkam nyega dobro zkup zmesssa) vszaki den nai nuter jemlye jednu sliczu; ako chez tri ali chetiri dneve ne bude bolye, onda nai nuter vzeme meda Nro 15to, ako pak chez tuliko vremena nikai ne leksse, onda nai posztavlya flasster Nro 18vo za dva, tri dneva na noge, y na persza, koi vnogo je hasznovit, ako zadnich ov nebi morebit pohasznil, naisze posztavi drugi Nro 51mo zverhu persz, y na ruke.

Iz vszeh oveh do vezda recheneh ochivesztno je spoznati, da krivi szudi, y preszudyenya lyucztva od katarov poteptatisze moraju, zmed kojeh kriveh szudov, y preszudyeny p e r v i je: da katar nigdar nesskodi, nego da je jako hasznovit, kajti lyucztvo sstimma, da persza chisti, kai je vendar laslivo, y ne isztina; ar katar vszigdar onda nadoide kada vu chloveku zlochesztu materiu szpozna y zpazi, ter ochivesztno pokase da vu telu chlovechanszkom nekaj pokvarjenoga, y vrasenoga mora biti; koi katar ako je oster y jak, vnogo sskodi, kaiti vsze nevolye gore prepiszane doprinassa, y za szobum vleche. Drugi krivi szud je: da katar, koisze zvrachtvi vrachi, navaden je terpeti duse, kak on, koisze onak szamomu szebi puszti, y to je isztina, ja szam velim y valujem da duse terpi, akosze naimre bedasztu, zlochesztu, y ne szpametno vrachi, navlahtito po vrucheh, y vusigajucheh dugovanyah, kak vnogi chine; ali to ne isztina, ako razumno, y ovem nachinom ovde prepiszanem budeszze vrachil. T r e t i k r i v i s z u d je: da pod katarom ne szmeti silu odpirati, ja pak velim da zamudyeno sile odpiranye vu kataru vnogo je zadussilo y vumoriilo.

ĐULABIJE

Klub ćirilometodskih zidara priredio je prošle nedjelje svečanu akademiju. Premda se nije plaćala ulaznina, svijeta bijaše vrlo malo. Neki su tu ružnu pojavu tumačili sve većim nehajem posrbljivanog i pokretenjenog Zagreba za dužnosti hrvatskog rodoljublja, a drugi — sasvim strančarskim ponašanjem istarskih prvaka i zastupnika i nepozvanim miješanjem u banovinske osobne odnošaje. U ćirilometodskom odboru najagilniji su članovi, kako je poznato, naši pristaše. Mi svi za Istru osjećamo kao pokojni naš Kumičić, pa mnoge opravdano boli kada gospoda kao Spinčić kleveću za ćar Srbije i na račun masaržykovaca u stranom parlamentu vođu stranke koja je baš za hrvatstvo Istre najviše učinila. Dobiti kamenom od onoga kojega si ti kruhom, nije baš najugodnije, naročito pak među gospodom koja se već žale zbog suviška golubizma u slavjanskoj slađahnoj svojoj ćudi.

Inaće je akademija unatoć nehaju nekih sudjelovaća sjajno uspjela. Gosp. Dugan orguljao je poznatim majstorstvom, ono malo pjevaća krasno pjevaše Novaka i Hajdriha, mjesto gđe Strozzi je besjedio Riegerov istarski proslov g. Prejac, a g. dr. Rudolf Horvat nije samo u jezgrovitom i magistralnom svom predavanju prikazao cijeli hrvatski pokret u Istri, već je nagovijestio da bi sličnu akciju morali već odavna započeti u Međumurju Zrinjskih i među našim bogatim Bunjevcima. Naravno, kod akademije ne sudjelovao naprednjaća »Mladost«, kao da je Spinčić u Beću izgrdio Hajmerlea ili Dalaj-Lamu šurmina, dok u publici prevlađivahu naši i pravaški elementi (ukoliko koalicionaš može biti pravaš.)

*

Ljudi oko ćuškala Lukinića i Gregoriusa Tuškana (ne iz Tuškanca) su ipak veliki mudrijaši. Dr. Bauer, ne želeći se zamjeriti pri njegovom istupu iz te grupice Zagorcu a ni koaliciji, izjavi da izlazi iz koalicije, ali ostaje kod Gregoriusa i Lukinića. Dr. Bauer je dakle izašao iz koalicije, jer daje najviše novaca za gomi-

licu, koja je u koaliciji. Toma Akvinac bijaše bez sumnje jači logičar od dra Bauera koji je suptilnošću svoje dijalektike bliži dusima kao Suarez i Molina.

*

Iz kazališta, srpskog kazališta u Zagrebu, dopiru do nas tek misterijski zvuci. Imenovan je intendantom homo novus, novi plemić, koji nije više Treščec-Borotha, već Treščec-Branjski. Taj g. Treščec-Branjski-Borotha istaknuo se time u kazališnoj struci što je apsolutno nepoznat kao dramski ili muzički kritičar, još nepoznatiji kao dramski autor (ili komponist). On je — — — prijatelj pokojnog Milleticha, slavnog mecene, ne noseći ća ni njegovih hlaća kao pokojni Tucić. Prijateljstvo je dakle lijepa stvar, da pa će i u Hrvatskoj.

Ne želim prejudicirati, jer zašto da ne budu prijatelji i valjani intendant, ali bi bilo sasvim nekorisno prećutati da je g. Treščec već dosele učinio (on ne razumije) nekoliko gaffes i faux pas. Tako je gg. Fallera i Fijana otpustio, kao da su dosele bili kelneri (garçons de café). Mikula Faller se liječi u Bosni i piff! — najednom čuje da je otpušten, odbačen, skoro istjeran. Intendant Fijan se s putujućim društvom muči po kršnom Primorju kao kakav Savić ili Fotije Iličić i — — jednog dana čuje da je — paff! — otpušten, izbačen, skoro izjuren. Gg. Faller i Fijan nisu poznati kao vatreni frankovci, ali što je pravo i bogu je drago, pa je bruka i sramota da se takvi poznati ljudi tretiraju pri otpuštanju kao nekada g. Fijan u Beogradu.

Čuje se da će nas pri novom angažmanu i opet obradovati gomila Vlaha i Pemaca. Neka samo dođu i biti će isfućkani, jer ovo je kazalište hrvatsko, pa mora biti hrvatsko narodnim osjećanjem svojih članova, barem dramskih, kad već ne možemo imati hrvatski operni personal. To je odista prava sablazan, da još uvijek imaju stranci prednost pred Hrvatima u zavodu koji je već postao kao filijala masaržykovske ili beogradske propagande. Dotepeni doklaćenici, koji u Šumadiji nisu mogli biti ni svinjari, nalaze u biblijskoj nepismenosti svojoj uhljeblja na hrvatskom kulturnom zavodu gdje se brutalno zapostavlja i goni sve što diše pravim duhom hrvatskim.

U tome duhu neka upravlja i g. Treščec ovaj hram hrvatske čiste, pravilne riječi i naći će u svakom čestitom Hrvatu dobra pomoćnika!

*

Mađarski sabor sazvan zbog Novosela (pseudonim??), Slavosrbi i opet tužakaju Hrvate u Pešti i brane hrvatsku autonomiju od Mađara tako da zovu Mađare na atentat proti toj autonomiji.

Sa Mađarima grde Raucha u Pešti, a tu u Zagrebu ga grde kao eksponenta tih istih Mađara.

I ti ordinarni lažitorbe misle još koga namađariti u Hrvatskoj! I ti mađarski izmećari se usuđuju još koga žigosati kao slugu peštanskog. I narod sve to gleda i vjeruje čeljadi koja je spas Hrvatske objesila o pozlaćeni klin mađarskoga imuniteta!

A evo što im je Wekerle na sve to odbrusio:

»Ima dva načina da se krivci kazne. Morao bih krivce kazniti ili putem redovna suda ili administrativnim putem. Da se ta stvar dogodila u Ugarskoj, ja bih je uputio redovnom sudu, ali u Hrvatskoj i Slavoniji to neću da radim, jer u hrvatsko-slavonsko sudstvo nemam vjere. Tražit ću dakle da se učinjena nepravda kazni administrativnim putem.«

Te Wekerleove riječi donosi dobro upućeni *Magyar-Orszag*, ali ih koalicija prešućuje kao i metanisanje njenih ljudi pred banom u Slavoniji.

Pa dokle će ti utopljenici obmanjivati one koji se kod nas još dadu prevariti!

PJESME U PROZI

Mi smo na ovom mjestu apelovali na cijeli narod, upozorujući ga na divot-izdanje Kranjčevićevih posljednjih pjesama iz izdanja Društva hrv. književnika. I ljudi stadoše slati tih 20 kruna, mada je ta cijena previsoka za naše skromne prilike. Rodoljubi mišljahu da je pjesnik i u najgorem slučaju vrijedan najviše svote.

Međutim naskoro će proći godina, a obećanog izdanja nema i nema. Bog zna za kakve svrhe je upotrijebljen novac namijenjen tome izdanju. Gospoda izdaju za tuđ novac — — svoja velika djela. Nasamarenim abonentima savjetujem neka predađu sudu Društvo hrv. književnika zbog prevare. Ne izađe li naskoro Kranjčević, Društvo hrv. književnika nazvat će se Društvo hrv. varalica.

Čujemo da će to udruženje među redovnim izdanjima svojim naskoro izdati djela poznatog Arsena Wenzelidesa, svoga pravog člana.

*

Sada znamo zašto je Andra Pretrglija hvalio neuspjeli »roman« pseudonimca Mila Mistre u *Savremeniku*. Gospodin, krijući se pod tim imenom, visok je vladin činovnik i bio je u času ove objektivne kritike desna ruka Ferde plem. Mixicha, Milčinovićevog »pretpostavljenog...« Zato trebaše u *Savremeniku* izgrditi moju knjigu i pohvaliti knjigu te »velike zvijeri«.

A u kakve bi tek talambase udario taj list i njegov muzejski kritiker, kritiker sa vaze, da je slučajno napisao pseudonimski roman g. Mixich ili — — sam g. barun Rauch!

*

Obzor preštampana iz *Srpskog knjiž. glasnika* reklamu Domjanićevim pjesmama, koju je možda netko iz Zagreba mogao tamo poslati...

Srpski knjiž. glasnik, citiran kao autoritet za poeziju kajkavaca: odista dražesno, beautiful, very splendid!

Uostalom, *Obzor* je nedavno donio i biografiju g. Treščeca — oca, jednog poznatog bosanskog birokrata i zadrnog beamtera, koji sa našim kazalištem nema ništa zajedničkoga.

Jest, ali gđa Šram ima 240 for. mjesečne plaće, gđa Bach-Vavra za 80 for. manje, a urednik *Obzora*, prijatelj sadašnjeg intendanta, velik je m u d r i j a š!

Željni smo znati hoće li *Obzor* donijeti i pobožnu biografiju oca sadašnjega bana! ...

*

Kolik je mudrijaš *Obzor*, vidjet će se iz ove priče:

U Efezu življaše slikar. Slikaše more i more na rifove prodavaše. Slikaše i karikature koje davaše kao pravi čankolizac i štreber svojim pokroviteljima.

U to vrijeme vladaše u Efezu satrap Artabaz, prijatelj plemića Damisa, i pošto taj Damis sruši sa vlasti Artabazovog doglavnika i prvog konjušara Artaferna, slikar Herostrat nacrtat rugalicu gdje Damis kao gola plesačica nosi u zdjeli glavu, upravo tikvu srušenog Artaferna. Karikatura bude u jedno desetak primjeraka razdijeljena među Artabazom, drugom mu plemićem Damisom i prijateljima i jednog dana sav herostratski grad Efez pada od čuda na — — — frak, vidjevši tu karikaturu u rukama Epilepta, najvećeg dušmanina satrapovoga, pitajući se tko je mogao biti tako jadan i objelodaniti ovu gospodsku tajnu, tko drugi no slikar Herostrat?

Ali pošto slikar Herostrat ne bi, kako se cio svijet nadaše, žrtvom gnjeva satrapovog, cijeli herostratski grad Efez zaključivaše da je tajnu satrapovom dušmaninu odao njegov prijatelj Damis ili — — — sam satrap Artabaz.

*

Svi se dobro sjećamo kako se proljetos šuškaše o sastancima »naprednjaka« sa Stipom Gubec-Radićem, kojima kumovaše i vođa literarnih modernista, g. Dežman Ivanov. Mislilo se o kakvoj političkoj akciji, dok sada vidimo o čemu se upravo radilo.

Radilo se o stidnom paktu modernista sa matičarima.

Pod prepredenim Stipinim bratom Antonijem Gubec-Radićem, drimala se sinekura tajničke stolice i Stipinom bratu valjaše pod svaku cijenu spasiti ugodno mjestance, odakle pomagaše seljačku stranku, dakle puntanje kožuha proti kaputu, neupućenosti proti inteligenciji, nepismenosti proti pismenosti.

I podvala je sjajno uspjela, hvala lozinkama proti omrznutim frankovcima i dru Kršnjaviju. Da se Vlasi ne dosjete, postade tajnikom Matice najveći protivnik modernista, famozni etiker, upravo etikos Bazala, i dok se on, naravno, zadovoljavaše tom formalnom satisfakcijom, Antonije Radić ostade i dalje pritježalac i pravoužitnik plaće i tajničkog frajkvartira matičarskog.

Plemeniti predsjednik dr. Đ. Arnold pade žrtvom intrige, ja mačno kao frankovac...

Dežmanovce, koji pred matičarima samo radi uhljeblja jednoga od vođa nekulturne, antikulturne seljačke stranke kapituliraše, potisnuše bazalovci, etikosi u kut, na razna neuplivna mjesta, gdje mogu tek kibikovati groznom deficitu kojemu nisu ni kumovali, ali ga moraju prešućavati, koprenama patriotizma pokrivati, gutajući Bazaline etične knedle!

Pa da nema Stipa Gubčec-Radić pravo, opisujući po selima kaputaše kao nesreću narodnu!

Dežman je htio podvaliti Kršnjaviju i Arnoldu, a podvališe mu Radići i Bazala!

»Moderniste« htjedoše srušiti nas, a međutim srušiše sami sebe! Tko pod drugim jamu kopa — —

IZ KNJIGA I KAZALIŠTA

Nepovoljni članak dra N. Andrijaševića (u *Obzoru*) naveo me na čitanje *Dalmatinskog putovanja* oca nekadašnje (Dežman-Plavšićeve) zagrebačke, upravo bečke Moderne, razvikanog *Hermana Bahra*. Knjiga je simpatična, to jest pisana velikom simpatijom o nama, a u njoj je silno antipatično baš to, što su gori od svake antipatije ovi simpatični sudovi. »Habitus tih Hrvata je neka tamna kosa, većinom sasvim kratko ošišana, mali brčić, žuto lice umornog sjaja, uzak, ravan nos drhtavih nozdrva, bade-maste oči, kose, sjajne pod puštenim trepavicama, umorne i pospane, glas mekan i turoban. A iznutra: nejasne težnje zaplašene a srce puno i duboko, s jedinom željom da se smiju ponizno pokoravati« »Za jednu krunu možeš ovdje odista imati prijatelja. Kod nas je skuplji.« Istodobno citira, kao srodno, mišljenje nekakvog Warsberga o Crnogorcima: »Mišljah ići među bogovima.« Bahru je Hrvat lijep samo fizički. Dušu mu, pored crnogorskih bogova, smatra ropskom i pokornom. Takav je simpatični bečki sud o nama, i to je baš ono što je tako neiskazano antipatično. Kad tako sudi Švaba, simpatišući s nama, upravo s g. Matajem Šarićem, dubrovačkim ljekarnikom i gospodinom Pribićevićem, što bi tek rekao da nas mrzi. Jamačno isto što i stari mletački bakrorezi gdje Hrvati jedu djecu, a ja priznajem da mi je taj antipatični stari venecijanski sud simpatičniji, jer barem — — nije simpatičan... I dok dalmatinski Columbus iz Beča i pronalazač hrvatske psihe ovako simpatično o nama, evo što gudi o Nijemcima (dakle o samom sebi) unatoč sasvim obratnim sličnim sudovima Heine, Schopenhauera i Nietzschea: »Odvajkada bijaše njemački običaj pomagati pritisnutim pucima i ne trpjeti nepravde, ma gdje bilo se ona pokazala. U cijelom svijetu su Nijemci uvijek bili ratnici pravde. Tako traži naša krv. Ja čujem njemački glas otaca u mojoj krvi«. Da to nije plemenita krv, koja evo plagira M. Barrèsa i koja je nekad robila, krala i harala zrinjske kiljere i frankopanske podrume, Hochdero Gnaden? Naravno, no-

silac te viteške krvi ne smatra ni austrijskih birokrata dostojnima za koloniziranje, hoteliziranje, knajpiziranje fizički lijepe i duševno gadne Dalmacije, pa zove na plijen prijatelja po jednu krunu Prajse, afrikanse Dernburge i poznanjske prekonzule: »Um Berliner wird gebeten!« Dalmacija čezne za osloboditeljem potlačenog čovječanstva, za Berlinom grenadirah, pastorah, ponijemčenih šmokovah i Eulenburgah... »Um Berliner wird gebeten!«

Poznato je da stranci više vide u tuđini od domaćih očiju, više i bolje. De Amicis je Stambul bolje vidio od svih Muja i muf-tija. Najljepše talijanske putopise dadeše netalijanska, francuska pera. Barrès je bolji pjesnik, Turner je bolji slikar novije Venecije od samog D'Annunzija. Francusku provinciju opet bolje gutiraju Englezi od Francuza, Ruskin otkri Amiens, galsku Veneciju, a Walter Pater šampanjske zipke prvih katedrala. Familijarnosti najvrednijih domaćih ljepota nemaju privlačivosti tuđinskih banalnosti. Tako je i Bahr u Dalmaciji vidio što se krije pred servilnošću hrvatskog suda. Put u tu zemlju zove »hodočašće k staroj Austriji«. Preporoditeljem dalmatinske inteligencije, koja se ogrijala na duhu jednog Pucića, Tommasea i Nodila, zove neizbježivog pana Masaryka. Masaryka jamačno pozna kao i Dalmaciju, jer veli da je nešto između Tolstoja i Whitmana. Za Begovića tvrdi da ga Dalmatinci zovu svojim D'Annunziom i opetujući sud vrlog stručnjaka hrvatske literature, nekog Hausera ispod burzanskih vijesti *N. F. Presse*, tvrdi da kod nas počinje nova literarna epoha (slična eri Marulićevoj) sa nekom knjigom toga istoga Milana Begovića. Šteta što nije čuo za Tresića i Stražićića, jer bi jamačno i te Lavove postavio kao sjajne simbole na raskršću ponovljenog hrvatskog duha. Jozo Smodlaka mu je pored Begovića najveća dalmatinska znamenitost, koju opisuje na široko kao Dubrovnik, kao dalmatinsko čudo važnije i od samog Luja grafa Vojnovića. Prekrasni naš Bulić nije tako dobro prošao kao dr. Jozo i češka pozitivistična »sredina između Tolstoja i vizionara Whitmana«, imenom Masaryk. Taj putopis ima pomalo čudni miris framasonski, tješeći nas da naši moderni dalmatinski putopisci, gg. Tresić i dr. Kršnjavi, premda domaći ljudi, nađoše u Dalmaciji vrijednosti što nisu manje znamenite od »dalmatinskoga D'Annunzija« Begovića i od dalmatinskoga Lorkovića — dra. J. Smodlake. Nemam ništa proti dalmatinskim naprednjacima i *Duji Balavcu*, ali pisac spominjući u hrvatskoj pokrajini tek jednu stranku, nije objektivni i čini mi se kao putnik koji bi u Italiji ili Francuskoj vidio samo socijaliste ili samo klerikalce. Uostalom, mi sami sebe i zemlju svoju tako malo poznamo pored sveg nastojanja ljudi kao učitelj g. Hirc i g. profesor Klaić, da nas neupućenost stranca ne smije nikako začuđavati.

Inače je Bahrov putopis usuprot frazama kao »timeo Danaos« dosta lijep i duhovito napisan. U Dalmaciji mu se ipak najviše sviđa, još više od Masaryka i dra Smodlake, Hermann Bahr. On vrlo naravno i vrlo dražesno sam sa sobom koketira kao naš Ivan Krnic. Njegova afera s »kodakom« i sa policijom više ga zanima od ondašnje ratne napetosti bez obzira što čitaočev slučaj u tome nije isti. Ni taj najnoviji naš Dalmatiner ne boluje od skromnosti.

Kao pravi novinar ima vrlo jako osjećanje i shvatanje savremenosti. Realista i ne bez duha. »Stručnjak je — veli Bahr — tko je nešto naučio i to ne razumije.« Kao pravi »Vijaner« nije nikad žalostan i dosadan. Sistem i austrijsku upravu žigoše često s poraznim sarkazmom dobra i poštena čovjeka. »Ali policija čini zemlju nesigurnom.« »Ali Goluchowski je imao princip, u velikom i malom, Austriju svuda omraziti.« »Čak od kaluđera može se očekivati više kulture no što je ima naša uprava, i ona je modernija«... Austrija je, veli Bahr, zapuštenu Dalmaciju sprijeda ogradila zidom. »Vlada se tako da svaki traži korist u šteti susjeda.« (Divide et impera). Hermann Bahr je za slogu i slobodu svih monarhijskih naroda, zagovara trijalizam i istodobno je iskren kao grof Sternberg, pa je više naša no njegova sramota što je kao takav našao u našoj lojalnosti mnogo ropske čudi, više možda no što je doista imamo. Žalosno je da nam i jedan švaba austrijskog patriotizma mora davati lekcije iz velike knjige slobode i rodoljublja hrvatskoga.

Da je Opatija još uvijek u našim rukama, nikoga od nas onamo. Da su Plitvice u Tirolu, *koji* Zagrepčanin ih ne bi već posjetio? Kakav dobri Bahr će nam otkriti ljepote Zagreba i okolice, mada je to već učinio Šenoa i slikar Kovačević? Mi volimo samo ono što nemamo, što nam se otima. Zato ćemo možda ljubiti i Hrvatsku u času kada nam je otmu i kada ljepota hrvatske duše neće zaostajati za krasotom ovih divnih krajeva, koje nam kao centralnu Afriku moraju otkrivati njemačke, bečke simpatije. Um Berliner wird gebeten!

A što je tu također vrlo poučno, ni pisac tih redaka nije bio u Dalmaciji, u Dubrovniku poezije Iva Vojnovića i Arya Renana. Tome nisam kriv ja, već — — — financijalna politika u Trojednici, zbog koje jamačno i gosp. dr. Šanika Egersdorfer ne krstari na vlastitom yachtu nagodbenim i nenagodbenim hrvatskim obalama.

*

Gurah i nagurah se i u kazalištu koje nalikuje, premda hrvatsko, odista filijalci Žyvnostenske banke. Ne samo zbog pana Branalda. Još više zbog raznih slavjanskih dijalekata ovdje udomačenih. Velim vam: kao samam u Nižnjem Novgorodu ili jezik (je-

zičac) u djelima gđe Kveder-Jelovšek. Pa ipak je gđa Borštnik-Zvonarjeva pokazala da i Slaveni iz vojvodine Kranjske mogu naučiti pravilan hrvatski naglasak. Gosp. Borštnik, inače zanimljiv glumac, dobro je hrvatski tek — m u c a o (u *Zlatnom runu*).

Kod toga Przybyszewskovog komada sjetih se lijepe, duhovite dame. Bila je, kažu, ljubovca Strindbergova, da postane gđa Przybyszewska. Vrlo dobro je igrala biljar. U Pariz ju domami prijatelj njezinog muža B — — ski. Kad mu je dosadila, mučio i maltretirao ju u hotelu »Brazilija« tik kod Panteona. Lijepa Dagny vrati se k mužu. Jednog predvečerja sjedim u baru kod Alfreda u ulici Buci, a B — — ski, sjedeći kraj mene u diskusijama o Daumierovu i Cervantesovu *Don Kihotu*, primi brzojavku koja malo što ga ne ubi kao grom. Lijepu Dagny je naime ubio negdje na Kavkazu neki bogati dvadesetgodišnji deran. Iza toga čujem da je muž nesrećne, strašne Dagny napisao *Zlatno runo*...

Čudni Przybyszewski, jadni moj Gašpar! Kao Gašpar, sam od sebe uplašeni kakav Gašpar Hauser, kao ćuk po danu, čuči u petljačkoj primitivnosti poznatog Munchovog portreta. On naime, mada je učio u Berlinu eksperimentalnu psihologiju, boluje od studirane psihopatologije i vjeruje u vraga. Dakle dijaboličar ili, kako on misli, katolik. No kako vraga osim u teatru i kalendarima nema, Przybyszewski misli kao sv. asketi i cijeli srednji vijek da je žena đavo, ili barem oruđe nečastivoga. Demon kao Ropsova polusvjetkinja, pa Georges-Sandova Mussetove mletačke bolesti i Chopinove sušice. Pošto zlo vlada svijetom, đavo, dakle žena, komandira universumom kao noć i smrt, obmanjujući muškarca »zlatnim runom« svoje edenske neodoljivosti. To je osnovni temat svih Poljakovih djela, »modernih« jamačno zato jer vraški nalikuju raspravama o vješticama srednjeg vijeka... Ljubav je Przybyszewskome nešto grozno, pakleno, dijabolično, tragično, sudbinsko, pa i onda kad negdje opisuje ove grozote i užase: borbu dviju muških r o d a zbog jedne ženske rode, lijepe Helene, što preko dugačkog kljuna meditira kao egipatski stilit na jednoj crvenoj (lišenoj vadla) nozi! Naravno da bi svoju dijaboličnoženSKU tezu obranio, opisuje Poljak i ljude što ženu slično osjećaju i u njoj ljube sotonu: dakle ljude abnormalne, histerične, nimfomanske, s osjećanjem sadičkih krpetina, koje ne misle kao naš Šenoa: »kad se ljubi nema grijeha«. Ljubav je njima kao i život, kojemu je najdivnija funkcija, ljubav — grijeh i grizodušje, a drevni, slatki Amor, dobri lugalac kao pčela, kod njih je pretvoren u bolest, u zlo, u Mefista.

Svega toga doduše ima, ali srećom i u najpropalijem društvu više u obliku iznimke no pravila. Nije baš najukusnije shvatiti seksus kao izvor drevnoga istočnoga grijeha. Ljubav ne igra ni kao normalan a nekmoli abnormalan elemenat u životu takvu ulogu

kao u knjigama i na pozornici, a ukoliko ju igra, ne igra je kao princip smrti nego vječnog života, vječne mladosti. Ljubav je bog i nebo, a ne đavo i pakao. Przybyszewskovi junaci mrze misleći e ljube. Mrze život, mrze sami sebe, pa se ubijaju ljubavlju, a onda tanetom. Revolverska ljubav, materija za revolverske listove kao revolver-roman histerične studentice Borowske. Przybyszewskovo ljubavno umovanje je paradoksalno kao njegova tvrdnja da se Poljak kao defraudant ubija, a Francuz defraudant da postaje ministar.

Ako žena nije kao muškarac, ne mora biti nešto između čovjeka i majmuna. Ona nije ni vrag, ni dijete, ni životinja, mada može sve to biti ujedno. Ona je princip »vječnog ženskoga«, kao pravi muškarac vječne muževnosti. Nju bez muža i muža bez nje ne može se shvatiti, jer tek zajedno čine čovjeka, humanitet. Ima li dijaboličnih, zlih žena, ima još gorih muškaraca. Žena je kakvu je mi hoćemo i stvaramo: robinja na Istoku, Mesalina u Rimu cezarizma i gladijatorstva, glumica Méricourt među jakobincima, George Eliot u društvu Milla i Spencera, Sonja Kovalevska u Rusiji novih putova. Zato je i žena najčišći simbol svog društva i vremena. Romancierka Schopenhauerova najbolje tumači pesimizam, a savjetnikovica Goethe universalni duh svog sina. Žene su naše ogledalo koje uzaman razbijaju ljudi ljuti na vlastitu grdobu. Kneginja Colonna je Michelangelova savršenost, Monna Vanna nosi na licu bez obrva i danas veličajnu tajnu Vincijevog smiješka, a kroz Beethovenove gromove i titanske uzdahe plovi kao romantična mjesečina krasna duša Bettine von Arnim.

Dramska tehnika nije u *Zlatnom runu* skoro nikakva. Drugi čin je gnjavaža. Šteta što gosp. Papić ima u izgovaranju neku organsku pogrešku. Kao da ima na jeziku — nos. »Nepoznati« u posljednjem činu učinio je na mene komičan efekat kao svi bezuspješni pokušaji plašenja. Taj krampus me sjetio na palanceger-skog kočijaša Pilka (koji oko polnoći vozi na groblje mrtvace). *Zlatno runo* svakako nije uspjelo kao divni Przybyszewskovi éseji o Chopinu i Ropsu. Taj autor se boji žene. Ogovara ju. To se događa svima koji su odviše voljeli.

UMJETNIČKE NOVOSTI

Čuo sam i gledao i opet Ibsena. U *Rosmersholmu*. Stvar puna divnih mjesta — osobito posljednji čin — ali i divnih apsurdnosti (mjesto »sablasti« — — — bijeli konji).

Stvar se kod nas daje izvrsno. Gosp. Borštnik bijaše sjajan rektor Kroll, gosp. Papić sjajan Peder Mortensgard, gđa Grbić sjajna Helseth. Gosp. Fijan, gost, imao je plemenito lice pastora i iluminata sa svim patetičnim, u toj ulozi umjesnim gestovima demokratskog aristokrata, dok je Ulrik Brendel gosp. Drag. Freudenreicha pravo remek-djelo.

Već sama maska! Bijela, ali duga i gusta kosa vječnog idealiste sa bradom utopiste i demokrata, govor kao u vječnom zanosu sa gestovima uvjerenog deklamatora, a u prvom činu prašne cipele, kratki rukavi bez manšeta i — ruke u tami crnih, zamazanih — što li? — rukavica. Ne, to treba vidjeti. Vidjeti i učiti što sve može stvoriti od epizodske uloge.

Gđa Vavra je glumica iznad običnosti, gledate li je tek jedan-dva puta (kao ja iza mog povratka u Zagreb) i ispod običnosti, vidate li je češće na pozornici. Ona naime ima »trikove« koje opetuje u svakom komadu, npr. ono više naturalistično no umjetničko disanje, bezrječno ono stenjanje u svakom većem afektu, zabacivanje glave, ispučivanje prsa itd. To je manirizam. To su zle navike, što trebaju značiti verizam. Ja zapamtih gđu Vavru u *Hasanaginici* i ne bijah malo začuđen našavši ju (Hasanagicu) u Rebeci West. Pa i onda kad je naturalizam glumački dobro proučen, nije umjestan u svim ulogama iz tog jednostavnog razloga, što naturalizam ima stila, harmonije samo u realističnim komadima i karakterima. Glumite naturalistički Shakespearea u mnogim ulogama, Maeterlincka ili samog Ibsena i zlo ste tumačili samog autora čak u slučaju ako ste tačno u naturalističkom smislu interpretirali ulogu. Evo, u ovom komadu upravo smeta taj naturalizam pored idealistične Fijanove i idealne Freudenreichove igre, pa smeta jedinstvu stila cjeline, ansambla. Kako smo teško

osjećali kod grubog tog glasa i surove te igre da nam zbog bolesti već tako dugo nema nježne, plemenite Šramove, glumice srcem i nagonom, a ne mozgom! Kako nas se neugodno doimao na Rebeki West onaj naturalistički, plebejski, u aristokraciji Rosmersholma neumjesni šlafrok! Gđa Vavra je izvrsna u surovom, sirovom naturalističnom repertoaru, ali ni njezina pojava ni njena igra ne zadovoljava nas u ulogama delikatnijim i otmjenijim, za koje je već njen organ odviše rezak i opor.

Uostalom, premda je ta glumica — kao i gosp. Freudenreich — odrješita frankovka, već je od jeseni — kako mi javljaju iz Beograda — u ozbiljnim pregovorima da sa svojim mužem, gosp. Bachom, postane članica srpskog narodnog Pozorišta, kod kojega je uostalom već dekorirana jednim sv. Savom. Nitko nije nenaodnadiv, pa ni bivši poštari gosp. Bach i njegova supruga. Gosp. Bacha već danas kao redatelj natkriljuje gosp. Raić, a cijeli repertoar gđe Vavre mogla bi preuzeti gđa Mihić. »Koga nema, bez toga se može« i gosp. Fijan — malo drugačija sila od gđe Vavre! — neka vam rekne kako se »proveo« u Beogradu usuprot svim svetim Savama i usuprot svom divnom profilu, koji na žalost nije sličan profilu dra Škerlića (i gđe Vavre).

IZ MAJSKE KOŠARE

Poznavati Srbiju je danas, mada to nije poznavanje per analogiam već obratno, najbolja metoda za upoznavanje Hrvatske. Isti jezik, ista rasa, a opet je sve drugojačije, pa ono što stoji ovkraj, kao u Pascalovu paradoksu je izvrnuto onkraj Save. Kako da se tu snađeš? Svakako na hvaljenom »srednjem putu«, u sredini između srpskog demokratizma i našeg tradicionalizma, između njihovog radikalizma i našeg birokratizma, između našeg kaputaštva i njihovog geaštva, između njihovog narodnog i našeg nenarodnog historizma.

Gosp. Slobodan Jovanović, profesor beogradskog univerziteta, jedan je od najkurioznijih modernih srpskih duhova. Kada je naprednjaštvo, doživjevši preko Garašanina svoj politički pad sa kraljem Milanom, postalo, naročito u autoritativnom literarnom kritičaru dru Ljubomiru Nediću, jedna čista intelektualna kritička reakcija proti nekulturnim političkim i literarnim demagogijama, uzrokujući rascjep kulturnijih mlađih od političnijih starih radikala — »fuzionaša«, bijaše Slob. Jovanović u konservativnoj eliti srpskoj oko Nedićeva *Srp. pregleda*, koji nastavljaše visoku kulturnu tradiciju *Otadžbine* naprednjaka dra Vladana Đorđevića. Onda je pokazao mladi konservativac isto toliko solidnog suda kao literarni, umjetnički kritičar, kao danas kao analizador političkih i pravnih misli. Čist logičar i »Englez« kao Nedić, prenio je njegovu literarnu kritiku sa još većom objektivnošću i naučnom spremom na političko polje, pokazavši u ocu radikalizma, u Svetozaru Markoviću, »ruskog« romantika pod vidom tobožnjeg pozitivizma i prikazavši matematičkom skoro jasnoćom u l. svesci *Političkih i pravnih rasprava* cijelo ustavno pitanje u Srbiji od pada Karađorđa, pa Sretenjskog ustava (1835), pa sve do abdikacije kralja Milana i do naših dana. U novom stamju (iza krvavog 29. maja) kraljevska je vlast gotovo sasvim iščeznula, zaključuje se ta studija sa riječima koje najbolje karakterišu slobodu toga duha: »Jedan kralj koji je osuđen da bude

pasivan; jedna Skupština onesposobljena opstrukcijom za rad; jedna vojska bez unutrašnjeg jedinstva i stoga bez odlučnosti za političke avanture — to su crte novog stanja što prve padaju u oči nama koji u njemu živimo.« Citiram sve to ne samo kao dokaz kritičnosti g. S. Jovanovića nego i kao dokaz da tako ne bi kod nas mogao o suvremenom stanju u Hrvatskoj, sve kad bi i htio i smio, pisati nijedan naš profesor na pravnom fakultetu... Portrait publiciste i agitatora Pere Todorovića, organizatora srpskog radikalizma, još je porazniji od kritike protivnika »estetike« Svet. Markovića, ali to ne smeta jednakoj objektivnosti toga tuki-didskoga suda i prama kralju Milanu.

Kako nisam pravnik, nemam kompetencije za sud članaka u ovoj najnovijoj, drugoj svesci *Političkih i pravnih rasprava*. O *dvodomnom sistemu* je nastavak ustavnih razmatranja i meni na našem jeziku nije poznata tako jasna, tako lucidna rasprava o parlamentarizmu, naročito o odnošajima gornjeg i donjeg doma. Uspostava gornjeg doma je naime stari postulat srpskih konservativaca, simpatičan i učenom profesoru kao prijatelju pravog parlamentarizma, pa je više no poučno za paralelu između »nas i onih tamo« da naša elita vidi spas u demokratizaciji našeg Sabora, dok srpska traži načina kako da Skupštinu i parlamentarizam spase od neparlamentarnog demagoškog opanka. *Milan Piroćanac* je prekrasna kritika naprednjaštva, ideje političkog naprednjaštva u Srbiji, i zato se S. Jovanović poslužio velikim gospodinom, srpskim aristokratom Piroćancem, cijenjenim kao doktrinar, mislilac, a ne kao vođa stranke, što bijaše vojnik i »kavaljer«, ali fraseur i diletant Garašanin. Naprednjaci ne uspješe jer su kao umjerenjaci bili za ustav koji bijaše kralju Milanu odviše radikaln, a narodu odviše »dvorski«. Stranku zaustavljaše rivalstvo između Piroćanca i Garašanina, pa fakat da Piroćanac kao doktrinar ne bijaše realan praktičan političar. Nastavljač politike kneza Mihajla »Balkan balkanskim narodima«, sa-njao je Piroćanac o oživotvorenju tog ideala — kao možda i naš Strossmayer — u vezi s idejom federalistične Austrije. Slobodan Jovanović i to naprednjačko austrofilstvo vrlo tačno i dosta negativno ocjenjuje, ali događaji, kao aneksija Bosne i opće pravo glasa u Austriji, još i danas čine aktualnom misao velikog gospodina, Nj. Ekselencije Milana Piroćanca.

Još do aneksije bijaše Srbija centar srpstva. Ako i nije taj centar još iz Beograda premješten, posljedicama pametne anek-sivne politike može svakako za austro-ugarske Srbe doći u pi-tanje to dojakošnje srbijansko središte. Mada je prof. S. Jova-nović kao konservativac prije svega, uostalom kao svi Srbi iz Srbije, izvrstan Srbijanac, veli u smislu novih prilika na austro-ugarskom Slovenskom Jugu: »Zrno je istine da osobine jednog naroda za-

vise u velikoj meri od njegovog stupnja kulture, i da jedan narod na tako niskom stupnju kulture kao naš, ne može napredovati ako bude odveć surevnjivo čuvao svoju narodnu osobenost«...

Slobodan Jovanović toliko je bogat idejama te na njih tek upućujem, želeći mu kod Hrvata što više čitalaca i žaleći ga što je žrtvom ležernog feljtona a ne stručne studije. Našavši Piroćancu nedosljednosti buržoaskog liberalizma, vrlo polovičnog, engleskih vigovaca 1869. i francuske buržoazije 1848, otkrivši mršave izvore demagoškog i višoj kulturi dušmanskog starog radikalizma, došavši kao umjerenjak do najslobodoumnijih, ako i pesimističnih, rezultata čovjeka izvan stranaka, Slobodan Jovanović ne oduševljava me samo slobodom i učenim bogatstvom duha, nego još i ovim: shvaćanjem nacionalizma i onda solidnošću svog izlaganja, svog stila.

Dok se kod nas u neupućenim redovima još uvijek shvaća narod kao homogenost jezična i etnografska, dakle plemenska, S. Jovanović sasvim ispravno kao Renan, Poincaré i toliki drugi misli da je momenat kulturni i historijski jedini mjerodavan u pitanju narodnosti. Kao pravnik, on narodnost shvaća državopravno kao naše pravaške teorije. Osjećanje narodnosti kao jedinstva jezičnog i plemenskog je i tome misliocu inferiorno prama narodnosti kao ideji državne i kulturne zajednice koja je iz Bretonca, Franka i Romana napravila jedan narod. Narod kao fakat filološki i etnografski je inferiorniji prama narodu kao faktu kulturnom i idealnom.

Od Engleza je Slob. Jovanović, pisac članaka o Balfouru, naučio držati se činjenica, od Francuza ima skeptičnu analizu i precizno izlaganje, a od Nijemaca ima taj — ne varam li se — Jellinekova juristički čak tradiciju i dar za neosobnu, naučnu speculaciju. Dodam li još da kao pravi Srbijanac nikako ne podnosi frazu, »raguzanizam« i marinizam, mrzeći svaku afektaciju pa — kao Stendhal i Mérimée — i afektaciju »kićenosti« u stilu, našao je svoj osobni stil, dosta bezbojan za naučnu raspravu, dosta jednostavan za diskretne crte psihološkog portraita i dosta stvaran da ne umara suhoćom analize i apstrakcije. Za moj ukus taj stil u čežnji za naravnošću malo je neprirodan. Odviše mi je mršav i tamo gdje to ne treba. Ne želeći isticati sebe, S. Jovanović afektira, jer je i sakrivanje samog sebe, maskiranje svog vlastitog skepticizma — afektacija. Naravan, prost stil može biti samo osoban stil.

Mériméeu, tipu sličnih kritičnih, skeptičnih i universalnih intelektualnih dispozicija, sličan je g. Slobodan Jovanović i fizički. Pored plave glave sa licem na kojemu je lijepa samo superiorna nota inteligencije, pa slabashnog tijela, aristokratskih, povučenih i jednostavnih atituda akademske finoće ima — kao Karađorđe

— tanak, čudan, ženski glasić ucvijeljenog, pedantnog i razmaženog dječarca. Njegov otac, bivši ministar i savjetnik državni, bijaše među prvacima liberalne omladine, i S. Jovanović mora da već od mladih nogu imadaše fin odgoj kao Montaigne. U savremenoj Srbiji on je dvostruk aristokrat i sa naprednom strankom budan čuvar ovih aristokracija, naročito one koja jedina osposobljava da si usamljen najviše onda kada si to najmanje. Ako je velika inteligencija najpodobnija stvar za unesrećavanje ljudi, ja bih duboko žalio toga umjerenog srpskog konservativca, srpskog nasljednika Montesquieuovog, da na kraju krajeva ne smatram još većom nesrećom od inteligencije — — glupost. Ne zbog toga jer unesrećuje inteligentne, nego — jer usrećuje srećne glupane.

*
* *

Šteta što nam g. Slobodan Jovanović ne može reći što misli o našem Saboru i izbornoj reformi. Ali što ćemo, on ni u Srbiji nije narodni poslanik, a da i kandiduje, ne bi kao izvanstranački kandidat bio izabran. Stranke su prema tome bolje no inteligencija.

Sa literarnog gledišta nije me baš osobito zadovoljavao naš Sabor. Ne bijaše dosele dosta literaran. Naročito u polemikama i diskusijama. Đalski se tužio na loš ton među nama književnicima, dok je ton među ocima domovine daleko gori, pa i onda kada je Đalski među njima.

A što je najglavnije, ni u ovom zasjedanju saborskom nije se ništa, baš ništa učinilo za književnost i književnike, mada je ban, g. dr. Tomašić, dobar književnik kao i nekoliko nar. zastupnika. Niko, niko se ne brine za nas, pa ni mi sami.

Čast plastičnim umjetnostima, ali niko ne može oboriti tvrdnju da naša književnost, kakva je da je, vrši mnogo važniji kulturni utjecaj. Dok mi pišemo za sve klase, za cijeli narod, plastični naši umjetnici rade samo za srećnike koji kao privilegovana klasa mogu kupovati njihove stvari. Vlada im je dala na uživanje krasne atelijere, ponamještala ih, a literatura je za tu blagoslovenu plejadu samo zato ovdje da im pravi reklamu. Kod gospode od kazališta je isti slučaj. Ima ih što vuku pristojne plaće, mada vrlo malo rade, ne naučivši u svojoj lovorikama posutoj karijeri ni tajne pravilnog, razgovijetnog izgovaranja, da ne govorim o misteriju pravilnog naglaska. I za ovu, u mnogim slučajevima sasvim nepismenu gospodu (i gospođe) mi literati postojimo samo zato da im pravimo reklamu ili da ih, u najboljem slučaju, ne napadamo kada nam prazne džepove i kada za novac, namijenjen kulturi hrvatskoj, dreće kuplje iz *Vesele udovice* ili urlaju divote

iz *Princa Luksemburga*. Postojim li na ovom tužnom planetu za gđu Polak, postojim samo toliko koliko imam javnog i pozitivnog shvatanja za njene umjetničke neodoljivosti. Uostalom: stara, poznata pjesma o kabotenima.

I dok naš književnik kao misirski rob vuče glomazne ploče za te domaće piramidalnosti, avansirajući u najboljem slučaju za dramaturga, novinskog recenzenta ili prišipetlju kakve strančarske grupe političke, sasvim nepismeni individui žive od pera; od našega hrvatskoga pera kao novinari, plešu svakodnevno orgiju oko svemožnog kumira, oko svete Gluposti, Naše Gospe i Zvijezde Morske, dok uspomena ljudi kao Kranjčević i Kumičić škilji bez spomenika, dok grobovi Palmovića, Šenoe i Kvaternika nemaju dostojnog uresa, dok se na junake kao A. Kovačić sasvim zaboravlja u tom sveopćem obožavanju vola Apisa.

*

* *

Jest, Apisa a ne Osvetnika trebaše kao svetu iskru među nas kao kulturni simbol savremenosti baciti Ivan Meštrović.

Organ naših jezuita *Hrvatstvo* je u osobi toga silnoga umjetnika napalo hrvatsku umjetnost, pa je u svoju korist kao poraznu kritiku navelo moje članke u *Hrv. slobodi*. Još nedavno je i mene, kao sve slobodnije ljude, napalo kao i Meštrovića i meni je milo da taj vrli list citira kao autoritete ljude koje napada u ime srca Loyolina.

Međutim spomenuta moja izložbena studija nije nimalo porazna. Jest, ja sam nekim kipovima prigovarao, što je uostalom činio nedavno i pariski *Figaro*, ali ako sam kritikovao, i to najstrože kritikovao, skinuo sam ipak kapu pred tim talentom, pa kad je već riječ o porazu, Meštrović je porazio mene, smije li se porazom zvati udivljenje kao nemoć kritičnog prigovora pred nekim divnim djelima.

Došavši dužim iskustvom do uvjerenja da smo mi polubarbari i da tako imamo više prirodene snage, više talenta od ukusa, meni je kao propagatoru što čišćeg ukusa i u ovom slučaju palo u oči da je Meštrović »Stürmer« i »Dränger« nečuvene snage, ali da ta snaga pokadšto prekoračuje mjeru dobrog ukusa i tako griješi proti samom principu ljepote, dakle proti samom principu umjetnosti. Možemo se buniti proti konvencionalnosti i bez zapadanja u grdobu. Pored toga je Meštrović monumentalni simbolist, pa kada nekim divnim svojim djelima daje preciznija historijska imena, kao *Milošu*, on im nehotice oduzima karakter općenitosti, determinira ih i nameće se na neki način između umjetnine i gledaoca naivnošću svog uskog komentara. Vjerojatno

je da je pomisao na Kosovo, na poraze našeg plemena stvorila te gigantske i tu i tamo malo karikaturalne figure, ali zato te figure ne moraju biti kosovske figure. Pomišljajući na Miloša, Meštrović je stvorio, recimo, Perseja, a njegov *Strahinić* može biti Heraklo. Njegov stil je divan, ali je kao stil u disharmoniji sa stilom narodne pjesme od koje ima tek snagu.

Ali to su tek prigovori, opažanja sa namjerom da se pokaže kako se i rođeni veliki talenat ne može slijepo podavati svojim silnim instinktima umjetničkim, kako i jedan Meštrović ne smije prekoračavati granice dobra ukusa. A da *Hrvatstvo* ima oči, vidjelo bi da je portrait Meštrovićeve majke kip sasvim got-ski, i da bi kao lik svetačke ljubavi mogao resiti svako sveto, pa i vjerom posvećeno mjesto.

Hrvatstvo je evo i opet doživjelo jedno Kosovo i mi mu želimo, ako već ne Kosovku djevojku, a ono koju — »Udovicu« ... pa ma prošlo kao *Laokoon mog vremena* ...

*

K O M E T I

Sudbina već Halleyevim repom
Prijeti padom prokletog kometa;
Zabavljen će slanim i rěpõm
Purgar gledat tragediju svijeta.

Skeptičnom bih mogo smrću lijepom
Stići tamo gdje je svima meta:
Tamo — kamo tapa stazom slijepom
Uzdah crva s tužaljkom planeta.

Berenice bijela, što u kosi
Zvijezde i mistérj noći nosi,
Sjajna na oltaru tajnog boga,

Repaće se boji, pa ne sluti
Da baš k njojzi vode grešni puti
Uplašenog nekog astrologa.

18. V. 1910.

BILJEŠKE

U *Savremeniku*, listu koji će biti to bolji što ćemo mi, njegovi saradnici, biti kritičniji ne samo između sebe no i prema samima sebi, čitam da je francuski pjesnik G. Kahn napisao »poznati ep *Denil*«.

Međutim, ja slučajno poznam G. Kahna i uvjeravam anonimnog mog kolegu iz — *Savremenika*, da Gustav Kahn barem dosele ne napisa nikakvog epa, a najmanje epa s imenom *Denil*. Riječ *Denil* je možda »vitac«, nilski vic (*Denil* = *De Nil* = *Od Nila*), ali ja još nisam toliko krokodil da me ma tko servira ovakovim hipopotamskim, piramidskim, faraunskim dosjetkama.

Uostalom, anonimni kroničar, prepisavši dotični članak jamačno sa talijanskoga, bit će prije žrtva mistifikacije no mistifikator. Nije li i »futurizam«, lombardijski literarni »pokret« ordinaran humbug i talijanska »patka« koju tek bezimeni moj kolega u svojoj čudnoj kritičnosti ozbiljno uzima? Živimo u vremenu švindla, bluffa, barnumštine uveliko i sistematisane nesolidnosti, pa se nasamareni literati ne zadovoljavaju samo tim što su nafarbani, nego svojom nafarbanošću i nas farbaju, premda nismo zidovi za razne fresco-figure.

Gustav Kahn je dakle lirik i simbolističan romanopisac, ali još nije napisao ni nilskog ni piramidalnog epa. To je dobri čovjek ostavio *f u t u r i s t a m a*, talijanskim i hrvatskim.

*

U beogradskom *Delu* prigovara mi se što sam A. Kovačića proglasio ponajdarovitijim našim starijim piscem, s argumentacijom da to priče u dotičnoj zbirci ne dokazuju.

Međutim Kovačića ne ocijenih po radovima iz tih pripovijedaka, nego po svim meni poznatim njegovim radovima koji su *Delu* nepoznati, jer bi inače drugačije sudilo. Uostalom, sasvim je pogrešno mišljenje da su samo dobri, uspjeli radovi znak genija. Flaubert je napisao mnogo savršenijih romana od Balzaca,

ali Balzac je usuprot četrdeset neuspjelih svojih romana mnogo veća snaga od Flauberta. To i jest obilježje duha prvoga reda da je velik i onda kada to nije. Stendhal je prezirao ono što mi smatramo stilom, ali Stendhal je kao nestilizovani Dostojevski silan pisac, jer — kao i Kovačić — ima svoj stil: stil koji nije za preporuku jer je samo on znao njime vladati. Ima klasika koji često nisu ni srednji talenti, pa kad sam Kovačića nazvao sjajnim talentom, ne slijedi odatle da ga smatram klasičnim piscem, što sam uostalom u predgovoru i rekao.

*

I dr. I. Krnic spotakao se o taj nesrećni predgovor, a ja mu ne marim čak ni odgovarati. Evo zašto:

Otkako je vrli naš ironiker u potrazi za ležernim stilom u gradu Osijeku, otkako je postao autoritet osječkog kazališta i direktor, imperator intelektualcima kao Rudolfus Francisci Magjer, uhvatila ga je nekakva prokleta megalomanija kao da je dobio haupttrefer, kao da je per tu sa g. drom Neumannom ili čak sa g. grofom Normannom. On i u ovom članku s nama, drobnim literatićima, o *Savremeniku* et caetera govori s tolike visine kao da mu je Mont-Blanc djed, a Himalaja grosmana i kao da mi, nekadašnji stalni posjetioci Eiffelovog tornja, poznamo »Europu« tek iz Brežacah, Praga ili Rekawinkela.

Pusti malo svoj durbin, snizi malo do naše nizine s osječke tvoje visine svoj veleučeni rešpeklin, dragi moj doktorčiću i ne pravi se važan kao tvoj kritički kolega g. Juliusz Benešić. Ta mi znamo koliko si težak, kao što znamo i to da se tek žapci i slični stvorovi napuhavaju.

Molim vas, ja se zbog načelnog pitanja posvadim sa *Savremenikom*. Gospoda mi zamjeravahu što imam njima nepoćudna načela i što sam neke njihove veličine kritikovao. Stvar se svršila tako da se danas u tome listu saradnici mogu mirne duše međusobno kritizirati, pa na korist literaturi postadosmo tolerantni i složni. Kao u staro dobro vrijeme *Vijenca*, kada je g. Pasarić prvu moju stvar štampao, ja sam mu usuprot svim polemikama dao lojalno ruku i on ju je kao stari moj profesor lojalno primio, kao i drugi s kojima sam se pijegla o* — kako bi rekao Karadžić. I što I. Krnic na sve ovo? Ostavlja *Savremenik*, igra bojkotovanog čovjeka, piše predgovore uvrijeđenog literarnog gromopucatelja Jupitera, piše javno svojoj gospođi mami o našim prilikama s Olimpa u Osijeku (ili u Vinkovcima), gradi se kao jedini moćni individuum što ima petlje boriti se sa cijelom falan-

* peglao

gom tih zagrebačkih, njegovom aticizmu, ah! toliko dušmanskih literatića, govori autoritetom lorda Byrona u Italiji, izolovanošću V. Hugoa u progonstvu, ironijom Heinea u Parizu i velebnošću sv. Pavla među Korinćanima, a kad tamo, mi ni danas ne znamo zašto se upravo taj pravedni, lucidni, poetični duh Ivan Krnic raskrstio sa drugovima u D. H. Ka.

Politike radi? Ne tjerajte me u smijeh. Kao njegov kolega Benešić, dr. I. Krnic je radikalac po ne znam koliko filira redak u *Nar. novinama* i u listu imenom *Die Drau*. »Kakvog estetičnog, kritičnog, literarnog načela« radi? Ne tjerajte me u suze. Zbog literarnih svojih načela je taj Sudija bio trn u oku tek duhovima kao čuveni književnik Heimrl. Zašto dakle tjera inat, zašto glumi, pa još u feljtonima službenog glasila, izolovanog, samotnog, proti nepravdama pobunjenog, ali ipak nasmijanog i u svom splendid-isolationu kao Engleska vele vlasnog pisca, tragičnog u svojoj ironijskoj visini? Čemu ta poza, čemu ti kerefeci, čemu te suviše i našem zdravom razumu nepojmljive izmotancije? Istina je, *Savremenik* vrlo slabo honorira, ali zar ovakvo nisko honorarsko pitanje —

Ne. Nikako!

Dr. I. Krnic se silom pravi važan kao toliki naši šuplji i naduvani vihtigmaheri, pa pošto tu važnost nije mogao osvojiti svojim literarnim djelima, on ju traži svojim literarnim držanjem. »The happy few«.

U svakom slučaju gosp. dr. I. Krnic tako je visoko, s tolike orlovske visine sa nama govori, da mi, slični smrtnici nemajući sreće olimpovati u Osijeku, čutimo kao da smo u Piškorevcima, s uvjerenjem da Diktator u grdnoj svojoj visini ne može ni čuti vulgarnosti našeg slabašnog zagrebačkog glasa!

*

Gg. Sporčić (ne onaj od policije), Pecikozić i D. Trstenjak naviještaju Hrvatskoj kulturni rat. Oni su »slobodni mislioci« jer misle i jer je svakome, pa i gg. Sporčiću i Trstenjaku, slobodno misliti, kao i mojoj bedinerici...

U drugim zemljama počinju takve pokrete ljudi kao Milton i Bolinbroke, Bruno i Galilei, Diderot i Mirabeau, Turgenjev i Herzen. Kod nas dubokoumni Trstenjak, Sporčić, Pecikozić et consortes. Bildungsfilistri naime misle, naročito u gradu Zagrebu, da ćemo ih smatrati pravim misliocima očituju li nam se pod firmom »slobodni mislioci«.

Za mene postoje tek glupi i pametni mislioci. Glup mislilac nikad ne može biti slobodan mislilac, jer se glu-

post i slobodan sud isključuju. Grof J. de Maistre i Chateaubriand su reakcionari, ali za moj ukus su slobodniji mislioci od naših »slobodnih mislilaca«, jer su od njih pametniji.

Glavna misao prave duševne i misaone slobode je tolerancija, ali ne toleriranje gluposti već tolerancija svega što je u čovjeku veliko i lijepo. Na toj misli tolerancije, tolerancije riječi Spasi-teljelih, engleskog ustava, modernih republika i pravih demo-kracija, na ideji tolerancije jednog A. Starčevića i J. J. Strossma-yera počiva i moderna hrvatska kultura koju ćemo znati obraniti od napadaja došli oni od crnih ili bijelih jezuita, od netolerantnih furtimaša ili od netolerantnih pokretaša, od latinskih internacio-nalaca ili od sumnjive međunarodne framasunske podzemne ma-fije.

U polupismenom i religioznom narodu kao naš je svećenstvo, naročito narodno i iz naroda proizašlo, nužno kao i prava neko-rumpirana laička narodna inteligencija, pa samo luda ili glupan može tražiti zadjevice između klera i građanstva, što i u najkul-turnijim zemljama mogu raditi i rade usporedo. Kad Švajcarska i Ujedinjene Države mogu živjeti bez »kulturnog«, u stvari ne-kulturnog i religioznim borbama barbarske prošlosti sličnog rata, ja ne pojmim čemu kod nas te mizerije, čudeći se vrlo gosp. Hin-koviću što barem on nema više takta u toj stvari.

Da prijeđem na Mojsijevu vjeru (kao mojsijevac gosp. Hin-ković na katoličku), Židovi bi me lijepo pogledali da proglasim proti njihovoj vjeri kulturni boj. Ako je g. Hinkoviću kršćanstvo bedasto, što je postao katolik? Ako je postao katolik iz uvjerenja, zašto on to uvjerenje sada demantira? Ako pak nije prešao na katolicizam iz uvjerenja, čemu on to tako cinički i drastično po-kazuje pod stare dane? Uostalom, gosp. Hinković, nekadašnji silni pravaš (kad je A. Starčević bio u modi) i nekadašnji pravaški po-sjetilac prognanika Lajoša Kossutha, je osim spiritiste i dobar kri-minalista, a njegovo zauzimanje za »slobodne mislioe« moglo bi nas ponukati na pomisao da su gg. Pecikozić et consortes lepo-glavski kandidati i da je »slobodna misao« nešto što bivši mojsi-jevac i bivši katolik gosp. Hinković želi skinuti sa vješala.

Međutim, sve je to samo prah u oči. Neka gospoda, kompro-mitovana na Khuenovom ulazu i na zobnici Khuenovoj, žele tim manevrom pokazati kako su još uvijek u nekoj tobožnjoj velikoj opoziciji. Ne usuđujući se na Khuena, udaraju na hrvatsko sve-ćenstvo, odbijajući ga tako od borbe, od sloge narodne. Kleri-kalnim štreberima opet (a i takovih štrebera imade) vrlo dobro dolaze te framasunade, da u tobožnjoj obrani vjere ostanu i dalje pasivni u obrani Hrvatske. Najbolje pak dolaze te herostratijade, »naprednim« Srbima sasvim nepoznate, onima koji žele Hrvat-

skoj, već ionako do noža zavađenoj i bratoubilačkoj, fanatične komedije u stilu 30-godišnjeg rata. Iz naših međusobnih borba može izaći pobjednik samo — — onaj poznati i sto puta prokleti krvnik sloge i narodnosti hrvatske...

I sve to zato da se neka gospoda mogu prčiti kao »branioci vjere« ili »slobodni mislioci« kao mudrijaši Trstenjak, Pecikozić i Sporčić.

Nazdravlje!

PO MALOM I VELIKOM SVIJETU

Geo Chavez je preletio Simplon. Francuz je prvi savladao Alpe zrakom, kao nekad Hanibal i Napoleon zemljom. Nad samim ciljem faetonskog puta izgubi heroj snagu i pade, slomi se, iza pobjede kao Hanibal i Napoleon zračnih ledenih visova. I opet jedan argumenat da Švabe sa svojim budimpeštanskim i cionističkim Nordauom nazovu Francuze dekadentnom, propalom, neenergičnom rasom. Republika, republikanske uredbe ne liferuju dakle samo Dreyfuse i panamske afere. Iza takvih divnih heroizama dobiva čovjek volju da postane republikanac.

Francuska nije zaboravila lekcije sa Fultonom. Veli se da je izumilac parobroda došao k Napoleonu i da mu je nuđao svoj izum. Napoleon ga je odbio. Time je odbio gospodstvo na moru i ostavio ga je Englezima. Danas misle Francuzi drugačije. Balon je postao vojničko sredstvo, pa će braniti Francusku, dakle princip ljepote i slobode proti germanskoj grdobi i pruskom apsolutizmu koji je i nas zajašio.

To znaju Francuzi, pa je zato i dobio Mađar, pruski saveznik, nedavno u Parizu mjesto zajma kolosalnu jednu — — figu. Khuen naime ima više kredita u »veleučenom« Zagrebu no u »pokvarenom« Parizu.

Jest, Prajzi su nam sjeli na grbaču, pa je odista bilo vrlo dražesno čitati u njemačkim, upravo hebrejskim novinama, kako su na lovu kod Osijeka pred kajzerom plesali... Die Schokazen haben getanzt zu hochdero höchstem Vergnügen... »Šokci« su plesali, kako su im Švabe i Mađari kod lova u Belju fućkali.

Tako i crnci u crnoj Africi tancuju i tancuvaju, ne plešu samo nogama, no i trbuhom (»ples trbuha«), previjaju se i ližu zemlju pred »nosiocima civilizacije«.

»Die Schokazen haben getanzt.«

I dok su ugarski Hrvati u divnim svojim nošnjama davali iluziju afrikanskih i indijskih bajadera i robova njemačkome apsolutistu, dotle su u susjedstvu drugi »šokci«, Neumann, Pinterović

i Ivan Krstitelj (Švrljuga) pravili plan kako da od tuđinca oslobode »svoju užu« Slavoniju i »svoju širu« Hrvatsku...

Tako je nekad, kao »die Schokazen«, igrala i bludna Saloma pred krvavim živoderom nevine djece, pred šinterom Irudom, ali je ipak izmolila glavu Ivana Krstitelja. Međutim naš »Šokac« pleše i tancuje, ali glava naših Ivana Krstitelja još uvijek počiva na vratu umjesto na tepsiji...

I dok Šokac poskakuje i uveseljuje Švabe kao medvjed, Francuz leti preko gora i planina, ostvarujući snove Leonarda Vinciija i plešući svoj goli, veseli cancan, ali po taktu marseljeze: plešući onako kako sam sebi zviždi. Prema tome samo onaj može biti heroj i može letjeti kao orao tko pleše po svom vlastitom fućkanju. Samo slobodan duh nalazi balone i ima krila za put prama zvijezdama. Slaveni se kore da ne pronađuše ni mišolovke koju prodaju slovački drotari. To je djelimično istina, ali to dolazi samo otud što među Slavenima nema dosta slobodna duha.

Ali to ne znači da ga nema nikako. Kopernik, Hus, otac novije vojničke taktike Žiška, Mendelev, Dubrovčani sa Boškovićem: u slobodi znala bi i nama opernatiti krila. Da je Primorac Pančić ostao u Hrvatskoj, postao bi profesor i izgubivši kao »kri-latac« službu, doživio bi Roman protuhe Kovačičeve, sudbinu Đalskog Radmilovića ili Leskovarovu Katastrofu. U Srbiji postao je otac srpskih prirodnih nauka. Tako ti je to u svijetu, dijete moje.

Evidentno je dakle da plesanje po tuđim gajdama ne ide usporedno sa naučnim duhom, pa tako nije čudo što kunatori i tužno vegetira naša nauka. Mi nemamo još ni naučne terminologije, pa je zato skoro nečitljiv u naučnim radovima tako zanimljiv duh kao dr. Franjo Marković. Poznato je da je Richelieu stvorio Francusku Akademiju da tačno označi svaku riječ, da stvori termine jasne i tačne. To je razlog što je Richelieuov jezik postao tako koncizan i matematički precizan, da isključuje svaku dvoličnost i da se radi te odlike upotrebljava kao jezik međunarodnih ugovora. U našem jeziku nisu ni termini kao hulja i poštenjak, ugovor i prevara, pamet i glupost tačno precizirani. Od te pomutnje pojmova dolazi pomutnja akcije i lutanje »karaktera« i die Schokazen haben — — — und so weiter.

I dok »Šokci« plešu, dok razni Ivani Krstitelji propovijedaju pustinju i jedu »kobilice«, dok Šurmini slove kod nas kao učenjaci i diplomati, divna naučna djela kao Pavićeve divne brošure o Porfirogenetu ostaju neopažene u štampi koja kao *Obzor* vidi u tome za Mađara ćušku što su pred Wilhelmom čizmama izvodili orhestriku i saltaciju hrvatski a ne mađarski seljaci...

Značenje riječi kao narodni ponos bez sumnje nije sasvim jasno u rječniku Dežmanovog jezika.

*

Obzorovi feljtoniste neće biti baš pažljivi čitaoci naših listova.

U *Obzoru* je ovih dana izašla Nietzscheova biografija po »najnovijim podacima«, po Halévyjevoj francuskoj knjizi.

Međutim ista biografija, po istom djelu, izašla je već prije nekoliko mjeseci u *Savremeniku*.

Obzor je dakle mogaše mirne duše prešampati kao i mnoge ostale »originalne« svoje stvari...

Da, ali g. Dežman, kako se hvali, ne čita feljtona, pa ni onih u *Obzoru*.

Ne čita ih, jer ih ne piše.

Ono — on piše katkada i feljtone, ali o — koleri. On piše kolera-feljtone.

Mi smo ih, za razliku od njega, čitali i posljedica bijaše da — ne dobismo kolere.

A to je velika šteta, jer bi nas gosp. dr. Dežman u tom slučaju jamačno izvračio, kao pravi vrač pogđač — savremene naše politike.

Da Molière i Rousseau poznavahu toga feljtonistu, što tako, oh! tako prezire feljton, oni bi bez sumnje promijenili svoje mišljenje o liječnicima.

*

*

*

Koja je razlika, pitate me, između frankovaca i pokretaša, pa između Tomašića i pokretaša?

Frankovci i pokretaši imaju u stvari isti program, ukoliko je kontradiktoran. Frankovci su tobože radili u političkom, natražnjaci u kulturnom programu, kao pokretaši što su tobože radili u kulturnom, kao što su konservativni — oni to zovu »realni« — u politici. Jedno i drugo je sofizam. Tko je radikal, on je radikalac u svemu. Međutim, frankovci se u oportunizmu odrekoše svog političkog radikalizma (Rauch-Wekerle) isto tolikom lakoćom, kao pokretaši svog kulturnog (dugovi *Pokreta*, pakt sa Tuškanom). Dakako, o poštenju vazda govore jedni i drugi. *Pokret* je dokazao ovih dana to svoje političko poštenje tako te je ustvrdio da naš Zagorac u Đakovu pod maskom svoje kandidature u stvari kortešuje za Amruša.

Pokretaši su kao Frank faktično pristaše političkog makijavelizma. Oni drže politiku varanjem s tom razlikom od pravih makijavelista, da bivahu nasamareni i namađareni umjesto da oni namađaruju i nasamaruju. Frankovce su namazali Strassnoff, trijalizam i jezuite, a naprednjake pokretaši kao dr. Hoffer i realiste kao dr. Tomašić.

Frankovci i pokretaši crkavahu za vladom, samo što to prvi čine tajno, furtim, idući za »uplivom«, a naprednjaci to javno izjavljuju, ne videći da je kod nas nemoguće istodobno biti vladinovac i opozicionalac. Nagodbenjak, radeći proti nagodbi, sličan je poznatom smiješnom čovjeku što siječe granu na kojoj sam sjedi. Takva politika će ljusnuti o leđinu i takve politike nije želio Machiavelli. Makijavelizam frankovaca i naprednjaka bijaše dosele politika neuspjeha, dok kod makijavelizma samo uspjeh posvećuje sredstva. U ostalom Machiavelli je pisao savjete za vladare, za tirane, dok je najbolji makijavelizam demokratskih, pučkih stranaka politika »otvorenih ruku« i politika dosljednosti. Frank i Lorković zaboraviše da vođe naših stranaka nisu talijanski mali apsolutiste.

Tomašić je u svojoj knjizi, Tomašić je u teoriji antinagodbenjak, a u praksi nagodbenjak kao Frank pod Rauchom. Kao pokretaši kultivira Srbe i realizam. Znajući da mora biti prevaren ili da mora prevariti, odlučio se sasvim naravno za posljednje. Kao pokretaši i frankovci zna i on svoj teror maskirati sasvim logičnim teorijama. — Odem li ja — prijeti nam — dobit ćete Mađara.

Pa to mi i hoćemo. Neka nam nametnu banom ma i Mađara Aranjoša, jer će se tek onda vidjeti sva apsurdnost sistema. S Aranjošima ćemo se lakše nositi no s Tomašićima. Hrvatima je teže proti Hrvatu, bio on i eksponent, nego proti Aranjošu. To znaju uostalom Mađari, pa nam zato i banuju Hrvati, vrlo inteligentni Hrvati.

IZ ELDORADA [II]

O g. dru Amrušu pričaju ovu krasnu anegdotu:

Kada se skupljalo za Kranjčevića, dođoše i načelniku Amrušu, a on će zapitati:

— A tko vam je to, taj Kranjčević?

I taj Amruš je danas oficijelni predstavnik hrvatske prosvjete! Ali zato Amruš ima dva doktorata, sasvim kao Izidor Kršnjavi!

*

Nedavno N..., ne mogući dobiti službe iza svršenih studija, doživi da je njegova žena morala ići k vladi moljakati. Visok činovnik, pričajući to, reče:

— Pomislite, ženu mi je svoju dao taj nesrećnik, premda zna da sam oženjen! Mladu svoju ženu, pomislite samo! Ne, taj pokvareni individuum, što me htio korumpirati, ne smije dobiti službe! Alaj je svijet danas pokvaren!

Gospođa N. je naime tako htjela pokvariti uplivnog činovnika, što je pred njim od stida i bola bez riječi stala plakati...

*

Ovih dana primih ovo pismo:

»Obožavani Poeto!

Dopustite, da Vam piše iz pokrajine mlado i nesrećno biće, kojemu otvoriste Vašim pjesmama neslućene, nove, a opet toliko poznate svjetove. Ah, ti Fatteau, ah, te vase i te markvize! To tek Vi znate opisati! Ja Vas cijeloga znam napamet: ne samo Vašu knjigu, ne samo Vaše divne stvari iz *Savremenika*, već i Vaše božanske fantazije iz *Domaćeg ognjišta*. To je ženski list, a Vi — Vi posjedujete dušu žene, dušu markvize među tim plebejskim piljaricama! Ah, kako ste ono neopisivo, neiskazano divno rekli: »Oprostite, ja ljubim Vas, Madame!«

Vi poeti ne slutite, koliko za Vama žudi i čezne samotna duša ženska u provincijskim tišinama, gdje cvate glog, gdje imade i glicinija! Vaša slika, Pjesniče, lebdi kao utjeha noći dušom mojom, i ja Vas zamišljam, ja Vas uvijek gledam, Plemiću, kao finog markviza u Fatteauovom parku, sa flautom u desnici, sa visokim štapom na modroj vrpici u ljevici, sa čipkama, bijelim čipkama o vratu i oko delikatnih prstiju, u kratkim hlačama i svilenim ružičastim čarapama, što otkrivaju savršenu kavalirsku nogu. Lice Vam je tužno, ali krasno kao obraz najljepšeg markviza, oči velike i modre, zubi bijeli kao u slona i u glasovirske tipke, a na visoko, plemenito čelo padaju plavi uvojci najkrasnijeg kraljičinog paža...

Šaljem Vam, obožavani Pjesniče, svoju sliku, sa molbom, da mi kao štovateljici i svoju pošaljete, jer pretpostavljam realni Vaš lik mojim imaginacijama o njemu.

Vaša štovateljica
Fedora

P. p. Sliku i eventualni odgovor pošaljite mi u S., broj 36, *post restante*.

Pročitam to pismo jedan, dva, tri puta i uvjerim se da je došlo na krivu adresu.

Epistola je jamačno namijenjena Dragutinu pl. Domjaniću, pjesniku baroka i gospodične Milke Pogačić (*Domaćeg ognjišta*)...

PROLJETNE FLANERIJE

De mortuis — — veli Latinac, ali naš svijet razumije taj milosrdni propis tako te o mrtvima besjedi, kao da Latinac reče: O mrtvima treba samo lagati. To se i opet prekrasno vidjelo povodom smrti Dragutina Neumanna. Tako su i Miletića »umornog putnika«, u govorancijama kod kazališta i nad grobom slavili kao Mecenata, kao drugog Strossmayera i kao slavnog književnika, pa? Mecenat je ostavio svom narodu umjesto očekivanih legata kolosalnu smokvu, kolosalni šipak, pa drame i kritike koje već sada zastarješe, učinivši tek nešto kao amateur za modernizovanje našeg kazališta. Dr. Neumann ne učini ni toga, pa ipak se o njemu raspisao kao o kakvom Gambetti, Bismarcku ili Gladstoneu, a famozni R. F. Magjer ne pozdravi »umornog putnika« u Osijeku samo govorancijom, nego prijeti da će — jamačno na trošak grofa Normanna — izdati o famoznom esekerskom rodoljubu i besmrtno književno djelo, kao da nema drugih načina za juriše na grofovske kese i spahijske buđelare. Kako dra Neumanna ne mogahu učiniti Mecenatom jer bijaše Mecenat samo našim R. F. Magjerima, kako ga ne mogahu učiniti narodnim borcem jer je u posljednji čas iz svoje stranke presaldumio i uskočio, učiniše ga najvećim lokalnim patriotom. Evidentno — naše javno mnijenje laže samo o onim pokojnicima koji bijahu bogati. *Obzor* nije tako pisao o Kvaterniku i A. Starčeviću. Ne govoriti zlo o mrtvacima jamačno nije sveta dužnost laganja o njima. »De mortuis nil nisi bene« znači tek to da se o pokojnicima govori istina, jer bi smrt inače obvezivala govoriti lijepo i o lopovima i čuvenim gaunerima. Ako je mrtav Udmanić, ne moramo pričati da bijaše dobričina. Ne mogavši dakle kod dra Neumanna naći bogzna išta, nađoše da je najzaslužniji za podizanje hrvatske svijesti u Osijeku, dok bi se to moglo sa većim pravom reći za Strossmayera, Kovačevića i možda još koga. Blago nama kada slavimo kao velike rodoljube

sve one koji se ne odrekoše hrvatstva i ne postadoše, stupivši u život, kukavni renegati! Kada je već život velika laž, smrt je odviše ozbiljna a da i zbog nje lažemo i farbamo.

*

Još više od teške bolesti i smrti dra Neumanna iznenađuje vijest o posjetu kralja Petra. Natjerani teškim iskustvom, srpski radikali se evo odriču tradicijske svoje rusofilске politike i nastavljaju onu austrofilsku politiku Obrenovića koja je baš Obrenoviće u Srbiji upropastila i iskorijenila. Što će tražiti kralj Petar od naše monarhije? Da se i mlađem njegovom sinu kao posljednjim Obrenovićima zajamči srpski prijestol ma i vojničkom intervencijom? Ili će Srbija napustiti svoje aspiracije i svoje vodstvo Srba monarhije uz obećanje monarhijske pomoći srpskoj politici u Turskoj, u Staroj Srbiji i Macedoniji do Vardara? No bilo kako mu drago, za austrofilsku politiku Srbije mogli bi platiti ceh mi Hrvati kao i u ono zlokobno vrijeme kada je favoriziranje naših »Srba« išlo usporedno s ugnjetavanjem Hrvatske pod srpskim banom Khuenom u eri Milanovih tajnih ugovora s Austro-Ugarskom. U svakom slučaju politici kralja Petra ne cvatu ruže kad iza tolike napetosti, buke i teatralne galame mora ići u ovu Canossu.

*

Firma »trgovina ideja« Ogrizović-Vukelić pravi svojoj lakrdiji i iza literarnog njenog neuspjeha barnumsku reklamu. Souvan je zbog svoje kćeri glumice napisao u *Agramerici* da je stvar zabavna, a firma trgovine ideja tvrdi da je Souvan tu komediju nazvao uspjelom. — Sva štampa osim *Obzora* nas je pohvalila — hvale se ti blizanci koji nisu iz Siama, a milostiv im bijaše tek famozni kritičar Parmačević prema onoj: Vrana vrani očiju ne vadi. *Nar. novine* o premijeri uopće ne doniješe kritike. I to je jamačno — — povoljno. Hrvatski Sofokle alias Vanja je naime dokazivao *Nar. novinama* da je Gospođica od telefona pravilnije no Telefonistica, jer se, kako je poznato, ne veli krojačica, već gospođica od konca, ne veli profesor, već gospodin od gimnazije, ne veli glupan, već gospodin od gluposti. Svom nepovoljnom kritičaru dru Vizneru Livadiću odgovara trgovina ideja tako te miješa u polemiku po običaju žene, želeći izazvati sablazan, zaboravljajući da se takve »duhovitosti« ne opetuju.

No najljepši je švindl sa bečkim telegramom. Ne mogući nam imponovati domaćom štampom, trgovina ideja zove u pomoć štampu inostranu. Ako Vukelić-Ogrizović nije dosta originalan i duhovit Vizneru Livadiću i nama, poznat je kao originalan i duho-

vit u Beču, u Europi, u svijetu koji ne znači daska, a bogme niti drijevo. Već nam godinu dana priča *Hrv. pravo* kako će se *Hasanaginica* davati u Burgtheatru. Sada nam pako trgovina ideja dolazi sa bečkim listom u kojemu da je izišao telegram, pohvalan telegram o velikom uspjehu *Gospođice od telefona*, Gospođice pl. Telefon.

Naravno, pohvalni telegram poslaše direktno ili indirektno sami autori, kao što su sami autori pustili u svoj list *Hrv. pravo* jedinu povoljnu kritiku što je napisana o toj — — »uspjeloj« komediji u kojoj se trgovina ideja — — — »ruga staroj komediji«.

Gospođica pl. Telefon je dakle hiperkomedija, komedija o komedijama, komedija nad komedijama. Uхватite nekoga u plagijatu u pripovijetci, i on će se izgovarati da to nije plagijat već parodija. Učitelj, karikatura učitelja u toj hiperkomediji, ima i isto ime kao Jurkovićev smiješni školnik. — Ta vi ste pokrali Jurkovića! — velite zabezegnuto trgovini ideja, koja će vam preko hrvatskog Sofokla alias Vanje superiorno, s onim svojim superiornim smijehom, odapiti: — Ah, šta — mi smo se tek narugali Janku Jurkoviću...

Uostalom, pošto se Vukelić-Ogrizović ruga toj »komediji« i sebi, spadaju prema tome i gg. Ogrizović i Vukelić jamačno u — — staru komediju, pa ne znamo čemu je Vukelić izrađivao tip starokomedijaškog zastupnika Ogrizovića, a Ogrizović tip iz stare komedije književnika Vukelića...

»Ruganje staroj komediji!«

Pisati stare, poznate, otrcane stvari znači — — — rugati se otrcanim, starim poznatim stvarima. Ruganje je dakle vrsta repeticije...

*

Oči, grudi, srce, glava mi je puna pahuljastog, bijelog kao mladi snijeg i perje labudovo, ružičastog kao zora i ženska pūt cvijeća na granama rascvjetalih voćaka, a u ušima mi zuji jutarnjica ševina, ćeretanje lastino i slatka, samotna, ljubavna tužaljka slavujeva. Osamljene klupe na Cmroku i Maksimiru, odmorišta kod mlinova, pupoljaste šume i sunčana polja mame na daleke šetnje. Što sam stariji, proljeća i žene su ljepša, pa snatreći na veseloj cesti ili pod grmom među uvenulim jaglacima, ljubičicama i pod pupoljcima mladog lišća što miriše ambrozijom života, mislim na proljeća kojih jamačno nikad vidjeti neću, mislim na prve laste macbethskih zamaka u Škotskoj, na manjolije u Sevilli, na grlice u boromejskim vrtovima, na ljubičice u Parmi i u Avignonu, na ruže u Širasu i na jordanske ljiljane koje je Gospod tako lijepo odjenuo kao curice u bjelini. Hvata me nostalgija za tuđim

proljećima neviđenih, divnih krajeva, pa listam stihove pjesnika H. de Régniera,* novog akademika, koji opjeva proljetnim divnim tonovima svilenom nebo Mletaka, sultane i slijepce Stambula, ruže i slavu u purpurnom Damasku, sunce starog Iliona, tragični Ahileion na Krfu i naš divni Lokrum.

*... Pieuse et verte, auprès du rivage dalmate,
Où, comme un fruit, Raguse en ses vieux murs éclate.
Elle étage ses pins autour de son couvent;*

*Et, dans l'air pur qu' imprègne un parfum balsamique,
Cime à cime, parfois, d'un frisson, on l'entend
Palpiter tout entière au souffle adriatique.*

L'Ile (Otok).

(...Pobožan i zelen kod dalmatinske obale, gdje blista Dubrovnik kao plod u starim svojim zidovima, širi svoju borovinu oko svog samostana, i u čistom zraku, punom mirodijskog mirisa, čuješ pokadšto kako cijeli otok jednim žmarkom sav zastrepi na jadranskom dahu...)

Čudnovato je kako je imao gotovo istu senzaciju, senzaciju kao da mirni pejzaž u onoj tišini diše i dršće, na Lokrumu i naš čovjek, gosp. M. Car, pišući prije kao i čuveni Francuz u svom putopisu primorskom: »Gusta šuma od borovijeh drveta i tmastog lovora prekrila ga svega unaokrug, pa se iz toga bujnog sâda prosiplje na kilometar daljine nešto nalik na odisa j veličanstvene katedrale«... »U vazduhu se talasahu neki čudni neodređeni šumovi, slični uzdahu na umoru, disanju lišća ili lepršanju krila. I dok se duša povlačila u se, obuzeta nekom neiskazanom strepnjom, ja se oprostih...«

Blago onima koji mogu, ne mogući već gledati cvjetanje šljiva u Japanu i snijeg za gorama iza Alhambre, slušati barem stravični odjek Velikog Pana u usnulim šumskim vršcima odisejskih naših otočkih tišina, nailazeći u jadranskim samoćama na tugu sakri-venog satira i vedre Dubravke!

* *Le Miroir des Heures (Ogledalo časova).*

ISPRAVAK

Sa pozivom na zakon o štampi molim uredništvo *Pokreta* za ovo uvrštenje: Nije istina da sam — kako tvrdi u *Pokretu* g. Krešimir Kovačić — »prosjačio od Magjera« 30 K za reklamu almanaku *Mi*; nije istina da sam »ne dobivši ih« (30 K) napao taj almanak u *Hrvatskoj slobodi*; nije istina da Krešimir Kovačić nije imao »nikakvih« veza sa *Steklišem*.

NA KOPNU I NA MORU

Dok to pišem, ne znam tko je na Zboru proglašen najljepšim muškarcem u Zagrebu. Nadam se da nije krasnik iz Khuenove ere, gosp. St. Popović Vacki. Der šenste man fon Agram — i to nije loša titula. Nekada ju nosio viši financijski činovnik Kačić. Brada jarca i Napoleona III, bijeli cilindri, tamnozeleni redengoti, bijeli ljetni nazuvci (gamaše). Pokreti teatralni. Modre oči, zasićene udivljenjem estetičkog grada Agrama. Najljepši zagrebački čovjek kultivira osim sebe šetnje, romantične, samotne i ponosne. Cmrok bijaše pun toga misterijskog dominusa koji jamačno negdje vidje sliku vojvode Mornyja ili dandyja d'Orsaya. Što su bez ovakvih dekorativnih tipova šnajderi i romani Šandora Babića Đalskoga? U pamfletu proti starčevićanstvu, u romanu *U noći*, zamjera poznavalac šnajderskih i modističkih bečkih listova Đalski steklišima među inim i to što nisu dobre šnajderske konte, što se ne nose elegantno. Ante Starčević je bedak jer ne bijaše elegantan kao Kačić i Đalski. — No sve to ne znači da u Zagrebu ne bijaše naočitih i elegantnih ljudi. Svima nama je još u pameti versailleska elegancija grofa Nugenta, pa cylinder »s osam refleksa« ravnih oboda i Peačević-hlače grofa Lacike Peačevića, »bana kavalira«. Kada ste vidjeli na ulici stupati onu jednu kavalirsku ruku grofa Voikffy-Vojkovića, postadoste nespretni i činilo vam se da ne znate kako se hoda! Bivši moj susjed gornjogradski, pl. H-ć, ima krojača u Parizu, a rublje mu peru londonski Kinezi. Naravno, za njega se ne zna kao za pokojnog Kačića. On je aristokrat, pravi dandy, diskretan, a aristokracija se ne vidi, aristokrate ne vidi svaki, jer ga opaža tek aristokrat. — I pokojni Ottinger bijaše stari dandy, jer ilirizam bijaše dandizam. Iliri bijahu elegantniji čak od svojih nasljednika, od gg. Wildera, Dežmana, Lorkovića, pa i od Supila i Pribečevića (sveštenika). Khuen je bio lijep čovjek, ali je znao nositi trobojnicu od odijela: sive hlače, žuti prsluk, zeleni kaput. Samo cipele nošahu obično boju njegove duše, crne i naglancane. Ako je odijelo čovjek, Khuen je čovjek od mnogo bojah.

Nije li to loša dosjetka, izbor najljepšeg čovjeka u Zagrebu je — koješta. Tko će, molim vas lijepo, primiti poput pokojnog Kačića titulu s tolikom odgovornošću? Nateče vam, recimo, zub. Na desnom licu dobijete mjehur kao od zaušnice...

Ili:

Osa, pčela, ili sam nečastivi bumbar ili kleti tolvaj stršen, zabode vam se u sam nos, zabode vam u nos svoje oštro pero, nos nabrekne kao lubenica, a susjedi vam vele:

— Pazi — pazi! Najljepši čovjek u Zagrebu ima na fasadi nakit kao zaklani vol u svome mjehuru!

Ili vam ispadnu zubi, kosa, ili nemate novaca da kupite nove cipele. Ili — o, bože moj! — imate ženu i žena vam nabije par dugačkih, predugačkih rogova, vama, Najljepšem čovjeku u Zagrebu, sa — najgadnijim čovjekom u istom gradu!

Odista: mučno i teško je to: biti najljepši čovjek u Zagrebu! Mi Hrvati smo jalni ljudi, i posljednjem guravcu, šepavcu, čukljavcu, ćopi, ćoroju i slijepcu je krivo ne proglase li njega najljepšim našim mužem, pa će svom srećnijem takmacu podmetati nogu u *Pokretu* i nastojati u *Slobodnoj riječi* da naš radnik, Čovjek Budućnosti, proglasi proti imperatoru zagrebačke ljepote generalni štrajk, da »po mogućnosti« dignu i bunu proti usurpatorskom velikom kapitalistu vlastite ljepote, proti veleposjedniku svog lijepog nosa, zdravih zuba, kose kao brijački izlozi i svog vlastitog vrata sa kragnama kanoničke ili atletske širine!

Uostalom, mučno je izabrati najljepšeg čovjeka. Uzmete li muški jury, bit će hrvatski jalan, dakle pristrasan, ili će u najboljem slučaju biti koterijaški, pa će za najljepšeg zagrebačkog muža izabrati Milivoja Dežmana ili Otokara Lorkovića. Uzmete li ženski jury, nijedna dama neće htjeti reći koji gospodin joj se najviše sviđa, pa će biti izabran »onaj treći«, »neopasni«. No, i u slučaju da je sudijom jury nezainteresovanih žena, dakle babah sa vrlo jakom estetičkom kulturom, presuda bi bila nepravedna, jer u ovom slučaju natječu se samo odjeveni muškarci, dakle samo glave, brade, lica, dok se može suditi samo ona ljepota koja je gola. Ljepota koju proglašuju Zagrepčanke j a v n o, to vam je ljepota sa hozentregerima, a muška ljepota, koje uopće ne proglašuju, je ljepota bez — — — hlača, ljepota u švimhoznama.

*

Još uvijek je sezona kupanja. Ne vjerujete li da je Zagreb velegrad, idite i pogledajte naše civilno kupalište...

Ako to »kupalište« nije sramota za Zagreb, jer u Zagrebu nije ništa sramota, svakako je sramota za Savu, krasnu i zdravu vodu.

Zagreb je grad bez valjanih kupališta i zato je Zagreb grad tako zdravog i gusto naseljenog groblja...

Zimi nemamo pravog kupališta. »Dijanino« je odviše skupo i odviše malo za neopranost zagrebačkih koža, kao i Amruševo kupalište kod Iličkog trga. Bilo bi najbolje da se preko zime grije — — Tihi ocean u Maksimiru.

U savsko kupalište išao sam — što da ne priznam? — na kibicovanje, pa sam pronašao da u Zagrebu ima — barem na savskom kupalištu — vrlo malo lijepih žena i da su dame što prolaze u Zagrebu, u kući i na ulici ljepotice, obično sasvim vulgarne, često neestetičke pojave u tricotu.

Naročito noge, oh — te strašne noge!

Na nekojima sam gledao debele modre žile kao od teških udaraca! Na drugima je cipela, elegantna cipelica po 40 K načinila iz palca invalida, a od ostalih prstiju dom zapuštene dječice.

Ona opet dama, ljuljajući se u svili i širokom šeširu na Zrinjercu kao divota pomodnog izloga, ima X-noge kao X-zrake, kao isluženi pekar, a ona druga, elegantna i mršava kao Sarah Bernhardt: ljudi, pa ja nemam tako tanke vadle, mada još nisam služio ni kao pekar ni kao krasni spol!

No, da prestanem s ogovaranjem zagrebačkih dama, jer je i Sava, barem kod Zagreba, Zagrepčanka i jer je i ona ženskog spola, mada se po njoj zove sv. Sava...

LES MARCHES DE L'EST I HRVATSKA

Vlastitom našom krivicom Zapad je do novijeg vremena ignorovao Hrvatsku. Tek u najnovije doba probijen je kineski zid i otvoreno je nekoliko prozora u veliki svijet, pa možemo reći da je danas za nas sva europska štampa osim antislavenske njemačke. Naročito Francuska sve se više interesuje za naše prilike. Naši prijatelji u Parizu nisu više osamljeni, a bude li sa naše strane manje indolencije, bit će ih i više kao u Vel. Britaniji gdje nađosmo u Setonu-Watsonu (Scotusu Viatoru) uglednog i moćnog zagovornika.

U pariskom mjesječniku *Les Marches de l'Est* napisao je mladi naš prijatelj gosp. Maurice Toussaint vrlo iscrpljiv i lijep članak o Hrvatskoj. Imajući u prvom redu pred očima interese francuskog patriotizma i jezika na zapadnim stranama (Elzas, Lotaringija, romanska Švajcarska itd.) *Les Marches de l'Est* ne brani samo nacionalizam francuski, već sve ugrožene narodnosti, naročito slavenske. Gospodin M. Toussaint mlad je čovjek, prijatelj Barrèsov, napisavši dosele lijepu nacionalističnu dramu *Dvije Francuske*. Zanimajući se najintenzivnije za naše prilike, taj mladi književnik će nam još mnogo pomoći, upознаvajući Francusku sa Hrvatskom i mi mu za njegovo zauzimanje možemo biti tek zahvalni, preporučujući najtoplije svim našim prijateljima mlade Francuske *Les Marches de l'Est* (84 r. d. Vaugirard, Paris).

ODGOVORI NA VEDINO ANKETO O JUGOSLOVANSKEM VPRAŠANJU

Med slovenskim razumništvom je vzbudila mnogo pozornosti kontroverza o kulturnem, zlasti jezikovnem zblizanju med Slovenci in Srbohrvati. Ta stran jugoslovanskega vprašanja je postala v zadnji dobi tem akutnejša, ker nas sili splošni razvoj Jugoslovanstva k dejanjem, mi pa še nimamo jasnosti, niti kaj naj delamo, niti kje in kako. Doslej smo si na jasnem le v toliko, da potrebujemo medsebojnega spoznavanja. Vse ostalo pa je v sporu, ki je — za poznavalce — navzel v zadnjem času že mučne oblike, ker se navdušenejšim Jugoslovanom očitava uskoštvo. To vse je privedlo uredništvo *Vede* do sklepa povprašati vrsto odličnejših oseb slovenskega in slovanskega javnega življenja za njihovo mnenje o kulturnem in jezikovnem zblizanju med Jugoslovani, ter se glase v 6. števil. II. letnika *Vede* priobčena in kesneje posebej razposlana vprašanja, kakor sledi. — Odgovore bomo priobčevali do konca letnika.

A. 1. Kako razmerje si želite med Slovenci in Hrvati? Ali Vas zadovoljuje današnje razmerje?

2. Ali je želeli, da Slovenci povsem opuste svoj jezik? uspešno razvijati vse panoge književnosti in znanosti?

B. 1. Ali je želeli, da se razvija slovenski jezik povsem neodvisno od hrvatskega?

2. Ali je želeli, da Slovenci povsem opuste svoj jezik?

3. Ali ne smatrate velike sorodnosti med obema jezikoma za uspešen predpogoj bodoče združitve?

C. 1. Ali mislite, da se more zblizavanje in končna jezikovna združitve vršiti še le vsled ustavno-političnih izprememb?

2. Katero nalogo pri procesu zblizavanja naj izvrši jezikoslovje?

3. Katera je naloga prakse?

4. Kako si mislite približevanje slovenske *pravne, gospodarske in politične terminologije* srbo-hrvatski? Kateri organ bi bil k temu poklican?

5. Kako si mislite približevanje slovenske *tehnične terminologije* srbo-hrvatski?

6. Kako si mislite približevanje slovenske *medicinske terminologije* srbo-hrvatski?

7. Kako si mislite približevanje slovenske *filozofske terminologije* srbo-hrvatski?

8. Ali naj srbo-hrvatski jezik izloči one turške, arabske, mađarske itd. besede, ki se moreju odstraniti iz besednega zaklada, ne da bi pri tem trpela individualnost srbo-hrvatskega jezika?

9. Ali naj slovenščina polagoma izloča one besede, ki se povsem razlikujejo od hrvatskih izrazov, za katere pa imamo nadomestila v drugih dobrih slovenskih besedah, bližjih (če ne istih) srbo-hrvatskim?

10. Katera organizacija bi naj smotreno vodila približevanje slovenskega jezika srbo-hrvatskemu, oziroma med katere organizacije se naj deli delo?

11. Kako bi bilo doseči, da se bo bodoči uradni Pravopis, ki se bo razvil iz Letopisa Levčevega, oziral na ta načela?

12. Kako bi se moglo vplivati na pisatelje in publiciste, zlasti pa tudi na pisatelje šolskih knjig, da bi se držali zblíževalnih načel?

13. Kako bi se najuspešneje uvedli in vodili kurzi za srbo-hrvaščino na Slovenskem, najprej po mestih?

14. Kako je doseči, da se že obstoječi pouk srbo-hrvaščine na srednjih šolah metodično in materialno izboljša in

15. doseže kvalifikacija srednješolskih prof. kandidatov za pouk srbo-hrvaščine?

16. Kakšen bodi literarni program Matice Slovenske (pri skupnih izdanjih ali pri izdanjih v sosednjem narečju) ter program Slovenske Šolske Matice in Socialne Matice?

A. G. Matoš, Zagreb

7. febr. 1913.

Primi h poziv za odgovor na vašu anketu, pa pošto nekim pitanjima može odgovoriti u prvom redu tek Slovenac, odgovaram po slaboj svojoj kompetenciji tek nekim pitanjima. Kao liberalac autonomista, dakle neprijatelj svake centralizacije, pa i one što se propovijeda u ime plemenskog našeg ujedinjenja, uvijek sam zagovarao autonomiju i slobodu naših narječja, vrlo žaleći što se kod nas žrtvovala dijalekatska književnost čakavska i kajkavska štokavskoj. Neka gospoduje jedan — najsposobniji — dijalekat, ali neka mu se na štetu jezičnog bogatstva ne žrtvuje drugi. Ševčenko, Mistral, G. Verga i F. Reuter nisu škodili jedinstvu svojih nacionalnih književnosti. Naročito mi Jugoslaveni nismo centraliste, pa liberalizmu misli našeg federalizma političkog treba odgovarati vrsta literarnog jezičnog federalizma. Da je Vraz svoje stihove pisao slovenački, bili bi bez sumnje življi i bogatiji. Da je Prešeren pošao tragom Vrazovim, prestao bi biti pjesnik prvoga reda. Polazeći s toga načela, odgovaram:

Ad A. 1. Danas nije dosta jaka izmjena ideja između Slovenaca i nas. Kako je kod vas, ne znam, ali ovdje ni intelektualci nisu upućeni u vašu književnost.

2. Krug jezika slovenačkog, da je i manji, bio bi dosta velik za uspješan naučni i literarni razvitak, jer kod toga ne odlučuje kvantitet već kvalitet publike, pa organizacija samog rada.

Ad B. 1. Svakako.

2. Nikako.

3. Tek uzajamnost naših jezika i ravnopravnost njihova može indirektno koristiti jedinstvu.

Ad C. 1. Naše eventualno političko jedinstvo proširilo bi krug hrvatskih čitalaca među Slovencima i obratno.

2. Čuvanje jezičnog pariteta do eventualnog momenta jezične literarne selekcije, koju prepustimo mirnom razvijanju i evoluciji.

3. Propagirajmo slovenačku knjigu među nama, a našu među vama. U Zagrebu se danas već pjevaju slovenačke pjesme kao i hrvatske i srpske.

4. Trebalo bi stvoriti zajedničke naučne neologizme za Bugare, Srbe, Hrvate i Slovence u dogovoru sa njihovim stručnjacima i akademijama.

5. Kao gore, jer držim da je vaša kao i naša terminologija još u pelenama. Među terminima što već postoje treba izlučiti nepravilnije i kao zajedničke pridržati pravilnije, priličnije duhu jezika, pa ostvariti zajednički terminski rječnik.

8. Nikako. Riječi su kao tuđinci, pa se naturaliziraju kao polovica engleskog rječnika.

9. Ovo je praktično i može se izvesti.

10. Zajednički list slovenačko-hrvatski. Žalosno da ga još nemamo.

11. Nisam kompetentan.

12. Sredstvima propagande literarne i publicističke, pa i političke, momentano na žalost jače u klerikalnim no u liberalnim redovima.

Ad 13.—16. Nisam kompetentan.

OBIČNA KRONIKA

5. o. mj. pođoh u restauraciji Kola na koncerat Saveznih pjevačkih zagrebačkih društava u korist hrvatskih škola. Svijeta ne bijaše odviše. Da se koncertiraše u korist kineske ili republike u Magaraševcu, bilo bi Hrvata kao na Margaretskom sajmu. Ali malo ih je što još taru glavu takvom nezanimljivošću kao što je hrvatska pučka prosvjeta i obrana hrvatstva prosvjetnim sredstvima!

Savezna društva zajednički otpjevaše prvu i posljednju tačku, Zajčevu krasnu *Zrinjsko-Frankopanku* i Novakovu *Hrvatskoj*. Sve do Save, čini mi se, odjekivaše složna pjesma hrvatska, a nas nekoliko, »zaturenih iz kuta«, pomišljasmu na zaturenog najboljeg našeg komponistu pjesama, na Vilka Novaka (i podbanski plaćenog Srečka — Srečka Albinija!), na dane Augusta Harambašića, kada se Zagrebom orio zanos patriotske pjesme i na napola zaboravljenog Ivana pl. Zajca, koji bi danas bio milijunar i slavan kao prvi muzikalni europski slavljenici da nije na uštrb svojim osobnim i umjetničkim interesima žrtvovao svog genija hrvatskoj Dužnosti i sitnim ljudima koji ga živa sahranjuju u groblje prokletog svog hrvatskog nehaja.

Virtuoz je bio, i već kao glasovirač mogaše sjati među europskim zvijezdama. Dirigenat prvog reda. U skućenim našim prilikama moraše brzo producirati, pa je genijem improvizatora znao za jednu noć stvoriti komad crkvene, kazališne, vesele, tužne, pobožne, profane ili patriotske muzike. U visokom poletu kraljevaše njegov inspirisani, krasni, južnjački orlovski profil melodioznošću našeg života, pa mada Zajc mogaše živjeti samo za svoju misao, samo kao komponista, on se, kao svi stariji naši rodoljubi, hvatao svakog, pa i nadničarskog glazbenog posla u slučaju društvene hrvatske potrebe. Davaše čak i satove iz glasoviranja, odgojivši najbolje naše glasovirače, ne stideći se dirigovati diletantima i diletantskim društvima taj Meštar nad meštrima, sposoban za ravanje bud koje svjetske opere ili konservatorija. Da, ali on ostade

usuprot svemu, usuprot spletkama, bedastoj kritici, gluposti u svim oblicima i na svim položajima, usuprot hrvatskom jalu ovdje, među nama, žaleći bez sumnje više nas no mi njega, velikog čovjeka među sitnim, tričavim ljudima.

No, tješite se, divni starče Riječanine! Vaša pjesma grije i diže, krijepi i sokoli poput riječi Augusta Senoe, vašeg pokojnog prijatelja. Preko dola, preko gora, hrvatska nam pjesma leti krilatošću hrvatske pjesničke riječi i vaše lake, primorske, jadranske žarke melodije. Ako nas i dave dnevi kukavštine i niske proze, nakićene trijeznim tobožnjim i pozitivnim frazama, još ima suza zanosnica za zvuk hrvatske duše, još ima na opustjelom našem Parnasu lovora za apolonsku kosu i za harmonijsko čelo jednog Ivana pl. Zajca, Orfeja naših panjeva i životinja!

Neki Hrvat, sam i samotan, sjedaše uveče na obali stranog, tuđinskog mora, gledajući nemani ratnih đemija i slušajući daleki vojnički koncerat i sjetne akorde između beskrajnosti nebeske i okeanske tišine. Orkestar zasniva poznatu, silno poznatu melodiju, domaću melodiju, jeku domovine, mladosti i uspomena, a tuđinac brzo dozna da se krstio top, da mu dade ime *Croate* i da je nepoznati naslov one poznate domaće kompozicije *Momci na brod* Ivana pl. Zajca.

Jest: teorije o realnom i sitnom, korisnom i praktičnom radu svršiše se kod nas tako te u Zagrebu gotovo nestade hrvatskih dućana i drugih produkata realnog i korisnog hrvatskog posla, ali da uze sve više i više iščezavati hrvatsko pjevanje kao stidni znak našeg »zdravičarstva«. Prije smo se znali nakititi čašicom hrvatske zdravice i pjesme, a danas se loče bez pjesme i bez zdravice. To je napredak.

Kolo nije pjevalo ni jedne zasebne tačke, pjevajući tek korporativno sa drugim društvima. Prvo hrvatsko pjevačko društvo ne mogaše programu dodati priloga na koncertu za hrvatske škole! To bi bilo žalosno da pored tolikih žalosnih pojava imamo vremena još i to žaliti! Najviše se istaknu *Mladost*, ali pjevaše nepatriotsku pjesmu, dok se tom prilikom trebala pjevati samo rodoljubna pjesma hrvatska. Najviše nas, dakle, patriotskim pjevanjem zadužiše *Sloboda* i *Sloga* društva radnička, sa svojim zborovođaма gg. R. Sabličem i A. Mitrovićem. Đaci i radnici te večeri tako reći ispuniše cijeli program. Kao uvijek, radnici i đaci bijahu prvi pri vršenju dužnosti hrvatske, pa nas to naše kulturno radništvo oduševljava to više što nam pokloni subotu, radnički dan, istaknuvši gotovo demonstrativno svojim pjesmama (Novakov *Doma kras* i *Hrvatom*) svoj nacionalistični hrvatski osjećaj. Hvala im, naročito mojim kolegama od štampe, gg. tipografima (*Sloga*), autorima tolikih štamparskih pogrešaka u mojim čitanim i nečitanim opusima! Eto, i

ja malo te ne napravih rukopisnu pogrešku, napisavši umjesto *Sloga* — riječ Slova! Pjevajte nas dobro, pa ma nas štampali zlo, naša braćo u Gutenbergu!

Sredstvom štamparske umjetnosti čujem da je od bugarske bombe i bolesti izdahnuo moj beogradski prijatelj Ljubo Jovanović.

Čudne, ironijske li sudbine! Osnivač *Slavenskog Juga*, ponajglavniji zagovarač jugoslavenskog bratstva u Beogradu, urednik programskog *Piemonta*, »Ilirac« Ljubo Jovanović pogiba u boju sa jugoslavenskom braćom od bugarske bombe! Sunt bombae rerum!

Kada se za krunisanja kralja Petra Prvovjenčanoga vratih iz Pariza u Beograd, našoh u mom susjedstvu, u Balkanskoj strmoj ulici, punoj prčvarnica, furundžinica (pekarna), kasapskih panjeva (panjeva sa hladnim pečenjem) i kafanica, čudno uredništvo. U dvorištu, punom stanara s kolca i konopca, u sobici s »minderlukom« za sjedjenje i za spavanje i s ovećim stolom nalaktio se crn, bradat i kosmat delija niskog stasa, u fesu, pa dugačak, koštunjav, omašan, mršav i krakat Era,* pravi preodjeveni seljak, u košulji, sav zarastao u smeđu bradu i čupavu grivu, s vječnim dobroćudnim i prepredenim posmijehom u čoškastom licu, kvrgasta, tvrdoglava čela i malih, lukavih i energičnih očiju. U sobi, punoj rukopisa, bijaše neka žena, gazdarica, što li, znojeći se sa znojnim pokuštvom u onoj ljetnoj omarini. Onaj crni bradonja u fesu je Tunguz Nevesinjski, došljak i improvizovani književnik iz Hercegovine, a drugi bradaš je Ljuba Jovanović, narečeni Čupa (čupavi). To bijaše prva redakcija *Slovenskog Juga*, kasnije toliko glasovitog.

Ljuba Čupa je bio vrlo slab novinar. Amalski njegovi prsti bijahu više stvoreni za sjekiru no za pero, a njegova uglasta lubanja više za razbijanje zidova no za finu kazuistiku i sofističku elegantnu modernu dijalektiku. Pod posljednjim Obrenovićem istaknuo se među glavnim vođama velike ulične demonstracije proti Aleksandru i Dragi, ranivši teško nekog žandara. Drugovi đaci sakriše ga na tavanu ondašnje Velike škole, hraneći ga tu nekoliko dana i prebacivši ga u Zemun. Đak prosjak. Prvi srbijanski ljudi su tako mučno živjeli, »poslužujući«, školujući se kao tuđi sluge, poput Jovana Ristića i sadašnjeg poslanika Vesnića, Starosrbijanca i muža američanske milijunarice. Ljuba Jovanović je sa Nevesinjskim neko vrijeme fungirao kao radnik u beogradskoj izvoznoj klaonici. Klao je purane, uvjerivši se da je ljudska krv crvena i vruća kao u purana. Ako i nisam kao starčevićanac bio u klubu *Slavenskog Juga*, što kao naše naprednjaštvo brzo privuče većinu akademske omladine, drugujući sa srpskim nacio-

* Ere ili Erlje: stanovnici užičkog okruga, na glasu lukavci.

nalistima oko Sime Pandurovića i sa sinovima obrenovićevskih dobrih porodica, ostadoh s Ljubom Jovanovićem usuprot načelnim nesuglasicama dobar prijatelj i pobratim, cijeneći njegov tolerantni značaj i prikrivenu, rijetku, herojsku energiju. Zavjerenička stranka, došavši na vladu, tresla i lomila se na sve strane, kao kuća kod potresa. Naprednjaci, prva inteligencija zemlje, bijahu listom antizavjerenici, barem u prvo vrijeme. Stari radikali, pašićevci, bili su, kao fuzionaši i kao naprednjački saveznici, posljednja karta posljednjeg Obrenovića. Pašić nije znao za urotu, pa zavjerenici ne mogahu imati povjerenja u starog prepredenca. Samostalci, mladoradikali, bijahu doduše saveznici urotnički, ali vrlo nesposobni i u ljutoj svađi s opasnim staroradikalima. Liberali, pretvorivši se u Ribarčeve nacionaliste, nisu mogli, kao nepopularni konservativci, biti pouzdan i jak temelj novog ustavnog i demokratskog režima, »svetog stanja«. U takvim prilikama došao je pokret oko *Slavenskog Juga* kao naručen, to više što je Ljuba Čupa već prije bio zavjerenički čovjek. Zavjerenici udaviše svoju nepopularnost u Srbiji svojom forsiranom popularnošću na Slavenskom Jugu, među Jugoslavenima. Okretni Pašić, apsolutno kompromitovan kao silom obrenovićevac na posljednjem prijeviku suda kralja Milana, sahranivši jednog Kostu Taušanovića kao ordinarnog defraudanta, mogavši za volju antizavjereničkim vevlastima kao nezavjerenik ipak i opet doći na vladu usuprot zavjereničkom agentu Balugdžiću, upotrijebi novu struju, i kada njegov ministar Nastas Petrović, bivši profesor zoologije, pobi vođe časničkog antizavjereničkog pokreta, bratiće Novakoviće, zavjerenička stranka prestade biti jedina lojalna stranka, stade gubiti utjecaj na štetu silno učvršćenih staroradikalima, a pokret oko Slavenskog Juga, u jezgri mladoradikalni i naoko republikanski, svršio se tako te Ljuba Jovanović i Tunguz Nevesinjski dobiše stipendij za nastavak svojih studija u inozemstvu (u Bruselju).

S Ljubom Čupom sam gotovo svaki dan igrao šah. Ako sam i bolje igrao, obično me dobio svojom upornom, žilavom, seljačkom pažljivošću. Jedared na Terazijama, u kapiji kuće pokraj »Albaneza«, gledah svojim očima kako zamalo te nije iščuškao čuvenog komitskog vođu, izgrdivši kao balavca opjevanog Skopljanca-vojvodu. Već otprije sam znao da je taj nemarno, radnički odjeveni dugonja vrlo važna i moćna persona. Usred najvećeg fraziranja o bratstvu sa Jugoslavenima, sa Bugarima, odlazio bi u komite u času kada smo mi svi upućeniji znali da se Srbija s Turskom okomila na bugarske makedonske revolucionare, na Sarafova, Mihajlovskoga i Sandanskoga. Po napatku učitelja Stendhala da ne budem nikad i ni od koga *dipiran* i za bedaka držan, prigovarao sam sve to Ljubi, ali on me i dalje bratski tukao na šahu.

Kasnije se u njegovom krugu upoznao sa Nastićem koji se preporučio Beogradu onom brošiom proti bosanskim katolicima i proti Stadleru, udarivši jedne mrke noći hrvatskog đaka Šarića, izazvavši tako i mene u provokatorskoj namjeri kao »frankovca«. Ispumpavši Beograd, naspavavši se i nažderavši u elegantnom lokalu kluba Slavenski Jug na Terazijama blizu Konaka, pa založivši nebrojene darovane oficirske browninge, ode u Zemun i tu uzme spremati cetinjsku bombašku aferu.

Sa Ljubom Jovanovićem ostadoh prijatelj i onda kad u kafani izbih branitelja ubijstva dvojice Novakovića, Milana Pluta. Kada sam dao prilog za božićni *Slavenski Jug*, tolerantni kritičar dr. J. Skerlić htjede silom zapriječiti štampanje, ali čestiti Ljuba Čupa je moju božićnicu ipak donio u svom listu.

Na povratku iz Bruselja pokrenuo je — jamačno novcem iz dvorskih krugova — *Piemont*, ne suzbijajući samo stranačku, dakle u prvom redu radikalnu politiku i politiku opozicije, već ulazeći u sukobe i sa Slavenskim Jugom. Bijaše prije svega Srbinjanac, a jugoslavenstvo mu služao tek za prijevoz preko vode naivnih Jugoslavena, naročito Bugara, koje je na beogradskim banketima grlio i branio od nacionalističnih nasrtaja, a u Makedoniji ubijao i u pograničnom Ristovcu na smrt sudio, ne sluteći da me najviše baš on sa drugovima u Beogradu natjerao na hrvatsku ekskluzivnu politiku. Pao je kao junak, a ja, zavideći tu mušku smrt, ipak ne želim da ma i junačka smrt ironijski i ovako krvavo demantuje moj pisani život.

Moje je nepolitičarsko, naime, mišljenje da je i politika zločin zastupa li ono što naša savjest osjeća kao zločin, da Machiavelli nije pomogao Italiji kao makijavelstvo što naročito danas ne pomaže nikome, da je ravan, pošten put i u politici najbolji, s tog prostog razloga jer je kao najpošteniji najpraktičniji. Naročito danas politika čuškajući osnovne pojmove morala, prava ljudske časti i dostojanstva, mora bankrotirati prije ili kasnije, jer vlade ne mogu bez velike vlastite štete duže vremena svojim radom tući u glavu ona načela ljudske i božanske pravde zbog kojih u prvom redu postoje. Taj i takav truli makijavelizam je evo učinio da divni bugarski narod, slomivši Tursku u epopejskim bitkama kod Kirk-Kilisa i Lile Burgasa, čeka evo smrtni udarac.

To što se eto događa, a pred našim očima, na početku 20. vijeka na pragu europske civilizacije, gotovo tri milenija nakon Sokrata i dva nakon Nazarenca: to je veliki historijski zločin, i mi se zgražamo, morajući ovakva zlikovačka djela doživljavati i mirno gledati. Jest, Bugari pogriješiše držeći se kao pijani plota saveznog ugovora sa Srbima i rizikujući rat za nekoliko kilavih milja zemlje, doduše sasvim pobugarene, ali danas, kada na njih udara hala i vrana, pet na jednoga — štono riječ, kada se bugarski

dojučerašnji saveznik naglo složio s onim kojega je najviše bugarskim srcem satro: sada mi koji smo uvijek nepraktično i viteški bili sa slabijim, prevarenim, i sa gaženim pravom slabijega, koji se divimo i danas padu izdanog i na okeanski križ raspetog Napoleona, sada mi plaćemo sa sinjim kukavicama, bugarskim materama, izdaja nas bije po obrazu i u prolivenoj krvi bugarskoj osjećamo gorki djetinji prijekor nevine krvi Abelove!

Danas udara na Bugarsku Srbija s Njemačkom, jer udara s njemačkom štićenicom Turskom! To je posljednja riječ jugoslavenske beogradske politike, i mi, otriježnjeni, počinjemo odista vjerovati u historijski zakon vječnog vraćanja, vječne kobne repeticije, jer ljudi ni danas ništa ne uče iz povijesti! *Srbobran* je neku srpsku pobjedu nedavno usporedio sa padom stare Bugarske kod Velbužda! Ništa manje ni više! Kao da Dušana Silnog pomagahu još četvorica! Gledajući te moderne busijske Velbužde, sjećamo se užasne historijske stvarnosti: Marka Kraljevića, što s Turcima pada u boju proti kršćanskom vojvodi Mirči, i Vuka Brankovića proklete uspomene. Mislimo na Srpkinju, ženu Bajazetovu. Na prvu veliku pobjedu tursku nad civilizovanom Europom, na bitku kod Nikopolja, na smrt hrabrih francuskih, hrvatskih i ugarskih vitezova i na bijeg Sigismundov, na strašnu ovu pogibiju kršćansku, odlučenu naglim napadajem srpske rezerve pod Stefanom Visokim, renegatskim sinom Lazarevim. Pa onda nesrećna smrt Karađorđa, progon Miloša, izgon Karađorđevića, smrt kneza Mihajla, bijedna smrt kralja Milana nakon Slivnice i abdikacije, Khevenhüllerovo zadržavanje pobjedničkih Bugara, borba ruskog i austrijskog utjecaja, te užasna smrt, smrt na spavanju, Aleksandra i Drage Obrenović! Pa sad ovo klanje, ove strahote, brat proti bratu za nekoliko pedalja mučenice zemlje u korist Turske i Rumunjske, bratsko klanje za tuđe babe zdravlje! Čudim se, vrlo se čudim, kako se još ne umiješaje muzikalni balkanski Cigani, bivši balkanski dželati, našavši u kakvom cigajnerbaronu svog pretendenta!

A i vrijeme kao poludjelo. Skače iz vruće u hladnu vodu. Kod svih kobnih historijskih potresa bijaše tako, jer odista me-teori djeluju na sudbinu ljudskog mahnitog krda. U Neronovo doba se zemlja tresla, bure su bjesnjele, a očajni žrec Apokalipse, gledajući Antihrista-Nerona, neman u krvavom, vatrenom purpuru trulih Babilona, očekivaše užase posljednjeg suda nakon propasti zemlje poput pada gnjile voćke.

U nama se, gledajući te balkanske strahote, to pušenje krvi Abelove pod kajinskim osvetama, buni ljudsko dostojanstvo, pa se s užasom pitamo: Zar će odista sunce Kirk-Kilisa gledati istragu i smrt Bugarske?

POSTUMA

[PISMO IZ PARIZA]

Svakako je ugodnije romane pisati nego ih čitati. Pošto tako misle svi, to i prave svi romane. To će roman ubiti, a ne »crtičari«, kritičari ili što drugo. Prije dva-tri mjeseca napisao roman i poznata kurtizana Liana de Pougy. Naš gosp. Zorić ili naša gđica Truhelka lijepo bi se zahvalili na takom društvu. Mi Parizlije nismo tako tugaljivi... Ovo dana izađe iz štampe nov roman Ed. Roda: *Na sred puta*. Znamo već unapred: moralna stvar. Kada ju pročitam (?), javiću Vam, jesam li postao moralniji... Uostalom, ljudi od ukusa više i ne pišu pjesničke knjige ovake vrste. Iza skeptične nehajnosti obuze staru i slavnu akademijsku i inu gospodu kao odvratnost od lijene i bezbožne Ljepote, i kao groznica za vjerom i djelovanjem. Bourget se izjavi klerikalcem i rojalistom. Zola se bori za ljudsku plodovitost, za istovjernike milijunara Dreyfusa, »najvećeg paćenika vijeka« i za — sebe. Parnasovac Coppée i protejski Lemaitre su aktivni predsjednici šovenskog udruženja, drugari Déroulèdea, francuskog *Rado ide Srbini u vojnike*. U Parizu ima tušta i tama časnika koji su literati, a evo oficijalnih i neslužbenih besmrtnika koji se kostruše kao kaki M. Barrès, koji su »kurajžni« kao kaki lieutenant. Skeptik se A. France jamačno smješka i tješi —: »Stare su budale veće budale od mladih budala...«

Ako Vam je sport umjetnošću, a umjetnost sportom, dajbudi će Vas zanimati, da baron de Vaux napisao knjigu o sportu u Francuskoj, koja neće biti manje važna od zakonika za boksanje marquisa Queensberryja.

Baudelaire nema spomenika ni na grobu, kao ni njegovi montmartreski susjedi Stendhal i Heine. Rodinov će Baudelaire jamačno svijet iznenaditi: možda još više od njegovog Balzaca. Veliki će kipar izložiti na Izložbi zasebno. — Od zimskih slikarskih izložba bijaše najzanimljivija kod Petita (r. de Seze). Izložba je najpoznatija Moderna: Besnard, Stuck e. c. Klingera ne bijaše. Parizlije ga ne vole; oni traže boju, boju, boju, a ne pro-

bleme, — gotovu zmiju, a ne koja se guli. Na toj je izložbi »tukao« Besnarda impresionistički simfonista Whistler koji nije uzalud iz Poeovog rodnog grada: osjećanje i tehnika podsjeća na Poea. — Izložba Dhurmer-Lévy ne bijaše manje karakteristična (kod Ollendorffa). Dhurmer-Lévy je eklektik. Tehnika mu sredstva odviše skromna, ali mistička! Vjerujte, doći će dan osob da Vinci, Holbeina, Porenaca i prvih Holanđana. Slike mu nose figurativnu značajku, on izbjegava luminarističke efekte. Neke su čisti crtački poslovi, kao u kakog afišista, pune neke hotomične, preraphaelitske prostote. Slikar radi za neku tvornicu majolike u juž. Francuskoj: dakle Ruskinovac. On je pastelista, možda najoriginalniji. Od 32 izloženih djela 4 su crteži, 1 bronca, 4 ulja i sve ostalo bijaše pastel. Dhurmer-Lévy je simbolista i mistik. Simbolističke mu slike možda ne djeluju toliko, jer su mu sredstva odviše skromna, ali mistička! Vjerujte, doći će dan, kada će na platnu postati duša tijelo, a tijelo duša: *Bl. Djevica u Penmarchu*, pa portaiti! Dhurmer-Lévy je najoriginalniji gdje — poput Whistlera, Rodenbacha ili Verlainea — ostavlja same stvari, ostavlja materiju da nam sama zbori svojim tajanstvenim jezikom bez ikakog simbolističnog posrednika. Zbog toga je tako velik portraitista. Lik metafizičara i estetičara Ravaissona ne zaostaje za portaitom pjesnika Rodenbacha, koji mi se najviše sviđa u Luxembourg (još više od lika Whistlerove matere). Niko, osim Vinci, ne naslika bolje oka, duše. Kod nikoga nije Stimmung, tonalnost, izbor kostima i dekorativne pozadine tako duboko, tako misteriozno psihologičan. Već lik Rodenbacha na trećim vratima Luxembourga vrijedi da se dođe u Pariz i da se vidi da je modernim umjetnicima uspjelo uz najprozaičnije, najneslikarskije prilike stvoriti tako reći iz sebe djela neprolazne vrijednosti — A. Stevens, taj slikar-Maupassant pariske žene, premda rođen Belgijanac, izložio je posljednji (u Beaux-Arts). Nije šteta te mu prizori morski ne uspješe kao te graciozne pariske scene. Jer i Pariskinja je more — možda ljepša, dublja, ćudljivija. Svakako je od mora — skuplja... No bizarnost je pariske žene — od meni poznatih — prikazao samo Degas, a njenu infernalnu grozotu pokojni Fel. Rops.

Muzike ne čujem mnogo (tj. lijepe). Doći će čas, pa ću kada me zapitaju odgovoriti kao onaj biogradski veseli glumac, g. Luka Rajković: ta se nota zove »dž«. Paderewski još ne daje ovdje koncerta. Poljaci proslaviše zimus bez njega uspomenu Chopina. Sinoć sviraše u konservatoriju Raoul Pugno sa Wurmserovom Mozartov divni *Concerto*. Paris je odviše

malo ozbiljan, odviše »moqueur« odviše malo zanesenjak, a da bude glazbi ono što joj bijaše — a možda još uvijek jeste — Beč. Parisko je oko estetičnije od pariskog uha.

U kazalištima mnogo novoga, ništa vanrednoga. Neće biti velik dobitak za dramsku umjetnost, te gospodi »conférencierima« ne bijaše dosta salona i novina, te prodriješe sa svojim frakovima i monotonim glasovima na daske. Najuspjelija su od tih predavanja u Gymnaseu gdje poznati autori lakrdija i šala govore o kakoj temi iz carstva kosmosa. Posljednji govoraše Galipaux (o parodiji). — Coquelin St. igra već odavno jednako J. Valjeana u krasno dramatizovanim *Jadnicima* (u Porte St. Martin). Po predgrađima i boulevardima trijumfuju autori kao duhoviti Courteline i P. Veber. Probave radi gleda se dan na dan *Mihajlo Strogov* (heroj je oficir, a hulja nihilist), *Bojkotovani Pariz*, *Gospođa Mefisto*, *Tildin zaručnik*. Fraza »pariski ukus« ne znači, dakle, da u Parizu imaju ukusa i fijakerski konji. Čovjek odsječenog uha glumi se još uvijek sa velikim uspjehom, premda protiv toga grmljaše Isaija Nar. novina, pomiješavši autora sa »simbolistima« i »misticima« francuskim i hrvatskim, proricajući da se ta nemoralna bezuha stvar neće više prikazivati. Kako vidite, Parizlije ne mare mnogo za sud moralnog i kritičnog g. dra Hinkovića, našeg Maxa Nordaua. Ovdas je svakako gosp. Pavao Krüger od njega mnogo popularniji, jer ga slave »coupleti« po svim uglovima. Time neću da rekнем da kaki rapin ne bi iz sujeta dr. Hinković mogao izvući komičnije note nego iz sujeta Oom Paul, pa još da mu je poznata njegova srodnost sa smiješnim hrvatskim temama: Katekizam, Posljednja glava, ili Kafanski »spomenik«... Čisto se i meni komponiše — Hincovitch s'en va t'en guerre —

Mais non pour battre les Boers

Tra-la-la —

Refrain ću reći hrvatski: Biti »dosadan« nije grijeh, ali pisati »dosadno« svakako je grijehota...

Najuspjelija je pariska novina, osim Čovjeka bez uha i čovjeka — s uhom, tj. g. Hinkovića, *Le Béguin* (P. Wolffa). Za »le béguin« ne bih imao direktnog prijevoda: mi smo još siromašni u riječima za take ljubavne tančine. »Le béguin« je ono, kada kaka žena ne vara — kao dosele — samo ljubavnika svoje kese, nego — ljubavnika svog srca, dakle svog »maquereau«, »Louisa«, »Strizzija« ili »Alphonsa«. To je i u komediji nešto prolazno, epizodsko, vrsta kokotskog flirta, vrsta pariskog ašikovanja. Le béguin je nešto kao begenisanje. Dabogme da ne bi imalo

na daskama tolikog uspjeha da ga ne prikazuje Mme Réjane, inkarnacija onog lijepog Pariza koji toliko ljube đaci i umjetnici (dakle ljudi bez para) i eks-kraljevi i novčari (dakle ljudi sa parama). Ona je Dumas Ml. kokote fin-de-siècle, koja se preselila iz carstva Murgerove poetične sirotice grizete u carstvo »kalineza«, iz carstva bolesne ljubavi u polje nekrvavo zasluženog honorara i industrijske praktične zarade. Jedna od »ovizijeh« mi reče u Vaudevilleu da tu uči ponašanje i chic za Izložbu. Te će djevojčure jedne lijepe večeri sasvim istisnuti iz pariskog modernog kazališta ljubav: onu pravu, veliku. »Ljubav je ono čega ima najmanje u galanteriji« — veli Rochefoucauld, vrlo pametan čovjek, premda neće vidjeti ovogodišnje velike izložbe.

Orlić (E. d. Rostanda) koji se, kako izgleda, preko *Sirana* sve više udaljuje od *Udaljene kraljevine* i približuje Sardouovoj *Gospođi ni brige je*, sprema se tako tajno da su Parizlije već bolesni od znatiželjnosti. Sara zavravila vrata svog teatra i ne da ni priviriti. Zna se samo to da će drama, uz sijaset sporednih, imati uglavnome samo tri važne uloge: vojvodu reichstadtskog, »orlića« (Sara B.), Metternicha (Calmettes) i Flambeaua (Guitry). I uloga je Marije Lujze sporedna. Sudeći po toj pasivnoj reklami, *L'aiglon* će donijeti i uspjeha i novaca. Neka Rostand napiše svake godine tako šta, neka poživi kao Ibsen i moći će u svakom europskom velegradu sagraditi svoje kazalište. Nezgodno je te su u Parizu napisana tolika slavna djela bez velikog uspjeha, a tolika osrednja — sa silnim uspjehom. A Sara je tako mršava da ne može podnijeti odijela koje će odoljeti vjekovima, nego se osjeća najprijatnije u paučljivim Sardouovim haljinama. Uostalom, Rostand je odviše silna individualnost pa da bude u *Orliću* krojač tog novog Hamleta (g. Hinković bi rekao: Hamleta »s odsječenim uhom« ...)

Uspjeh ne mora da je vazda znak inferiornosti djela, premda je vazda znak inferiornosti mase. Danas su pjevači-recitatori (Paulus, Polin e. c.) — popularniji od francuskog Fijana, Mounet-Sullyja. Ti su soliste ono prama kazalištu što je feuilleton spram »čiste« literature. Ako i vi, poput Parizlija, volite feuilletone, tu literarnu salatu koju u nas obično zaboravlja posoliti »čovjek sa neodsječenim uhom«, hoću reći g. dr. Hinković, nećete prezreti tih veselih feuilletonista-pjevača koji nikada ne zaboravljaju soli...

Pariz je svakako zbog toga prvi grad na svijetu, jer se najslabije smije. Novinari se grdno šegače sa besmrtnikom Brunetièrom, nedavnim rimskim i kardinalskim predavačem. (La vieille marotte de Ferdinand la »Banqueroute de la Science« e. c.) Fanatizam je doduše smiješan i kad je fanatizam nauke, al:

je još smješniji kada je fanatizam antinauke. Patos biskupa Bosueta i Ferdinanda, »bankrotu nauke«, svakako je lakše ismijati nego kako djelo Rankeovo ili Lyellovo.

Ovih se toplih pokladskih dana najviše posjećivaše kazalište koje je najbolje u Parizu. Najzanimljivije, najkomičnije i najtragičnije, najzdravije i najposjećenije je na cijelom svijetu. Starije je i od stare Franc. Komedije, realističnije od Antoineovog kazališta. Izmlate li koga, nosi prave kvrge; umlate li koga, ode na krilo Avramovo. Dekoracija mu kao i grčkoj sceni: golo nebo sa suncem i mjesecom.

PRILOZI

NAPOMENE O SVESKU ŠESNAESTOM

Prvi dio ovog sveska (*Feljtoni, impresije, članci, II*) obuhvaća Matoševe radove što ih je objavio od 1911. do 1913. godine, a nije ih uvrstio u svoju posljednju knjigu *Pečalba. Kaprisi i fejtoni* (1913), i one Matoševe članke koji su ostali u rukopisu pa su tek poslije njegove smrti tiskani. Po svom sadržaju i po karakteru priloga, ovaj dio šesnaestog nastavak je prethodnog, petnaestog sveska Sabranih djela i s njime čini cjelinu. Više o tome vidi u uvodu napomena uz XV. svezak (*Feljtoni, impresije, članci, I.*). Od četiri postumno objelodanjena Matoševa članka koji se nalaze u prvom dijelu ovog sveska, samo je jedan, *Tragedije i idile*, nedovršen. Za taj fragment ne možemo pouzdano reći da li ga Matoš sam nije dovršio ili je kraj rukopisa izgubljen. Matoševi tekstovi uvršteni u odjeljak POSTUMA poredani su prema datumu kako su objavljeni, a ne prema nastanku, iako su sa sigurnošću utvrđene godine kad ih je Matoš napisao.

Drugi dio XVI. sveska, kako to i sam podnaslov MISCELLANEA kazuje, okuplja različite Matoševe napise (1897-1913): feljtone kronikalnog karaktera u kojima Matoš piše istovremeno o različitim kulturnim i političkim događajima određenog trenutka, što već i na prvi pogled otkrivaju naslovi kao: *Beogradska kronika, Glosse novinarske i literarne, Novinarske opaske, Iz knjiga i novina, Iz knjiga i kazališta*, dok je prilog *Izlišne misli izlišna čovjeka* zapravo niz aforizama. U tom drugom dijelu sveska nalazi se i Matošev odgovor na *Vedinu* anketu o jugoslavenskom pitanju, jedna njegova kratka izjava, jedan ispravak i nekoliko kraćih bilježaka što ih je objavio u sarajevskoj *Nadi* o novim knjigama. Napisi istog književnog oblika kao netom navedeni (ankete, izjave, bilješke o knjigama) koji obrađuju određene teme (hrvatska književnost, likovne umjetnosti i druge) ili su pak vezani uz polemike —svrstani su u drugim svescima Sabranih djela. Na kraju drugog dijela ovog sveska (u POSTUMI) nalazi se dosad neobjavljeni Matošev tekst, fragment bez naslova, početka i kraja, po sadržaju i obliku blizak Matoševim »pismima iz Pariza« što ih je objavljivao godine 1900. pa je to bio razlog da smo taj fragment naslovili [*Pismo iz Pariza*].

Str. 7: LIJEPA KNJIGA; — A. G. Matoš

Hrvatska sloboda, IV, br. 11, str. 3—4; Zagreb, 14. 1. 1911.

»Društvo hrvatskih književnika izdalo je nedavno...« — Vladimir Nazor: *Lirika*. Sabrane pjesme. Savremeni hrvatski pisci. Knj. 9. Zagreb, 1910. — Ivo Vojnović: *Novele, I. Perom i olovkom*. Savremeni hrvatski pisci. Knj. 10. Zagreb, 1910.

»Akademik Pavić troši... na drugo izdanje...« — djelo hrvatskog književnog historičara Armina Pavića (1844-1914), koje Matoš vrlo često spominje kao nedovoljno ocijenjeno, *Cara Konstantina VII. Porfirogenita De administrando imperio* glave 29-36 prvi put je objavljeno u Zagrebu 1906; drugo izdanje 1910.

Izvori za hrvatsku povijest Stjepana Srkulja, koje je priredio za više razrede srednjih škola, izišli su u četiri sveska 1910. u Zagrebu, nakladom piščevom, tiskara Hrvatske stranke prava.

Str. 11: STEKLIŠ; — A. G. Matoš

Hrvatska sloboda, IV, br. 47, str. 1-2; Zagreb, 25. 2. 1911.

Stekliš, I, br. 1, str. 1-3; Zagreb, ožujak 1911.

Tekst je kolacioniran prema tiskanom izresku u koji je Matoš unio ispravke. Izrezak s Matoševim korekturama čuva se u Matoševoj književnoj ostavštini u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU.

Ovdje donosimo tekst kako je tiskan u *Steklišu* kao programatski uvodni članak u prvi broj tog glasila starčevićanske omladine. Članak je Matoš potpisao: *Stekliš*. (Prvi broj mjesečnika *Stekliš* uredio je I. Molinar. Nakon broja 2-3, što ga je uredio M. A. Škarić, časopis osnovan kao organ disidenata od *Mlade Hrvatske*, prestao je izlaziti.)

Razlike između ovog i teksta objavljenog u *Hrvatskoj slobodi* navodimo u napomenama kao varijantu.

Prva rečenica u *Hrvatskoj slobodi* glasi: *Tako će se zvati mjesečnik starčevićanske omladine koji će početi izlaziti 1. ožujka. Godinama i godinama [...] »...kao npr. neprežaljeni Janušić«* — Jurislav Janušić (1881-1908), publicist, jedan od pokretača *Mlade Hrvatske* (1902), urednik *Hrvatskog đaka* (1907) i jedan od vođa omladinskog pokreta.

Str. 13: »Literarnom slavenstvu pretpostavljamo onu europsku kulturu i umjetnost koja je stvorila i najbolje slavenske pisce, koja je jedina baštinica [...]«

»To bi bio [...] pa kako će taj đački list pomagati [...]«

»Pedesetgodišnjicu prvog Starčevićevog nacionalističnog manifestata dočekat će hrvatski budni đak s uvjerenjem [...]« — odnosi se na govor Ante Starčevića u Hrvatskom saboru 26. lipnja 1861.

Str. 14: PEPELNIČKE TUGE; — A. G. Matoš

Hrvatska sloboda, IV, br. 51, str. 1-2; Zagreb, 2. 3. 1911.

- Str. 15: »Ah sada... razumijem Đalskoga kada mi govoraše u inozemstvu...« — u svojim sjećanjima *Nekoje uspomene na Matoša* (*Savremenik*, br. 7-8, str. 273-276, srpanj-kolovoz 1929) Đalski ne spominje nijedan svoj susret s Matošem u inozemstvu. Njih se dvojica nisu susreli ni 1904. u Beogradu prilikom dolaska hrvatske delegacije na krunidbu Petra I.
- »Pošto sam učitelj, vlada bi me mogla namjestiti kao predavača na uhlaćeni licej« — Matoš je 1910. položio ispite za učitelja viših pučkih škola i primao plaću od početka te godine, ali učiteljsku službu nije nikada nastupio.
- Str. 16: Mimi Pinson — pariška grizeta u istoimenoj pripovijetki A. de Musseta.
- Str. 17: »... sa dućanom g. Ćuk ili g. Mondecar« — trgovci u Zagrebu. N. Ćuk imao je trgovinu delikatesa na nekadašnjem Jelačićevu trgu br. 24.
- »Poldrugi komediograf Ogrizović pl. Vukelić...« — aluzija na književnu suradnju Milana Ogrizovića i Zvonimira pl. Vukelića koji su u zajednici napisali *Trgovinu ideja* i *Novu trgovinu ideja*, literarne satire izvedene 1901. i 1902.
- »Jedan visoki političar, zove se ionako po anagramu mog imena...« — Nikola Tomašić (1864-1918), hrvatski ban od 1910. do 1912.
- Str. 19: DIMIJE; — A. G. Matoš
- Hrvatska sloboda*, IV, br. 67, str. 1; Zagreb, 21. 3. 1911.
- Irma Polak (1875-1931), operna i operetna pjevačica u Hrvatskom narodnom kazalištu.
- Koprive*, humoristički list, izlazio u Zagrebu od 1906. do 1939.
- Mamzel-Nituš* — *Mam'zelle Nitouche*, opereta francuskog skladatelja Florimonda Rongera zvanog Hervé (1825-1892), koja se u to vrijeme davala i u Zagrebu.
- »...gđica M. Pogačić. Gđica M. Jambrišak... Gđa Zofka Kveder...« — Milka Pogačić (1860-1936), učiteljica, socijalna radnica i spisateljica. — Marija Jambrišak (1847-1937), pedagoška spisateljica. — Zofka Kveder (1878-1926), urednica priloga za žene u *Agramer Tagblattu*, spisateljica, pobornica ženske emancipacije.
- Str. 20: »...na opjevanoj Ajkuni Botičevoj...« — Turkinja Ajka iz pjesme *Pobratimstvo* Luke Botića.
- Str. 22: JUBILEJ; — *Ultor*
- Hrvatska sloboda*, IV, br. 145, str. 1-2; br. 146, str. 1; Zagreb, 26. i 27. 6. 1911.

»...uspomena slavnog onog programskog govora Starčevića vog...« — vidi bilješku uz stranu 13.

»Ah, to mene boli! Ti nemaš slobode...« — treća kitica (bez posljednjeg, šestog stiha) pjesme *Hrvatskoj (Slobodarke)*, 1883) Augusta Harambašića. Drugi stih pravilno glasi: Nemaš svoje soli, kruha, niti vode; treći: A kraj svoga divnog i tolikog blaga; peti: Al su tomu krivi zli sinovi Tvoji.

»...Šegvić u svojoj monografiji...« — Cherubin Šegvić: *Dr. Ante Starčević. Njegov život i njegova djela*. Zagreb, 1911.

Str. 23: »Slava sucu Halperu...« — Eduard Halper, kotarski sudac i vlastelin u Pregradi, Kvaternikov pristaša.

»...veli Renan...« — u djelu *Qu'est ce qu'une nation*.

Str. 27: **BANKROT POKRETAŠTVA;** — *Dalmatinac*
Hrvatska sloboda, IV, br. 194, str. 2; Zagreb, 26. 8. 1911.

U Matoševoj književnoj ostavštini nalazi se tiskani izrezak ovog teksta koji upućuje da je »Dalmatinac« još jedan od mnogobrojnih Matoševih pseudonima.

Pokret, glasilo hrvatskih naprednjaka, počeo je izlaziti u Zagrebu 1904. Godine 1905. postao je od tjednika dnevnik i organ Hrvatske pučke napredne stranke. 1910. promijenio je naslov u *Hrvatski pokret*. Izlazio je do 1915. kao organ Hrvatske ujedinjene samostalne stranke. Urednici su mu bili: Većeslav Wilder, Josip Pasarić, Ivan Lorković, Veljko Tomić i Đuro Šurmin. 1911. glavni urednik: Ivan Lorković.

Slobodna misao, glasnik hrvatskih i srpskih slobodnih mislilaca, izlazio u Zagrebu, 1910—1911.

»...a bijedni listić *Zvono* je nedavno lipsao...« — *Zvono*, opća smotra koju je izdavao i uređivao Milan Marjanović u Zagrebu od 1907. do 1909. kad je smotru preuzeo *Pokret* a glavni urednik postao Stjepan Parmačević. *Zvono* je prestalo s izlaženjem 1911. ujedininivši se s mjesečnikom *Jug* u *Jug* (*Zvono*).

»Tako je i dr. Franjo Spevec...« — Franjo Josip Spevec (1855—1918), profesor prava na zagrebačkom sveučilištu, političar, Khuenov pristaša, pripadnik Narodne stranke.

Str. 28: »Njihov Voltaire je Basariček...« — Stjepan Basariček (1848—1918), osnivač hrvatske školske pedagogike. — Miroslav Mance (1872—1943), astronom i visoki činovnik u upravi grada Zagreba. — Toni Schlegel (1878—1929), novinar, 1908. napustio svećeničko zvanje, surađivao u *Pokretu*, 1910. postao glavni urednik *Agrarier Tagblatta*. — Ivan Lorković (1876—1926), političar, naprednjak, urednik *Pokreta*, član Hrvatsko-srpske koalicije.

»Famozni dr. Reberski...« — dr. Josip Reberski, kandidat Hrvatsko-srpske koalicije u Klanjcu na izborima 1910, bio je aktivan član Hrvatskog sportskog saveza koji je utemeljen 1910.

»... naučenjake kao Cihlarž...« — odnosi se na pravo prezime Milutina Nehajeva.

»... Parmačević i Ivo Šporčić« — Stjepan Parmačević (1886—1955), pjesnik, novelist, kritičar, suradnik *Pokreta*, s kojim je Matoš vodio česte polemike. — Ivo Šporčić (1887—1950), publicist, novinar, član uredništva *Pokreta*.

»... treščecovačke škrte tanjуре« — odnosi se na Vladimira Treščeca (1870—1932), književnika, u to vrijeme intendanta Hrvatskog narodnog kazališta.

»... kako to čitamo u memoarima septemvira Subotića...« — Jovan Subotić: *Avtobiografija*. Matica srpska, 1902—1905; 1910.

Str. 29: »... s tim Drmačićem...« — Matoš je Stjepana Radića nazivao Drmačićem prema šimunu Drmačiću, dvoličnom prefriganom nadripisar u izdajici seljaka, liku iz romana *Seljačka buna* Augusta Šenoe.

Str. 30: PLATONSKI DIJALOZI; — A. G. Matoš
Hrvatska sloboda, IV, br. 217, str. 1-2; Zagreb, 23. 9. 1911.

Tekst je kolacioniran prema tiskanom izresku u koji je Matoš unio ispravke. Izrezak s Matoševim korekturama čuva se u Matoševoj ostavštini u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU.

»A evo što piše u *Srpskom književnom glasniku*...« — Jovan Dučić: *Pismo s Jonskog mora*. *Srpski književni glasnik*, XXVII, br. 5, str. 336; 1. 9. 1911.

»... književnika kao Wilder, Kriještimir Kovačić i primalja Spermačević« — Većeslav Wilder (1878—1961), novinar i političar, suradnik *Pokreta*. — Krešimir Kovačić (1889—1960), književnik i novinar, pripadao je Matoševu krugu. U rujnu 1911, kad je Matoš pisao ovaj članak, bio je s njim u polemici. — Spermačević — Parmačević, vidi napomenu uz stranu 28. »... u netom izašloj svojoj raspravi...« — studija Bogdana Popovića *O književnosti* objavljena je prvi put 1894, a njeno drugo izdanje izašlo je 1911.

Str. 31 »... svaki Jarmek Parmančević...« — Franjo Jarmek bio je književni diletant koji je postao poznat jer ga je Matoš izvrgao ruglu u polemici (vidi *Jarmekijade* u *Dragim našim savremenikima*), označivši pojavu »da si stečeš glas atentatima na zdrav razum« jarmekizmom.

»... redakcije naprzednog lista« — Matoš podrugljivo dodaje uz slovo »r« u riječima i imenima koja se odnose na napred-

njake još slovo »ž«, aludirajući na češku orijentaciju napred-njačke politike (češko »ř« čita se »rž«).

»...ovo predavanje uspoređuje... literarni drotičkar Prochaz-ka...« — odnosi se na članak *O književnosti* (*Savremenik*, br. 9, str. 546—547, rujan 1911) Dragutina Prohaske (1881—1964) kojeg je Matoš nazvao literarni drotičkar u istoimenom članku (vidi u *Dragim našim savremenikima*), zavadivši se s njim zbog Prohaskine recenzije Matoševe knjige *Naši ljudi i kra-jevi*.

»Onomad je krvavo izgrdio darovitog pjesnika Disa...« — Jovan Skerlić: *Lažni modernizam u srpskoj književnosti*, *Srp-ski književni glasnik*, 1911.

Str. 32: »Sofija Branec i Maričon... sa doktorom Mišićem i Diogene-sovim gladnim potomcima« — Sofija Branec, lik iz pripovije-sti *Ladanjska sekta* Ante Kovačića. — Maričon, lice iz isto-imene pripovijesti Ksavera Šandora Đalskog. — Diogenes, za-pravo Antun Janković, »hrvatski Diogenes«, lik iz istoimenog romana Augusta Šenoe.

Str. 34: O SKIDANJU SRPSKE ZASTAVE (*Izjava hrvatskog knjiže-vnika g. A. G. Matoša*); — A. G. Matoš

Srpski glasnik, I, br. 26, str. 2; Zagreb, 24. 9. (7. 10.) 1911.

»... na uredništvu *Srpskog glasnika*...« — *Srpski glasnik*, organ Srpske narodne radikalne stranke u Hrvatskoj i Slavo-niji. I/1911. Uredništvo i administracija: Frankopanska ulica br. 2 u Zagrebu.

Str. 36: »... jurišajući na g. Stijepu Kobasicu...« — Stijepo Kobasica, novinar i publicist, odgovorni urednik *Srpskog glasnika*. »... izjavio g. dr. Milan Dečak...« — Milan Dečak, odvjetnik, jedan od osnivača sokolstva u Zagrebu.

Str. 37: »...kao nekog novog Nastića« — Đorđe Nastić (1884—1919) austrijski agent, svojom brošurou *Finale* upleten u Veleiz-dajnički proces i Friedjungovu aferu.

Str. 38: DIE LAGE; — A. G. Matoš
Neues Agramer Tagblatt, I, br. 38, str. 1; Zagreb, 25. 10. 1911.
Prijevod njemačkog teksta objavljenog u listu *Neues Agra-mer Tagblatt*:

POLOŽAJ

Naši »misaoni političari« — uobičajeni termin koji pretpostavlja i nepromišljene političare — nalaze se u ovom času u vrlo zahvalnoj situaciji. Položaj je težak, čak očajan, ali nitko nije odgovoran. Vlada, ban izgovara se na ovaj način: — Htio sam parlamentarno upravljati, prema ustavu, ali stranka većine, s kojom sam sklopio dobro poznati

pakt, u odlučnom trenutku ostavila me je na cjedilu, iako nas nisu dijelila nikakva principijelna mišljenja i mada je Koalicija poučena gorkim iskustvom da se u sadašnjim prilikama može očekivati iz Budimpešte samo to što sam ja teškom mukom izorio. — Koalicija se izgovara da, iako odgovorna za postavljanje vlade, ne može biti odgovorna za njeno postojanje, i tako stoji prema vlastitom djelu u opoziciji. Pravaši pak, čak kad bi i bili stranka većine, kao antidualisti ne bi mogli u sadašnjim prilikama preuzeti upravljačku, odgovornu ulogu. Za kaotične, nevjerovatne, političke prilike koje potkopavaju sve nacionalne energije nije, dakle, nitko odgovoran, jer su odgovorne — sve stranke.

Naši pravaši su dopustili da ih u borbi za i protiv dinastije Frank protivnici — barun Rauch i Koalicija — eksploatiraju. Time je trpjela čak i ideja hrvatskog nacionalizma, jer — kako je poznato — Koalicija propovijeda apsurdnu misao nacionalističnog dualizma, nacionalističnog dvo-jedinstva. Takvim padom hrvatskog političkog nacionalizma imala je koristi, dakako, srpska ekspanzivna ideja, tim više jer — kako je opće poznato — Srbi su u Koaliciji jedina dobro organizirana, kompaktna grupa i svojim dominirajućim položajem imaju vodeću ulogu u Koaliciji. Naša pravoslavna braća su naime tako organizirana da svojom crkvenom i, u još većoj mjeri, ekonomskom jedinstvenom organizacijom sve srpske snage podupiru vodeću stranku, dok je upravo kod nas Hrvata zajedničko djelovanje svih stranaka, uslijed srpskog pitanja, trenutačno neizvedivo. Privrednik, u kojem su ujedinjene sve srpske ekonomske snage, je filijala Srbobrana, a »nezavisni« B. Budisavljević je urednik tog lista gdje su također ekonomski koncentrirani interesi radikala, dakle općesrpski interesi.

Do konačnog pomirenja obiju pravaških grupa, faktično su, dakle, Srbi svojim koncentriranim i nadmoćnim stavom u razdvojenoj i šarenoj koalicijskoj grupi gospodari situacije. Uzmemo li u obzir da Zagreb nije prirodno težište srpske politike, da je to srpsko majoriziranje pretežne hrvatske većine gotovo politički apsurd, da je time hrvatska politika iz svojih tradicionalnih, povijesnih i ustavnih granica istrgnuta, izbačena, »balkanizirana« i izložena neobičnim, izvanhrvatskim i izvanmonarhijskim utjecajima: ako sve to uzmemo u obzir, shvatit ćemo da je naš položaj tmuran, jer znači dobar srpski položaj a hrvatski poraz. Danas kad su sve starohrvatske županije ujedinjene u ovoj Monarhiji, iako nisu pod jedinstvenom vladom, ali ipak pod jednom dinastijom, danas kad svi hrvatski interesi leže unutar, a ne, kao srpski, većim dijelom izvan te Monarhije, mogu biti potpuno identični srpski interesi s hrvatskima, ali ne hrvatski sa srpskima. Zbog toga se može u Hrvatskoj samo ona politika provoditi i uspijevati koju vode u glavnoj ulozi hrvatski, a ne srpski elementi koji su pod izvanmonarhijskim utjecajima.

Naš položaj nije tako bijedan jer nismo imali vladâ, nego zato jer nismo imali opozicijâ, pravih opozicijâ. Poslije smrti Starčevića i Strossmayera, naša nacionalna opozicija nema pravih vođa. Koalicija, indignirana oportunističkim poslovima pseudoradikalnog dra J. Franka, uostalom prvog hrvatskog političkog »realista«, skapava u još

užem oportunistima. Gospoda su, iako u svim svojim nadama u »politiku etapa« tako beskrajno dugo izrugivana i držana budalama, ostala ipak »stipendisti« i unionisti, mada je Nagodba od 1868. postala, nakon političkih prilika koje je stvorila aneksija Bosne, nakon protuzakonite pauperizacije i erdeljizacije Hrvatske, anomalija, vapajuća, apsolutistička i štetna općim interesima Monarhije, prividno parlamentarna nezakonitost koja sve korumpira, anarhija u upravljanju i politički rudiment.

»Dalje od Mađarske« — bio bi, dakle, jedini prirodni protest svih hrvatskih opozicija koji je još nedavno starčevićance obiju frakcija ujedinio u najjaču hrvatsku opozicijsku grupu. Valjalo bi da Koalicija i naša srpska braća konačno shvate da je Mađarska, da je Budimpešta, da su vladajući antidemokratski mađarski gentry i plutokracija, koja je već srpski narod u Banatu gotovo sasvim mađarizirala, naš zajednički krvni neprijatelj i da je bio i ostaje poslije srpskog (u Srbiji) hrvatski Ustav najbolji štit srpskih partikularističkih prava i rasnih privilegija. Krâj sramotne Nagodbe od 1868. je blizu i mora naći sve elemente ove jedne domovine, koji hrvatski govore, u jednom taboru. Ali do tada moramo raditi, a ne čekati, i stvoriti jaku hrvatsku opoziciju.

(Prevela V. F.)

Privrednik — organ saveza zemljoradničkih zadruga Srpskog privrednog društva i Glavne privredne zadruge. Izlazio je kao polumjesečnik u Zagrebu od 1898. do 1914.

Str. 41: PISMO IZ ZAGREBA; — *Atticus*

Riječki novi list, V, br. 304, str. 1; Rijeka, 22. 12. 1911.

I u slučaju ovog teksta osim stilskih i sadržajnih osobina dokaz da je njegov autor Matoš pruža tiskani izrezak koji se nalazi u njegovoj književnoj ostavštini (u Institutu za književnost i teatrologiju).

Miroslav Kulmer (1860—1943), političar, narodni zastupnik, delegat Hrvatskog sabora u mađarskom Gornjem domu.

Str. 42: *Mlada Hrvatska* — glasilo starčevićanskog đaštva. Mjesečnik je izlazio u Zagrebu i Beču, 1908—1914. Godine 1911. urednik: M. Budak, 1912: F. Galović i J. Matasović.

»Domagoj« — hrvatsko katoličko akademsko društvo, osnovano 1907. godine.

»...pa u ljudima kao Prebeg i Milobar...« — Vladimir Prebeg, advokat i političar, 1910. zastupnik u Hrvatskom saboru. — Fran Milobar (1869—1945), profesor ekonomije na zagrebačkom sveučilištu, uvodničar pravaških novina i pisac političkih rasprava.

»...famozni eksfratar Šegvić...« — Cherubin Šegvić (1867—1945), svjetovni svećenik, bio je uvodničar *Hrvatske*, glavnog glasila Stranke prava; 1911. objavio je u Zagrebu *Kratku*

povijest hrvatske (srpske) književnosti od prvih početaka do god. 1900. u kojoj je na str. 132 pripisao J. E. Tomiću dramu njemačkog pisca K. Gutzkova: *Uriel Acosta*.

»Za spomenik pokojnom dru J. Franku...« — vidi Matošev nekrolog *Dr. Josip Frank* u ovom svesku.

»Slatki i preslatki Vanja...« — Vanja, pseudonim kojim je Milan Ogrizović potpisivao svoje kazališne recenzije.

»Tako neki Gerašić...« — Andrija Gerašić (1878—1945), honorarni glumac bez stalnog angažmana u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu (1899—1912), kasnije putujući recitator, a od 1918—1943. stalni član drame HNK.

Str. 44: ZAGREBAČKA KRONIKA; — A. G. M.
Obzor, LIII, br. 5, str. 1; Zagreb, 6. 1. 1912.

Tekst je kolacioniran prema tiskanom izresku u koji je Matoš unio ispravke. Izrezak s Matoševim korekturama čuva se u njegovoj književnoj ostavštini u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU.

»...pod svjetiljkama g. Holjca...« — Janko Holjac (1865—1935), graditelj, gradonačelnik Zagreba od 1910. do 1917.

Str. 45: »...dobrog srijemskog našeg humoriste...« — Ante Benešić: *Pregršt šale i satire*. Zagreb, 1911.

»...predstavnik današnjih mladih, gosp. Davorin Trstenjak« — Davorin Trstenjak (1848—1921), omladinski i pedagoški pisac, surađivao je u omladinskim časopisima. Čini se da Matoš aludira na Trstenjakovu suradnju u *Valu*, glasilu hrvatske i srpske omladine, što ga je pokrenuo, izdavao i uređivao Milan Marjanović, u Zagrebu 1911.

»... u novom listu g. M. Marjanovića« — odnosi se na gore spomenuti *Val*.

Str. 46: »Da Zagreb, poznat svijetu po Mošinskyjevoj plemićkoj tituli...« — Adolf Mošinsky (1863—1907) nosio je titulu »plemić od Zagreba«, bio je banski savjetnik i gradonačelnik Zagreba od 1892. do 1902.

»...Amruševa Akademija...« — Milan Amruš (1848—1919), predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu (1910—1912).

»...nemamo trga Weissa de Polne...Gaše Devića« — Emil pl. Weiss de Polna, veletržac u Zagrebu. — Gašo Dević, utemeljitelj mlina na čigre u Karlovcu, narodni zastupnik u Hrvatskom saboru.

Str. 49: DR. JOSIP FRANK; — Bez potpisa!
Mlada Hrvatska, V, br. 1, str. 1—2; Zagreb, 10. 1. 1912.

Iako je tekst nepotpisan, znamo da je Matošev iz njegove tvrdnje u članku *Uzrujanoj gospodi* (vidi *Polemike* svezak XIV) gdje kaže da »Šegvić mog članka o pokojnom dru Franku ne

htjede štampati«. Autorstvo teksta potvrđuje i tiskani izrezak u Matoševoj književnoj ostavštini.

Josip Frank umro je 17. 12. 1911.

Str. 51: **MLADA HRVATSKA**; — Uredništvo

Mlada Hrvatska, V, br. 1, str. 2—5; Zagreb, 10. 1. 1912.

U Matoševoj književnoj ostavštini nalazi se tiskani izrezak ovog teksta na kojem je Matoš zabilježio: »januar 1912«, pa zaključujemo da je on njegov autor, iako je potpisano uredništvo.

»...naša *Mlada Hrvatska*...« — vidi napomenu uz stranu 42. »I oni oko 'Domagoja' i *Luči*...« — »Domagoj«, vidi bilješku uz stranu 42. — *Luč*, list hrvatskog katoličkog đaštva. Urednik 1911—1912: H. V. Strauch Grmović. List je izlazio u Zagrebu, 1905—1941.

»Mi nijesmo proti Baueru i Posiloviću...« — Ante Bauer (1856—1937), zagrebački nadbiskup. — Josip Juraj Posilović (1834—1914), zagrebački nadbiskup prije Bauera.

Str. 53: »... metafizičar Demetrović« — Juraj Demetrović (1885—1944), političar i publicist, socijaldemokrat, urednik *Slobodne riječi*.

Str. 56: **UMJETNOST I NACIONALIZAM**; — A. G. M.

Obzor, LIII, br. 26, str. 1—2; Zagreb, 28. 1. 1912.

»Dr. B. Vizner Livadić se nedavno potužio...« — odnosi se na članak B. Livadića *Nacionalizam*, *Savremenik*, br. 1, str. 77—78, siječanj 1912.

Str. 61: **LITERARNA NEVOLJA**; — A. G. Matoš

Savremenik, VII, br. 2, str. 133—134; Zagreb, veljača 1912.

Str. 62: »...kao što je Klaićeva *Povijest Hrvata*« — potpuni naslov djela Vjekoslava Klaića: *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*. Zagreb, Kugli, 1899—1920.

Str. 64: **U DOBRO STARO VRIJEME**; — A. G. M.

Obzor, LIII, br. 130, str. 1—2; Zagreb, 12. 5. 1912.

Str. 70: **KNJIŽEVNA KRIZA**; — A. G. M.

Obzor, LIII, br. 164, str. 1—2; Zagreb, 16. 6. 1912.

Str. 72: »...djela kao *Fabiola* ili *Strika-Tomina koliba*...« — *Fabiola or the Church of the Catacombs*, roman irskog pisca Nicholasa Patricka Stephena Wisemana (1854). *Uncle Tom's Cabin* (1851) roman američke spisateljice Harriet Elizabeth Beecher Stowe.

- Str. 74: »...kakav Čingrija...« — Pero Čingrija (1837—1921), političar, član Narodne stranke, zastupnik u Dalmatinskom saboru
- Str. 75: LJUDI I LJUDI; — A. G. M.
Obzor, LIII, br. 212, str. 1—2; Zagreb, 4. 8. 1912.
- Str. 79: »Otac tih teorija je, naravno, vrlo popularan u Hrvatskoj...« — odnosi se na teoriju F. Nietzschea koju je iznio u djelu *Jenseits von Gut und Böse (S onu stranu dobra i zla)*, 1886.
- Str. 80: »...u misantropskom Flaubertu...nepismena sluškinja Felicita« — Félicité, glavni lik Flaubertove pripovjetke *Un coeur simple (Jednostavno srce)*, 1877.
- Str. 82: ZAGREBAČKO PISMO; — A. G. Matoš
Šport i umjetnost, I, br. 1, str. 1—2; Zagreb, 7. 11. 1912.
Šport i umjetnost — ilustrirani tjednik za šport, umjetnost, književnost, prosvjetu, kinematografiju, fotografiju, modu i promet stranaca. Izdavač i odgovorni urednik: Mario Rieger Vinodolski. Zagreb, 1912—1913.
- Str. 84: *S grđna stida danas šta bi...* — peta kitica Kranjčevićeve pjesme *Guslar (Uskočke elegije)*.
»...kao u Boraca u galeriji Uffizi...« — odnosi se na skulpturu *Grupa boraca* helenskog kipara Demofonta. — *Diskobol, Bacač diska*, skulptura kipara Mirona.
»...dreniranog crnca...« — riječ »dreniran« upotrebljava Matoš ovdje u smislu: treniran, kao i malo dalje u istom odlomku »drenaža« za: trening.
HASK — kratica za: Hrvatski akademski športski klub, osnovan 1903. godine.
- Str. 85: ANDA VU MORJE...; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 1, str. 1—2; Zagreb, 1. 1. 1913.
»...čuveni Šoštari izgubio je glavu...« — *Zagrebački šoštari, kolendar*. Izlazio je u Zagrebu 1848—1906. i 1910—1911.
- Str. 87: »...miroljubivosti Starog Gospodina...« — Stari Gospodin — Franjo Josip I. (1830—1916).
»Herr Harden...« — Maximilian Harden, zapravo Witkowski (1861—1927), njemački pisac i glumac, autor napisâ o aktuelnoj politici.
- Str. 90: »Anda vu morje vre vekivečno...« — prva dva stiha pjesme *Kip domovine vu početku leta 1831*. Pavla Štoosa.
- Str. 91: OBRADOVIĆ; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 11, str. 1—2; Zagreb, 12. 1. 1913.

»...predio *Uskočkih elegija*...« — *Uskočke elegije* — ciklus pjesama Silvija Strahimira Kranjčevića (iz zbirke *Izabrane pjesme*, 1898).

- Str. 94: »...po svom listu što, naravno, nije izašao...« — *Grabancijaš* je zamišljen kao glasilo starčevićanskog slobodumnog đastva, izašao je, međutim, samo prvi i jedini broj koji je uredio Krešimir Kovačić. Izdavač: Hrvatski akademski klub »Sloboda«.
- Str. 96: DUŽNOSTI PUBLIKE; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 18, str. 1—2; Zagreb, 19. 1. 1913.
»...taj poluoficijelni kip...« — konjanički spomenik banu Josipu Jelačiću izradio je A. D. Fernkorn 1866. Spomenik je stajao na bivšem Jelačićevu trgu, današnjem Trgu Republike u Zagrebu.
- Str. 99: Vinko Dvořák (1848 — 1922), profesor fizike na Sveučilištu u Zagrebu.
Simplicissimus, njemački satirički časopis, izlazio u Münchenu od 1896. do 1942.
- Str. 100: »...od divne zadužbine Biskupove...« — odnosi se na Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti koju je J. J. Strossmayer osnovao 1866.
- Str. 102: KULT ENERGIJE; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 25, str. 1—2; Zagreb, 26. 1. 1913.
- Str. 107: NEUMJESTAN PROTEKCIONIZAM; — A. G. M.
Novosti, VII, br. 31, str. 2; Zagreb, 1. 2. 1913.
»...prospekat za Elsa-fluid« — ljekarnik Eugen Feller iz Stubice izumio je »lijek za sve boljke« i nazvao ga Elza-fluid.
- Str. 110: KELTOSLAVENSKI SAVEZ; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 49, str. 1; Zagreb, 19. 2. 1913.
- Str. 111: »Zagreb švapčari kao u doba *Lune*...« — *Luna*, njemačke novine (1830 — 1858) i zabavnik (1826 — 1858), izlazili u Zagrebu. Izdavači: Franz S. Stauduar i Friedrich Rosenau.
- Str. 113: PANKELTSKI KONGRES; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 172, str. 2; Zagreb, 26. 6. 1913.
»Kako je već javljeno u ovom listu...« — ovaj Matošev članak nadovezuje se po svom sadržaju na prethodni u ovom svesku — *Keltoslavenski savez*.

Str. 115: HRVATSKI NACIONALIZAM; — A. G. M.

Obzor, LIV, br. 175, str. 1—2; Zagreb, 29. 6. 1913.

Tekst je kolacioniran prema tiskanom izresku u koji je Matoš unio ispravke. Izrezak s Matoševim korekturama čuva se u Matoševoj književnoj ostavštini u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU.

Dimitrije Mitrinović (1887 — 1953), publicist, autor političkih, likovnih, muzičkih i kazališnih članaka. Matoš je kritizirao Mitrinovićeve panegirike Meštroviću i vodio s njim polemiku (vidi u svesku XII. ovih Sabranih djela). »Medulić« — društvo likovnih umjetnika, osnovano 1908. u Splitu.

Kosta Strajnić, slikar i likovni kritičar. Nekoliko dana nakon ovog Matoševa članka započela je polemika između Matoša i Strajnića zbog kipara Frangeša i Meštrovića.

Str. 117: *Hrvatska* — vidi napomenu uz stranu 43.

»...a ne pobrinemo li se za *Neven*...« — *Neven*, glas slobode i narodnog jedinstva. Izlazio u Subotici od 1884. do 1914.

Str. 118: U rečenici koja počinje riječima: »Naši književnici smatraju artizam anacionalnošću...«, Matoš je na kraju te rečenice precrtao riječ: »... naše krasne zemlje i našega *čutnoga* života«.

Str. 119: »...poput ignorovanog *Porfirogeneta* A. Pavića...« — vidi napomenu uz stranu 7.

Str. 121: NAŠA OMLADINA; — A. G. M.

Obzor, LIV, br. 189, str. 1—2; Zagreb, 13. 7. 1913.

Str. 122: »...u korist mladih proti Kuhaču...« — Franjo Ksaver Kuhač (1834 — 1911), muzičar i muzikolog, napao je pokret hrvatske Moderne u brošuri *Anarkija u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1898.

Str. 123: »I tako *Mlada Hrvatska*...« — vidi napomenu uz stranu 42. »Naprednjaci se kupe oko onog đačkog praškog lista i oko splitskog *Ujedinjenja*...« — odnosi se na list *Zora*, organ nacionalno-radikalne omladine, koji je počeo izlaziti 1909. u Beču. Od 1912. godine izlazio je u Pragu. — *Ujedinjenje*, glasnik jugoslavenskih nacionalista. Split, 1913.

Str. 128: ZASLUGE BOSANSKIH FRANJEVACA; — A. G. M.

Obzor, LIV, br. 238, str. 1—2; Zagreb, 31. 8. 1913.

Str. 129: »*Crede mihi, Pobratime care*...« — Vjeruj meni, Pobratime dragi, ilirska pjesma tako zvuči.

- Str. 130: »*Aras, atque focus, opus destruxit Appellis...*« — citat iz djela *Elegia in novo anno* (1842) Blaža Josića: Djelo Appella razorilo je žrtvenike i ognjišta, on je smiono uništio svako dostojanstvo, Alcoran služeći Vulkanu daje spaliti knjige koje su sastavili Kristu bliski.
- Str. 132: »Item wir haben in berührten...« — citat iz djela *Itinerarium, Wegrayss. Kun. May. potschaft gen Constantinopel dem Türkischen Keiser Soleyman*, 1531, Benedikta Kuripešića u prijevodu glasi: Dakle, našli smo u dotičnoj kraljevini Bosni narode triju nacija i vjera. Prvi su stari Bošnjaci; ti su rimokatoličke vjere... Drugi su Srbi koje oni nazivlju Vlasima a mi ih zovemo Zigen ili Martolozi. Ti dođoše iz mjesta Smedereva i grčkog Biograda i imaju vjeru svetog Pavla. Treća nacija su pravi Turci...
- Str. 133: »...o kojima je nedavno napisao vrijednu i poučnu knjigu g. dr. Prohaska« — Dragutin Prohaska: *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegovina*, Zagreb, 1911
- Str. 135: KRALJ ILI MIR!; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 245, str. 1—2; Zagreb, 7. 9. 1913.
 Godina izlaska Sembatove knjige: 1912.
- Str. 141: Thérèse Humbert-Daurignac izazvala je aferu što je zaokupljala francusku javnost 1902—1903. Osuđena je kao varalica jer se proglasila nasljednicom američkog multimilijunaša.
- Str. 142: BUGARSKA TRAGEDIJA; — A. G. M.
Hrvatska, VIII, br. 558, str. 1; Zagreb, 13. 9. 1913.
 »Nije li već P. Loti nepobitno dokazao...« — o brošuri *La Turquie agonisante* P. Lotija napisao je Matoš prikaz u *Obzoru*, 16. 2. 1913; vidi *Turska na umoru* u IX. svesku ovih Sabranih djela.
- Str. 146: ARISTOKRATIJA; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 264, str. 1—2; Zagreb, 28. 9. 1913.
- Str. 147 »...a kod nas su takvi socijalistički plemenitaši gg. Korać i Demetrović...« — Vitomir Korać (1877—1941), novinar, socijalist. — Juraj Demetrović — vidi napomenu uz stranu 53.
- Str. 150: »...Badalić u svom librettu...« — odnosi se na libretto za operu *Nikola Šubić Zrinjski* Ivana Zajca.

Str. 152: MLADA HRVATSKA; — M.

Mlada Hrvatska, VI, br. 3, str. 102—104; Zagreb, listopad 1913.

Uz naslov članka uredništvo je dodalo opasku ispod crte: Članak je napisan u lipnju o. g.

Mlada Hrvatska spominje se u ovom članku kao časopis i kao pokret »Mladohrvata«, tj. istomišljenika okupljenih oko časopisa.

»...atentat mladohrvata Jukića...« — Luka Jukić izvršio je atentat na bana Slavka Cuvaja 8. 6. 1912. Usporedi s napomenom uz stranu 162.

Str. 154: »... dr. Hinković... branio Srbe...« — Hinko Hinković (1854—1929), odvjetnik i političar, jedan od glavnih branitelja u Veleizdajničkom procesu 1909. godine.

POSTUMA

Str. 156: TRAGEDIJE I IDILE

Kritika, II, br. 4, str. 138—140; Zagreb, travanj 1921.

Ovaj Matošev članak objavljen je u *Kritici* pod naslovom *Matoševa postuma*, zajedno s tekstovima *Domovina. Iz nepoznatih Heineovih Uspomena i Magla (Pariski paysage iz ulice La Roquette)*, uvrštenim u svezak II. ovih Sabranih djela. Tekst kako ga ovdje donosimo kolacioniran je prema rukopisu A. G. Matoša, koji se čuva u njegovoj književnoj ostavštini u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU. Autograf je pisan crnom tintom na sedam dugih listova poluarka i nije dovršen. Nije nam poznato da li je svršetak članka izgubljen ili sam Matoš nije dovršio svoj rukopis. Sudeći po sadržaju Matoš je ovaj članak napisao neposredno poslije 18. kolovoza 1913, u vrijeme drugog balkanskog rata.

»... dolaskom... bar. Škrlca...« — Nikola barun Skerlec bio je hrvatski ban od 1913. do 1917. godine.

»...da ne spominjem nevine naše kraljice...« — odnosi se na ženu Franje Josipa I. Elizabetu koju je 1898. ubio u Ženevi anarhist Luccheni.

»Dojčićev suvišni...čin...« — Stjepan Dojčić izvršio je atentat na bana Skerleca 18. 8. 1913.

Str. 158: Matoš je posljednju riječ u rukopisu precrtao: »...Marxu i ostalim prijateljima *pacifističkima*«.

Str. 159: LITERATURA I SKANDALI; — A. G. M.

Republika, IX, br. 6, str. 532—533; Zagreb, lipanj 1953.

Ovaj Matošev tekst objavio je Dragutin Tadijanović u *Republici* pod naslovom *Iz književne ostavštine A. G. Matoša* i popratio ga ovom bilješkom:

»Po prvoj rečenici feljtona *Literatura i skandali*, u kojoj se spominje novi papa, može se utvrditi da je Matoš taj feljton napisao ljeti 1903. u Parizu gdje je tada boravio već četvrtu godinu. U srpnju 1903. umro je naime papa Leon XIII, kojega je naslijedio Pio X. (do kolovoza 1914). Original ovog feljtona, pisanog tintom na 12 dugih listova poluarka, nalazi se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (signatura R 5401), s Matoševom oznakom na početku teksta: (Listak). Na posljednjoj strani rukopisa napisano je crvenom olovkom: 'Za Vijenac ali dosad neštampano'. — Ovaj feljton, napisan prije 50 godina, objavljuje se u Republici u povodu 80-godišnjice Matoševa rođenja, uz napomenu da je doista već vrijeme da se ovaj feljton objelodani«.

Thérèse Humbert — vidi napomenu uz str. 141.

Str. 162: SAKRAMENAT KRVAVOG KRSTA

Rad JAZU, knj. 313, str. 286—289, Zagreb 1957.

Tekst je objavio u *Radu JAZU* Stanko Dvoržak u okviru svog članka *Književni odrazi Jukićeva atentata*.

Tekst kako ga ovdje donosimo kolacioniran je prema Matoševu autografu koji se nalazi u njegovoj književnoj ostavštini u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU.

Autograf je pisan crnom tintom na devet dugih listova poluarka. Djelomično je precrtan crvenom olovkom, djelomično običnom olovkom. O tome kaže Dvoržak: »Tri su vidljiva zahvata u rukopisu: 1. crvena, po svoj prilici cenzorska olovka, koja energično briše preko polovine članka u njegovim najjačim dijelovima, iz čega bi se moglo zaključiti da je članak prije štampe prošao tzv. 'forcenzuru' (ti su dijelovi u tekstu stavljeni u zagradu), 2. precrtavanja oštrijih izraza i rečenica običnom olovkom, drugim, po svoj prilici urednikovim rukopisom (ti su dijelovi štampani običnim slogom) i, najzad, 3. same Matoševe ispravke, koje su izvršene tintom kao i u rukopisu (prvotni Matošev tekst u članku naveden je u bilješkama)«. Dvoržakove pretpostavke o zahvatima tuđom rukom u Matošev rukopis s velikom su vjerojatnošću točne. Međutim, mi donosimo u ovom svesku Matošev tekst pridržavajući se samo Matoševa rukopisa, dok intervencije stavljamo u bilješke kao i u slučaju drugih tekstova u ovim Sabranim djelima. Stanko Dvoržak istražio je i sudbinu ovog Matoševog članka. Rezultati Dvoržakova istraživanja, koje ćemo ukratko prepričati, pokazuju: da je Matoš članak vjerojatno, iako to nije dokazano, napisao za izvanredni broj naprednog časopisa *Zora* koji je izlazio u Pragu i Beču, a uređivao ga je Rudolf Giunio. Članovi redakcije bili su: Ljubo Grivičić, Ljubo Leontić i Đuro Ostojić. Čini se da je Grivičić preko Ljube Wiesnera zamolio Matoša da napiše o Jukićevu atentatu članak za *Zoru*, ali do objavljivanja tog teksta nije došlo.

Rukopis je ostao kod Grivičića. Iz tog rukopisa objavio je Ivan Bujanić nekoliko »dotjeranih« odlomaka pod naslovom *Nepoznati Matoš* u beogradskoj *Pravdi*, 24. 2. 1934.

»... dok pjesnik *Balkanske carice*...« — Nikola I. Petrović Njegoš.

Luka Jukić (1887—1929), pokušao atentat pucajući 8. 6. 1912. u hrvatskog bana Cuvaja, pa je najprije osuđen na vješala, zatim na doživotnu tamnicu.

U prvom odlomku, od rečenice koja počinje riječima: »Još malo, i Mučenik će ispiti gorku čašu [...]« do kraja drugog odlomka: »[...] rađajući takvim sokolima« tekst je precrtan crvenom, cenzorskom olovkom.

»... kao njihov Accurti...« — Milan Accurti, državni odvjetnik, tužilac u Veleizdajničkom procesu 1909.

Str. 163: »Jednome je ime dr. Žirovčić, a drugome Lang« — citiramo bilješku Stanka Dvoržaka kojom u *Radu* objašnjava ova dva imena: »Dr. Ivo Žirovčić (umro 1936. u visokoj starosti), bio je liječnik za duševne bolesti, a od 1894—1896, odnosno od 1901—1919, ravnatelj bolnice za duševne bolesti u Stenjevcu; [...]«. — »Dr. Artur Lang (1873—1940), primarius bolnice za duševne bolesti u Stenjevcu, županijski fizik, dugogodišnji kazališni liječnik, sudski vještak, upravitelj Crvenog križa«. Od rečenice koja započinje riječima: »Budući da samo normalni ljudi [...]« do kraja odlomka: »[...] da se tamo malo nastenju do smrti« tekst je precrtan cenzorskom olovkom. U slijedećem odlomku precrtane su crvenom olovkom samo ove riječi u prvoj rečenici: »[...] još više od junačkog njegovog čina«.

U rečenici koja započinje riječima: »Na istrazi i na sudu [...]« crnom tintom precrtan je ovaj dio rečenice: »[.] dajući savremenoj omladini divan primjer energije, a svojim prijateljima utjehu [...]« i dodano, također crnom tintom, ali — po našem uvjerenju — ne Matoševom rukom, tj. drugačijim rukopisom: »[...] volje i duše, *dokazujući* da još nije poginuo duh [...]«. Dvoržak preuzima kao konačan ovaj drugi slučaj, dok mi ostajemo pri prvoj varijanti, ne vjerujući da je ispravak Matošev — pa se na tom mjestu objavljeni tekst u *Radu* i ovaj iz našeg sveska razlikuju.

Nekoliko redaka dalje precrtane su običnom, vjerojatno uredničkom olovkom, ove riječi: »[...] čovjeku od akcije [...]« počeo [...]«.

Str. 164: Od »Jukićevo tane ga je promašilo [...]« do »[...] da dogodine on [...]« — tekst je precrtan crvenom olovkom.

U rečenici koja počinje riječima: »Jukićev gest bijaše [...]« običnom olovkom precrtan je dio od »[...] jer bijaše gest naroda [...]« do rečenice koja započinje riječima: »U nuždi

krajnje samoobrane [...]«. I u tom dijelu Matoševa teksta razlikuju se onaj objavljen u *Radu* i ovaj objavljen u XVI. svesku. Naime, S. Dvoržak je prihvatio — kao konačan — tekst napisan olovkom, dakle i po njegovu mišljenju urednikov, koji je osim toga potpuno različit od Matoševa rukopisa, a glasi: »Jukićev gest bijaše tek slučajno gest Jukićev, to bijaše gest naroda, koji u nemogućnosti parlamentarne samozaštite smatra i takav akt zakonitim sredstvom pravedne samoobrane što je atavizme [...]«.

Običnom olovkom precrtane su ove riječi u originalu: »kao Jugoslaven krči put na Istok i«.

Str. 165: Običnom olovkom prepravljen je i precrtan ovaj dio Matoševa teksta: »izvršio je Jukić sa mladim drugovima« i dodano: »Jukić je htio da kuršum sudi, držeći da time«. Dalje je olovkom precrtan dio teksta od riječi »spojivši u sebi ideal Grabancijaša [...]« do »[...] koja rodi ovakva sina!«. Crvenom olovkom precrtana je rečenica: »Taj krst koji se zove svijest narodne slobode, u najvećim mukama eno vuče na toj Golgoti, na zemlji hrvatskoj«.

Običnom olovkom precrtano: »Hvala mu i slava!«, crvenom: »Dok bude naroda našega, ime će mu sjati Kako zrake sjajnog sunca U čistome brilijantu!«

Str. 166: PISMO IZ PARIZA; — A. G. Matoš

Letopis Matice srpske, CXXXV, knj. 383, br. 2, str. 165—170; Novi Sad, februar 1959.

Tekst je kolacioniran prema autografu, pisanom ćirilicom, koji se čuva u Arhivu Matice srpske u Novom Sadu (signatura M. 11. 144).

Tekst je objavio Božidar Kovaček u *Letopisu Matice srpske* pod naslovom *Jedan neobjavljeni Matošev tekst* i popratio ga uvodnom bilješkom iz koje citiramo: »Pismo koje objavljujemo namenjeno je bilo *Brankovu kolu* (na margini stoji olovkom 'za Brankovo kolo'), ali u njemu nije štampano. Matoš ga je svakako poslao časopisu, jer je na rukopisu olovkom, nekom tuđom rukom, vršena ovlašna redakcija teksta, uglavnom promene reči koje nisu bile u upotrebi u istočnom delu srpskohrvatskog jezičnog područja. Tako su npr. zamenjene reči: vlak, obiteljski, simbol — sa voz, porodični, simbol. Ovde je, prirodno, štampan integralni Matošev tekst. [...] Matošev rukopis se sastoji od 17 listova malog formata izvađenih iz neke sveske. Dobro je očuvan, sem poslednjeg lista kome je otepljen donji levi ugao, pa su oštećeni počeci dva poslednja reda u pismu i datum u potpisu. Dan i mesec (15. marta) su očuvani, ali godine nema. Međutim, pismo se dá datirati jer u njemu Matoš kaže da ima 26 godina — pisano je, dakle, 1900. godine. U pismu se kao skorašnji događaj spominje po-

žar u Francuskoj komediji koji se zbio 1900. godine. Gornje datiranje ovim dobija svoju potvrdu«.

»Ne ljutite se, g. uredniče...« — urednik *Brankovog kola* bio je, od 1895. do 1907, književnik Paja Marković Adamov. »...više od nade nego od *Nade*« — boraveći u Parizu od 1899. do 1904. godine Matoš je živio od honorara koji je dobivao za svoju suradnju u novinama i časopisima u domovini, između ostalih i u sarajevskoj *Nadi*.

»...još nijesam marki« — Matoš je najprije napisao u tekstu: *marquis*, kako se francuski piše markiz, zatim je tu riječ precrtao i napisao je fonetski. U noći od 13. na 14. ožujka 1900. pisao je u pismu Vladimiru Tkalčiću: »Bože moj: marke! Marke, marke, a ja nisam *marquis*«.

»...stigoh u nedjelju, 6. avgusta« — Matoš je stigao iz Ženeve u Pariz 6. 8. 1899.

»...ne htjedoh buniti prijatelja, gosp. Loubeta« — Emile Loubet, predsjednik Francuske Republike od 1899. do 1906.

Str. 167: »...lane vam napišem dramu u stihovima...« — Matoš parodira naslov komedije E. Rostanda *Cyrano de Bergerac* (1897) koja je krajem 19. stoljeća bila vrlo popularna u Francuskoj.

Str. 169: »...Polin, Hyspa i vas onaj roj iz pokojnog Crnog Mačka...« — »Chat noir« bio je poznati francuski kabaret a Pierre-Paul Marsalès zvan Polin (1863—1927) pjevač komičnih napjeva.

»...sjajni feljtonista Al. Ep...« — u ovom svom feljtonu Matoš je strana imena pisao fonetski a mi ih donosimo u originalnom obliku. Ali, uza sva nastojanja, nismo pronašli kako glasi originalno ime »sjajnog feljtonista« kojeg Matoš citira. »...autor *Dosadna svijeta*...« — Eduard Pailleron; usporedi s Matoševim tekstom na str. 43 ovog sveska.

»...gosp. Croisset...« — Matoš je napisao ovo ime »Krozije«. Čini se da je to učinio zabunom (valjalo bi Kroase) a da je mislio književnika Francisa Croisseta (1877—1937) koji je pisao za bulvarske scene komedije poput *L'homme à l'oreille coupée* (1900) (*Čovjek odrezana uha*). Taj naslov u slijedećoj rečenici Matoš parafrazira ciljajući na židovsko podrijetlo Hinka Hinkovića (usporedi s Matoševim tekstom na strani 289 u ovom svesku).

»...knez Jovan Pantelijć« — citiramo bilješku B. Kovačeka: »Jovan Pantelijć, novinar u Parizu, pre toga urednik liberalnog lista *Budućnost* u Beogradu, gdje se sprijateljio s Matošem«.

Str. 170: »...carsko i kraljevski gefrajteru...« — služeći vojsku u Kutjevu 1893—1894, Matoš je postigao stepen »gefrajtera« (potkaplara).

»On je najbolja i jedina dosjetka svog tate koji prodavaše na čaršiji šešire a ne glave« — ovo mjesto u feljtonu

tumači B. Kovaček: »Ovaj dijalog se odnosi na Jovana Skerlića s kojim je Matoš bio u stalnom sukobu. Skerlićev otac je 1880. god. otvorio šeširdžisku radnju, kasnije 'fabriku', ustvari radionicu šešira. Deda Skerlićev po majci, Sima Mirković, bio je takođe trgovac šeširima«.

Zvezda — citiramo bilješku Božidara Kovačeka: »*Zvezda* je časopis koji je izdavao Janko Veselinović, Matošev velik prijatelj i zaštitnik. No, u vreme pisanja ovog teksta Matoševi odnosi s Jankom bili su hladni i malo prijateljski. [...] Sve do 1904 god. njihovi odnosi se nisu popravili. U *Zvezdi* je 4. marta 1899. objavljena jedna književna koserija pod naslovom *Tri inostrana pisma jednom srpskom literatoru*. Koserija je preteranim i apsurdnim pohvalama tobožnjih istaknutih duhova Evrope htela da negira svaki značaj Dragutinu Iliću, Matoševom prijatelju. U trećem pismu, koje je bajagi pisao Žil Lemetr, usput je ponešto rečeno i o Matošu, dakako u istom tonu. Autor ove nepotpisane koserije je Jovan Skerlić«. »Paja Diplomata je Pavle Marinković, saurednik *Zvezde* i istaknuti konzervativni političar.

Gazda Krpa je Mile Pavlović, prijatelj Matošev, autor knjige o Stevanu Sremcu«.

Rista Odavić (1870—1932), srpski književnik, dramaturg, urednik *Nove iskre* i kasnije *Dela*.

MISCELLANEA

Str. 171: *NA MIRISNOME ZLATIBORU*, od Sret. A. Popovića. (Odštampano iz *Srpskih novina*). Biograd, u Drž. Štampariji kralj. Srbije 1896.; — *M-š*.

Nada, III, br. 6, str. 119; Sarajevo, 15. 3. 1897.

Str. 172: *SRPSKA KNJIŽEVNA ZADRUGA*, uz »Maticu hrvatsku« jedno od najotmjenijih književnih društava na Slovj. Jugu, izdala je i gotovo već razaslala peto kolo svojih knjiga; — *-t-*
Nada, III, br. 7, str. 140; Sarajevo, 1. 4. 1897.

Pod šifrom *-t-* objavio je Matoš u *Nadi* 1897. nekoliko prikaza i bilježaka o novim knjigama koje su te godine izašle u Beogradu, gdje se Matoš nalazio od listopada 1894. Da je šifra *-t-* Matoševa dokazuje računovodstvena knjiga *Nade* u kojoj je uz svaki objavljeni i isplaćeni prilog naveden i autor (»Autoren-buch der Nada-redaction« čuva se u Muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu).

KNJIGE ZA DJECU; — *-t-*

Nada, III, br. 7, str. 140; Sarajevo, 1. 4. 1897.

VOĐA PO BEOGRADU; — *-t-*

Nada, III, br. 7, str. 140; Sarajevo, 1. 4. 1897.

Str. 173: KALENDARI ZA 1897. GODINU, štampani ćirilicom; — -t-
Nada, III, br. 7, str. 140; Sarajevo, 1. 4. 1897.

NEŠTO O RUŽI I RUŽINOM MIRISU. Sastavio Živ. J. Juri-
šić. (Odštampano iz *Srpskih novina*). Beograd. Štampano u
Srp. kralj. drž. štampariji. 1896.; — -t-
Nada, III, br. 10, str. 200; Sarajevo, 15. 4. 1897.

»JEVREMOVAC«, *BOTANIČKA BAŠČA KRALJEVINE SR-*
BIJE U BEOGRADU; — -t-

Nada, III, br. 10, str. 200; Sarajevo, 15. 4. 1897.

SOKO BANJA. Izradili dr. P. Dojić i dr. Vl. A. Popović; — M.
Nada, III, br. 17, str. 339; Sarajevo, 1. 9. 1897.

Str. 174: TRIFE (ili TRIFLE) U SRBIJI; — -t-

Nada, III, br. 19, str. 380; Sarajevo, 1. 10. 1897.

Str. 175: IZLIŠNE MISLI IZLIŠNA ČOVJEKA; — Ivo Senjanin

Jadran, II, br. 5, str. 2—3; br. 10, str. 2—3; Trst, 30. 1. i 5. 3.
1904.

Matoš spominje ovaj svoj feljton u pismu Andriji Milči-
noviću (iz Pariza, 20. 2. 1904): »Kada mu [uredniku Tresiću]
poslah *Izlišne misli izlišna čovjeka*, poslao mi je 40 fr. akonta.

»... gg. Korenića i Marchettija ...« — Stjepan Korenić (1856—
—1940), zagrebački kanonik, publicist, urednik *Katoličkog lista*.
— Mirko Marchetti (1866—1915), profesor na Bogoslovnom fa-
kultetu u Zagrebu, suradnik *Katoličkog lista*.

»Liberalni Pepi Frank ...« — odnosi se na Josipa Franka.

»S. P. se zove Vacki ...« — Steva Popović Vacki, nazvan Steva
Lepi, publicist i političar, zastupnik u Ugarskom saboru.

»Car Dukljanin ...« — odnosi se na Dioklecijana koji se na-
vodno rodio u Diokleji ((Duklji).

»... Vaso Đ....« — Matoš misli Vasu Đurđevića (1841—1915),
političara, narodnog zastupnika u Hrvatskom saboru, prijatelja
grofa Tisze. Povodom Tiszinog govora u prilog provizor-
nog produljenja financijalne nagodbe, između njih je došlo
do uzajamnog čestitanja i pozdrava što je *Hrvatsko pravo*
žestoko kritiziralo.

»Subotnja radost *Hrvatskog prava* ...« — Zvonimir Vukelić
(1876—1947), književnik, pisao je subotnje feljtone u *Hrvat-*
skom pravu.

Str. 176: »Najupliviiji hrvatski kritičar je gosp. Rotter« — Rotter je
bio činovnik Kraljevskog sudbenog stola u Zagrebu i cenzor.
»To radi i Šumanović i Špicer (Krajčović)« — Svetislav Šu-
manović (1860—1944), političar, predstojnik Odjela za unutra-
šnje poslove u Zagrebu. — Špicer — Hugo Spitzer (1853—1934),
odvjetnik u Osijeku, vođa cionista; Oton Krajčović (Krajcsó-

vics) (1851—1906), osobni prijatelj i pouzdanik Khuenov, od 1897. do 1903. bio je predstojnik Odjela za unutrašnje poslove. 1903. penzioniran.

»...A. Radić tajnik 'Matice hrvatske'« — Antun Radić bio je tajnik Matice hrvatske od 1901. do 1909.

»Pade *Vijenac*, *Đalski* i *Dežman*« — 1903. nakon dugogodišnjeg izlaženja prestao je izlaziti hrvatski književni časopis *Vijenac* čiji su urednici posljednje godine bili K. Š. *Đalski* i *Milivoj Dežman*. — *Prosvjeta*, list za zabavu, znanost i umjetnost. Izlazio u Zagrebu od 1893. do 1913. — *Velimir Deželić* (1864—1941), hrvatski književnik i urednik *Prosvjete*. — *Dom i svijet*, ilustrirani list za zabavu, pouku i vijesti o dnevnim događajima. Izlazio u Zagrebu u izdanju Stjepana Kuglija od 1888. do 1923.

»...Posilović...guta toliko hiljada« — Josip Juraj Posilović (1834—1914), zagrebački nadbiskup.

»Kada je naš Luka...« — Matoš vjerojatno misli Luku Marjanovića (1844—1922), sveučilišnog profesora za građansko pravo, predstojnika Odjela za pravosuđe.

»...ostati braća Spevci...« — Franjo Josip Spevec, vidi napomenu uz stranu 27. — Stjepan Spevec (1839—1905), profesor, predstojnik Stola sedmorice, mađaron.

Str. 177: »...Tucić postao upravitelj sofijskog glumišta...« — Srđan Tucić postao je upravitelj kazališta u Sofiji još 1902.

»...suze Đurđevićeve i Franciscijeve...« — u to vrijeme bio je Hinko pl. Francisci potpredsjednik Hrvatskog sabora.

»...avanciraju gg. Pejačević...« — odnosi se na Teodora Pejačevića koji je 1903. postao hrvatski ban.

Str. 178: Šandor Breščenski (Bresztyenszky) (1843—1904), pravnik i političar.

»...kao — doktor Amruš« — vidi napomenu uz stranu 267.

»...slavnog Hrvata Hatza« — Josip Hatz, gradonačelnik Zagreba. — Klein (Klajn) bio je 1903. predstojnik Pravosudnog odjela u Beču.

»Franka brani — Kršnjavi« — u to vrijeme razbuktala se afera kad je *Riječki novi list* napao Josipa Franka da ga je Khuen podmitio. U aferu je bio upleten Iso Kršnjavi, slikar, kojemu su se zlobnici rugali da je naslikao madonu sa šest prstiju na ruci, na što Matoš aludira spominjući »šestoprstnu estetiku«. »I Tuškan i Vrbanić oponiraju...I Kovačević...« — Grga Tuškan (1845—1923), zastupnik u Hrvatskom saboru, pripadao je domovinašima koji su 1903. surađivali s obzorašima i naprednjacima. — Fran Vrbanić (1847—1909), sveučilišni profesor, narodni zastupnik u Hrvatskom saboru. — Stjepan Kovačević, zastupnik iz Draganića u Hrvatskom saboru.

»Nekakvi dr. Körbler...« — Đuro Körbler (1873—1927), književni historičar i sveučilišni profesor klasične filologije.

Str. 179: Rudolf Wimer, profesor Novog zavjeta na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

»Radovan Marković napisa knjigu...« — Radovan Marković: *Dječja njega*. Matica hrvatska, 1904.

»...Tomašić, Pliverić, Šilović i Egersdorfer...« — Nikola Tomašić (1864—1918), profesor financijske znanosti. — Josip Pliverić (1847—1907), profesor građanskog prava, mađaron. — Šandor Egersdorfer (1850 — 1923), profesor rimskog prava, mađaron. — Josip Šilović (1858—1939), profesor kriminalistike, mađaron.

»...Krnice se oteljuje kad god ima Janko Ibler volje...« — Janko Ibler bio je urednik službenih *Narodnih novina* u kojima je Ivan Krnić (1878—1937) objavljivao članke o hrvatskoj, engleskoj i francuskoj književnosti.

Marko Mileusnić, istaknuti član Stranke prava. — Šime Mazzura (1840—1918), političar, obzoraš.

Str. 181: BEOGRADSKA KRONIKA [I] [Jugoslovenska izložba je još uvijek glavna beogradska atrakcija...]; — A. G. Matoš
Srpska zastava, I, br. 3; Beograd, 28. 9. (11. 10) 1904.

U *Srpskoj zastavi* feljton je objavljen ekavski i ćirilicom »Jugoslovenska izložba...« — radi se o prvoj jugoslavenskoj izložbi koju je priredilo srpsko umjetničko udruženje »Lada« 1904. u Beogradu.

Sultana Vladimirova Nikolova (1880—1949), bugarska dram-ska glumica, članica Narodnog teatra u Sofiji.

Sofija-Coca Đorđević (1880—1908), beogradska glumica, kći Matoševa prijatelja glumca Velje Miljkovića.

Str. 182: »Umrla je Slobodna reč...« — *Slobodna reč*, list u kojem je Matoš surađivao 1904. za svog boravka u Beogradu. List je počeo i prestao izlaziti 1904.

»Ne bojte se i ne ljutite, her fon Groll!...« — Milan Grol (1876—1952), književnik i političar, suradnik *Srpskog književnog glasnika* i drugih srpskih listova i časopisa onog vremena; urednik *Dnevnog lista* s kojim Matoš u to vrijeme polemizira (vidi svezak XII: *Dragi naši savremenici*). Matoš piše njegovo prezime *Groll* da bi ga ironizirao parafrazom citata iz Heineove pjesme *Ich grolle nicht* (*Ne ljutim se*).

Str. 183: BEOGRADSKA KRONIKA [II] [Jugoslovenska izložba se rasturila...]; — Bez potpisa!

Srpska zastava, I, br. 14, str. 2 — 3; Beograd, 13. (26) 10. 1904.

U Matoševoj književnoj ostavštini nalazi se tiskani izrezak ovog feljtona iz *Srpske zastave* što nam je potvrda da je Matoš autor tog nepotpisanog teksta.

Feljton je prvi put tiskan u *Srpskoj zastavi* ekavski i ćirilicom.

»... autor volovske filosofije...« — usporedi s napomenom uz stranu 186: Radoje Volović.

Str. 184: »... našeg *Matina*« — *Matin*, francuski jutarnji list. — *Jutro*, dnevni politički list koji je 1904. izlazio u Beogradu. Urednik: Lazar B. Bogičević.

»O *Klodovoj ženi* bila je već riječ u ovom listu« — vidi u svešku X. Matošev članak *Pozorište* [Preksinoć se davaše prvi put *Klodova žena*...], objavljen u *Srpskoj zastavi* br. 12, 4. (17) 10. 1904.

Milorad Gavrilović (1861—1934), beogradski glumac i redatelj — Ilija Stanojević (1859—1932), beogradski glumac, komičar i komediograf, Matošev prijatelj. — Sava Todorović (1861—1935), glumac beogradskog Pozorišta, komičar.

Str. 186: BEOGRADSKI KARNEVAL; — A. G. Matoš
Večernje novosti, XI, br. 301, str. 1—2; Beograd, 31. 10. (13. 11) 1904.

U *Večernjim novostima* tekst je objavljen ekavski i ćirilicom.

»Onaj tamo, Radoje Volović...« — Matoš tako zove Radoja Domanovića prema njegovoj satiri *Razmišljanja jednog običnog srpskog vola* (1902).

»Dr. Skerlić mi javno i privatno javlja...« — u to vrijeme Matoš vodi polemiku sa Skerlićem, više o tome vidi u knjizi *Dragi naši savremenici*.

»...da će...plagirati...Jašu Tomića« — Jaša Tomić (1856—1922), novinar, pisac, jedan od vođa Radikalne stranke; 1889. ubio je urednika *Branika* Mišu Dimitrijevića i zbog toga bio u zatvoru.

»...imanje ostavljam Milu Pavloviću...« — Milorad Pavlović (1865—1957), srpski književnik i novinar; usporedi s napomenom uz stranu 170.

Str. 187: »...onaj bogoduhi, kalinski i lepezinski pjesnik...« — odnosi se na Jovana Dučića.

»...na klupi, sjedi On« — odnosi se na Bogdana Popovića o kojem je Matoš napisao priču pod naslovom *On* (1903), vidi *Umorne priče*, svezak I. ovih Sabranih djela.

Str. 189: BEOGRADSKA KRONIKA [III] [Najnoviji Beograd tako je bogat novostima...]; — Bez potpisa!

Srpska zastava, I, br. 39, str. 2; br. 40; Beograd, 23. i 25. 11. (6. i 8. 12) 1904.

I za ovaj tekst bez potpisa potvrdu da je njegov autor Matoš pruža tiskani izrezak sačuvan u Matoševoj književnoj ostavštini. Tekst je u *Srpskoj zastavi* tiskan ekavski i ćirilicom.

»...nedjelja gosp. Milorada Gavrilovića« — o tome vidi više u napomenama uz Matošev članak *Milorad Gavrilović* u svesku X.

»Gosp. Janković zna iz prakse...« — Dragomir Janković (1867 — 1927), diplomat, u to vrijeme dramaturg i upravnik Pozorišta u Beogradu, pisac članaka o kazalištu.

Str. 191: »...sličan Čiča Iliji...« — Ilija Stanojević Čiča — vidi napomenu uz stranu 184.

Constant Coquelin (1841—1909), francuski glumac.

»*Allons voir le Coquelin...*« — stihovi u slobodnom prijevodu glase: Pogledajmo Coquelina koji će glumiti Poquelina, o, djeco moja! Jer on je smiješan i duhovit, taj stari rogonja Coquelin, o, djeco moja!

Str. 192: BEOGRADSKA KRONIKA [IV] [Omladina oko *Slovenskog Juga...*]; — *Hop-Frog*

Samouprava, III, br. 68, str. 3; Beograd, 22. 3. (4. 4) 1905.

Tekst je u *Samoupravi* tiskan ekavski i ćirilicom. *Slovenski Jug* — list je pokrenut 1904, uređivao ga je Boža Marković. Osnutkom lista počinje i pokret jugoslavenske omladine. Ubrzo zatim osnovan je i Klub »Slovenski Jug«.

Str. 193: »*Odmani rukom i zagazi baru...*« — prve dvije kitice pjesme *Himna* Vladislava Petkovića Disa. Početak druge kitice pravilno glasi: I pusti trulež neka slepo gazi /Ljubav i dušu...

Str. 194: BEOGRADSKA KRONIKA [V] [27. marta dali su maturanti ...]; — *Hop-Frog*

Samouprava, III, br. 83, str. 3; Beograd, 8. (21) 4. 1905.

Tekst je u *Samoupravi* objavljen ekavski i ćirilicom. *Krajcerova sonata* — pripovijest L. N. Tolstoja.

Str. 196: BEOGRADSKA KRONIKA [VI] [Ne pamtim ljepšeg Uskrsa ...]; — *Hop-Frog*

Samouprava, III, br. 93, str. 3; Beograd, 23. 4. (6. 5) 1905.

»*I dođe, maj, sa zlatnim svjetlicama...*« — početak pjesme *Götterdämmerung* Heinricha Heinea.

»Pet godina bješe pariska krvožedna stjenica...« — Matoš je boravio u Parizu od kolovoza 1899. do kolovoza 1904.

Str. 197: Hermína Šumovska (1869 — 1936), glumica, nastupala u Starijem kazalištu na Markovu trgu u Zagrebu do 1897, kasnije gostovala u domovini. Igrala je s uspjehom ulogu Cedrica u Hodgson-Burnettovom *Malom lordu*.

- Str. 198: BEOGRADSKA KRONIKA [VII] [Jesen, elegijska i dosadna ...]; — *Žak Šmugeles* (A. G. Matoš)
Večernje novosti, XII, br. 271; Beograd, 2. (15) 10. 1905.
 »... osim g. Radoja Domanovića koji je ovih dana postao ukazom veliki gospodin« — 1905. Domanović je postavljen za šefa korektora Državne štamparije u Beogradu.
- Str. 199: Geca Kon — knjižar i nakladnik u Beogradu.
- Str. 201: IZJAVA [U 1. broju zagrebačkog lista *Prosvjeta* ...]; — A. G. Matoš
Pravda, III, br. 1, str. 3; Beograd, 1. (14) 1. 1906.
 Ova se Matoševa izjava odnosi na njegov tekst *Ministarsko tijesto* koji je objavio u *Prosvjeti*, br. 1, siječnja 1906. i uvrstio ga kasnije u svoju knjigu *Umorne priče* (1909). Vidi napomenu uz *Ministarsko tijesto* u svesku I. ovih Sabranih djela.
- Str. 202: DEMOKRATSKI KAFANAR; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XIII, br. 3373, str. 2; Zagreb, 15. 2. 1907.
 Josip Stano (1879 — 1920), violončelist.
- Str. 203: INTIMNE MISLI I IMPRESIJE; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XIII, br. 3392, str. 1—2; Zagreb, 9. 3. 1907.
 Tekst je kolacioniran prema tiskanom izresku u koji je Matoš unio ispravke. Izrezak s Matoševim korekturama čuva se u njegovoj književnoj ostavštini u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU.
- Str. 205: Lafcadio Hearn (1850—1904), anglo-američki pisac, od 1890. u Japanu gdje uzima japansko ime Jakumo Koizumi i postaje profesor za englesku književnost. Autor knjiga *Izumo. Pogled u nepoznati Japan* (1894), *Out of the East* (1895) i *Kokoro* (1905).
- Str. 206: »Vojnovićeva Jugovička...« — premijera Vojnovićeve dramske pjesme u tri pjevanja *Smrt majke Jugovića* izvedena je u Beogradu 8. 4. 1906, a u Zagrebu 16. 2. 1907.
 »...poetizovanog Marijančeka« — odnosi se na Milana Marjanovića.
- Str. 208: »...Lunaček deklamira Lacka« — Lacko — Vladimir Vidrić.
- Str. 209: BEOGRADSKA ARIJE; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XIII, br. 3564, str. 4; br. 3565, str. 2; Zagreb, 5. i 7. 10. 1907.
 »...da su se Novakovići između sebe poubijali... — o aferi povodom pogibije Milana i Maksima Novakovića pisao

je Matoš u člancima *Smrt Milana i Maksima Novakovića* (*Hrvatsko pravo*, 2. 10. 1907) i *Krvoproliće u Beogradu* (*Novosti*, 4. 10. 1907), vidi u svescima IV. i XV.

Str. 211: Dobrica Milutinović (1880—1956), glumac i pjevač, član Narodnog pozorišta u Beogradu.

Str. 212: »U posljednjem feljtonu zaboravih reći...« — odnosi se na *Pozagrebuljeni solilokvij* (*Hrvatsko pravo*, 28. 9. 1907), vidi u svesku X. ovih Sabranih djela.

Str. 213: GLOSSE NOVINARSKJE I LITERARNE; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XIV, br. 3737, str. 1; br. 3740, str. 3—4; Zagreb, 2. i 6. 5. 1908.

Tekst je kolacioniran prema tiskanom izresku u koji je Matoš unio ispravke. Izrezak s Matoševim korekturama čuva se u njegovoj književnoj ostavštini u Institutu za književnost i teatrologiju JAZU.

»...Ivekovićev putopis...« — Oton Iveković: *S puta po Italiji*. Zagreb, Matica hrvatska, 1907.

Str. 219: NOVINARSKJE OPASKE; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XIV, br. 3766, str. 3; Zagreb, 6. 6. 1908.

»...neki Ivan Peršić...« — Ivan Peršić (1874—1949), narodni zastupnik u Hrvatskom saboru, urednik *Hrvatskog prava*.

Str. 220: »...ja sa drom Milobarom« — Fran Milobar — vidi napomenu uz str. 42.

Franco Potočnjak (1862—1932), hrvatski političar, odvjetnik i publicist, naprednjak.

Str. 221: »...proti pjesniku programske *Balkanske carice*« — vidi napomenu uz stranu 162.

Str. 222: »...dvojice bratića Novakovića« — rečenicu koja svršava ovim riječima popratilo je uredništvo *Hrvatskog prava* ovom opaskom: Ovaj je članak uredništvo primilo prije izbora u Srbiji, radi preobilja inog gradiva izostao je do danas. Opur.

Str. 224: ZA KIŠLJIVE DNEVI; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XIV, br. 3880, str. 5—6; Zagreb, 21. 10. 1908.

Str. 226: »*Sutla* je dakle izašla« — *Sutla*, časopis za lijepu prozu, pjesmu i essay. 1. broj u kojem je Matoš objavio pjesme *Mističan sonet* i *Pravda* — izišao je bez datuma 1908, vjerojatno u listopadu.

- Str. 228: DNEVI I KNJIGE; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XV, br. 3910, str. 2; Zagreb, 28. 11. 1908.
 »I David Starčević je pokojnik« — umro 18. 11. 1908. u Jaski.
 »Neki čovjek, imenom Peršić...« — vidi napomenu uz stranu 219.
- Str. 229: »...i pokreteni...« — pokreteni: suradnici *Pokreta*; usporedi s napomenom uz stranu 27.
 »Knjižara Sokol izdaje...« — *Izabrane pjesme dra Ante Kovačića* objavio je Sokol u svojoj Univerzalnoj biblioteci, 1908; pjesme je sabrao sin Ante Kovačića Krešimir, predgovor knjiži napisao je A. G. Matoš (vidi u svesku VI. ovih Sabranih djela).
- Str. 232: IZ KNJIGA I NOVINA; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XV, br. 3974, str. 3; Zagreb, 18. 2. 1909.
 Fran Gundrum Oriovčanin (1856—1919), liječnik, pisac knjige *Alkohol — otrov!* (1904).
 »Pipicu odčkvernte...« — pučka pjesma.
- Str. 234: August Matoš (1847—1914), otac A. G. Matoša.
- Str. 235: Slavko Amadej Vodvarška (1884—1952), pisac humoreski, komedija i lakrdija. Zajedno s Marijom Jurić-Zagorkom napisao je lakrdiju *Petrica Kerempuh*. Služio se pseudonimom: Makica Škorpion.
- Str. 236: ŠPAJSNE KNJIGE; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XV, br. 4000, str. 4; Zagreb, 20. 3. 1909.
 Prvi dio ovog Matoševog feljtona usporedi s prilogom *Iz knjiga starostavnih* u XV. svesku. — Citat je preuzet iz Lalanogueove knjige *Medicina ruralis illiti Vrachstva ladanyjska*, Del deveti, str. 131—136.
 Drugi dio članka *Špajsne knjige* nalazi se zasebno u svesku XII. *Dragi naši savremenici*.
- Str. 239: ĐULABIJE; — A. G. Matoš
Hrvatsko pravo, XV, br. 4088, str. 5; Zagreb, 8. 7. 1909.
 »Klub ćirilometodskih zidara priredio je prošle nedjelje...« — 4. srpnja priređena je svečana akademija u Glazbenom zavodu u Zagrebu, u spomen narodnog dana družbe sv. Ćirila i Metoda.
 Vjekoslav Spinčić (1848—1933), političar, predsjednik Društva sv. Ćirila i Metoda za Istru.
 »...izgrdio Hajmerlea ili Dalaj-Lamu Šurmina...« — Milan Heimerl (1877—1917), naprednjački političar, publicist. Matoš ga podrugljivo zove Hajmerle. — Đuro Šurmin (1867—1937),

sveučilišni profesor hrvatskog jezika i književnosti. 1908. penzionirao ga je barun Rauch zbog toga što je bio član Hrvatsko-srpske koalicije.

Edo Lukinić (1870—1928), političar, zastupnik Karlovca u Hrvatskom saboru, jedan od branitelja u Veleizdajničkom procesu.

Str. 240: »...zbog Novosela...« — Mate Novosel, andrijevački župnik, zastupnik u Ugarskom saboru.

Str. 241: Sándor Wekerle (1848—1928), mađarski političar, nekoliko puta predsjednik vlade u Pešti.

Str. 242: PJESME U PROZI; — A. G. Matoš

Hrvatsko pravo, XV, br. 4114, str. 14; Zagreb, 7. 8. 1909.

»Mi smo na ovom mjestu apelovali...« — odnosi se na Matošev članak *Za Kranjčevića* koji je najprije tiskan u *Hrvatskom pravu* a zatim kao zasebni otisak; više o tome vidi u svesku VI. — Zbog početka feljtona *Pjesme u prozi* Matoša je Društvo hrvatskih književnika tužilo sudu, došlo je do polemike i zatim do pomirenja (vidi u svesku XII. *Dragi naši savremenici*).

»...Andra Pretrglija hvalio...« — odnosi se na Andriju Milčinovića koji je u *Savremeniku* (br. 6, lipanj 1909) napisao prikaz romana *Moć spoznaje* Mila Mistre, zapravo Milorada Stražnickog (1879—1958), vladinog referenta za glazbu i kazalište, zatim sveučilišnog profesora općeg građanskog prava. »*Obzor* preštapava...« — u *Obzoru* (L, br. 214, str. 1, 4. 8. 1909) objavljen je nepotpisani članak pod naslovom »*Srpski književni glasnik*« o *Dragutinu Domjaniću*.

Str. 245: IZ KNJIGA I KAZALIŠTA; — A. G. Matoš

Hrvatska sloboda, III, br. 70, str. 4—5; Zagreb, 26. 3. 1910.

»Nepovoljni članak dra N. Andrijaševića...« — Niko Andrijašević: *Dalmatinsko putovanje Hermanna Baha* (*Obzor*, LI, br. 32, str. 1). — Hermann Bahr (1863—1934), austrijski književnik i kritičar, napisao je knjigu *Dalmatinische Reise* i objavio je 1909. u Berlinu, Fischer Verlag.

Str. 246: »Nemam ništa proti...*Duji Balavcu*...« — mjesečnik *Duje Balavac*, humorističko-satirički list, izlazio je u Splitu 1910. Izdavač i odgovorni urednik: Ante Katunarić.

Str. 248: »...a B-ski, sjedeći kraj mene...« — o svom poznanstvu s Wincentom Brzozowskim Matoš je opširnije pisao u feljtonu *Čudnovat souper*, vidi u svesku XV. ovih Sabranih djela.

Str. 249: »...kao revolver-roman histerične studentice Borowske« — evropske novine pratile su 1910. skandal neke Janine Borowske koja je ubila svog ljubavnika.

Str. 250: UMJETNICKE NOVOSTI; — A. G. Matoš
Hrvatska sloboda, III, br. 80, str. 1—2; Zagreb, 9. 4. 1910.

Početak *Umjetničkih novosti* govori o Moréasovoj smrti i uvršten je kao varijanta teksta *Dvije smrti* u svezak IX. Ovdje donosimo drugi dio članka *Umjetničke novosti* koji je po temi zasebna cjelina.

Ibsenov *Rosmersholm* izveden je u Zagrebu 19. 3. 1910. Redatelj: Josip Bach.

Str. 251: »...bivši poštari gosp. Bach...« — o tome vidi napomenu uz članak *I opet nečuvena nepravda* u svesku X.

Str. 252: IZ MAJSKE KOŠARE; — A. G. Matoš
Savremenik, V, br. 6, str. 457 — 460; Zagreb, lipanj 1910.

Političke i pravne rasprave Slobodana Jovanovića objavljene su u Beogradu 1908—1909.

Str. 256: »...spomenuta moja izložbena studija...« — odnosi se na članak *Meštrović* koji je Matoš objavio u *Hrvatskoj slobodi*, 4—7. 5. 1910. (vidi u svesku XI).

Str. 257: *Kometi* — vidi napomenu uz ovu pjesmu u svesku V. — Edmund Halley, engleski astronom, pronašao je komet s eliptičnim oblikom orbite (Halleyev komet). Komet je izazvao pažnju kad se ponovno pojavio 1910. godine.

Str. 258: BILJEŠKE; — A. G. Matoš
Hrvatska sloboda, III, br. 136, str. 2; br. 137, str. 1; Zagreb, 17. i 18. 6. 1910.

»...čitam da je francuski pjesnik G. Kahn napisao 'poznati ep *Denil'*« — odnosi se na drugi dio članka *Novi smjerovi poezije*, *Savremenik*, br. 6, str. 461—462, lipanj 1910. (prvi dio članka pod istim naslovom objavljen je u broju 5, str. 363—364, svibanj 1910). Članak je napisao Stjepko Ilijić, ali je potpisao samo prvi dio, pa se tako može objasniti što tog autora Matoš smatra »anonimnim kroničarom«.

»U beogradskom *Delu* prigovara mi se...« — u nepotpisanom napisu Ante Kovačić: *Sabrane pripovijesti* u rubrici Beleške, *Delo*, XV, knj. 55, sv. 2, str. 309—310, maj 1910.

»...Kovačića ne ocijenih po radovima...« — Matoš je napisao predgovor *Štiocu* knjizi *Sabrane pripovijesti* Ante Kovačića, vidi u svesku VII.

Str. 259: »I dr. I. Krnic spotakao se o taj nesrećni predgovor...« — Ivan Krnic u članku »*Sabrane pripovijesti*« Kovačičeve, *Narodne novine*, LXXVI, br. 128, str. 1-2, 8. 6. 1910.
»... ja se zbog načelnog pitanja posvadam sa *Savremenikom*« — vidi u svesku XII. *Dragi naši savremenici*.

Str. 260: »Slobodni mislioci« — vidi napomenu uz stranu 27.

Str. 263: PO MALOM I VELIKOM SVIJETU; — *Bamalip*
Hrvatska sloboda, III, br. 222, str. 1-2; Zagreb, 1. 10. 1910.

U Matoševoj književnoj ostavštini sačuvan je tiskani izrezak ovog feljtona koji nam, osim stila i činjenice da je Matoš u to vrijeme stalni feljtonist *Hrvatske slobode*, potvrđuje da je ovaj tekst njegov.

Str. 265: »...ista biografija...izašla je ...u *Savremeniku*« — odnosi se na Matošev članak *Život Fridrika Nietzschea* koji je napisao služeći se Halévyjevom knjigom i objavio u *Savremeniku*, u ožujku 1910. (vidi u svesku IX. ovih Sabranih djela).

Str. 266: »Tomašić je u svojoj knjizi...« — Nikola Tomašić: *Temelji državnog prava hrvatskoga kraljevstva*, Zagreb, 1910.

Str. 267: IZ ELDORADA [II]; — *Grabancijaš*
Hrvatska sloboda, IV, br. 53, str. 1; Zagreb, 4. 3. 1911.

Prvi dio istoimenog teksta (*Iz Eldorada*) nalazi se u svesku II. ovih Sabranih djela.

Milan Amruš, liječnik, doktor medicine i prava. Usporedi s napomenom uz stranu 46.

»Ah, ti Fatteau...« — rugajući se »galantnoj« poeziji svoga doba, Matoš namjerno iskrivljuje prezime francuskog slikara Antoinea Watteaua.

Str. 268: »... pjesniku baroka i gospodične Milke Pogačić...« — M. Pogačić bila je urednica *Domaćeg ognjišta* u kojem surađuje Domjanić 1911.

Str. 269: PROLJETNE FLANERIJE; — *Stekliš*
Hrvatska sloboda, IV, br. 93, str. 3; Zagreb, 22. 4. 1911.

Dr. Dragutin Neumann (1856—11. 4. 1911), bio je odvjetnik i političar, zastupnik Osijeka u Hrvatskom saboru.

»... sa većim pravom reći za ... Kovačevića...« — odnosi se na Antu Kovačevića (1859—1927), zaslužnog za prosvjetni razvitak Osijeka, člana Kluba hrvatskih književnika u Osijeku i urednika *Narodne obrane*.

R. F. Magjer, književnik, osnivač Kluba hrvatskih književnika u Osijeku.

Str. 270: »Firma 'trgovina ideja' Ogrizović-Vukelić...« — aluzija na njihovu satiru *Trgovina ideja* (1901) i *Nova trgovina ideja* (1902). — Komedijska *Hrvati na Karpaticima ili Gospodica od telefona* izvedena je u Zagrebu 18. 4. 1911.

Str. 272: Marko Car: *Naše primorje*. Slike i utisci s Jadrana. Dubrovnik, 1910.

Str. 273: ISPRAVAK; — A. G. Matoš
Pokret, VII, br. 194, str. 2; Zagreb, 26. 8. 1911.

Ovaj ispravak odnosi se na članak *Literarna nekorektnost* Krešimira Kovačića, tiskan u *Pokretu* dva dana ranije (br. 192, str. 4; 24. 8. 1911), a sve je u vezi s polemikom između Matoša i Krešimira Kovačića. Vidi o tome više u knjizi *Dragi naši savremenici*, u napomenama uz Matošev članak *Sin Ante Kovačića*.

Str. 274: NA KOPNU I NA MORU; — A. G. Matoš
Hrvatska sloboda, IV, br. 204, str. 1-2; Zagreb, 7. 9. 1911.

Str. 277: *LES MARCHES DE L'EST* I HRVATSKA; — A. G. M.
Savremenik, VII, br. 5, str. 333-334; Zagreb, svibanj 1912.

S Mauriceom Toussaintom, urednikom *Les Marches de l'Est* i Barrèsovim tajnikom, Matoš je vodio prepisku (vidi Matoševu korespondenciju).

Str. 278: A. G. Matoš: [Odgovor na *Vedinu* anketu o jugoslavenskom pitanju] Zagreb, 7. februara 1913.
Veda, III, št. 2, str. [97-98] 103-104; Gorica, 1. 4. 1913.

Na *Vedinu* upitnik odgovorili su, osim Matoša, još neki književnici i kulturni radnici od kojih navodimo nekolicinu: Fran Ilešić, Milan Krešić, Ladislav Polić, Dušan Preradović, Milan Rešetar, Josip Smodlaka, Frano Supilo, Josip Šilović i drugi.

Str. 281: OBICNA KRONIKA; — A. G. M.
Obzor, LIV, br. 196, str. 1-2; Zagreb 20. 7. 1913.

Str. 283: *Slovenski Jug* — vidi napomenu uz stranu 192.
Ljubomir Jovanović, Ljuba Čupa (1877—1913), urednik *Pijemonta*, organa grupe koja je osnovala tajno udruženje »Ujedinjenje ili smrt«, ideolog pokreta Slovenski Jug i suradnik istoimenog lista.

»Kada se za krunisanja kralja Petra ... vratih iz Pariza u Beograd...« — Matoš je stigao po drugi put u Beograd 9. 8. 1904.

Str. 285: »Kada sam dao prilog za božićni *Slavenski Jug*...« — Matoš spominje svoj božićni prilog u *Slovenskom Jugu* još na jednom mjestu: u polemičkom članku *Kšeftovi* (vidi svezak XIV), ali nama nije poznato o kojem se Matoševu prilogu radi, jer *Slovenski Jug* iz godine 1904. naše biblioteke ne posjeduju.

POSTUMA

Str. 287: [PISMO IZ PARIZA]

U Matoševoj književnoj ostavštini nalazi se nenaslovljen fragment njegova dosad neobjavljenog teksta. Taj Matošev rukopis, pisan tintom na polulistovima, sadrži samo str. 2-19 a početak i kraj autografa ne postoji, vjerojatno je izgubljen. Matoš je ovaj feljton u obliku pariške kronike napisao početkom 1900, sudeći po tome što spominje izlazak Rodove knjige *Au milieu du chemin* (1900) i što nagovještuje praizvedbu Rostandovog komada *L'aigton* (15. 3. 1900).

Str. 289: *Čovjek odsječenog uha* — usporedi s Matoševim tekstom na str. 169 i napomenom uz tu stranu.

»Hincovitch s'en va t'en guerre...« — parafraza francuske pučke pjesme *Malbrough s'en va t'en guerre*. Prijevod: Hinković odlazi u rat, ali ne da tuče Bure.

Str. 290: »La vielle marotte de Ferdinand...« — Ferdinand stara luda, »bankrot znanosti«.

VIDA FLAKER

RJEČNIK I TUMAC

abrégé (abrežê) franc. izvod, sažetak, »srž« (kako veli Matoš)

absenteistički franc. odsutan, neprisutan, udaljen

abulija grč. bezvoljnost

Acta ap. cap. II. lat. kratica za biblijsku knjigu Acta apostolorum, caput secundum (Djela apostolska, glava druga)

adiđar tur. dragocjenost, dragulj

Agadir v. agadirski događaj

agadirski događaj misli se na usidrenje njemačke topnjače Panther pred Agadirom u Maroku god. 1911, što je predstavljalo težak diplomatski incident između Francuske i Njemačke, nakon kojega je došlo do francusko-njemačkog sporazuma o Maroku (Francuzi su prepustili Nijemcima jedan dio Konga)

agnostici grč. pristaše *agnosticisma*, tj. učenja koje poriče mogućnost spoznaje objektivnog svijeta

Agram njemačko ime za Zagreb

ajvar tur. kavijar, riblja ikra (navodno djeluje kao podražajno sredstvo za spolno uzbuđenje)

Ako ban budućnosti... aluzije na Pejačevićeve izjave da je »Slavonac« (Matošu je očito

smetalo što ne izjavljuje da je Hrvat)

alire franc. manire, način ponašanja u društvu

Alkoran Kur'an, muslimanska sveta knjiga; u prenesenom značenju: Turci, islam

alter ego lat. »drugo ja«

Amadis od Galije tip vjernog ljubavnika iz istoimenog španjolskog viteško-pustolovnog romana iz god. 1508.

amal tur. nosač, trhonoša

anabaptizam grč. ponovno krštenje

anatema grč. prokletstvo

Anđeo pjeva Glorija (Slava)...

druga kitica božićne pjesme *Radujte se narodi...*

aneksija elzas-lotaringijska misli se na pripojenje Elzasa i Lotaringije (Alzasa i Lorene) Njemačkoj nakon frankfurtskog mirovnog sporazuma g. 1871; pokrajine su vraćene Francuskoj versailleskim ugovorom god. 1919.

antikaputaštvo seljačka politika (protiv gospode, koja nose kaput, a ne — kao seljaci — suke)

antimaskulinizam lat. stav protiv svega što je muško

antinomija grč. protuslovlje

antiokviraši opozicione, pa i protudinastičke stranke u neka-

danjoj Austro-Ugarskoj zama-
gljivale su svoje prave ciljeve
frazom »u okviru monarhije«;
prema tome, pridjev *antiokvi-
raški* znači: otvoren u borbi,
protudinastički, beskompromi-
san

antiultramontan lat. protukleri-
kalan, antipapinski

*Antologija gosp. Bogdana Popo-
vića* Matoš misli na Antolo-
giju novije srpske lirike Bog-
dana Popovića (1863—1944),
koju je izdala Matica hrvat-
ska god. 1911.

Antonius nad mrtvim Caesarom
Govor Marka Antonija na uko-
pu Gaja Julija Cezara jedno
je od najglasovitijih mjesta u
Shakespeareovoj dramatur-
giji (drama *Julije Cezar*)

anzihckarta njem. razglednica
apcug njem. dolje!

apostazija grč. odmetništvo, ot-
padništvo

Après nous le déluge (Apré nûl'
deliž) franc. Poslije nas potop,
tj. živimo ne brinući se što će
biti poslije nas

arcikomite okorjeli borci nere-
gularne vojske

à rebours (arbûr) franc. protiv
struje, protivnog smjera

aristoi grč. najbolji

asiški trubadur sv. Franjo iz As-
sisija u Italiji, osnivač franje-
vačkog reda

Assomoir (Asomoâr) aluzija na
istoimeni Zolin roman; kao
i na nekim drugim mjestima
Matoš uzima tu riječ u prvo-
tnom njezinom značenju —
»toljaga, kijača« — dok je zna-
čenje koje odgovara rečenom
djelu »jazbina« (kako i glasi
naslov u prijevodu)

atavizam lat. nasljedstvo, kara-
teristika naslijeđena od pre-
daka

Atenama dativ (lok. i instr.)
plurala prema grč. pl. tantum
Athēnai, lat. *Athenae* (no u sli-
jedećem retku Matoš ipak ima
singular *Atena*)

atenski cinik Diogen

aticizam najveća pravilnost i
čistoća u umjetničkom stva-
ranju (kao kod starih klasič-
nih umjetnika)

atitida franc. stav, držanje, po-
našanje, vladanje

August Matoš — *Gustav Matoš*:
Koprive su bile na krivom
putu kad su Gustava Matoša
nazvale Augustom; *Gustav* je
švedsko ime i znači »junak,
ratnik«, a *August* je latinsko
i znači »uzvišeni« (Matoš je
to iskoristio i nastupio u po-
lemici u ime svoga oca koji
se zvao August)

autor volovske filozofije v. u
Napomenama uz *Beogradski
karneval* stavku o Radoju Do-
manoviću (str. 318)

averoizam nauka arapskog fizi-
čara Averoesa (Ibn-Rušda o
vječnosti materije i o suštini
uma

avita tal. nasljedstvo od pradj-
dova

bači mađ. (básci), braco

Baedeker njemački nakladnik,
poznat kao izdavač turističkih
vodiča (bedekerâ)

bakalin tur. trgovac mješovitom
robom

bakfiš njem. djevojče, šiparica
Bamalip naziv prvog modusa u
IV. silogističkoj figuri (jedan
od Matoševih pseudonima)

ban Balaša Matoš misli na še-
noinu pjesmu *Vivat constitu-
tio* (inače je ban Franjo Ba-
lassa bio glavni stup reformara
cara Josipa II; banovao je
1785—1790, a poslije careve

smrti morao je ostaviti Hrvatsku, u kojoj je protiv sebe izazvao snažan otpor visoke aristokracije)

Banovina dio Hrvatske pod vlašću bana (za razliku npr. od Vojne krajine)

baratom mađ. prijatelju!

beamter njem. činovnik kruhoborac; prid. *beamterski*

beautiful, very splendid (bjutiful...) engl. lijepo, zaista divno

bedinERICA njem. poslužiteljka, dvorkinja

Berenice bijela... Berenika se zvala žena egipatskog kralja Ptolomeja III. (3. st. pr. n. e.); ona je, prema legendi, svoju kosu žrtvovala bogovima u znak zahvalnosti što joj se muž sretno vratio iz rata; odatle ime jednom zvijezdu Berenikina Kosa

bijeli teror sistem progona što ga primjenjuju vlasti protiv revolucionarnih snaga

bildungsfilistar njem. malograđanin koji se pravi važan svojom obrazovanošću, snob

bismarckizam zavojevačka politika njemačkog državnika Otta von Bismarcka (1815—1898) i njegovih sljedbenika

Bitolj autor misli na bitku od 16—18. XI. 1912. između Srba i Turaka, u kojoj su Srbi, uz velike ljudske žrtve, prisilili Turke na uzmak

Bogomrak prijevod za njem. *Götterdämmerung* (Suton bogova)

bogoraditi prosjačiti (udijeliti »boga radi«)

bokci kajk. (pl. od *bogec*), siromasi

bomaba — bombi slična poruga kakva je opisana pod riječju *prinac* u ovom rječniku

Branin Orfeum vodviljsko satirično kazalište u Beogradu,

vlasništvo svestranog kazališnog i književnog talenta Brane Cvetkovića (1874—1942)

brčno pero ugledna, istaknuta osoba

Brijeg Milosrđa zalagaonica (prijevod franc. popularnog izraza *Mont-de-Piété*)

brošira franc. brošura, meko uvezana knjižica

Budak — *štamarska pogreška* riječ je o Mili Budaku (ministru prosvjete za vrijeme okupacije), koga su neki suvremenici zvali *bedak* (u tom je trebala biti ta »štamarska greška«)

buhfirer njem. (Buchführer), knjigovođa

bulanžista pristalica francuske nacionalističke partije, kojoj je na čelu stajao general Georges Boulanger (1837—1891), tražeći radikalne promjene u zemlji

Bunjevci Hrvati u Vojvodini (podrijetlom sa rijeke Bune u Hercegovini)

buržoazofobija franc.-grč. mržnja na buržoaziju

caeso rege ingens sibi nomen fecit lat. ubivši kralja stvorio je sebi slavno ime

calkelner njem. natkonobar

cancan franc. kankan, vrsta frivolnog, erotski naglašenog plesa

Canossa dvorac u sjevernoj Italiji, gdje se njemački car Henrik IV. u siječnju 1077. javno ponizio pred papom Grgurom VII.

cant (kent) engl. način govora *capfenštrajh* njem. (Zapfenstreich): a) muzički poziv vojnicima na spavanje, večerje; b) bakljada

carica Eugenija (1826—1920), žena Napoleona III.

celebritet franc. slavna ličnost
celibat lat. bezbračnost, neoženjenost

Celtiberija sjeverna španjolska nastanjena od mješanaca između Kelta i prastarih Ibera
chevreau (ševró) franc. kozja ili jareća koža

cicija tur. škrtac

cigajnerbaron njem. barun-cigarin (aluzija na istoimenu operetu Johana Straussa)

cinik grč. u prvotnom značenju filozof koji traži slobodu života, jednostavnost i povratak prirodi

Cisalpinska Galiya Galiya s ovu stranu Alpa, Lombardija, Piemont

Collège de France (Kolêž d'Frâns) visokoškolska ustanova u Parizu, izvan okvira sveučilišta
confrère (konfrêr) franc. kolega
coram publico lat. javno, na očima čitavog svijeta

correspondances (korespondâns) franc. podudarnosti, sličnosti pojedinih elemenata u raznim pojavnostima prirode; u našem tekstu očita aluzija na istoimeni Baudelaireov sonet kojemu je tema upravo takva

cucl cucla, umjetna sisa, duda, varalica

čečê u dječjem jeziku: lijepo

čioda pribadača, igla s glavicom, »špenadla«

čirak tur. svijećnjak

čoček tur. plesač(ica) što kod plesa izvodi pokrete trbuhom

čuvida maska, krabulja

čifta tur. malograđanin, purgar
čirilometodski zidari članovi Društva sv. Ćirila i Metoda za Istru; na široko zasnovanim

temeljima radilo je društvo oko nacionalnog prosvjetnog i ekonomskog podizanja naroda u Istri (u Zagrebu su »zidari« imali svoj kinematograf (današnji »Balkan«), u vlastitoj su režiji proizvodili šibice itd., naravno da bi namakli što više novaca)

čisela (kupusa) aluzija na neke dijalekte u kojima se skupovike i ki izgovaraju kao *će* i *či*
čorda tur. sablja

dar talent

David, udarivši ono na *Khuena-Golijata* David Starčević, Tuškan i Geržanić tvorno su napali bana Khuena u Saboru
De administrando imperio lat. O upravljanju državom (grčki naziv originala: *Peri êthnôn* — O narodima)

dendizam svojstvo *dendija* (engl. dandy), tj. kicoša, gizdelina

Der šenste man fon Agram njem. (Der schönste Mann von Agram) Najljepši muškarac u Zagrebu

der šlag zol in trefen njem. (Der Schlag soll ihn treffen) Udari-la ga kap!

Des Esseintes (Dez Esênt) osoba iz romana *A rebours* (Nasuprot) francuskog romanopisca i kritičara Joris-Karla Huysmansa (1848 — 1907); »ličnost des Esseintesa pružila je obrazac »dekadenta« ne samo modernoj franc. književnosti, nego i svjetskoj« (Knjiž. leksikon *Strani pisci*)

deva sanskrst. (dewa) bog, do-bri duh (riječ je u vezi s latinskim *deus* — bog, i slavenskim *div*)

dezdemonski prid. prema *Dez-demonu*, glavna junakinja Shakespeareove drame *Otelo*

Die Drau (Drava), osječki list na njemačkom jeziku
die dummen Kroboten njem. glupi Hrvati
Die Schokazen haben getanzt... njem. Sokci su plesali za pre-
 višnje zadovoljstvo...
die Urpflanze njem. pra-biljka
diminutiv (Matoš piše po francuskom, dok je uobičajenije po latinskom: *deminutiv*), umanjenica, riječ umanjena značenja
dinastija Frank aluzija na činjenicu da je političar Josip Frank uvodio u politički život i svoju djecu, poimence sina Ivicu
dipiran franc. (dupé), prevaren, nasamaren, izvrnut ruglu
disputovanje lat. rasprava, diskusija, debata
divinizirati lat. ubrojiti među bogove, proglasiti božanstvom
divna zadužbina Biskupova Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Galerija slika
dojakošnji dosadašnji
domaća industrija ljubav s vlastitom ženom (a ne po borde-
 lima, »kućama, kućicama, salonima i salončićima«)
dominus lat. gospodin (prid. *misterijski*, koji bi mogao značiti »tajanstven«, očito je u vezi s engleskim *mister*, tj. mister Zagreb)
domovnica svjedodžba o državljanstvu
Dorćol predio u Beogradu (tur. »raskršće«)
Do ut des lat. Dajem (ja tebi) da (ti) daš (meni)
Drang njem. želja, čežnja; prodor
drotičkar lončar (svojedobno su po našim selima obilazili češki odn. slovački lončari,

koji su žicom [drotom] vezali razbijene zemljane lonce)
dualizam lat. dvojstvo
duhopiriti teško disati, dahtati; izdisati, umirati
Duhovi jedan od kršćanskih proljetnih blagdana (50 dana iza Uskrsa)
Du grand Turc... franc. Nije me briga za velikog Turčina/ Nije ni za velikog sultana
Dukenstmich očito autorova igra riječima (njem. »Poznaj se me«)
du mauvais goût (di move gû) franc. protivan dobrom ukusu, neukusan
durašan ustrajan, izdržljiv, čvrst

Đački Kvartir prijevod sa franc. *Quartier Latin* (danas obično kažemo: Latinska četvrt)

egalitaran franc. uređen prema zakonima jednakosti za sve
egotizam grč. egoizam, sebičnjaštvo

Elza je fluid, koja ima »fehler« ima se razumjeti tako, da je prezime ženi po kojoj je nazvano svojedobno vrlo reklamirano sredstvo za okrepu i jačanje - »Elza-fluid« bilo Feller, što je Matoš iskoristio za igru s riječju Fehler — »pogreška«

en vogue (an vög) franc. u modi
epatantan franc. začuđujući, silan, divan

epeš hebr. pa opet, ipak, unatoč tome

eppur si muove tal. ipak se kreće (Zemlja oko sunca); uzvik učenjaka Galileija pred crkvenim sudom koji ga je silio da se odrekne svoga učenja

Era Užičanin

erdeljizacija pomađarivanje prema pokrajini Erdelj koja

je u Matoševo doba pripadala Mađarskoj; danas je to rumunjska Transsilvanija)

Erska kraj oko Užica

esekerski njem. osječki

et consortes lat. i drugovi

etiker etičar, profesor etike (što je Bazala stvarno i bio; zovući ga i *etikos*, Matoš aludira na jezikoslovce koji su se borili protiv riječi na -čar, jer da su stvorene prema njemačkim riječima kakva je npr. *etiker*; oni su zahtijevali npr. *etik*, a Matoš u svojoj poruzi ide na čisti grčki oblik)

e tutti quanti tal. i svi takvi

fašnik njem. poklade, karneval

Fašoda (danas Kodok), grad na Nilu u Sudanu; Francuzi su ga okupirali god. 1898, ali su ga nakon time izazvane diplomatske krize morali vratiti Englezima

faustrecht njem. pravo šake, pravo jačega, nasilje

faux pas (fo pâ) franc. pogrešan korak, nesmotrenost, povreda dobrog ponašanja

fehtbruder njem. prošnjak

Fellerova kuća građevina na uglu Trga Republike i Jurišićeve ulice

feminizam lat. buržoaski ženski pokret za pravno izjednačivanje žena s muškarcima

Fiat iustitia, pereat mundus lat. Neka bude pravda, makar propao svijet

Figaro ugledni pariški dnevnik (prvotno satirički a kasnije politički list)

Figaro-Beaumarchais (... Bomaršê) Matoš francuskog komediografa Pierre-Augustina Carona de Beaumarchaisa (1732 — 1799) zove imenom njegova najuspjelijeg lica,

glavnog junaka Seviljskog brijača i Figarova pira

fijumanski riječki

fin de siècle (fen d' sjèkl) franc. kraj stoljeća, naziv za razdoblje devedesetih godina prošlog stoljeća i za sve društvene i kulturne karakteristike koje su ga pratile

flanc njem. pretjeran sjaj, razmetanje, život na »velikoj nozi«

flaneriya franc. lutanje, tumaranje, skitnja

foetus lat. zametak, embrio

folija franc. (folie), ladanjski dvorac

fourierista franc. utopijski socijalist

frajkvartir njem. besplatni stan

fra Josip Richelieua Pašića Matoš Spalajkovića uspoređuje s Ocem Josèpheom (1577 — 1638), francuskim kapucinom, političkim povjerenikom i savjetnikom (»sivom eminencijom«) ministra Luja XIII. kardinala Richelieua (1565 — 1642), s kojim pak uspoređuje Pašića

francuska interpunkcija logička interpunkcija (za razliku od gramatičke, njemačke)

frankofurtimaš kovanica od frankovac i furtimaš; značenje riječi otprilike kao današnje: klerofašist

fredericijanski prid. prema Frederik, tj. Friedrich II. Veliki (1712 — 1786), moćni pruski kralj i prijatelj Voltaireov

fremt njem. tuđina, putovanje po stranim zemljama

Fuimus Troes lat. Bili smo Trojanci (Vergilije, Eneida), tj. prošlo je naše lijepo doba

furtim lat. potajno, skriveno

furtimaški potajno, krišom, protekcijom; klerikaliski

gaffe (gäf) franc. nesmotrenost, glupost (množ.: *gaffes*)
Galilejac Isus Krist (*sličan imenom Galilejcu* — autor misli na Galileja Galileija)
galofilski naklonjen Francuzima
gamletski prema ruskom izgovoru: hamletski
ganef hebr. lopov, bekrija
garçon de café (garson d'kafe) franc. konobar
geački prid. prema *geak* tur. neotesanac, neobrazovan čovjek, glupan; izved. geaštvo
geburtshelferski njem. primaljski, babički
Geca Kon beogradski knjižar i nakladnik velikog formata; *starinom nije Francuz* odnosi se na francusku riječ *con* (kon) kojoj bi najblaže značenje bilo »glupan«
gege kajk. gaće
gentry (džentri) engl. malo plemstvo
gest Milošev aluzija na pot-hvat Miloša Obilića protiv cara Murata (Kosovo 1389)
gešäft njem. (Geschäft), trgovački posao, unosan pothvat, biznis
Gezaleben aluzija na običaj Židova koji govore njemački, da uz vlastita imena dodaju *Leben*, tj. živote! (npr. Saraleben)
glashauz njem. kuća od stakla, staklenik
glomaznost svoje fizičke snage Supilo je stvarno bio rijetko visok i jak čovjek, prava suprotnost Matošu
gluvara puška »flobertica«
godišnjica prihod za godinu dana
golubizam imenica stvorena kao aluzija na činjenicu da su Hrvati smatrani kao narod »golubinje ćudi«

gorki sodomski stup prema Bibliji pretvorila se Lotova žena — zbog svoje radoznalosti — u stup od soli
gospodin kr.(aljevski komesar — primjedba se odnosi na bana i kasnije komesara Slavka Cuvaja, na kojega je god. 1912. omladinac Ilija Jukić izvršio (neuspjeli) atentat; Cuvaj je najprije otišao na »dopust« a onda je (god. 1913) i potpuno uklonjen sa svoga položaja
gospodske bolesti spolne zaraze, osobito sifilis
Gott über die Welt njem. Bog iznad svijeta! (tj. bože sačuvaj!)
graf njem. grof, conte
grand pripadnik španjolskog višeg plemstva
graničar pripadnik Granice, tj. Vojne krajine
grčkoistočnjački pravoslavni
grizeta franc. (griset), pariška mala radnica (laka ponašanja)
grosmana njem. baka
Gubčec Matoš zove Stjepana Radića *Gubec*, tobože kao vođu seljaka, a kad mu veli *Gubčec*, želi reći: brbljavac
Gusto und Ohrfeigen sind verschieden njem. Ukusi i čuške su različiti
Haag grad u Nizozemskoj, sjedište vlade; autor misli na mirovnu konferenciju, od 1899, koju je inicirao ruski car Nikolaj II, sa svrhom da se donesu propisi za pomorski i kopneni rat, da se zabrane neke vrste oružja, da se osnuje međunarodni sud itd.
habaš opat (jedna od viših crkvenih titula)
habitués (abitiê) franc. redoviti posjetioči, »domaći«

habitus lat. vanjski izgled
haupttrefer njem. glavni zgoditak

hedonistički grč. koji uživa u nasladama

heliotrop grč. biljka krasnica s modrim cvjetovima i mirisom po vaniliji

hercig njem. dražesno

herderski prid. prema *Herder* (Johann Gottfried; 1744 — 1803), njemački pisac, sakupljač narodnih pjesama svih naroda, pa i naših (objavio *Hasanaginicu* u Goetheovu prijevodu, nekoliko Kačićevih pjesama); djelovao na slaven-sku romantičarsku književnost

herdja rđa (po Starčevićem pravopisu)

herub hebr. anđeo višeg reda
Hesperija jedan od starih naziva za Italiju («Zapadna zemlja»)

hetajra grč. hetera, ljubavnica, (otmjena) bludnica

High-Church (Hâj-Čêrč) engl. anglikanska crkva

himetski prid. prema *Himet*, gora u Atici, od starine poznat pčelarski kraj

hiperborejski grč. sjeverni

hipopotam grč. vođeni (nilski) konj; prid. *hipopotamski*

hlamida grč. muška gornja haljina u starih Grka

Hochdero Gnaden njem. Vaše uzvišene milosti

hodkar uhoda, špijun

hofrat njem. dvorski savjetnik (visoka činovnička titula u nekadanjoj Austro-Ugarskoj)

Homais (Omê) osoba iz Flaubertova romana *Madame Bovary*, seoski ljekarnik, tip poluobrazovanog i ograničenog malograđanina

homerski »pastiri« kod Homera se često umjesto *vladar* nalazi izraz *pastir* naroda

hram sv. Stjepana zagrebačka katedrala («prvostolna crkva» kao što kaže Matoš)

hullski top (hålski ...) aluzija na događaj koji se zbio god. 1904. kod engleske luke Kingston upon Hull, kada je ruska eskadra potopila engleske kočarice (ribarske lađe), što je zamalo dovelo do ulaska Engleza u rusko-japanski rat

humanitarski prid. prema *l'Humanité* (l'Imanité), francuske socijalističke novine, a zatim glasilo Komunističke partije Francuske; osnovao Jean Jaurès god. 1904. u Parizu

humbug (håmbag) engl. obmana, prevara

Hungaria lat. Mađarska

hunger-sistem njem. sistem izgladivanja

iako mu nešto fali, kao Turčinu aluzija na činjenicu da se Židovi i Turci (muslimani) obrezuju

ibermenč, ibermenš njem. natčovjek, superman

I divni Homer ... parafraza latinske rečenice *Quandoque bonus dormitat Homerus* — Katkada zaspi i dobri Homer, tj. i najpametniji čovjek može pogriješiti

inanicija lat. glad, iznemoglost
in concreto lat. u stvari, u danom slučaju

influenca lat. gripa

inkoherencija lat. nesklad, nesuglasnost, bezveznost

Institut (de France) zavod koji u sebi ujedinjuje svih pet francuskih akademija znanosti i umjetnosti

insubordinacija lat. otpor prema nadređenima

Inter arma silent musae lat.

Među oružjem šute muze, tj. u ratu se ne razvija umjetnost

interdikt lat. crkveno prokletstvo

istražiti zatrti, istrijebiti

izmećar tur. sluga; *izmećarstvo* sluganstvo

izvraciti kajk. izliječiti

Ja optužujem (franc. *J'accuse*), naslov glasovitog pisma kojim je Zola tražio reviziju Dreyfsova procesa

Job ličnost iz Biblije, tip strpljivog patnika

jopac (njem. *Affe*), majmun; isp. opica

junak mostarskih anzihckarata Dučić se dao fotografirati i te su se slike javno prodavale kao razglednice

junker plemići, predstavnici njemačke zavojevačke politike
jupe-culottes (žip-kilöt) franc. v. žipske gege

Jurkovićev smiješni školnik učitelj Pavao Čuturić

justizmord njem. pravosudno umorstvo, izvršenje smrtno kazne nad nevinim

Juvencijevo vrelo (zapravo: Juvencijino) izvor žive vode, tj. vode kojom se, prema priči, može pomladiti ili umrloga vratiti u život

Kabilija planinski kraj u sjevernom Alžiru

kabinet u našem tekstu: zahod

Kačić jedan od junaka romana *Radmilović* Ksavera Šandora Dalskoga

kad se ljubi nema grijeha Šenoa u stih iz pjesme *Kameni sva-tovi*

kajzer njemački car

Kaliban nakazno stvorenje iz Shakespeareove *Oluje*

kamatnik rentijer, tko živi od kamata; često i: lihvar

kameja franc. (*camée*) izvajan dragi kamen s ispupčenom figurom

kamlo franc. (*camelot*), ulični prodavač

Kanaan egipatski naziv za »Zemlju Obecanu« (Izrael), u koju je Mojsije poveo svoj narod
kantarida grč. španjolska muha, navodno sredstvo za spolno uzbuđivanje

Kao da se povratila stogodšnjica... autor zacijelo misli na god. 1812, tj. na Napoleonov poraz u Rusiji, do kojeg je vremena Hrvatska južno od Save pripadala Francuskoj

kastrat lat. uškopljenik

katana mađ. vojnik

kat eksohen grč. bez premca, u prvom redu, u punom smislu, osobito, izvanredno, par ekse-lans

katonski u stilu Marka Porcija Katona, starorimskog cenzora (234 — 149), na glasu poštenjaka (Starčević je bio bilježnik na Rijeci)

Khuen — ban, Khuen — ministar predsjednik aluzija na činjenicu da je Khuen, pošto je prestao biti ban u Hrvatskoj (1903), otišao u Mađarsku, gdje je u godinama 1910 — 1912. bio predsjednik vlade i kao takav vršio također snažan utjecaj na hrvatske prilike

kikla njem. suknja

kiljer tur. sobica, pojatak, klijet

Kirk-Kilise (danas Kirklereli), grad u Turskoj, kraj kojega su god 1912. Bugari izvojevali prvu pobjedu nad Turcima u balkanskom ratu

Kitereja pridjevnik boginje Afro-dite

klot njem. (glatt), glatko, bez
 sustezanja, bez okolišanja
kljuverina kljuse, konjusina
kmet predsjednik općine
knajpiziranje glagolska imenica
 stvorena prema njem. *Kneipe*,
 tj. krčma
knez Crne Gore i Brdaha nekad
 službeni naziv crnogorskog
 vladara
Knez Mihajlo Obrenović, ubijen
 iz lične osvete u beogradskom
 parku Košutnjaku (god. 1868)
Knez-Mihajlove daske Narodno
 pozorište u Beogradu (po
 knezu Mihajlu Obrenoviću,
 koji ga je osnovao)
kobilice skakavci (po Bibliji se
 njima hranio Ivan Krstitelj u
 pustinji)
kodak marka fotografskog apa-
 rata
kokota franc. (cocotte), žena
 laka ponašanja, namiguša
kolekta lat. sabirna akcija (za
 potporu siromašnih)
Komos grč. smijeh
koncil lat. kongres crkvenih po-
 glavara
kondicije lat. instrukcije, sato-
 vi podučavanja
koneksije lat. utjecajna poznan-
 stva, dobre veze
konfitira franc. (confiture), uku-
 hano voće, marmelada, pek-
 mez
Koprive humoristički časopis,
 izlazio u Zagrebu od 1906. do
 pred drugi svjetski rat
korizma lat. vrijeme pokajanja
 (u katoličkoj crkvenoj godini);
 prid. *korizmen*
koruš zagrebački izraz za crkve-
 ni kor, pjevalište
košer hebr. hrana dopuštena za
 jelo po židovskim vjerskim
 propisima (Geca Kon bio je
 Židov)
košija tur. utrka

kotizacija franc. ulog, prilog,
 članarina, »učesnina« (uplata
 za troškove nekog skupa)
kovčali čakšire tur. hlače s kop-
 čama, na kopče (a ne npr. na
 svitnjak)
kraljevska kruška Matošev prije-
 vod za njem. *Kaiserbirne* (vr-
 sta sočne, mirisne kruške)
krigskolega njem. ratni drug,
 suborac
kujonovština Matoševa tvorba
 prema franc. *couillon* (*kujôn*),
 hulja, ništarija, podlac, bolje
 reći prema glagolu *couillon-*
ner, kujonirati, podlo s ne-
 kim postupati, šikanirati, pro-
 goniti
kulija najamni radnik na Dale-
 kom Istoku
kulturkampf njem. »prosvjetna
 borba«, tj. borba protiv poli-
 tičke premoći papinstva, na-
 stojanje oko rastave crkve od
 države (aktuelno na kraju 19.
 i početku 20. stoljeća)
Kumičićeva frankopanska lo-
zinka autor misli na roman
Urota zrinjsko-frankopanska
kunatoriti životariti, mučno ži-
 vjeti
kupec rus. trgovac
kurtalisati tur. spasiti, osloboditi,
 izbaviti
kvijetizam lat. učenje da se po-
 božnost sastoji u razmatranju
 i duhovnom poniranju u sa-
 moga sebe
Lacrimae Christi lat. Suze Kris-
 tove, vrsta slatkog talijanskog
 vina
lapidaran lat. sažet, kratak i jez-
 grovit
lari i penati starorimska božan-
 stva domaćeg ognjišta
larparlartizam franc. shvaćanje
 umjetnosti kao da je sama
 sebi svrha, bez društvene os-
 nove i funkcije

legionaški prid. prema *legija*, tj. nasilnička banda u službi frankovaca

lemuri lat. duše pokojnika (dobre štovane kao lari, a zle lutale kao sablasti)

Lepa moja ti rožica... druga kitica kajkavske božićne pjesme *O detešce mē predrago...* (i svi ostali citati, bez obzira na koji su način složeni u stihove, pripadaju istoj pjesmi)

Les Marches de l'Est (le Märš...) franc. Istočne pokrajine

libertinac lat. razvratnik, bludnik

licej grč. srednja škola za djevojke, ženska gimnazija (osobito nekad u Zagrebu); prid. *licejski*

Lika aluzija na narodnu pjesmu: *Jadna Liko, što si dočekala, da te Bosna kukuruzom hrani*

Lile Burgas autor misli na bitku od 28—30. X. 1912, u kojoj su Bugari pobijedili Turke

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

ljubimac Petra Velikoga Matoš misli na Petra Andrejeviča Tolstoga (1645—1729), ruskog diplomata, savjetnika i pratioca cara Petra Velikoga

mandlek majmun, smiješna figura

manlicherka vrsta puške

Marahol (str. 142) očito tiskarska pogreška umjesto tur. *karakol*, tj. stražarnica

Marengo mjesto u sjevernoj Italiji, gdje je Napoleon porazio Austrijance god. 1800.

marifeiluk tur. prepredenost, lukavost

Marija iz Magdale Marija Magdalena, poznata biblijska pokajnica

marinizam napirlitanost, kićenost u izražavanju

maroder franc. vojnik pljačkaš

marokanska afera v. agadirski događaj

martiromanija grč. hlepljenje za mučeništvom pod svaku cijenu (parafraza Matoševa tumačenja u tekstu)

martoloz grč. vojnik plaćenik

masochizam mazohizam, vrsta spolne nastranosti

mašamoda dij. (prema franc. *marchande de mode*), kitničarka, modistica

Matin (Matèn) pariške novine; v. urednici našeg »Matina«

medanska grupa skupina književnika oko E. Zole, koja je tvorila naturalističku školu; okupljali su se u Zolinoj kući u Médanu, nedaleko od Versaillesa, i kao svoj manifest

izdali zbirku novela *Les Soirées de Médan* (Večernja posijela u Médanu)

mehe kajk. mijehove (»vukao mehe« isto što i »gazio orgulje« kod štokavaca)

mekinjaš tko se daje od drugoga hraniti, ulizica, laskavac

melanz franc. bijela kava

meloska Afrodita mило(n)ska Venera (kip starogrčke boginje ljepote iz 2. st. pr. n. e., ásko-

pan 1820. na grčkom otoku Melosu, odn. Milonu)

meluzinski prid. prema *Meluzina*, vila iz stare francuske legende

menesireli franc. srednjovjekovni pjesnici i pjevači (putovali od dvora do dvora)

mermerni mramorni

mezalijansa franc. mješoviti brak (između društveno neravnopravnih partnera)

mignonski uzdasi (minjonski...) aluzija na Goetheovu pjesmu *Mignon* (Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen — Poznash li zemlju u kojoj cvatu limunovi)

mikroman grč. čovjek koji pati od kompleksa manje vrijednosti, koji sam sebe potcjenjuje

milinovci pristaše dra Mile Starčevića kao vođe jedne frakcije Hrvatske stranke prava poslije Ante Starčevića

Milošev sluga autor misli na Miloša Obrenovića

Mimi Pinson junakinja jedne pripovijesti A. de Musseta, tip nekadašnje pariške male radnice (grizete) laka ponašanja, no uviđavna i dobra srca

Miranda ljupka, čedna Prosperova kći iz Shakespeareove *Oluje*

Mjajce često upotrebljavan porugljivi pridjevnik Miji Radoševiću, koji je pisao i pod imenom *Majer* (asocijacija na njemačko Eier [ajer], što znači: jaja)

monah grč. redovnik

mondijalan franc. svjetski

monizam grč. jedinstvenost

Monsieur Doupais čit M'sje Dupe

morbopolis lat.-grč. grad bolesti

Mozes aluzija na židovsko podrijetlo Hinka Hinkovića

muf njem. šuplji svitak od krzna za grijanje ruku

muna tal. (monna), majmun

Munkač jedno od tipičnijih mađarskih prezimena, pa odatle i sinonim za (novije) mađarone, tj. simpatizere Mađara u Hrvatskoj

Munja kao *Bajazid* četvrti turski sultan Bajazit I. (vladao 1389 — 1402) nosio je pridjev *Jildirim*, tj. Munja

Najvažnije mađarske kulturne ustanove u Hrvatskoj... u javnim su kućama u Matoševo vrijeme »službovale« brojne Mađarice

namčor tur. licemjer, podmulac, nevaljalac

naša kraljica žena Franje Josipa Prvoga (ubio ju je anarhist Luccheni, na koga Matoš misli kad veli: talijanski poživinčeni postolar)

nećak Ant. Starčevića dr. Mile Starčević (Matoš nepravilno upotrebljava riječ *nećak* umjesto *sinovac*, iako odmah u nastavku teksta govori o Anti Starčeviću kao *stricu* Mile Starčevića)

nefatiran nepodstavljen vatom »neizdano« prijevod grčke riječi *anegdota*, ili francuskog izraza *inédit* u značenju: novo, još neviđeno, nečuvano

nepot lat. unuk

neprijatelj naroda ... *kompaktna većina* pojmovi iz Ibsenove drame *Neprijatelj naroda*

netopir šišmiš

nonšalantan franc. nemaran, nehajan

novačenje regrutacija, provjeravanje sposobnosti za službu u vojsci

Nova ves, *parfimirana kožarnicom* u ulici usko oslonjenoj

na Novu ves nalazila se svoje-
dobno tvornica kože
Novi Viek književni list, izlazio
u Zadru i Zagrebu 1897—1899;
izdavač i urednik Ante Tresić
Pavičić
Nulla redemptio sine sanguine
lat. Nema spasenja bez krvi
nuzljub konkurent, rival kod
žene
Oblomov glavni junak istoime-
nog romana ruskog pripovje-
dača Ivana Aleksandroviča
Gončarova (1812—1891), tip
talentiranog čovjeka koji je
međutim nesposoban za ak-
ciju; izved. *oblomovština*
okrom osim
opatice autor misli na srednju
školu koju su u ono doba
držale u Zagrebu redovnice
sv. Vinka Paulskoga (ugao
Varšavske i Gundulićeve ulice)
općinstvo publika, javnost
oporba opozicija
orfanotrofij grč. sirotište, usta-
nova za izdržavanje siromaš-
nih đaka (autor misli na kon-
vikt za katoličke đake u Za-
grebu)
orhestrika grč. glazba
orsag mađ. država
osvajač Galije Gaj Julije Cezar
Otokar Lorković Matoš daje
Ivanu Lorkoviću češko ime
Otokar ciljajući na njegovu
češku, osobito masarykovsku
orijentaciju
o Troji i o Prijamu (u Hamletu),
poznata uloga Prvog glumca
(»I što je njemu Hekuba, i što
je on Hekubi...«)
Pacta conventa v. Tomašić ...
Pafos grad na otoku Cipru s
glasovitim hramom boginje
Afrodite

pajdagog grč. pedagog, odgoji-
telj (pisanje sličnije starogrč-
kom izgovoru)
palanceger iskvareno njem.
(Barmherziger), milosrdnik,
pripadnik reda »Milosrdne
braće«; imali su svoju bolnicu
na Trgu Republike u Zagrebu
(ugao Gajeve ulice i Ilice);
prid. *palancegerski*
palir njem. graditeljski poslo-
vođa
Palmotićeve ulice tamo se i da-
nas (na broju 33) nalazi isuso-
vačka crkva s rezidencijom
poglavarstva reda
pan češ. gospodin
panamista učesnik afere oko
sloma francuskog društva za
izgradnju Panamskog kanala
god. 1889 (Maurice Rouvier
bio je u to vrijeme francuski
ministar financija)
Pandorina kutija po grčkoj mi-
tologiji, posuda u kojoj su
bila zatvorena sva zla ovoga
svijeta
pangermanski Srijem autor mi-
sli na velik broj Nijemaca na-
seljen u Srijemu (srijemski
Švabe)
papillon qui passe (papijôn ki
pâs) franc. leptir što prolazi
par excellence v. kat eksohen
parija bijednik, prezren čovjek
Paris sin trojanskog kralja Pri-
jama, odrastao kao čobanin
(*svoja skromna crvena jaja*
aluzija na posjet triju boginja
Parisu, koji je jednoj od njih
trebao da dodijeli »jabuku
ljepote«)
pariska Komora (franc. Cham-
bre des députés), najviše fran-
cusko predstavničko tijelo,
danas Narodna skupština
Par nobile fratrum lat. Pleme-
nita braća
pasmina rasa

patka novinarska dezinformacija, namjerno skrojena lažna vijest

patriti pripadati

pauperistički prid. prema *pauperizam* lat. osiromašenje

pelengače »vunene podebele gaće do niže koljena« (Akad. rječn.)

Pemac (njem. Böhme), Čeh; *pemski* češki

pepelnica dan poslije fašnika, v.);

per analogiam lat. po analogiji, po sličnosti

pergamenat aristokracije plemićka povelja (pisana na pergameni)

per pedes apostolorum lat. pješice (kao nekad Kristovi apostoli šireći kršćanstvo)

Petrovo i Pavlovo dan 29. lipnja u katoličkom crkvenom kalendaru

pia desideria lat. pobožne (tj. puste) želje

Pickwick (Pikvik) junak Dickensova djela *Posmrtni spisi Pickwickova kluba*, tip dobrodušnog i naivnog malograđanina punog vjere u ljude, koji međutim na svojim putovanjima po Engleskoj postaje žrtvom najrazličitijih tipova karakterističnih za kapitalističko društvo onoga vremena

pijeglati tobože ijekavsko *peglati*, u Matoševom opusu redovito u značenju »kritizirati«

pilko (od lat. *vespillo* — noćnik), grobar, koji noću odvozi na groblje preminule siromahe (Matoš je tu riječ uzeo kao vlastito ime)

pjesnik Balkanske carice crnogorski kralj Nikola I. (1841 — 1921); *Balkanska carica* je drama, a »da viđu Prizren« je dio jednog stiha u njegovoj

pjesmi *Onamo, namo* (crnogorska himna); tamo se spominju i »sveti Dečani« o kojima govori Matoš

pjeva jedan kralj, piše jedan ban... autor misli na pjesničke sposobnosti crnogorskog kralja Nikole i na pjesnika Ivana Mažuranića

plebanuš župnik

Plejada krug od sedmorice francuskih istaknutih pjesnika u 16. stoljeću (u našem tekstu, dakako, simbolično)

pobjednik Maksencijev misli se Konstantin I. Veliki, koji je god. 312. srušio protucara Maksencija (inače osnovao Carigrad — Konstantinopolis, dao slobodu kršćanima itd.)

počem jer

podražavanje oponašanje, imitacija

pogrebao pokopao, sahranio

pojezućen koji je pod utjecajem jezuita, isusovaca

pokreteni poruga na pristaše naprednjačkog lista *Pokret*; slična je igra riječima i oblik *pokretenjen*

poldrugi komediograf Ogrizović pl. Vukelić aluzija na činjenicu da su Milan Ogrizović i Zvonimir Vukelić zajedno pisali književna djela

poligraf grč. »mnogopisac«, pisaralo, svaštar, pabirčar

Poquelin-Molière (Poklên-Moli-jêr) pravo ime velikog komediografa bilo je Jean-Baptiste Poquelin; *tapetarski sin* otac Molièreov bio je tapetar na kraljevom dvoru

porcijaštvo ishrana u strogo određenim, obično slabim, porcijama po đaćkim menzama

Posen njemačko ime poljskog grada Poznania

potpourri franc. potpuri, mješavina svega i svačega, djelo sastavljeno od raznih motiva iz drugih djela

pour la permission de danser franc. za dopuštenje za ples prah (bijahu) i u prah (se već pretvoriše) aluzija na obredne riječi pri »pepeljenju« na Pepelnicu: Čovječe, sjeti se da si prah i da ćeš se u prah pretvoriti

Prajs Prus; *prajski* pruski *praktičnjak* pristaša tzv. »praktične« politike, čovjek spreman služiti svakom režimu

pravoužitnik uživatelj (naziv iz doba Vojne krajine, kada su postojale tzv. imovne općine, te je svaki graničar imao pravo na besplatno gorivo iz općinskih šuma, tj. bio je njihov pravoužitnik)

predšasnik sadašnjeg vladara crnogorskog knez Danilo (vladao 1851—1860), ubijen u Kotoru kao žrtva osvete Crnogorca Todora Kadića

prejudicirati lat. unaprijed odrediti

preparandija lat. učiteljska škola

preziranje gomile, »stoke jedne grдне« aluzija na Njegošev stih *Pučina* (tj. puk, masa) je stoka jedna grdna

prinac princ (Matoš se ruga nepotrebnom umetanju nepostojanog a, kakvo su primjenjivali neki hiperštokavski pisci, npr. *studenat*, *diftonag*, *koncerat* i sl.)

prijažatelj rus. posjednik

pritježalec v. pritjažatelj

probabilizam lat. jezuitsko načelo da je svako sredstvo dopušteno ako čovjek misli da je određeni posao dobar i koristan

Proces cetinjskih bombaba ... aluzija na tzv. bombašku aferu u Crnoj Gori (1908); bio je to pokušaj nekih studenata da bombama nabavljenim u Srbiji sruše autokratski režim kneza Nikole (kasnijeg kralja); pokušaj je osuđen, a četvorica zavjerenika osuđena su na smrt (ostali na vremenske kazne)

proja proha, kukuruzno brašno *prorajtati* potrošiti, prolumpovati, procerdati

prostota narod, puk, mase *protohistorija* grč. prvotna povijest, najstariji povijesni podaci

prügelpatent njem. naredba o batinanju; prid. *prügelpatentski*

ptičurina ... poznata ptica rok iz priča o Sindbadu pomorcu (1001 noć)

pucice kajk. djevojčice *pumpmajor* iznuđivač novaca *putešestvije* rus. putovanje

Quai d'Orsay (Ke d'Orsè) sjedište francuskog Ministarstva vanjskih poslova i često sinonim za nj

raguzanski dubrovački

rapen franc. (rapin), slikarski naučnik, »mazalo«

rastakuer franc. (rastaquouère), hohštapler

rauber i *pandura* nekada poznata i omiljena dječja igra (»žandara i lopova«) u kojoj »panduri« hvataju »raubere«, tj. razbojнике

rebah hebr. profit, dobitak

redodržavnik poglavar, osoba na čelu »redodržave«, tj. vrhovne organizacije franjevačkog reda

reduta franc. krabuljni ples, bal pod maskama

refugium lat. sklonište, utočište
regens chori lat. glavni dirigent
crkvenog pjevačkog zbora

Regent Philippe d'Orléans, re-
gent Francuske 1715—1723, u
vrijeme malodobnosti Luja
XV.

*Regnum regno (non praescribit
leges)* lat. Kraljevstvo kraljev-
stvu ne propisuje zakone (uz-
vik hrvatskog bana Ivana Ba-
kača Erdedija na saboru u
Budimpešti god. 1790, kad su
Mađari pokušali Hrvatima na-
metnuti zakon po kojem bi
Hrvatska bila podređena Ma-
đarskoj)

Reichsdeutsche (čit. Rājhsdōjče)
njem. Nijemac iz Njemačke,
za razliku od Austrijanaca

Rekawinkel sinonim za tipično
njemačko malograđansko gni-
jezdo

reliquiae reliquiarum lat. ostaci
ostataka

remède (reměd) franc. lijek
rešpeklin kajk. (od lat. *respicere*
— promatrati), dalekozor, dur-
bin

Revolucija misli se na fran-
cusku revoluciju od 1789 (pa-
role: sloboda, bratstvo, jedna-
kost)

rezeda franc. vrsta ukrasne
biljke

ricanski ikav.-čak. riječki

rudiment lat. zakržljali ostatak

rudimentaran lat. zakržljao, za-
ostao, koji iščezava

sabljom po glavi protiv neka-
danjih demonstancija upo-
trebljavale su vlasti ponajviše
konjanstvo koje je sabljama
nastojalo rastjerati nezado-
voljnike

saltacija lat. skakanje

Sarah, Ester i Rebeka židovske
ljepotice iz biblijske povijesti

Saumur (Somîr) grad u zapad-
noj Francuskoj, poznat i po
proizvodnji bijelih pjenušavih
vina

Schönheitsfehler (šenhajtsfeler)
njem. mana u ljepoti, sitan
ali neugodan nedostatak

sedanska katastrofa slom fran-
cuske vojske u francusko-pru-
skom ratu i predaja Napole-
ona III. Prusima u Sedanu 2.
IX. 1870.

sedmodvere Tebe starogrčki
grad Teba imao je, po predaji,
sedmora vrata (»dveri«)

senjor španj. gospodin

serbez tur. slobodno, bez ustru-
čavanja, bezbrižno

silaj tur. pašnjača, tj. pojas za
koji se zadijeva oružje

simiologija grč. nauka o maj-
munima

siringa grč. vrsta višecijevne
frule

sitni i realni rad deviza Masary-
kove politike, koju su prihva-
tili neki njegovi gojenci, čla-
novi Hrvatsko-srpske koali-
cije

slavosrbi Starčevićev naziv za sve
njegove protivnike, bez obzi-
ra da li imaju kakve veze sa
slavenstvom ili sa srpstvom
Slivnica selo u Bugarskoj, gdje
je srpska vojska god. 1885.
pretrpjela poraz od Bugara
(odatle Matošu usporedba za
oštećeni klavir)

spartanska nekićenost aluzija na
kratkoću i jasnoću u izražava-
vanju starih Spartanaca (la-
konizmi)

spleen (splîn) engl. ćudljivost
mrzovolja, zlovolja, sjeta

splendid-isolation (... aisolēišn)
engl. blažena osama

sramotno narodno ime pravaši
su ime *Srbini* (Serbi) izvodili
od lat. *servus*, tj. rob

srce Loyolino aluzija na činjenicu da je zagrebačka isusovačka crkva posvećena »Srcu Isusovu«

srpski prestolonasljednik Đorđe, stariji sin Petra Karađorđevića, nikada nije zasjeo na prijestolje; živio je u zatočenju sve do svršetka II. svjetskog rata kad ga je narodna vlast oslobodila

Stagirit Aristotel (rodом iz Stagire)

Staklo-dvor očito naziv neke staklane (i danas postoji) jedna na Trgu Republike!); Matoš zbog nezgrapne kovanice zaziva lingvиста Tomu Maretića

Stari Gospodin car Franjo Josip Prvi, koji je vladao od 1848 (a na prijestolje je stupio kao 18-godišnji mladić; god. 1912. imao je dakle preko 80 godina; umro je 1916)

starovičnjak čovjek zastarjelih nazora, konzervativac

stojčnost stoicizam, postojanost u nedaćama, mirnoća u nevoljama, ravnodušnost, nepokolebljivost

Stürmer i Dränger (štirmer i drenger) njem. krčilac novih putova u umjetnosti, čovjek koji djeluje u duhu njemačkog mladenačkog borbenog pokreta u umjetnosti, nazvanog *Sturm und Drang*, tj. bura i prodor (18. st.)

subalterni (podređeni) volovi vol je stalni rekvizit na slikama uz evanđelista Luku

suropenzirati, apetrahirati možda štamparskim omaškama umjesto: *europaizirati, apstrahirati* (jer inače te riječi ne znače ništa)

suzanski aluzija na ljepoticu Suzanu iz biblijske priče (po-

znato slikarsko djelo Tintorettovo *Suzana u kupelji*)

Sveti duh od papira golub kao nakit na božićnom drvcu *svirep* okrutan

sv. Marko, apostol sa životinjom uz evanđelista Marka obično se slika lav

Šajlok (Shylock), tip okrutnog zelenasa iz Shakespeareovog *Mletačkog trgovca*

Šanika hipokoristik prema Aleksandar

šat valjda, možda, zacijelo

šebek tur. vrsta majmuna

šiparac dječak (u pubertetu)

školnik kajk. učitelj (nekad su učitelji vršili orguljašku službu)

škur tal. taman, mutan

šlep njem. povlaka (dodatak na donjem dijelu ženske haljine, koji se vuče po podu)

šmok njem. (Schmock), beznačajan novinar, piskaralo

šnajderija ni norija kajk. krojački obrt nije šala (česta uzrečica među kajkavcima)

šnajica hipokoristik prema *šnajder*, tj. krojač

špajsen kajk. šaljiv, smiješan *špeci* njem. (Spezi), prisan prijatelj, pouzdanik

špelunka njem. spilja, pećina, zakutna gostionica

špicelfond njem.-franc. novčana sredstva za plaćanje špijuna

šport tako se u starije vrijeme pisala engleska riječ *sport* jer je primljena preko Nijemaca koji skup *sp* na početku riječi izgovaraju kao *šp*)

špuktrigel njem. pljuvačnica

šrajbmašina njem. pisaci stroj *štefajne* dan sv. Stjepana Prvomučenika (»drugi dan Božića«)

štelfertreter njem. zastupnik, zamjenik (nekog moćnog poglavara)

štofkiš njem. bakalar
švarcgelber crnožuti, pristaša
austrijske carske politike
(crno-žuta bila je boja aus-
trijske carske zastave)

Tako je na tom svijetu, dijete
moje aluzija na komediju ta-
lijanskog pisca Giacinta Gal-
line, koja se davala prvi put
u Beogradu 1899, a u Zagrebu
1908.

Talija starogrčka muza pokro-
viteljica komedije

tandler njem. trgovčić, kramar
the happy few (d' hēpi fjū) engl.
sretni malobrojni (koji razu-
miju, kojima je namijenjeno)
timeo Danaos (et dona ferentes)
lat. bojim se Danajaca (tj.
Grka), makar i darove nose,
poznate riječi Vergilijeve o
trojanskom konju
tirbušon franc. (tire-bouchon),
vadičep

tirtejski prid. prema *Tirtej* (7.
st. pr. n. e.), spartanski elegij-
ski i ratoborni pjesnik

tolvaj mađ. lopov, lupež

Tomašić sa Pacta conventa au-
tor misli na bana Nikolu To-
mašića (1864 — 1918), koji je
istražio i analizirao Pacta con-
venta, tj. ugovor Hrvata s Ma-
đarima od god. 1102.

toržestven rus. slavan

trhonoša nosač, hamalin

trife tartufi, jelengljive, vrsta
ukusnih gljiva

trijalizam lat. podjela na tri di-
jela; u bivšoj Austro-Ugarskoj,
težnja da se monarhija mjesto
na dvije pole (dualizam) podi-
jeli na tri državne jedinice
(Austrija, Mađarska, slavenski
narodi)

Trojednica nekada mnogo upo-
trebljavani naziv za Kraljevi-
nu Hrvatsku, Slavoniju i Dal-
maciju

Trojni dogovor sporazum izme-
đu Engleske, Francuske i Ru-
sije sklopljen 1907. (Antanta)

Trojni Savez sporazum između
Njemačke, Austro-Ugarske i
Italije sklopljen 1879, a nakon
toga nekoliko puta obnavljan,
dok god. 1914. nije prestao
(barem sa strane Italije)

tunika lat. starorimska platnena
košulja bez rukava, muška do
koljena, ženska do gležanja
turčinak poljski mak

ugarski Hrvati u Matoševo vri-
jeme krajevi o kojima je riječ
spadali su pod Mađarsku

ujak popularni bosanskoherce-
govачki naziv za franjevca
ukupistiti se biti tvrdoglav, zlob-
no se osoviti na koga

ultimus Romanorum lat. po-
sljednji Rimljanin (staroga
kova)

ultor lat. osvetnik (jedan od Ma-
toševih pseudonima)

Um Berliner wird gebeten njem.
Moli se za Berlinca

Umberto I. (1844 — 1900), tali-
janski kralj, ubijen od anar-
histâ u Monzi

und so weiter (...zo vajter) njem.
i tako dalje

unijatski lat. grkokatolički (au-
tor misli na konvikt za grko-
katoličke đake u Zagrebu)

urednici našeg »Matina« Matoš
se igra nazivom *Jutro* (franc.
matin)

urednik Obzora — gđa Šram
autorova aluzija na dra Mili-
voja Dežmana, za koga se go-
vorilo da nije ravnodušan
prema glumici Ljerki Šram

urlaub njem. dopust

uštrb šteta

u traljama ostaviti aluzija na
pjesmu Branka Radičevića
Kad mladijah umrijeti (Pjesme
moje, moja siročadi...)

uzimam li ako budem imao
Užicama Matoš je *Užice* shvatio
kao plurale tantum, dok se
zapravo radi o srednjem rodu,
te dakle treba: *u Užicu*

Vac grad u Mađarskoj
vadle njem. listovi na nozi
Veda sloven. znanost, nauka
Vede (»znanje«, »spoznaja«),
svete knjige brahmana, pisa-
ne na sanskrtu

velenac ćilim, sag

vidim i naše graničare u Napo-
leonovoj vojsci bilo je i dosta
Hrvata, jer je u početku 19.
st. jedan dio Hrvatske spa-
dao pod Francusku (Napole-
onova Ilirija)

vigovci engleski liberali

vihtigmaher njem. (Wichtigma-
cher), čovjek koji se »pravi
važan«

Vijenac poznati »Šenoin« časopis
(1869 — 1903); kasnije ne-
koliko puta obnavljan; Matoš
vjerojatno misli na obnovu
od god. 1909 (pod uredništvom
Rudolfa Horvata) odn. 1910.
(pod uredništvom Vladimira
Lunačeka)

vir zind fon di unzere lajt njem.
(Wir sind von die unsere Leu-
te), Mi smo svoji ljudi (česta
židovska uzrečica)

vitac starozagrebački izraz za
vic (njem. Witz — šala), stvo-
ren analogijom na npr. geni-
tiv *oca* — nominativ *otac*

vladika Strossmayer

Vožd naslov što ga je narod dao
Karađorđu (vođa)

vrijeme krastavaca vrući ljetni
dani

vrštlteater njem. (Wurstelthe-
ater), njemačko pučko kaza-
lište u kojem nastupa komič-
no lice Hans Wurst, koje od-
govara harlekinu u talijanskoj
ili Pierrotu u francuskoj ko-
mediji

Weltschmerz (veltšmerc) njem.
svjetska bol, pesimističko na-
ziranje da zlu u svijetu nema
lijeka; isp. Mal du Siècle

Zbor nekadašnji naziv za današ-
nji Zagrebački velesajam

zet Karađorđević Petar I. bio je
(1883) oženjen Zorkom, kćer-
kom crnogorskog kneza (kra-
lja) Nikole i sve do smrti že-
nine (1890) živio je na cetinjs-
kom dvoru, nakon čega se
preselio u Ženevu i dočekao
poziv na srpsko prijestolje
(1903)

zoogog grč. odgojitelj životinja
zulumčar tur. siledžija, nasilnik,
okrutnik

Žak Smugeles ime dosta često
kod Židova (Jacques, Jakob),
a prezime prema njem. *schmug-
geln* — kriomčariti

žipon franc. (jupon), podsuknja
žiponske gege široke hlače (kao
suknja)

Život književni list, izlazio u
Zagrebu 1900 — 1901 (urednici
Milivoj Dežman i Srđan Tu-
čić)

žuhak kajk. gorak

ŽELJKO KLAIC

REGISTAR IMENA

(Strane 7 — 291)

ABÉLARD Pierre 76
 ACCURTI Milan 162, 163
 ACIMOVIC 194
 ADAM (Lamber) Juliette 213
 ADDISON Joseph 214
 ADELSWARD Jacques d' 159, 160, 161,
 AGRIPPA Cornelius Heinrich 68
 AIGUILLON Emmanuel-Armand d' 66
 AKSAKOV Konstantin Sergejevič 87
 ALAUPOVIĆ Tugomir 229
 ALBA Fernando Alvarez de Toledo 88
 ALBERT Eugen d' 190
 ALBINI Srećko 281
 ALEKSANDAR Veliki 25, 102, 176
 ALEKSANDAR II. 156
 ALEMBERT Jean Le Rond d' 28
 ALFONZ od Aragona (Alfonso d'Aragon)
 204
 ALLAIS Alphonse 169
 AMIEL Henri-Frédéric 161
 AMRUS Milan 46, 178, 265, 267, 276
 ANDREJEV Leonid Nikolajevič 149
 ANDRIĆ Nikola 211
 ANDRIJASEVIĆ Niko 74, 245
 ANJOU (obitelj) 110
 ANTOINE André 291
 ANTONIJE, vidi Marko Antonije
 ANZUVIN, vidi Ladislav IV.
 ARDIGO Robert 215
 ARETINAC (Aretino) Pietro 160
 ARIOSTO Ludovico 172
 ARISTID 102
 ARISTOFAN 15, 96
 ARISTOGEITON 156, 162
 ARNIM Bettina von 249
 ARNOLD Đuro 244
 AUBIGNÉ Théodore-Agrippa d' 73
 AUGEREAU Pierre 67
 AUGIER Emile 184
 AUGUST, vidi Caesar

AUGUSTIN Sveti 161
 AVENEL d' 229
 AVRAMOVIC A. Dragoljub 197
 AYNARD Edouard 138
 AZEV Evgenij 163
 BABONICI (plemička obitelj) 150
 BACH Alexander von 150, 152
 BACH Josip 251
 BACH Vjekoslav 11, 23, 25, 55, 95, 153,
 162, 163, 164
 BACKOVIĆ (učitelj) 221
 BACON Francis Verulamski 76, 80, 149,
 160, 198
 BADALIĆ Hugo 150
 BADOVINAC Nikola 91
 BAEDEKER Karl 215, 216
 BAFFIER Jean-Eugène 113
 BAHR Hermann 245, 246, 247
 BAIFF Jean-Antoine 186
 BAJAZID I. 47
 BAJAZID II. 286
 BAKAC Toma (Toma Erdödy) 150
 BAKIĆ Matija 131
 BAKUNIN Mihail Aleksandrovič 87, 97,
 146, 157, 207, 223
 BALFOUR Arthur James 254
 BALUGDŽIĆ Živojin 223, 284
 BALZAC Honoré de 47, 72, 96, 160, 168,
 217, 218, 258, 259
 BAN Matija 131
 BARČIĆ Erazmo 37
 BARISEC 235
 BARNUM Phineas Taylor 73, 231
 BARRES Maurice 47, 59, 71, 72, 104, 117,
 135, 140, 146, 216, 245, 246, 277, 287
 BARRY du (Jeanne Bécu) 65, 67
 BASARICEK Stjepan 28
 BASSOMPIERRE François de 68
 BASTAJIĆ Pavle-Paja 94

- BASAGIĆ Safvetbeg 74
 BASKIRCEV Marija 206
 BATTENBERG Alexander 28
 BAUDELAIRE Charles 31, 61, 97, 103, 160, 231, 287
 BAUER Ante 52, 239, 240
 BAUER Harold 190
 BAUMANN 140
 BAYLE Pierre 104
 BAZALA Albert 244
 BEARDSLEY Aubrey Vincent 205
 BEAUDUIN Nicolas 70
 BEAUMARCHAIS Pierre-Augustin de 168
 BEAUVOISIN gđa 66
 BEBEL August 104, 147
 BECKFORD William 149
 BECQUE Henry 184
 BEETHOVEN Ludwig van 47, 60, 80, 190, 207, 249
 BEGOVIĆ Milan 43, 246
 BELFAGOR (!) 175, 176, 178
 BELKIĆ 193
 BELLAY Joachim du 214
 BENESSA Damjan 134
 BENESIĆ Ante 45
 BENESIĆ Julije 259, 260
 BENIGNI Ivan 133
 BÉRANGER Pierre-Jean de 169
 BÉRENGER René 159
 BERLIOZ Hector 190
 BERNARD Samuel 65, 66
 BERNHARDT Sarah (Rosine Bernard) 99, 169, 276, 290
 BERTEZO 184
 BERTHELOT Marcelin 97
 BERTIĆ Zivan 123
 BESNARD Albert 287, 288
 BINICKI Stanislav 190
 BIRBAH K. 173
 BISMARCK Otto Leopold von 10, 70, 89, 104, 111, 137, 139, 146, 149, 195, 269
 BJØRNSON Bjørnstjerne 70
 BLAKE William 213
 BLEKIĆ Franjo 131
 BLOIS gđica de 69
 BODLEY J. E. C. 127
 BOERHAAVE Hermann 68
 BOJOVIĆ Ljuba Brka 220
 BOLINBROKE Henry 260
 BOMBELLES Marc 151
 BONALD Louis de 146, 149
 BORGIA (obitelj) 204
 BORNEMIŠSA Vladimir 210
 BORŠNIK Ignjat 248, 250
 BORŠNIK-ZVONARJEVA Sofija 248
 BOROWSKA Janina 249
 BOSSUET Jacques-Bénigne 291
 BOSKOVIĆ (general) 211
 BOSKOVIĆ Ruđer 131, 264
 BOTIĆ Luka 20
 BOUFFLERS gđa 65
 BOURGEOIS Léon 135, 140
 BOURGET Paul 71, 140, 146, 287
 BOURRET 65
 BOUTROT 67
 BRANALD 247
 BRANKOVIĆ Đorđe 182
 BRANKOVIĆ Vuk 177, 286
 BREGOVSKA M. 199
 BRĘSCENSKI (Bresztzenszky) Sándor 178
 BREYER Mirko 32
 BRNJAKOVIĆ Filip 133
 BROCANAC Luka 130
 BROĐOVIN gđa 19
 BROZ Ivan 203
 BROZ (krčmar) 219
 BRUNETIERE Ferdinand 290, 291
 BRUNO Giordano 260
 BRUT Marcus Junius Brutus 156, 162, 178, 222
 BRZOZOWSKI Wincenty 248
 BUCHER Lothar 146
 BÜCHNER Georg 207
 BÜCHNER Ludwig 80
 BUCKINGHAM George Villiers 158
 BUDISAVLJEVIĆ PRIJEDORSKI Bude 26, 39
 BUDMANI Petar 215
 BUGARSKI Đorđe 172
 BUKOVAC Petar 131
 BULIĆ Frano 52, 134, 246
 BÜLOW Hans von 190
 BURNS Robert 160, 168, 215
 BYRON George Noël Gordon 47, 58, 73, 96, 98, 149, 160, 214, 231, 259
 CAESAR (Cezar) Gaius Julius 42, 77, 102, 176, 228
 CAILLAUX Joseph 138
 CALLOT Jacques 99
 CALMETTES André 290
 CALVIN Jean 166
 CAMOES Luis Vaz de 160
 CANKAR Ivan 116
 CAR Marko 215, 272
 CARDUCCI Giosuè 215
 CARLYLE Thomas 8, 25, 76, 96, 104, 146
 CARNegie Andrew 136
 CARNOT Sadi 156
 CARREL Armand 194

- CASANOVA Giovanni Giacomo 157
 CASTELAR y Ripoll Emilio 204
 CASTELLANE 146
 CASTILLO Fernand de Léon 149
 CATILINA Lucius Sergius 73
 CATINAT Nicolas de 66
 CATO 112
 CAVALLOTTI Felice 194
 CAVOUR Camillo Benso di 15, 149
 CECIL (obitelj) 149
 CELLINI Benvenuto 73
 CENCI Francesco 45
 CERICI (obitelj) 151
 CEROVIC 209
 CERVANTES Miguel de Saavedra 73, 160, 204, 248
 CHALABRE de 65
 CHAMBERLAINE Joseph 119
 CHARLES de Lorraine 64
 CHASTEL Jean 157
 CHATEAUBRIAND François-René de 46, 71, 170, 261
 CHATTERTON Thomas 61
 CHAULIEU Guillaume de 69
 CHAVEZ Géo 263
 CHLUMETZKY Johann 220
 CHOISEUL Etienne-François de 64
 CHOPIN Frédéric 60, 248, 249, 288
 CHURCHILL 149
 CID Ruy di Bivar C. el Campeador 204
 CIGARIDIS Kristo 142
 CIHLAR NEHAJEV Milutin 28, 98
 CLAIRON Claire-Josèphe de la Tude zvana 230
 CLEMENCEAU Georges 78, 135, 194
 CLEMENT Jacques 157
 CLODION (Michel, Claude) 65
 COIFIER 67
 COLONNA Vittoria 249
 COMTE Auguste 78
 CONDORCET Antoine Caritat de 76, 149, 155
 CONSTANT Benjamin de Rebeque 168
 CONTI de 69
 COPPÉE François 287
 COQUELIN Constant 168, 191, 289
 CORNEILLE Pierre 59, 76, 206, 230
 COURCELLES F. de 67
 COURIER Paul-Louis de Méré 188
 COURTELINE Georges Moinaux 169, 289
 COURTENVAU 65
 CRISPI Francesco 215
 CRNKO 41, 225
 CRNOJEVIC Arsenije III. 89
 CROISSET Francis 169
 CRONJE Piet Arnoldus 167
 CROZAT Joseph-Antoine de Tugny 65
 CRUPPI Jean 139
 CUI (KJUI) Cezar Antonovič 207
 CUSTINE gđa 67
 CUVAJ IVANJSKI Slavko 154, 162, 163, 164
 CUVIER Georges 214
 CVETIC Miloš 172
 CVETKOVIĆ Brana 182
 CVIJIC Jovan 115
 CZARTORYSKI (obitelj) 149
 CENGICI (plemička obitelj) 151
 CERINA Vladimir 115, 123
 CERNISEVSKI Nikolaj Gavrilovič 25, 45
 CINGRIJA Pero 74
 CELOVIĆ Luka 181
 CUK N. 17
 COROVIĆ Svetozar 193
 CURCIC Stevan 220
 DABISE (obitelj) 132
 DAMIENS Robert-François 157
 D'ANNUNZIO Gabriele (Rapagnetta) 59, 70, 71, 119, 160, 215, 231, 246
 DANTE Alighieri 30, 57, 76, 215
 DANTON Georges-Jacques 10
 DARWIN Charles Robert 79, 80, 179, 214
 DAUDET Alphonse 71, 72
 DAUDET Léon 135, 146
 DAUMIER Honoré 248
 DE AMICIS Edmondo 246
 DEČAK Milan 36
 DEGAS Edgar 288
 DELAHAYE Ernest 70
 DELCASSÉ Théophile 138
 DELIMANICI (obitelj) 151
 DEMETROVIC Juraj 53, 147
 DEPERDUSSIN 141
 DE QUINCEY Thomas 160
 DERNBURG Heinrich 246
 DEROULEDE Paul 146, 287
 DESCARTES René 71
 DESPOT Ivan 23
 DEVIC Gašo 46
 DEZELIC Velimir 176, 178
 DEŽMAN Milivoj Ivanov 28, 176, 243, 245, 265, 274, 275
 DHURMER LEVY 288
 DICKENS Charles 72
 DIDEROT Denis 58, 146, 260
 DIEULAFOY Jeanne-Paule-Rachel 21
 DIMITRIJEVIC Dile 193
 DIOGENES 168
 DIOKLECijan 175

- DIVKOVIC Matija 133
 DJEVICA ORLEANSKA, vidi Jeanne d'Arc
 DOJČIĆ Stjepan 156
 DOJIĆ P. 173
 DOMANOVIC Radoje 183, 186, 198, 199, 233
 DOMJANIC Dragutin 242, 268
 DÖNNIGES Helena 147
 DOSTOJEVSKI Fjodor Mihajlovič 47, 86, 89, 97, 98, 104, 259
 DOYLE Arthur Conan 231
 DRAGIŠIĆ Juraj (Dobretić) 134
 DRASKOVIĆ 150, 151
 DRASKOVIĆ Janko 23, 24, 86, 150, 182
 DRASKOVIĆ Juraj (Đuro) 129
 DRECHSLER Branko Vodnik 208
 DREYFUS Alfred 71, 218, 263, 287
 DU BELLAY, vidi Bellay Joachim du
 DUCHESNE Louis 230
 DUCIĆ Jovan 30, 100, 134, 166, 182, 186, 198
 DUFOUR Guillaume-Henri 166
 DUGAN Franjo stariji 239
 DÜHRING Eugen 25, 231
 DUKLJANIN pop 9
 DUMAS Alexandre Sin 69, 184, 185, 194, 290
 DUNS Scot Jean 134
 DUSE Eleonora 160
 DUŠAN Stefan Silni 286
 DUVNJAK Luka 130
 DVORAK Vinko 99
 DVORNIKOVIC Ljudevit 179
 DYCK, vidi Van Dyck Anthonis
- ĐALSKI Ksaver Šandor (Ljubo Babić) 15, 62, 99, 118, 126, 176, 219, 255, 264, 274
 ĐOKIĆ 209
 ĐORĐEVIĆ Sofija-Coca 181, 182, 193, 199, 211
 ĐORĐEVIĆ Vladan 252
 ĐURĐEVIĆ Ignjat Nikola 26
 ĐURĐEVIĆ Vasa 175, 177
- EGERSDORFER Aleksandar 179, 247
 ELEONORA kraljica 143
 ELIOT George (Mary Ann Evans) 72, 249
 ELIZABETA (engleska kraljica) 230
 EMERSON Ralph Waldo 103
 EP AL. (!) 169
 EPAMINONDA 102
 EPIKTET 26, 128
 ERDÖDY Đuro 150
 ERDÖDY (obitelj) 150
 ERDÖDY Stjepan (Štefica) 151, 179
 ÉTIENNE Eugène 138
 EUGENIJA carica (de Montijo de Guzman) 87, 204
 EURIPID 15, 59, 70, 159, 230
- FALIER(O) Marino 186
 FALLER Nikola 240
 FELIN (glumica) 207
 FELLER Eugen 107, 224, 225
 FERRERO Guglielmo 97, 215
 FIGUÏÈRE E. 113, 135
 FIJAN Andrija 199, 240, 250, 251, 290
 FILIP III. Dobri 69
 FILIP Makedonski 137
 FILIP Oranski 168
 FILIPOVIĆI (obitelj) 151
 FINOT Jean 102, 103
 FLAUBERT Gustave 31, 61, 71, 78, 80, 96, 98, 103, 104, 110, 111, 160, 187, 211, 217, 258, 259
 FLOCK August 85
 FLORIAN Jean-Pierre Claris de 113
 FOUQUET (Fouquet) Nicolas 65
 FOUQUIER Jacques-François-Henry 169
 FRANCE Anatole 72, 146, 168, 218, 287
 FRANCISCI Hinko 178
 FRANGES MIHANOVIC Robert 60, 225, 229
 FRANK Josip 29, 32, 38, 39, 42, 49 — 50, 93, 122, 175, 176, 177, 178, 219, 265, 266
 FRANK (obitelj) 178
 FRANKLIN Benjamin 64
 FRANKOPAN Fran Krsto 9, 129, 150, 162
 FRANKOPAN Martin 133
 FRANKOPANI (obitelj) 9, 149, 150, 151
 FRANJO ASIŠKI 49, 76
 FRANJO I. (François I.) 134, 137
 FRANJO JOSIP I. 87
 FREGOLI Leopoldo 167
 FREUDENREICH Dragutin 250, 251
 FREYCINET Charles de 138, 139
 FRIDRIK VELIKI 77, 160
 FROMENTIN Eugène 213
 FULTON Robert 263
- GABELJAK Ante 133
 GABRIJEL iz Poljane 131
 GABRILOVIĆ Osip Solomonovič 190
 GAJ Ljudevit 23, 24, 46, 129
 GALLIANI Ferdinando 131, 170
 GALIJAS Bernardin 131
 GALILEI Galileo 260
 GALIPAUX Félix 289

GALLIER Humbert de 64
 GALOVIĆ Fran 123, 155
 GAMBETTA Léon-Michel 28, 139, 269
 GARASANIN Milutin 252, 253
 GARDE de la 68
 GARIBALDI Giuseppe 215
 GAUTIER Théophile 14, 205, 213
 GAVRILOVIĆ Milorad 184, 189, 199
 GAZI Husrefbeg 130
 GEMIER Antoine 184
 GEORGE Stefan 70
 GERASIĆ Andrija 42, 43
 GERČEN Aleksandr Ivanovič, vidi
 Hercen
 GEROME Jean-Léon 168
 GERZANIĆ Josip 23, 154, 162, 228
 GESSNER Salomon 215
 GIOTTO Bondone di 214
 GLADSTONE William Ewart 106, 269
 GLAVAŠ Radoslav 130
 GLAVINIĆ Andrija 131
 GLIŠIĆ Milovan 233
 GOBINEAU Joseph-Arthur de 25, 146
 GOBLET Y. M. 113
 GOETHE Johann Wolfgang von 43, 47,
 57, 58, 59, 76, 96, 99, 119, 137, 187,
 213, 214
 GOETHE Katharina Elisabeth 249
 GOGOLJ Nikolaj Vasiljevič 19, 59, 61,
 214
 GOHIER Degoulet Urbain 135
 GOLUCHOWSKI Agenor 247
 GONCOURT braća 71, 205
 GONČAROV Ivan Aleksandrovič 149
 GORAŽDI (obitelj) 132
 GORKI Maksim 70, 149, 160
 GOULD 147
 GOYA Francisco y Lucientes de 204, 217
 GRAKHI braća 176
 GRAMONT, vidi Guiche Armand de
 Gramont
 GRBIĆ Paula 250
 GRČIĆ Jovan 173
 GREY Charles 119
 GRGUR I. Veliki 129
 GROL Milan 182
 GRUND Arnošt 15
 GUERIN Camille 167
 GUESCLIN gđa 67
 GUICHE Armand de Gramont de 66
 GUIDO Reni 215
 GUILBERT Ivette 167
 GUITRY Lucien 169, 184, 290
 GUIZOT François 10
 GUMPLOVICZ Ludwig 25

GUNDRUM Fran Oriovčanin 232, 233
 GUNDULIĆ Ivan 25, 88
 GUTENBERG (Johann Gensfleisch) 283
 GUTZKOW Karl 42
 GVOZDANOVIC Stjepan 91, 131
 GYP kontesa Martel de Janville (Sibylle
 de Mirabeau) 169
 HAECKEL Ernst 28
 HAJDRIH Anton 239
 HAJDUKOVIC Petar 172
 HALEVY Daniel 265
 HALLEY Edmund 257
 HALPER, Eduard 23
 HAMBOURG Mark 190
 HAMILTON lady (Emma Harte) 67
 HAMSUN Knut (Knut Pedersen) 70, 72
 HANIBAL 102, 263
 HANOTAUX Gabriel 10, 139
 HANSLICK Eduard 190
 HARABAŠIĆ August 22, 28, 31, 37,
 100, 118, 122, 281
 HARDEN Maximilian (Witkowski) 87
 HARITONOVIC-VUGRINCIC Cinta 193
 HARMODIJ 156, 162
 HARTMANN (terorist) 207
 HARTMANN Lavoslav 32
 HATZ Josip 178
 HATZFELD Sophie 146
 HAUPTMANN Gerhart 184
 HAUSER Gaspar 246, 248
 HÄUSLER Karlo 94, 123, 155, 226
 HAZLITT William 213
 HEARN Lafcadio 205
 HEGEL Georg Wilhelm Friedrich 76
 HEIMERL Milan 239, 260
 HEINE Heinrich 32, 47, 58, 97, 98, 99,
 146, 160, 170, 207, 216, 245 260 287
 HEINEL-VESTRI Anna Friederike 66
 HELOISE 76
 HEKTOROVIC Petar 25, 129
 HENRI III. 157, 158
 HENRI IV. 157, 158
 HENRIOT (glumica) 167
 HERAKLIT 102
 HERČEN Aleksandr Ivanovič 194, 260
 HEREDIA José-Maria de 205, 215
 HERMANT Abel 169
 HILDEBRAND Gerhard 104
 HINKOVIC Hinko 154, 163, 169, 261,
 289, 290
 HIRC 228
 HIRC Dragutin 246
 HOFFER Andrija 265
 HOFMANNSTHAL Hugo von 70
 HOHENLOHE Chlodwig 88

- HOHENZOLLERN 207
 HOLBEIN Hans 288
 HÖLDERLIN, Johann Christian
 Friedrich 215
 HOLJAC Janko 44
 HOMER 72, 206, 215
 HORACIJE 77, 96
 HÖRER Ivan 179
 HORVAT Rudolf 239
 HORVATI (plemićka obitelj) 150
 HRISTIC S. K. 211
 HRVATINICI (plemići) 150
 HRVOJE VUKČIĆ HRVATINIC 130, 150
 HUGO Victor 47, 95, 97, 99, 139, 168,
 187, 213, 216, 217, 260
 HUMBERT Thérèse 141, 159
 HUNYADI János (Sibinjanin Janko) 131
 HUS Jan 96, 264
 HUXLEY Thomas Henri 78
 HUYSMANS Joris Karl 71
 HYSVA Vincent 169

 IBLER Janko 179
 IBRAHIM-IBN-JAKUB 8
 IBRISIMOVIC Luka 131
 IBROVAC Miodrag 193
 IBSEN Henrik 31, 70, 96, 184, 206, 250,
 290
 ILESIC Fran 116
 ILICIC Fotija 193, 199, 240
 ILIC Olga 182, 193
 ILIJIC Dragutin 170
 ISUS Nazarenac 25, 44, 86, 96, 115, 129,
 130, 143, 168, 261, 285
 ITO Hirobumi 149
 IVAKIC Joza 123
 IVANCAN Ljudevit 99
 IVANIC Ivan 210
 IVEKOVIC Oton 213, 214, 215, 216
 IVO SENJANIN (Ivan Vlatković) 91

 JACOBSEN Jens Peter 71
 JAGIC Vatroslav 23, 32, 177
 JAJCANIN Mato 131
 JAKKO (Yacco) Sada 205
 JAKOV II. 158
 JAKSIC Đura 161
 JAKSIC Grgo 131
 JAKSIC St. 173
 JAKSIC Svetolik 221
 JAMAGATA Arijoši 149
 JAMBRIŠAK Marija 19
 JANKOVIC Dragomir 189
 JANKOVICI 150
 JANUSIC Jurislav 11

 JARMEK Franjo 31
 JAURES Jean 135
 JEAN PAUL, vidi Richter Jean Paul
 Friedrich
 JEANNE D'ARC 76, 102
 JELACIC 151
 JELACIC Josip 24, 96, 125, 150, 163, 213
 JELACIC 132
 JELENIC Julijan 129, 130, 131, 134
 JELLINEK Georg 254
 JELOVSEK Vladimir Teharski 28, 115
 JESIC (žandar) 210
 JOSIC Blaž 130
 JOSIPOVIC Danijel 150
 JOSIPOVIC Ljudevit 151
 JOVANOVIĆ BATUT M. 172
 JOVANOVIĆ (fotograf) 187
 JOVANOVIĆ Ljuba (Čupa) 283, 284, 285
 JOVANOVIĆ Slobodan 93, 221, 252, 253,
 254, 255
 JOVANOVIĆ ZMAJ Jovan 172
 JOVICIC 183
 JUKIC Luka 129, 152, 162, 163, 164, 165
 JUNIUS 26
 JURIC Marija (Zagorka) 235
 JURISIC Ziv. J. 173
 JURKOVIC Janko 271
 JUVENAL 129, 199, 217
 JUVENCIJE 224

 KACIC (činovnik) 274, 275
 KACIC MIOSIC Andrija 99, 105, 130
 KACANSKI Stevan Vladislav 220
 KAHN Gustave 258
 KAJKA RADIKALKA (!) 183
 KALIYANIS S. Z. 143
 KALLAY Benjamin 220
 KANTILAS Nikola 143
 KAPETANOVIĆI (plemićka obitelj) 151
 KAPISTRAN Ivan 131
 KARABEGOVIĆ Avdo 233
 KARADŽIĆ Vuk Stefanović 23, 24, 89,
 93, 198, 259
 KARABORĐE, Đorđe Petrović Crni 24,
 47, 89, 162, 252, 254, 286
 KARABORĐEVIĆ Đorđe 221
 KARABORĐEVIĆ Petar I. 87, 220, 221,
 222, 270, 283
 KARABORĐEVIĆI (dinastija) 28, 286
 KARLO I. 65
 KARLO V. 148
 KARLO XII. (švedski) 47
 KAROLYI Mihály 150
 KASIJE (Cassius Caius) 156
 KATARINA (bosanska kraljica) 129

KATARINA II. 131
 KATARINA, vidi Zrinjska Katarina
 KATKOV Mihail Nikiforovič 87
 KEATS John 214
 KEGLEVIĆI 132, 151
 KHEVENHÜLLER Ludwig Andreas 286
 KHUEN HEDERVÁRY Károly 7, 27, 42,
 46, 152, 163, 164, 175, 177, 220, 228,
 261, 263, 270, 274
 KIPLING Rudyard 59, 119, 231
 KLAIC Vjekoslav 32, 62, 130, 246
 KLAJN (Klein) 178
 KLEMENT (papa) 157
 KLETANIS 142
 KLINGER Max 287
 KNATSCHKE 137
 KNEŽIĆI 132
 KOBASICA Stijepo 35, 36, 37
 KOBELACKOJ Lidija 206
 KOBURG Ferdinand 87
 KOCK Paul de 191
 KOLOMAN 9
 KOLUMBO (Cristóbal Colón) 204, 245
 KON Geca 190, 199, 200
 KONSTANTIN Veliki 156
 KONSTANTIN VII. Porfirogenet 7, 8
 KONSTANTINOV Aleko 233, 234
 KOPERNIK Nikolaj 264
 KORAC Vitomir 147
 KÖRBLER Đuro 178
 KORENIC Stjepan 175, 176, 178
 KOSOR Josip 28
 KOSSUTH Lajos 24, 89, 213, 261
 KOSTIC Laza 211
 KOVACEVIC Ante 269
 KOVACEVIĆ Ferdo 247
 KOVACEVIĆ Stjepan 178
 KOVACIĆ Ante 23, 31, 98, 206, 218, 226,
 229, 231, 256, 258, 259, 264
 KOVACIĆ Krešimir 30, 31, 154, 226, 229,
 273
 KOVACIĆ Viktor 213
 KOVALEVSKA Sonja 249
 KOZARAC Josip 32, 74, 106
 KRAFFT-EBING Richard von 70
 KRAJČOVIĆ (Krajcsovics) Iločki Oto
 176, 177
 KRALJ 84
 KRALJEVIĆ MARKO 106, 131, 204, 232,
 286
 KRAMARIĆ i RAGUZ (tiskara) 128
 KRANJCEVIĆ Silvije Strahimir 23, 84,
 99, 100, 105, 115, 133, 229, 231, 242,
 256, 267
 KRASINSKI Zygmunt 149

KRAVIČIĆI 132
 KRIZANIC Juraj 88
 KRNIC Ivan 176, 179, 247, 259, 260
 KROPOTKIN Pjotr Aleksejevič 149
 KRŠNJAVA Iso 178, 219, 244, 246, 267
 KRÜGER Paulus 289
 KRUPP Alfred 234
 KUCETINA 170, 197
 KUGLI 62
 KUHAČ Franjo Ksaver 122, 214
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI Ivan 10, 24,
 125, 150
 KULJEVIĆ 175
 KULMER Miroslav 41, 150
 KUMIČIĆ Eugen 23, 42, 122, 155, 176,
 178, 239, 256
 KURELAC Fran 26
 KURIPEŠIĆ Benedikt 132
 KUTUMAS Zizis 143
 KVATERNIK Eugen 10, 11, 23, 25, 26,
 28, 55, 88, 92, 106, 129, 153, 155, 162,
 163, 164, 218, 256, 269
 KVEDER Zofka 19, 248
 LADISLAV IV. 9
 LA FONTAINE Jean de 59
 LALANGUE Joannes Baptist 236
 LAMARTINE, Alphonse-Marie-Louis de
 214
 LANG Artur 163
 LA ROCHEFOUCAULD 66, 290
 LASSALLE Ferdinand 104, 147, 194, 207
 LAURAGUAIS Louis-Félicité de 66
 LAVARENNE 67
 LAVEDAN Henri 169
 LAY Feliks 174
 LAZAR car 206, 286
 LECOCQ Charles 191
 LÉCONTE DE LISLE Charles-Marie 61
 LECOURAY Mac Donell 113
 LÉCOUVREUR Adrienne 185
 LEIBNIZ Gottfried Wilhelm 75, 135
 LEITNER 225
 LEKAIN Henri-Louis Cain 230
 LEMAITRE Jules 146, 169, 287
 LEMIĆ 41
 LÉNAU Nicolaus 226
 LENKOVIC Juraj 131
 LEON iz Vrlike 130
 LEONARDO DA VINCI 73, 213, 214, 249,
 264, 288
 LEONIDA 167
 LEOPARDI Giacomo 102
 LE PLAY Frédéric 146
 LESKOVAR Janko 264
 LIBERTAD 204

- LIEBKNECHT Wilhelm 139
 LIECHTENSTEIN (kneževi) 207
 LIHTENSTEJN 207
 LISZT Franz 58
 LIVADIĆ Vizner Branimir 56, 270
 LOMBROSO Cesare 32
 LORKOVIĆ Ivan 28, 32, 126, 246, 266, 274, 275
 LORRAIN Jean (Paul Duval) 160
 LOTI Pierre (Julien Viaud) 142, 205, 231
 LOUBET Emile 166, 168
 LOUIS XIV, vidi Luj XIV.
 LOUISE de Savoie 68
 LOUVOIS Michel Le Tellier de 69, 158
 LOUYS Pierre 212
 LOYOLA Inigo Lopez de Recalde de Oñaz y 16, 76, 129, 157, 204, 256
 LUGNÉ-POE Aurélien-François-Marie 184
 LUJ Sveti (francuski) 8, 76, 135
 LUJ XI. 67
 LUJ XIII. 67, 68, 107
 LUJ XIV. 65, 66, 67, 68, 69, 77, 135, 230
 LUJ XV. 64, 157
 LUJ XVI. 65, 69
 LUJZA Savojska, vidi Louise de Savoie
 LUKINIĆ Edo 239
 LUKRECIJE 129
 LUNACEK Vladimir 208
 LUTHER Martin 26, 76, 129
 LUYNES (obitelj) 65
 LYELL Charles 291

 LJERMONTOV Mihail Jurjevič 96
 LJUBOVICI 151
 LJUBUŠAK Filip 130
 LJUDEVIĆ Bavarski 159
 LJUDEVIĆ Sveti, vidi Luj Sveti

 MACAULAY Thomas 10
 MACHIAVELLI Niccolò 76, 155, 216, 266, 285
 MAETERLINCK Maurice 250
 MAGJER Rudolf Franjin 259, 269, 273
 MAINTENON gđa 68
 MAISTRE Xavier de 146, 261
 MAITLAND 68
 MAJEWSKI 207
 MAKSENCIJE 156
 MALESHERBES Chrétien-Guillaume de 149
 MALRIAT Naneta 67
 MALTHUS Thomas Robert 159
 MANČE Miroslav 28
 MANDIL Jovan 211
 MANOJLOVIĆ Nikola Rajko 172
 MANZONI Alessandro 47

 MARCHETTI Mirko 175, 176, 178
 MARCONI Guglielmo 97
 MARDERIJ 133
 MARETIĆ Tomo 43, 107
 MARIANA Juan 157
 MARIJA Antuaneta 21
 MARIJA Lujza 47
 MARIJA Stuart 185, 230
 MARIK ZABOJ Vjenceslav 123
 MARINKOVIĆ (obitelj) 221
 MARINKOVIĆ Pavle (Paja Diplomata) 170
 MARJANOVIĆ Luka 176, 177
 MARJANOVIĆ Milan 28, 30, 45, 53, 122, 206, 217
 MARKO AURELIJE 76, 102, 128
 MARKO Antonije 42, 228
 MARKO iz Tihaljine 130
 MARKOVIĆ Franjo 264
 MARKOVIĆ Pavle Adamov 173, 189
 MARKOVIĆ Radovan 179
 MARKOVIĆ Svetozar 88, 252, 253
 MAROT Clément 160
 MARSY gđica 169
 MARTIĆ Grga 64, 129, 130
 MARTINAC Martin 130
 MARULIĆ Marko 129, 246
 MARX Karl 9, 32, 70, 79, 158
 MASARYK Tomaš Garrigue 28, 30, 53, 246, 247
 MASSENET Jules 168
 MATAVULJ Simo 131, 221, 233, 234
 MATIĆ Eugen 26
 MATIJAS KORVIN 9
 MATIJEVIĆ Marijan 83, 85
 MATOK Ivan 23
 MATOS Antun Gustav 14, 18, 84, 170, 200, 201, 202, 208
 MATOS August 34, 234, 235
 MAUPASSANT Guy de 72, 160, 167, 217, 231, 288
 MAUPIN Mlle d'Aubigny 66
 MAURRAS Charles 59, 135, 137, 140, 146
 MAZARIN Giulio Mazarini 230
 MAZZINI Giuseppe 24
 MAZZURA Sime 179
 MAZURANIĆ Ivan 24, 26, 63, 99, 163, 203
 MAX (Edouard-Alexandre Max) de 184
 MECENAT 269
 MEDAKOVIĆ Bogdan 213
 MEDICI (obitelj) 129
 MEDICI Giovanni (Leon X.) 134
 MEDICI Marija 64
 MEDIC Ivan 23
 MEDULIĆ Andrija 129

MEHMED-paša Sokolović, vidi Sokolović
 MELYE J. 113
 MENARD Louis-Nicolas 231
 MENDELJEJEV Dmitrij Ivanović 264
 MENDELSSOHN-BARTHOLDY Felix 190
 MERCEREAU A. 113
 MEREŽKOVSKI Dmitrij Sergejevič 89
 MERICOURT Anne Terwagne (Théroigne)
 zvana 249
 MERIMÉE Prosper 72, 96, 217, 254
 MERRY DEL VAL Raffaele 204
 MESALINA 249
 MESIĆ Marko 131
 MEŠČERSKI Vladimir Petrovič 89
 MESICI 151
 MESIĆ Ademaga 122
 MESTROVIĆ Ivan 31, 60, 105, 107, 154,
 229, 256, 257
 MEYERBEER Giacomo 31
 MICHELANGELO Buonarroti 76, 215, 249
 MICHELET Jules 110, 128, 158
 MICKIEWICZ Adam 47, 86, 110, 214
 MIHAJLOVSKI Nikola 284
 MIHALIĆ 172
 MIHANOVIC Antun 24
 MIHICIC Milica 251
 MIKSIĆ Ferdinand 28, 242
 MIKULIĆ Luka 131
 MILČINOVIĆ Adela 115
 MILČINOVIĆ Andrija 43, 242
 MILETIĆ Stjepan 240, 269
 MILEUSNIĆ Marko 179
 MILICEVIĆ (hotelijer) 202
 MILKOVIĆ Zvonko 123, 155
 MILL John Stuart 13, 249
 MILOBAR Fran 42, 220
 MILOŠ, vidi Obrenović Miloš
 MILTON John 86, 158, 214, 260
 MILUTINOVIĆ Dobrica 193, 211
 MILUTINOVIĆ Sima Sarajlija 23, 161,
 174, 206
 MIRABEAU Honoré-Gabriel de 160, 216,
 260
 MIRCA Jon 286
 MIREPOIX vojvotkinja 65
 MISTRA Milo (Milorad Stražnicki) 242
 MISTRAL Frédéric 279
 MITRINOVIĆ Dimitrije 115
 MITROVIĆ Andro 282
 MOLIERE Jean-Baptiste Poquelin 57,
 67, 76, 77, 166, 168, 191, 265
 MOLINA Luis 240
 MOLINOS 158
 MOMČINOVIĆ Mijo 131
 MONDECAR 17

MONTAGUE (Montagu) lady Mary
 Wortley 68
 MONTAIGNE Michel de 59, 76, 161, 214,
 255
 MONTÉPIN Xavier-Aymon de 178
 MONTESPAN Françoise-Athénaïs de 65
 MONTESQUIEU Charles de 255
 MORNAY Charles de 274
 MOSINSKY Adolf 46, 178
 MOUNET-SULLY (Jean-Sully-Mounet) 290
 MOZART Wolfgang Amadeus 288
 MRKONJIC Petar 183
 MRNJAVICI 132
 MUN Albert de 135
 MUNCH Edvard 248
 MURGER Henri 290
 MURILLO Bartolomé Estéban 204
 MURRAY John 231
 MUSSET Alfred de 59, 61, 99, 103, 160,
 213, 248

 NADASDY Ferenc 149, 236
 NAKIS 142
 NAPOLEON I. Bonaparte 23, 28, 46, 47,
 48, 58, 88, 102, 103, 104, 105, 111,
 119, 140, 146, 156, 175, 176, 220, 263,
 286
 NAPOLEON III. 25, 61, 137, 140, 274
 NASI Nunzio 215
 NASTIĆ Đorđe 37, 41, 285
 NATALIJA (kraljica) 190
 NAZOR Vladimir 7, 74, 105
 NEDIĆ Ljubomir 252
 NELCI Kostić 142
 NELIPICI (plemička obitelj) 150
 NEMANJICI 25
 NENADOVIĆ Matija 130, 215
 NERON Claudius Drusus 45, 286
 NESTOR 23
 NEUMANN Dragutin 259, 263, 269, 270
 NEVERS (vojvotkinja) 66
 NEWTON Isaac 79
 NEY Michel d'Elchingen de la Moskova
 47
 NIETZSCHE Friedrich 25, 47, 58, 72, 76,
 77, 78, 96, 103, 104, 137, 146, 159, 214,
 245, 265
 NIGRINOVA Vela 199
 NIKOLA I. Petrović 220, 221
 NIKOLA IV. (papa) 133
 NIKOLAJ I. 61
 NIKOLIĆ Andra 172
 NIKOLOVA Sultana 181
 NOAILLES Anna Brancovan de 149
 NOBEL Alfred 136

NODIER Charles 48
 NODILO Natko 215, 246
 NORDAU Max 32, 46, 103, 263, 289
 NORMANN Rudolf Josip 150, 259, 269
 NOSACI (obitelj) 132
 NOVAK Vilko 85, 239, 281, 182
 NOVAK Vjenceslav 100
 NOVAKOVIĆ Maksim 209, 210, 222, 284, 285
 NOVAKOVIĆ Milan 209, 210, 211, 222, 284, 285
 NOVOSEL Mate 240
 NUGENT Albert 150, 274
 NUŠIĆ Branislav 193

NJEGOŠ Petar Petrović 63, 96, 206, 215

OBILIĆ Miloš 162, 177, 257
 OBRADOVIĆ Dositej 91, 95, 161, 172
 OBRADOVIĆ Marko 91—95
 OBRENOVIĆ Aleksandar 210, 283, 284, 286
 OBRENOVIĆ Draga 283, 286
 OBRENOVIĆ Mihajlo 88, 106, 156, 174, 253, 286
 OBRENOVIĆ Milan 174, 222, 252, 253, 270 284, 286
 OBRENOVIĆ Miloš 24, 25, 28, 47, 89, 174, 222, 286
 OBRENOVIĆI 220, 221, 270
 ODAVIĆ Rista 170
 OFFENBACH Jacques 31
 OGRIZOVIĆ Milan 17, 42, 43, 63, 270, 271
 OKUMA Šigenobu 149
 OKU Jasukata
 OLLENDORFF 288
 OLLIVIER Emile 139
 OLOVCANIN Nikola 131
 OLOVCIC ili OGRANCIĆ Nikola 131
 ORLEANS vojvoda d' 67
 ORLOV (knez) 169
 ORSAY Gabriel d' 274
 ORSINI Toma 133
 ORŠIĆ SLAVETIČKI Adam 9, 64
 OSSOLIŃSKI 149
 OTT 69
 OTTINGER Ferdinand 274
 OVIDIJE 160
 OZEGOVIĆ Metel 150
 OZGOVIĆI 151

PADEREWSKI Ignacy Jan 99, 190, 288
 PAGANINI Niccolò 58
 PAILLERON Edouard 43
 PALACKY František 89

PALIZNE (plemići) 150
 PALLADIO Andrea 214
 PALMOVIĆ Andrija 256
 PANAGIS Beglilas 143
 PANCKOUCKE Charles 230
 PANCIC Josip 264
 PANDUROVIĆ Sima 284
 PANTELIĆ Jova 169, 170
 PAPIĆ 249, 250
 PARMACEVIĆ Stjepan 28, 30, 31, 53, 270
 PASARIĆ Josip 259
 PASCAL Blaise 79, 252
 PASCOLI Giovanni 70
 PASTEUR Louis 216
 PASIĆ Nikola 87, 129, 220, 221, 222, 223, 284
 PATER Walter Horatio 246
 PAULIAT Louis 113
 PAULUS Jean-Paul Habans 290
 PAVELIĆ Ante 219
 PAVIĆ Armin 7, 99, 119, 264
 PAVLICA 199
 PAVLINOVIĆ Mihovil 52, 117, 134, 151
 PAVLOVIĆ Mile (Gazda Krpa) 170, 186, 198
 PAVLOVIĆ Milovan Petko 173
 PAVLOVIĆ Pavle 173
 PEČIKOZIĆ Ante 260, 261, 262
 PEJACEVIĆ Ladislav 177, 274
 PEJACEVIĆI 150, 175
 PELLETIER Robert 111, 113
 PERIKLO 30
 PERKOVIĆ Mijo 131
 PEROVIĆ Radovan (Tunguz Nevesinjski) 283, 284
 PERSIĆ Ivan 219, 228
 PETAR KRESIMIR 8
 PETAR I. Veliki 131, 149
 PETKOVIĆ Vladislav Dis 31, 193
 PETRARCA Francesco 67, 159
 PETRICIĆ Živko 42
 PETRONIJE Arbiter 160
 PETROVIĆ Mihajlo 221
 PETROVIĆ Milorad 193, 211
 PETROVIĆ Nastas 209, 284
 PETROVIĆ NJEGOŠ Petar, vidi Njegoš
 Njegoš
 PEULIĆ A. 94
 PHILIPPE III. Regent 67
 PILAR Đuro 99
 PINTEROVIĆ Ante 263
 PIO V. (papa, Piccolomini) 157
 PIROCANAC Milan 221, 253, 254
 PITAGORA 102
 PITT William Chatham 149

PLATEN August Hallermünde von 160,
 214
 PLATON 159, 194
 PLAVŠIĆ Dušan 245
 PLIVERIĆ Josip 179
 PLUT Milan 285
 PLUTARH 156
 POE Edgar Allan 57, 61, 72, 160, 216,
 231, 288
 POGAČIĆ Milka 19, 118, 268
 POGLEDIĆ Lojzek 44
 POINCARE Henri 254
 POLAK Irma 19, 43, 256
 POLIGNAC Yolande de 66
 POLIN Pierre-Paul Marsalès 169, 290
 POMPADOUR Antoinette Poisson de 65,
 230
 POPOVIĆ Anastas 107
 POPOVIĆ Bogdan 30, 31, 45, 183, 198, 200
 POPOVIĆ (braća, izdavači) 173
 POPOVIĆ Jovan 173
 POPOVIĆ Milorad 193
 POPOVIĆ Sret. A. 171
 POPOVIĆ VACKI Stevo 175, 274
 POPOVIĆ Vl. A. 173
 PORENAC 288
 PORFIROGENET, vidi Konstantin VII.
 POSILOVIĆ Josip Juraj 52, 176
 POTKEN 134
 POTOČNJAK Fran 29, 220
 PUGY Liana 287
 PRANZINI 161
 PRAULT (knjižar) 230
 PREBEG Vladimir 42
 PREISS Jacques 140
 PREJAC Đuro 239
 PRELOG Milan 130
 PRERADOVIĆ Petar 86, 99, 125, 224
 PREŠEREN France 279
 PRIBICEVIĆ Svetozar 245
 PRIBICEVIĆ Valerijan 274
 PROHASKA Dragutin 31, 133
 PROROKOVIĆ Rista Nevesinjac 197
 PROTIĆ Stojan 209
 PROUDHON Pierre-Joseph 45
 PRZYBYŚZEWSKA Dagny 248
 PRZYBYŚZEWSKI Stanisław 70, 248,
 249
 PUCIĆ Medo 24, 215, 246
 PUGNO Raoul 288
 PUŠKIN Aleksandr Sergejevič 149

 QUEENSBERRY markiz 287
 QUIQUEREZ Ferdo 44
 QUINCEY Thomas, vidi De Quincey

RABELAIS François de 160, 169, 230
 RACINE Jean-Baptiste de 58, 59, 69, 230
 RACKI FRANJO 10, 99, 134, 151
 RADIĆ Antun 176, 179, 243, 244
 RADIĆ Stjepan 12, 29, 74, 219, 228, 243,
 244
 RADICEVIĆ Branko 23, 226
 RADOJLOVIĆ Radoje 173
 RADOVAN car 106
 RAFFAELLO (Rafael) Sanzio 77
 RAIC Ivo 251
 RAJKOVIĆ Luka 288
 RAKOČY (obitelj) 149
 RAKOČY Franjo 66
 RAMLJAK Petar 130
 RANDON de BOISSET 65
 RANKE Leopold 291
 RAUCH Geza 150
 RAUCH Levin 150
 RAUCH Pavao 38, 43, 150, 151, 213, 220,
 223, 240, 242, 265, 266
 RAUCH (obitelj) 150
 RAVAISSON-MOLLIEN Félix 288
 REBERSKI Josip 28
 REGENT, vidi Philippe III.
 RÉGNIER Henri de 272
 RÉGNIER Mathurin 160
 REJANE (Gabrielle Réju) 290
 RELJKOVIĆ Matija Antun 125
 RENAN Ernest 23, 28, 72, 73, 76, 78, 79,
 93, 96, 97, 103, 110, 117, 119, 146, 216,
 247, 254
 RENDIĆ Ivan 225
 RESAMBER (glumica) 182
 REUCHLIN Johann 134
 REUTER Fritz 231, 279
 RIBARAC Stojan 117, 284
 RIBNIKAR Vladislav 211
 RIBO 184
 RICCIARDI Franjo 133
 RICHARD François-Benjamin 169
 RICHE Daniel 169
 RICHELIEU Armand-Jean Du Plessis de
 66, 68, 129, 264
 RICHELIEU vojvotkinja 67
 RICHTER Jean Paul Friedrich 75
 RIEGER I. 239
 RIEGER Mario Vinodolski 84
 RIEGLER Rudolf 226
 RIGO Janči 233
 RILKE Rainer Maria 70
 RIMBAUD Arthur 160
 RISTIĆ Jovan 283
 RISTIĆ Miodrag 194
 RIVAROL Antoine de 68

- ROBESPIERRE Maximilien de 180
 ROCHEFORT Victor-Henri de 169
 ROD Edouard 287
 RODENBACH Georges 288
 RODIN Auguste 60, 168, 287
 ROĐEVICEVNA Marija 172
 ROGULJA Pero 44
 ROHAN 65, 66
 ROHAN kardinal 66
 ROHAN (vojvotkinja) 66
 ROHAN-CHABOT 146
 ROLLAND-SAINT-GENIES markiza 66
 RONSARD Pierre de 166, 229, 230
 ROOSEVELT Franklin 140
 ROPS Félicien 248, 249, 288
 RORAUER Julije 46, 162
 ROSE 67
 ROSIC Vojislav 199
 ROSNY (Honoré i Justin Boex) J.-H. 73
 ROSSETTI Dante Gabriel 160, 213
 ROSTAND Edmond 166, 290
 ROTHSCCHILD 169
 ROTTER 176
 ROUSSEAU Jean-Jacques 45, 67, 76, 98,
 149, 160, 161, 215, 216, 230, 265
 ROUSSEL Albert-Charles 65
 ROUVIER Maurice 135
 ROVERE della (obitelj) 129
 RUBANOVIĆ 139
 RUBINSTEJN Anton Grigorjevič 190
 RUCOVIĆ Bogoboj 195, 199
 RUKAVINA Matija 23
 RURIK (Rjurik) 149
 RUSKIN John 104, 213, 214, 246
 RUSSEL-WALLACE A. 103
 RUVARAC Ilarion 133

 SABLIĆ R. 282
 SADE Donatien-Alphonse-François de 217
 SAINT-JAMES 66
 SALIS (Bubu la Purée) 160
 SALVIATI obitelj 134
 SAMAIN Albert 184
 SAND George (Aurore Dupin-Dudevant)
 15, 21, 97, 248
 SANDANSKI Jane Ivanov 284
 SANTOWSKI 130
 SARAFOV Hristo 284
 SARCEY Francisque 31, 199
 SARDOU Victorien 184, 290
 SAVA sv. 10, 76, 183
 SAVIĆ Gavro 240
 SAVICI (braća) 211
 SAVONAROLA Girolamo 134
 SCHELLING Ernest Henry 190

 SCHILLER Friedrich 99, 181
 SCHLEGEL Toni 28, 229
 SCHOLL Aurel 69
 SCHOPENHAUER Arthur 58, 61, 76, 80,
 102, 137, 159, 231, 245, 249
 SCHUMANN Robert 184, 190, 207
 SCHWARZ Ljudevit 179
 SCHWARZENBERG (obitelj) 149
 SCOTT Walter 46, 72, 231
 SELVES de 138
 SEM Georges Goursat 205
 SEMBAT Marcel 135, 136, 137, 139, 140,
 141
 SERAFINOV gđa 143
 SETON-WATSON R. W. 277
 SEVIGNÉ Marie de Rabutin-Chantal
 66, 68
 SHAKESPEARE William 19, 56, 58, 59,
 76, 102, 161, 206, 214, 231, 250
 SHAW Bernard 60
 SHELLEY Percy Bysshe 205, 214
 SIENKIEWICZ Henryk 216
 SIGHELE Scipio 119
 SIGISMUND 9, 286
 SIMEON Stilit 102
 SIMEON Veliki (bugarski) 181
 SIMIĆ Sv. St. 173
 SJEROV Valentin A. 207
 SKERLEČZ Nikola 156
 SKERLIĆ Jovan 31, 87, 115, 116, 170,
 183, 186, 187, 199, 251, 285
 SKOPLJANCE (Skopljanac) Đorđe Ris-
 tić 284
 SLUKA BEKOVIĆ Emil 193
 SMICIKLAS Tadija 8, 91
 SMODLAKA Josip 246, 247
 SOFOKLO 15, 70, 270, 271
 SOKOLOVIĆ Mehmed-paša 133, 182
 SOKRAT 14, 73, 79, 155, 160, 285
 SOLIMAN II. 9
 SONNENTHAL Adolf 199
 SOTIR Papajan 142
 SOTIROVIĆ Dragoljub 199
 SOURDIS gđa de 67
 SOUVAN Ivan 270
 SPALAJKOVIĆ Josip 129
 SPASIĆ Dušan 173
 SPENCER Herbert 61, 78, 79, 215, 216,
 231, 249
 SPEVEC Franjo Josip 27, 46, 162, 163,
 176
 SPEVEC Stjepan 176
 SPILIDOPULOS Filipos 142
 SPINCIC Vjekoslav 239
 SPITZER Hugo 176, 177, 178, 179

SPORCIC (Šporčić) Ivo 28, 260, 262
 SREMAC Stevan 234
 SRKULJ Stjepan 7
 STAAL de Launay (Mlle Cordier de) 21
 STAËL-HOLSTEIN Anne-Louise-Germaine
 Necker de 46
 STADLER Josip 285
 STAGIRIT 102
 STAMBULOV Stefan 28, 156
 STANO Josip 202
 STANOJEVIĆ Dragiša 172
 STANOJEVIĆ Čiča Ilija 184, 191, 193,
 199, 211
 STANOJEVIĆ Mih. 173
 STARCEVIC Ante 9, 10, 11, 12, 13, 22,
 23, 24, 25, 26, 27, 39, 49, 50, 54, 80,
 86, 88, 93, 94, 98, 99, 105, 106, 117,
 118, 122, 137, 153, 154, 155, 177, 203,
 205, 206, 219, 223, 228, 232, 261, 269,
 274
 STARCEVIĆ David 23, 154, 162, 228
 STARCEVIC Mile 122, 176, 178
 STARI, vidi Starčević Ante
 STEFAN Visoki 286
 STEFANOVIĆ Epifanij 133
 STEINHARD Erich 190
 STENDHAL Frédéric (Marie-Henri
 Beyle) 47, 96, 103, 104, 214, 217, 254,
 259, 284, 287
 STERGION G. 143
 STERN Daniel (Marie de Flavigny
 d'Agoult) 19
 STERNBERG grof 247
 STERNBERG (obitelj) 149
 STEVENS Alfred 288
 STIRNER Max (Kaspar Schmidt) 96,
 104, 231
 STRAJNIC Kosta 115
 STRASSNOFF Ignác 265
 STRAZIĆ Ante 246
 STRINDBERG August 72, 248
 STROSSMAYER Josip Juraj 24, 26, 27,
 39, 49, 52, 80, 88, 89, 94, 98, 100, 105,
 106, 123, 133, 134, 151, 164, 218,
 234, 253, 261, 269
 STROZZI Maja 239
 STUCK Franz 287
 SUAREZ Francisco 240
 SUBOTIĆ Jovan 28
 SUDERMANN Hermann 193
 SUKNAREV 222
 SULEJMAN Veliki 9, 130, 137
 SULEJMANPASICI 151
 SUPILO Fran 12, 19, 27, 29, 203, 216, 220,
 222, 223, 274

SWIFT Jonathan 26, 186, 198, 199, 216,
 217
 SZÉCHENYI Istvan 149, 150

 ŠARIĆ Matej 245
 ŠARIĆ 285
 ŠEBRE 85
 ŠEGVIĆ Kerubin 22, 42, 219
 ŠEKARA Marko 14
 ŠENOA August 26, 98, 118, 206, 213, 247,
 248, 256, 282
 ŠEPEC Antun 85
 ŠEVCENKO Taras 279
 ŠIBALIĆ gđa 209
 ŠIBUZAVA Ejiši 149
 ŠILOVIĆ Josip 179
 ŠIMUNOVIĆ Dinko 131
 ŠIPRACIĆ Andrija (Dubočak) 133
 ŠISIĆ Ferdo 130
 ŠKRLEC, vidi Škerlec
 SOLC 176
 SPICER, vidi Spitzer
 SPINCIC, vidi Spinčić Vjekoslav
 SPORCIC, vidi Šporčić
 SRAM Gašo 123
 SRAM Ljerka 243, 251
 SREPEL Milivoj 203
 STERN Alfonz Marija 46
 STOOS Pavao 86, 130
 SUBIĆ Mladen 130
 SUBIĆI 150
 ŠUMANOVIĆ Svetislav 176, 177
 SUMOVSKA Hermína 197
 SURMIN Đuro 43, 205, 219, 220, 239,
 264
 ŠVRLJUGA Ivan Krstitelj 264

 TACIT 26
 TAHI Franjo 163
 TAINE Hippolyte 46, 57, 71, 72, 76, 119,
 146, 214
 TAJSIĆ Rajko 221
 TALBOT John 68
 TALLEYRAND-PERIGORD Charles-Mauri-
 ce de 15
 TAUSANOVIĆ Kosta 211, 284
 TELEKI (obitelj) 149
 TENNYSON Alfred 231
 TEOFILAS Niko 143
 TEREZIJA od Avile 16, 204
 THIERS Louis-Adolphe 10
 THOMSON James 61, 231
 THYSEN August 140
 TIRETTA 157
 TISZA Istvan 117, 175
 TKALAC Imbro 64, 88

- TKALČIĆ Ivan Krstitelj 151
 TODOROVIĆ Pera 222, 228, 253
 TODOROVIĆ Sava 184, 211
 TODOSIĆ Zorka 199
 TOGO Heihachiro 149
 TOLSKOV gđa 143
 TOLSTOJ Lev Nikolajevič 8, 31, 70, 72,
 76, 78, 89, 98, 99, 102, 103, 104, 149,
 217, 231, 246
 TOMA AKVINSKI 128, 240
 TOMAC Juraj 176
 TOMASIĆ Nikola 18, 24, 29, 35, 42, 98,
 151, 155, 177, 179, 255, 265, 266
 TOMIĆ Ante 131
 TOMIĆ Jaša 186, 223
 TOMIĆ Josip Eugen 42
 TOMMASEO Nikola 24, 215, 246
 TORBAR Josip 134
 TOSTI 215
 TOUSSAINT Maurice 277
 TRESIĆ PAVIČIĆ Ante 122, 246
 TREŠČEC Vladimir Borotha 42, 43, 240,
 243
 TRICOT Tončika 67
 TRNSKI Ivan 125
 TRPIMIR 8
 TRSTENJAK Davorin 45, 46, 260, 262
 TRUBECKOJ kneginja 88
 TRUBECKOJ Pavel Petrovič 149, 169
 TRUHELKA Ćiro 179
 TRUHELKA Jagoda 287
 TRUMBIC Ante 206
 TUCIĆ Srđan 177, 240
 TUNGUZ NEVESINJSKI, vidi Perović
 Radovan
 TURGENJEV Ivan Sergejevič 26, 70, 111,
 137, 149, 214, 216, 231, 260
 TURKALJ (kapetan) 163
 TURNER William 246
 TUSKAN Grga 154, 162, 178, 180, 228,
 239, 265
 TUZLAK Lovro 131

 UDMANIĆ Joco 269
 UJEVIĆ Augustin 94, 115, 123, 154
 UMBERTO 156
 URSINS Marie-Anne des 67

 VACHER 161
 VAJS, vidi Weiss Oton
 VALDEC Rudolf 183, 225
 VALLINA (atentator) 204
 VALOŽIĆ V. 172
 VALUŠNIK 23
 VANDERBILD (kuća) 147
 VANDEREM 19

 VAN DYCK Anthonis 65
 VAN HELMONT 68
 VASILJE II. 144, 156
 VAUX baron de 287
 VAVRA Nina 243, 250, 251
 VAZOV Ivan Minčov 233
 VEBER Pierre 169, 289
 VEČEJ (Vecsey) Dezider 190
 VELAZQUEZ Diego 204
 VENDOME vojvoda 69
 VENCELIDES, vidi Wenzelides Arsen
 VENIZELOS Eleutherios 143
 VERGA Giovanni 279
 VERLAINE Paul 31, 61, 99, 160, 161, 231,
 288
 VERNE Jules 73
 VERNET Joseph 65
 VERRUE (kontesa) 65
 VESELINOVIĆ Janko 168, 172
 VESNIĆ Milenko 183, 283
 VIDOVIĆ 85
 VIDRIĆ Vladimir 31, 208
 VIEN Joseph-Marie 65
 VILIM (Wilhelm) I. 138, 139, 156
 VILIM II. 146, 264
 VILIM Oranski 158
 VILLON François 95, 161
 VINCI, vidi Leonardo da Vinci
 VIRIEU (markiz) 67
 VIVIER Eugène 167
 VODVARSKA Slavko Amadej 235
 VOGUE Melchior de 149
 VOJKOVIĆ (Voikffy) Janko 274
 VOJNOVIĆ Andrija 131
 VOJNOVIĆ Ivo 7, 26, 154, 182, 206, 211,
 247
 VOJNOVIĆ Lujo 246
 VOLTAIRE François-Marie Arouet 28,
 64, 160, 169, 216, 230
 VRANYCZANY DOBRINOVIC Ambroz
 151
 VRAZ Stanko 24, 74, 279
 VRBANIĆ Fran 178, 179
 VRBANIĆ Joco 84
 VRHOVAC Maksimilijan 150
 VUKASOVIĆ Filip 209
 VUKELIĆ Lav 23
 VUKELIĆ Zvonimir 17, 175, 176, 270, 271
 VULICEVIĆ Ljudevit 47, 116

 WAGNER Richard 31, 146, 214, 231
 WAGNIERE 230
 WALLENSTEIN (Waldstein) Albrecht
 von 158
 WARSBERG 245

WATTEAU Antoine 267, 268
 WEBER Carl Maria 207
 WEISER (gostioničar) 44
 WEISS DE POLNA Emil 46
 WEISS Oton 178
 WEKERLE (Weckerle) Sándor 241, 265
 WELLS Herbert George 73
 WENZELIDES Arsen 179, 242
 WHISTLER James 288
 WHITMAN Walt 246
 WIESNER Ljubo 123, 155
 WILHELM, vidi Vilim II.
 WILDE Oscar 160, 212, 214
 WILDER Većeslav 30, 32, 53, 274
 WILLETTE Adolphe 168
 WIMER Rudolf 179
 WOLFF Pierre 289
 WURMSEROVA 288

 ZAGORAC Stjepan 239, 265
 ZAJC Ivan 281, 282
 ZAMOJSKI (obitelj) 149

ZAMOR 67
 ZAOSTROŽAC Juro 130
 ZASULJIĆ Vera Ivanovna 207
 ZOLA Emile 71, 72, 103, 160, 167, 216,
 217, 218, 231, 287
 ZORIĆ Josip 287
 ZRINJSKA Katarina 8, 10, 129, 182
 ZRINJSKI Petar 8, 162
 ZRINJSKI ŠUBIĆ Nikola 130, 150, 163
 ZRINJSKI (porodica) 9, 149, 150, 239
 ZRINOVIC (ban) 131
 ZURBARAN Francisco de 204
 ZUZORIĆ Cvijeta 182
 ZVONIMIR (kralj) 9, 10
 ZYR XAPULA, vidi Vukelić Zvonimir

 ZELEZNY 224, 225
 ZIROVČIĆ Ivo 163
 ŽISKA Jan 264
 ŽIVKOVIĆ Miloš 220
 ŽUPANČIĆ Oton 116

V. F.

KAZALO

Lijepa knjiga	7
<i>Stekliš</i>	11
Pepelničke tuge	14
Dimije	19
Jubilej	22
Bankrot pokretaštva	27
Platonski dijalozi	30
O skidanju srpske zastave	34
Die Lage	38
Pismo iz Zagreba	41
Zagrebačka kronika	44
Dr. Josip Frank	49
Mlada Hrvatska	51
Umjetnost i nacionalizam	56
Literarna nevolja	61
U dobro staro vrijeme	64
Književna kriza	70
Ljudi i ljudi	75
Zagrebačko pismo	82
Anda vu morje	85
Obradović	91
Dužnosti publike	96
Kult energije	102
Neumjestan protekcionizam	107
Keltoslavenski savez	110
Pankeltski kongres	113
Hrvatski nacionalizam	115
Naša omladina	121
Zasluge bosanskih franjevacā	128
Kralj ili mir!	135

Bugarska tragedija	142
Aristokratija	146
Mlada Hrvatska	152

Postuma

Tragedije i idile	156
Literatura i skandali	159
Sakramenat Krvavog krsta	162
Pismo iz Pariza	166

MISCELLANEA

<i>Na mirisnome Zlatiboru, od Sret. A. Popovića</i>	171
Srpska književna zadruga	172
Knjige za djecu	172
<i>Vođa po Beogradu</i>	172
Kalendar za 1897. godinu, štampani ćirilicom	173
<i>Nešto o ruži i ružinom mirisu</i>	173
<i>»Jevremovac«, botanička bašča kraljevine Srbije</i> <i>u Beogradu</i>	173
<i>Soko-Banja</i>	173
Trife (ili trifle) u Srbiji	174
Izlišne misli izlišna čovjeka	175
Beogradska kronika [I]	181
Beogradska kronika [II]	183
Beogradski karneval	186
Beogradska kronika [III]	189
Beogradska kronika [IV]	192
Beogradska kronika [V]	194
Beogradska kronika [VI]	196
Beogradska kronika [VII]	198
Izjava	201
Demokratski kafanar	202
Intimne misli i impresije	203
Beogradske arije	209
Glosse novinarske i literarne	213
Novinarske opaske	219
Za kišljive dnevni	224
Dnevni i knjige	228
Iz knjiga i novina	232
Špajsne knjige	236

Đulabije	239
Pjesme u prozi	242
Iz knjiga i kazališta	245
Umjetničke novosti	250
Iz majske košare	252
Bilješke	258
Po malom i velikom svijetu	263
Iz Eldorada [II]	267
Proljetne flanerije	269
Ispravak	273
Na kopnu i na moru	274
<i>Les Marches de l'Est</i> i Hrvatska	277
[Odgovor na <i>Vedinu</i> anketu]	278
Obična kronika	281

Postuma

[Pismo iz Pariza]	287
-----------------------------	-----

PRILOZI

NAPOMENE O SVESKU ŠESNAESTOM (<i>Vida Flaker</i>)	295
RJEČNIK I TUMAČ (<i>Željko Klaić</i>)	
REGISTAR IMENA (<i>V. F.</i>)	

Izdavači:

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

»LIBER« IZDANJA INSTITUTA ZA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI

»MLADOST« IZDAVAČKO-KNJIZARSKO PODUZEĆE

Za izdavače

Marijan Matković

Kontrolno čitanje

Bratoljub Klaić

Vanjska oprema

Josip Vaništa

Tehnički urednik

Katica Zorzut

Korektor

Vlasta Plevko

Br. M. K. 47

Naklada: 5.000 primjeraka

Tiskanje završeno: 15. listopada 1973.

Tisak

»Ognjen Prica« Zagreb

